

ACTA ANIMALIA HUNGARICA

2. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos folyóirata az Állatorvostudományi Egyetem Állatvédelmi Jogi, Elemző- és Módszertani Központjának szakmai támogatásával.

**A VÁROSI MADÁRKÉRDÉS
FELMÉRÉSE,
ÁLLATKIMÉLŐ
MEGOLDÁSOK
KIDOLGOZÁSA**
KÁLLAI ERIKA

**AZ ÁLLATKÍSÉRLETEK MISZTIKUS
HÁRMASAI:
A 3R, 3H, 3S ÉS 3V A JOG, AZ ETIKA
ÉS A TERMÉSZETTUDOMÁNY
METSZŐPONTJÁN**
FEKETE SÁNDOR GYÖRGY, VETTER SZILVIA

**AZ IVARTALANÍTÁS SZÜKSÉGESSÉGE A
MAGYAR ÁLLATVÉDELEMBEN ÉS EGY
„IVARTALANÍTÓ PRAXIS”
LÉTREHOZÁSÁNAK MÓDJÁ EGY
KISÁLLATORVOSI RENDELŐBEN**
BAGI FRUZZSINA

MISKOLCI EGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

**A Miskolci Egyetem
Állam- és Jogtudományi
Kara a szakirányú
továbbképzések széles
kínálatával várja az
érdeklődőket.**

**Képzéseink közül sok
unikális, az országban
egyedülálló képzés.**

Az országban elsőként 2022-től az ME-ÁJK az Állatorvostudományi Egyetemmel közösen elindította az Állatvédelmi szakjogász képzést, 2023-tól a Jogi Szakokleveles Állatvédelmi Szakember képzést.

A képzések mellett a Karon magas szintű tudományos kutatás folyik az állatjóllétről. A doktori képzésben részt vevő hallgatók számára magyar és angol nyelven lehetőség van az Állatvédelmi jog című tantárgy hallgatására.

A képzésre várjuk az érdeklődőket.

jogikar.uni-miskolc.hu

RÉSZLETES INFORMÁCIÓK:

Az „Acta Animalia Hungarica” (AAH) a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos folyóirata, amely az Állatorvostudományi Egyetem Állatvédelmi Jogi, Elemző- és Módszertani Központjának támogatásával működik.

SZERKESZTŐSÉG

Főszerkesztő:
Prof. Dr. Paulovics Anita LL.M.

Főszerkesztő-helyettes:
Dr. Vetter Szilvia PhD. LL.M.

A Szerkesztőbizottság tiszteletbeli elnöke:
Dr. Visnyei László CSc.

A Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Jámbor Adrienn PhD. LL.M.
Dr. Ritó Evelin PhD. LL.M.
Dr. Koszta Hedvig DVM
Dr. Koncz Ibolya PhD. LL.M.
Dr. Sebők Melinda LL.M.
Fazekas Fanni
Dr. Nagy Csilla LL.M.
Prof. Dr. Nocht Tibor
Dr. Maletics Borbála PhD
Prof. Dr. Elek Balázs
Prof. Dr. Domokos Andrea
Dr. Rampasek Éva LL.M.
Eva Bernet Kempers
Dr. Frigyer László r. alezredes
Dr. Bányai Krisztina PhD. LL.M.
Prof. Dr. Fekete Sándor György DSc
Dr. Tóth Szabina DVM.
Dr. Jurkovich Viktor PhD.
Dr. Bándli Bence DVM.
Prof. Dr. Dunay Anna
Szűcs Attila
Dr. Horváth Orsolya PhD.
Dr. Kállai Erika PhD.

A Tanácsadó Testület tiszteletbeli elnökei:

Prof. Dr. Csák Csilla
Prof. Dr. Sótónyi Péter DSc.
Prof. Dr. Deli Gergely

A Tanácsadó Testület tagjai:

Dr. Csáki-Hatalovics Gyula PhD.
Dr. Daróczi István LL.M.
Dr. Gerencsér Ferenc LL.M. DVM
Dr. habil. Fodor Kinga PhD
Dr. habil. Korsós Zoltán PhD
Dr. Kiss Anna PhD
Dr. Lorászki Gábor PhD.
Dr. Németh Ágnes LL.M. DVM
Dr. Orczy-Sturmann Ágnes LL.M.
Dr. Pallós László
Dr. Sós Endre PhD. DVM.
Pető Krisztina
Prof. Dr. Barta Judit
Prof. Dr. Fodor László DSc
Prof. Dr. Illés B. Csaba
Prof. Dr. Mándoki Míra
Prof. Dr. Özsvári László
Prof. Dr. Szilágyi János Ede
Prof. Dr. Wopera Zsuzsa

Grafika, tördelés:

Czegi Zoltán

KAPCSOLAT

Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
3515 Miskolc-Egyetemváros, Á/6. épület

Email:
info@actaanimaliahungarica.hu

Web:
actaanimaliahungarica.hu

Sokszorosítás:
Bibor Kiadó, Miskolc

ISSN:
3058-1699

Minden jog fenntartva.®

Megvalósult a Közös ügyünk az állatvédelem Alapítvány támogatásával.

TARTALOM

FEKETE SÁNDOR GYÖRGY, VETTER SZILVIA

04 Az állatkísérletek misztikus hármasai: a 3R, 3H, 3S és 3V a jog, az etika és a természettudomány metszőpontján

14 *The Mystical Triads of Animal Experimentation: the 3Rs,
3Hs, 3Ss, and 3Vs at the Intersection of Law, Ethics, and
the Natural Sciences*

SEBŐK MELINDA

26 A humán jóllét és az állatjóllét kölcsönhatásai Az 'Egy egészség, egy jóllét' szemlélet

40 *The interactions between human well-being and animal
welfare The 'One Health - One Welfare' approach*

BORBÁLA LÉNÁRDNÉ MALETICS

56 Changes in the civil law status of animals – a comparative study based on legal practice in Austria, Switzerland and Hungary

CSEH GABRIELLA ZSÓFIA, OLAJOS ISTVÁN

74 A szabadidős célból tartott lovak állatjóléti követelményei a magyar jogban

92 *Animal Welfare Requirements for Horses Kept for
Recreational Purposes in Hungarian Law*

KÁLLAI ERIKA

110 A városi madárkérdés felmérése, állatkímélő megoldások kidolgozása

130 *Survey of the urban bird issue, development of
animal-friendly solutions*

BAGI FRUZZINA

150 Az ivartalanítás szükségessége a magyar állatvédelemben és egy „ivartalanító praxis” létrehozásának módja egy kisállatorvosi rendelőben

164 *The necessity of neutering in Hungarian animal welfare
and the method of establishing a 'neutering practice' in a
small animal clinic*

Az állatkísérletek misztikus hármasai: a 3R, 3H, 3S és 3V a jog, az etika és a természettudomány metszőpontján

The Mystical Triads of Animal Experimentation: the 3Rs, 3Hs, 3Ss, and 3Vs at the Intersection of Law, Ethics, and the Natural Sciences

ABSZTRAKT

A bevezetésben a szerzők megindokolják, hogy egyáltalán miért van szükség állatkísérletekre. A jelenleg hatályos jogi szabályozás kereteit az Európai Unió 63/2010/EU irányelve, a magyar állatvédelmi törvény, valamint az állatkísérletekről szóló 40/2013. (II. 14.) Korm. rendelet határozza meg. A 3 H/3B kezdeményezés a kísérleti állatok folyamatos stresszét igyekszik csökkenteni az elhelyezés, bánás és az eljárásokhoz, beavatkozásokhoz való hozzászoktatás optimalizálásával. Az Ártalom-Haszon-Elemzés (Harm Benefit Analysis) adja a kísérlet elvégzéséhez az etikai alapot. A mérleglést az ún. döntési kocka segíti. A 3 R bevezetésével csökken a vizsgálatba vont állatok száma (reduction), az élő állatokat részben vagy egészben kevésbé érzékeny gerinctelenekkel, illetve sejttenyészetekkel helyettesítik (replacement) és csökkentik, megelőzik a fájdalmat, a finomítás-tökéletesítés (refinement) révén. A legtöbb betegség vizsgálata során az állat csak modellje az embernek, ezért a nyert adatok átvitele megfontolást igényel. Figyelembe kell venni a 3 V-t (Validity=Érvényesség), hogyan alakul ki a (kóros) folyamat (construct), mennyire hasonlítanak a tünetek, kórbonctan (face) és a nyert adatokon alapuló kezelés mennyiben hatékony az emberben (predictive validity). A tanulmány a jövőbeli kitekintéssel zárul, megemlítve a állatmentes technológiákat (NAT) is.

Kulcsszavak: állatkísérlet, 3R, 3H, 3V, 3S, döntési kocka, állati modell, érvényesség, nem-állati technológiák

ABSTRACT

In the introduction, the authors explain why animal experimentation is necessary at all. The framework

4 Dr., Emeritusz Professzor, Állatorvostudományi Egyetem Budapest, fekete.sandor@univet.hu

5 Dr. PhD. Állatorvostudományi Egyetem Budapest Állatvédelmi Jogi, Elemző és Módszertani Központ vezetője, vetter.szilvia@univet.hu

of the currently applicable legal regulation is defined by Directive 2010/63/EU of the European Union, the Hungarian Animal Protection Act, and Government Decree 40/2013 (II. 14.) on animal experiments. The 3H/3B initiative seeks to reduce the continuous stress experienced by experimental animals by optimising housing, handling, and habituation to procedures and interventions. Harm–Benefit Analysis provides the ethical basis for conducting the experiment. The weighing of these considerations is aided by the so-called decision cube. With the introduction of the 3Rs, the number of animals involved in the study is reduced (reduction), live animals are partially or wholly replaced by less sentient invertebrates and by cell cultures (replacement), and pain is reduced or prevented through refinement. In the investigation of most diseases, the animal serves only as a model of the human being; therefore, the extrapolation of the data obtained requires careful consideration. The 3Vs (Validity) must also be taken into account: how the (pathological) process develops (construct validity), how closely the symptoms and pathology resemble those seen in humans (face validity), and to what extent a treatment based on the data obtained is effective in humans (predictive validity). The study concludes with a future outlook, also mentioning non-animal technologies (NAT).

Keywords: animal experimentation, 3Rs, 3Hs, 3Vs, 3Ss, decision cube, animal model, validity, non-animal technologies

1. BEVEZETÉS

KÍSÉRLETEZNI SZÜKSÉGES

Az egyik leginkább vitatott bioetikai kérdés az állatkísérletek végzése. Mindenek előtt le kell szögezni, hogy sajnos vannak olyan esetek, amikor mindenképpen szükséges élő állaton is kísérletezni: például ki kell zárni, hogy a gyógyszerek, vakcinák terhes anyákon alkalmazva torzkeltő hatásúak legyenek. Az elhíresült talidomid (Contergan) esetében a vizsgálatot a hatvanas évek előírásai szerint csak patkányon végezték el, negatív eredménnyel. A forgalomba hozott nyugtató hatására több ezer kéz, láb, esetenként ujjak nélküli csecsemő született. Ma ezt a teratológiai vizsgálatot minimum kettő, de kétes esetben inkább három különböző állatfajon (rágcsáló, kutya, majom) kell elvégezni. Kísérletezni szükséges, mert enélkül nem lehet az alapvető orvosbiológiai ismeretekhez hozzájutni, az oktatás, a gyógyszeripar igényeit kielégíteni, a haszon- és társállatok elhelyezési és táplálóanyag-ellátási igényeit megismerni, megfelelő vakcinákat, gyógyszereket, diagnosztikumokat gyártani és az emberiség egészségét megvédeni. Az alternatív módszereket is csak előzetes, állatkísérletekkel párhuzamosan lefuttatva, validálva lehet bevezetni. A kérdés tehát az, hogyan? Az életünkben szinte minden EU-konform, ennek is annak kell lennie. Elvileg szóba jöhetne a bátor tudósok önmagán elvégzett kísérlete is. Ennek szép történelmi példája Tarassow (1937–42) vizsgálata, melynek során kimutatta, hogy paraziták fertőzés esetén is működik az immunvédelem. Ehhez három alkalommal széles galandféreg (*Diphyllobotrium latum*) lárvákat nyelt le, hagyta a férgek kifejlődni, majd elhajtotta. Kiderült, hogy *D. latum* bizonyos idő múlva kiürül a szervezetből és nem a féreg életképessége gyengül, hanem a gazdaszervezet védekező ereje nő.⁶

⁶ Kotlán & Kobulej 1972, 193–195.

Még nem is olyan régen (a XIX. században) a kutatók az ebrendészeti telepekről szereztek be a kísérlethez a kutyákat. Ez azonban a mai jogi környezetben⁷ nem megengedett, így csak a luxusszálloda-szintű állatházakban elhelyezett laboratóriumi állatok jöhetnek szóba.⁸ A minőségi tartás-takarmányozás mellett kötelező a környezetgazdagítás, a fájdalom megelőzése, illetve mérséklése. Ehhez a gondolkörhöz kapcsolódik a 3 H (Housing, Handling, Habituation=magyarul lehetne 3 B – behelyezés, bánás, beszoktatás) kezdeményezés.

2. A 3 H KEZDEMÉNYEZÉS⁹

A kezdeményezés célja a laborállatok életének javítása, első megközelítésben a rágcslóké. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy az átlagos kísérleti rágcslók életkörülményei valóban tekinthetők-e „normálisnak”, hiszen tartós, alacsony intenzitású stressznek vannak kitéve az elhelyezés módja, a rendszeres kezelések, valamint az emberi jelenléttől való félelem következtében. Szinte mindenütt erőszakos rögzítési módszereket használnak. A 3 H-kezdeményezés megmutatja, hogyan lehet ezt a helyzetet javítani az állatok jóléte és a tudományos célok érdekében. Ugyanakkor a kutatóknak kihívásokkal kell szembenéznük, mert az állatokat rögzíteni, kezelni kell, az állatházak általában hely- és pénzhányosak, kevés helyen használnak nagy, igazán környezetgazdag ketrecet. Nagy létszámokat kell kezelni az egészségi állapot ellenőrzése, avagy a kísérleti beavatkozások (eljárások) során. A kísérletek mindegyikében szabályozott környezetet igényelnek. Az Ártalom–Haszon–Elemzés (Harm Benefit Analysis=HBA) adja a kísérlet elvégzéséhez az etikai alapot. Az ártalom az állatot egész élete során éri: ezt fejezi ki az összeadódó szenvedés. Az etikai bizottságok (Magyarországon az ÁTET=Állatkísérleti Tudományos Etikai Tanács) engedélyezésének előfeltétele, hogy a 'haszon' múlja fölül az ártalmat'. Az állatházi beavatkozások hozzájárulnak az állatok összeadódó szenvedéséhez, amit a tökéletesítés/finomítás révén csökkenteni lehet. Ehhez ismerni kell az összeadódó szenvedés tényezőit.

- a) *A ketrecek és üzemeltetés:* a biológiai értelemben mindenképpen kis ketrecben nem természetes a viselkedés, korlátozott az érzékszervi gazdagítás lehetősége és gyakori a szociális stressz (pl. ketrecmosás, -csere).
- b) *Az ismételt fizikai rögzítés* a rutin üzemmenet, valamint a kísérleti kezelések (pl. tesztanyag beadása) során.
- c) *Az ember mint negatív érzések forrása*, ami részben adódik a természetes félelemből, továbbá a negatív élményekből és tapasztalatokból.

Két egyszerű megközelítéssel javítani lehet a helyzetet, azaz olyan módszereket kell használni, amelyek csökkentik a fizikai rögzítés számát, a bánás legyen pozitív, jutalmazó, azaz a 3H.

⁷ Vetter 2004, 83–100.

⁸ Kállai 2002, 106–107.

⁹ Bartlett et al. 2024, 91–99.

A fizikai rögzítés módszereit mindenképpen tökéletesíteni kell, ugyanis a jelenleg széles körben használtak stresszt okoznak, ugyanakkor részei minden eljárásnak, sok esetben az egér számára undorítóak (pl. a rögzítés farokkal). A rögzítés módosítja a kontrollcsoport adatait is, a szórást és az ismételtetőséget. A rossz élmények ismétlődnek és az élet során összeadódnak. A tartós stressz a rágcslókban hat a betegségmodell súlyosságára, a tesztanyaggal végzett gyógyszeres kezelésre adott válaszra, sőt a megbetegedési (morbidity) és elhullási (mortality) adatokra. A stressz aktív és passzív földolgozásában nagy az egyedi változatosság, ezért minimalizálása fontos mind a tudomány, mind az állati jóllét szempontjából.

3. A KÍSÉRLETEZÉS ALAPELVE

A tudományos kísérlet természeti folyamatok, jelenségek előidézése, a vizsgálat pedig valaminek a tanulmányozása. Kísérletre akkor van szükség, amikor valamilyen új ismerethez nem lehet deduktív úton eljutni, vagy adatgyűjtésből levezetni. Új ismereteket azonban adatgyűjtésből is le lehet vezetni, ha az megfelelő feltételek között folyik. Ez a retrospektív, illetve epidemiológiai vizsgálat: például a talajterképek és az orvosi statisztikák összevetésével a szelénhiányos talajok és a szívmizomelfajulás összefüggésének megismerése Finnországban.¹⁰ A tudományos módszer alapelve az, hogy a jelenségek individualitása nem általánostól való mentességük következménye, hanem annak, hogy az általános vonások 'éppígy', ebben a sajátos összetételben jelentkeztek. Kant kijelentése szerint: 'Ló nincs, csak lovak'. A kísérletezés életciklusa egy önmagába visszatérő ívet ír le: probléma - nullhipotézis, tervezés, (állati) modell megválasztása, előkísérlet-kísérlet lebonyolítása - statisztikai és orvosbiológiai kiértékelés - új problémafölvetés.

4. HŐSÖK, TUDÓSOK ÉS ÁLDOZATOK

A XIX. században Pasteur nyúlai és kutyái jelentős szenvedés árán segítettek a veszettség elleni oltóanyag kifejlesztésében. Ehhez vírust fecskendeztek a nyúl agyába és gerincvelőjébe, s nyert szövettel kutyákat oltottak be. Az állatok elhelyezése sem felene meg a mai előírásoknak. Viszont az új oltóanyag megvédte a más módon menthetetlen pásztorfiúk életét (Joseph, Jupille), 28 orosz muzsikot és további 300 embert. Behring több, mint kétezer tengerimalacot és számos lovat áldozott föl, amíg kidolgozta az akkor halálos torokgyík ellenanyagát. Banting és Macleod hasnyálmirigy-irtott kutyái tették lehetővé az inzulin szerepének tisztázását és a cukorbetegség kezelését. Joggal merül föl a kérdés, hogy a XXI. századi technika birtokában miért nem sejtenyészetten, vagy legalábbis gerinctelen állatmodellen végzik az összes kísérletet. Sajnos azonban teljes élő szervezet szükséges a gyógyszerek olyan melékhatásainak földerítésére, mint a görcsök, a rángatózás, a megnyugvás, az aluszékonyság, a zavartottság, az izgatottság, az emlékezetvesztés, a neuro- és ototoxicitás, a demielinizáció, a csonttörés, a hánnyás-hasmenés, s a sort lehetne folytatni.

Ha teljesen nem mellőzhető az állatkísérlet, akkor azt etikus hozzáállással kell csinálni: megszületett a 3 R. Russel és Burch az 1959-ben kiadott könyvében („A humánus kísérletezés alapjai”) rögzíti, hogy állatkísérletet csak a 3 R maximális figyelembe vételével szabad végrehajtani.

¹⁰ Fekete 2021, 465–478.

Az első R a csökkentés (Reduction) angol szóból ered, és azt jelenti, hogy a kísérletbe vont állatok száma minél kisebb legyen. Ennek eszköze a kísérleti cél helyes megválasztása, a felesleges ismétlések elkerülése, a gondos biomatematikai tervezés, amely lehetővé teszi, hogy a kisebb létszám esetén is megbízható adatokhoz jussunk. A szakirodalom gondos, ma már az interneten is elvégezhető tanulmányozása megelőzi a már másutt elvégzett vizsgálatok egyszerű megismétlését. A csökkentés eszköze és szakmai előfeltétele az állatkísérletek ismételhetősége. A tervezett kísérlettel szemben támasztott legfontosabb követelmény az, hogy a fölvetett téma szakmailag, az alkalmazott kutatások esetében gazdaságilag indokolt legyen. A konkrét, pontosan és világosan körülhatárolt kérdés megfogalmazása után következik a kísérlet tematikájának megtervezése, amely elrendezésben, ismétlésszámban, megvalósíthatóságban egyaránt megfelel a fölvetett kérdésnek. Ez az alapvető különbség a kísérlet és a vizsgálat között, hiszen míg az utóbbi csak valaminek az alapos tanulmányozása, addig a kísérlet tudatosan előidézett természeti folyamat, jelenség nyomon követése.

A második R a helyettesítést (Replacement) jelenti, azaz az élő állatokkal való kísérletek helyett dolgozunk élettelen modellekkel, számítógépes szimulálással, sejt- és szövettenyészetekkel. Így például a *Draize*-teszt során nyulakat kalodába zárnak, az egyik szemükbe fiziológiai konyhasóoldatot, a másikba a vizsgálandó vegyületet csöppentik, s figyelik a kialakuló könnyezést, szövetkárosodást, vérzést. Ez jelentős fájdalommal jár. Ebben az esetben az élő állat teljes helyettesítése a helyes cél, amelyet először a fiasított tyúktojás belső hártájába történő oltással, majd baktériumokon, sejt- és szövettenyészeteken, sőt teljesen élettelen kolloidrendszereken kezdtek vizsgálni. Nagy előnye ezeknek a helyettesítő, ún. alternatív módszereknek, hogy ha tévednek, akkor is csak pozitív irányban. Ez azt jelenti, hogy – kiváló érzékenységük miatt – olyan vegyületet is károsnak minősítenek, amelyet az egész szervezet képes lenne ellensúlyozni, elviselni. A legjobbnak mindezt azért tartják, ha az alternatív módszerek rendszerével (többel párhuzamosan) tesztelnek.

Hatalmas lehetőségei vannak a biológiai és orvostudományok oktatásában az élő állat kiváltásában a számítógépes, interaktív multimédia eljárásoknak, valamint a teljesen élethű műanyag állatoknak (KOKON-patkány, -nyúl, -beagle, IAT-, Natsume-, CCMIJU- és MU-patkány, Mimicky-egér) a kezelések (gyógyszerbeadások, vérvételek stb.) kezdeti begyakorlására. Az utóbbiaknak számítógéppel kapcsolt, fejlett változata a haptic-technológiával készült szimulációs állatmodell (tehén és ló).

Már az is a helyettesítés kategóriájába sorolható, ha a vizsgálatokat először egyszerűbb élőlényekkel kezdjük, s azokkal a tesztanyagokkal folytatjuk magasabb rendű állatokon, amelyek ott ártalmatlannak és hatásosnak bizonyultak. Ezt a piramiselvet főként a gyógyszerfejlesztés és -ellenőrzés veszi igénybe, de az alap kutatásban is egyre inkább teret nyer. Így mézelő méhen, gyümölcsmuslica-lárván mikrobiom-vizsgálatokat lehet végezni.

A halak egyre inkább alkalmasak az alap kutatásokra. A központi idegrendszer és működése, beleértve a finom működési zavarokat, így többek között az agyi trauma után kialakuló dementia, a szorongás,

depresszió, stresszállapot, a szorongásoldó gyógyszerek hatása egyaránt vizsgálható zebrahallal. A betegről származó szövetátültetés (patient-derived xenograft) egérmodelljét is zebraadánió lárvával lehet helyettesíteni. Egyre inkább nélkülözhetetlenek a halak a toxikológiában¹¹ is, különös tekintettel a környezetet szennyező xenobiotikumok és az endokrin diszruptorok („belső elválasztású rendszer tönkrevői”) tesztelésében.¹² Ezzel is magyarázható, hogy az utóbbi években a hal mint kísérleti állat fölértékelődött, s aránya az összes fölhasznált laborállatnak mintegy a tizedét teszi ki.

Sok állatkíméleti lehetőséget rejt magában a harmadik R, a finomítás (Refinement) is. Nem teljesen fedi, de használják a „javítás”, illetve „tökéletesítés” szót is a fogalom megnevezésére. Ez azt fejezi ki, hogy érzéstelenítéssel, altatással az elkerülhetetlen beavatkozásokkal járó fájdalmat, rossz közérzetet ellensúlyozzuk, fejlettebb módszerekkel pontosabban és kisebb, parányi adagokat tudunk kimérni (testnedvekben, vérben stb.). Mindez az állatlétszám csökkentését is lehetővé teszi. Az endoszkópia és a mikrosebészet is fontos eszközei a finomításnak. A kísérletező ember (állatgondozó, technikus, állatorvos) képzettsége ma már előírt feltétele a vizsgálatoknak. Ide tartozik az ellenállóbb állatfaj, törzs megválasztása is. Az állat környezetének javítása, annak gazdagítása, a zaj megelőzése, vagy zenével való elfödése is javít annak közérzetén.¹³ Ma ez nemcsak a melegvérűekre vonatkozik. Már a kétlélűek esetében is bebizonyosodott, hogy például a karmosbékák (*Xenopus laevis*) is előnyben részesítik az élő, vagy műanyag növényekkel gazdagított életteret, mint az üreset, vagy műanyag csövekkel ellátottat. Korábban a halak nem kaptak környezetgazdagítást, mert azt – vélték korábban – rontja a kísérleti körülmények szabványosíthatóságát. A megfelelő vízminőség, állatsűrűség, takarmányozás, egészségi állapot optimalizálásán túl a korszerű fölfogás szerint a halak esetében is a környezetgazdagítás csökkenti a stresszt, javítja az állatok jóllétét és a gyűjtött biológiai adatok megbízhatóságát.¹⁴ A 63/2010-es EU-s irányelv¹⁵ is előírja, hogy a halak számára megfelelően ingergazdag környezetet kell biztosítani, például rejtőzködő helyeket vagy talajréteget, kivéve akkor, ha a magatartási jellegzetességek ezt nem teszik szükségessé. A nem megfelelő környezet, az ingerszegénység stresszorként szerepel. Magyarországon is folyamatban van az állatkísérletekről szóló 40/2013. (II. 14.) Korm. rendelet módosítása, amely elfogadása esetén többek között a zebraadánió részletes tartási követelményeit határozná meg.

Sokan a 4. R és 5. R-ként említik a Responsibility (felelősség) és a Rehoming (gazdáshoz adás) fogalmát.¹⁶ Ebbe beletartozik az állatkíméletes technikák széleskörű ismertetése is. Jól kiegészíti a 3 R-megközelítést a Carol Newton által 1977-ben ajánlott 3 S, azaz a Good Science, Good Sense and Good Sensibility (jó tudomány, jó érzés és jó érzékenység).¹⁷ A jó minőségű tudomány magában foglalja a jó

11 Wertman et al. 2020, 1–25.

12 Bambino & Chu 2017, 331–367.

13 Fekete 2012

14 Stevens, Reed & Hawkins 2021, 698.

15 EU Directive 2010

16 Neil 2024, 148.

17 Smith & Hawkins 2016, 70.

kísérleti elrendezést, a külső tényezőkből származó adatszórás csökkentését és a tudósok naprakész szakmai ismereteit. A jó érzés vagy megérzés segít abban, hogy a célnak leginkább megfelelő állati modellt válasszuk ki, amely lehetővé teszi az eredmények átvitelét az emberre, vagy a célállatra. A jó érzést elősegíti a kutatók képzése a szóba jöhető állatok biológiájáról, természetes viselkedéséről és jólléti igényeiről. A megfelelő érzékenység empátiát és kritikus-kritikai antropomorfizmust¹⁸ jelent, amelyek segítenek a fájdalom csökkentésében és a gondozás kultúrájának javításában.¹⁹ Az utóbbi már kiterjed a létesítmény viszonyainak jobbítására is.

5. ÁLLATI MODELL ALAPESZMÉJE

A legtöbb vizsgálatban a kísérleti állat végső fokon a célállat vagy az ember helyettesítésére szolgál, ezért hívjuk állati modellnek. Modellnek tekinthető az, amin biológiai, viselkedési, vagy spontán, illetve indukálásra föllépő (kóros) folyamatot vizsgálunk és amelyben a jelenségek legalább egy tekintetben ugyanolyanok, mint a másik állatfajban (célállat), vagy az emberben.^{20,21} Jellemzői a „hűség” (fidelity: anatómiai, élettani és genetikai hasonlóság a cél élőlényhez) és „megkülönböztetés” (discrimination: megkülönböztető erő a kísérleti kérdés szempontjából): az utóbbi a fontosabb, ezért lehet például egy kilencöves tatú modellje az emberi leprának, vagy a *Caenorhabditis elegans* fonálféreg az emberi öregedésnek.

6. EXTRAPOLÁLÁS PROBLEMATIKÁJA

Az extrapolálás (átvitel) azt jelenti, hogy az állatkísérletben kapott eredményeket más állatokon, vagy emberen alkalmazzuk. Alapja a homológia, azaz evolúciós hasonlóság (pl. uszony, szárny, láb), nem pedig az analógia (pl. a kaktusz tövise és a sün tüskéje). Előfeltétele a teljes egybeesés a kérdéses tulajdonság szempontjából. Ha nagyon pontos előjelzést akarunk, sok állattal kell kísérletezni. Ez viszont ellentmond az állatkíméletnek és az első R-nek (csökkentés); ha kevés a mintaelemszám, az előjelzés tévedhet. Ez a kérdés merül föl akkor is, ha el kell dönteni: mindkét nembeli, vagy csak hím, vagy nőstény állatot vonunk be a vizsgálatba. Az extrapolálhatóság függ továbbá a fajtól, a fajtától, az állatot ért diszkomfort (kényelmetlenség) illetve fájdalom fokától, a genotípustól, a kortól és az élettani állapottól (vemhes, szoptat) is. Az állatkísérletek csak csökkenthetik az ember veszélyeztetettségét, lásd Contergan-botrány. A hamis extrapoláció veszélye viszont több faj igénybe vételével csökkenthető, ami növeli az állatfólhasználást. Az eltérő biológiai válaszok egyik oka az eltérő enzimműködés. A környezetből származó indukció hatására (pl. xenobiotikumok, alkohol, számos gyógyszer, így a barbiturátok is) nőhet a reaktív, potenciálisan rákkeltó metabolitot termelő enzimek aktivitása. Ha fokozódik a májbeli citokróm P450 (CYP) enzimek termelődése, a tumorkialakulás lehetősége nő. Ha viszont a karcinogén vegyületeket lebontó, detoxifikáló enzimek (pl. glutation-transzferáz, epoxi-hidroxiláz, kvinon-reduktáz, glikol-urozil-transzferáz) működnek hatékonyabban, kisebb molekulatömegű, „ártalmatlan”

¹⁸ Morton, Berghardt & Smith 1990, 13–19.

¹⁹ Louhimies 2015, 154.

²⁰ Mukherjee et al. 2022, 18.

²¹ Korsós et al. 2017, 299–306.

metabolitok keletkeznek és a tumorképződés esélye csökken. Akár már egy enzim eltérő működése meggátolhatja a helyes extrapolálást. Jól példázza az állatkísérlet korlátait a Northwick Park-i eset.²² A T-sejtek CD28-receptorát serkentő immunmoduláns orfán (árva) gyógyszert (TGN1412) fejlesztettek ki leukémia és reumatoid artritisz ellen. Sikeres állatkísérletek után klinikai kipróbálást végeztek a makákó majom adagjának 1/500-ával. A hat önkéntes súlyosan károsodott: "Elefántember" Szindróma alakult ki. Az emberben ugyanis a gyógyszerjelölt "citokin vihar"-t váltott ki, mert receptorszinten más az ember immun-rendszere, mint az állatoké. Az állatkísérlet adagját nem lehetett volna extrapolálni. Ez súlyos etikai dilemma minden kísérlet megtervezésekor: igazán jó előjelzés az állatkísérletek alapján akkor várható, ha sok és sokféle fajú állatmodellt veszünk igénybe. Az előjelzés pontossága jobb tervezéssel-lebonyolítással javítható. Viszont ha kevés fajjal, kevés mintaelemszámmal, csak alternatív módszerrel vizsgálódunk, valószínű, hogy helyesen és pontosan nem előjelezhető és nem extrapolálható emberre a várható hatás, ártalom.

7. A DÖNTÉSI KOCKA

Kiderült ugyanakkor, hogy állatkíméleti szempontból a 3R betartása nem elegendő. Elemezni kell az állatot esetlegesen érő bántalom súlyosságát és a várható eredményt, az ún. hasznót. Az ún. döntési kocka ezt úgy ábrázolja, hogy az x-tengely a lehetséges orvosi-környezeti haszon, az y-tengely a kutatás tudományos értéke, jelentősége és a z-tengely az állatok fájdalma, szenvedése. Ennek alapján a nagy jelentőségű, de közvetlen haszon nélküli vizsgálatok (alapkutatások) elvégezhetők, ha nincs állati fájdalom. Mérsékelt állati fájdalom elnézhető akkor, ha a vizsgálat mind tudományos, mind gyakorlati haszon szempontjából lényeges. Jelentős állati fájdalom etikailag akkor sem fogadható el, ha az tudományosan értékes és/vagy gyakorlati haszonnal kecsegtet.²³ Ez a Szerzők etikai megközelítése is, de a jelenlegi jogi szabályozás – külön föltételek és megkötések alkalmazásával – lehetővé teszi a súlyos fájdalommal járó állatkísérletek végzését is. Vannak olyan szélsőséges nézetek, miszerint az ekkor elvégzett vizsgálat olyan, mintha agykárosodást szenvedett gyerekeken végeznék el.

8. AZ ÁLLATI MODELL 3 V-JE

A Validity (érvényesség) figyelembe vétele is elengedhetetlen. Ez azt jelenti, hogy az állati modell a cél élőlényhez (másik állat, ember) viszonyítva *mennyire hasonlóan épül föl* (face validity, fenotípusos hasonlóság, hasonló tünetek, kórbonctan és kórszövettan), *mennyire hasonló módon alakul ki és működik* (internal, vagy construct validity), és a *kapott eredmények mennyire vihetők át* (előjelzési, external, vagy predictive validity), hatékony lesz-e a gyógyszerjelölt. Például az emberhez hasonló ateroszklerózisos plakkok alakíthatók ki rágszálókban (face validity) irreálisan sok zsír-koleszterin diétával (nem megfelelő construct validity) és a kezelésére használt gyógyszer többé-kevésbé megfelelő az embernek (változó predictive validity). Szemléletes példa a Parkinson-kór kutatása is. A betegség tünetei főként a mozgás korlátozottságában és zavaraiiban (nehéz megkezdeni, lassúság, izommerevség, nyugalmi remegés) nyilvánul meg. Ennek oka a felső agyi mozgást szabályozó központ, a *striatum* dopaminhiánya.

²² Dowsing & Kendall 2007, 203–207.

²³ Bateson 2005, 211–233.

Ezt pedig az idézi elő, hogy az agyban a *substantia nigra* megfelelő magcsoportjai károsodtak, nem küldenek' elegendő dopamint. Az idegsejtek károsodásának kiváltó oka ismeretlen, jöllehet több elmélet is létezik (genetikai mutáció, környezeti kemikáliák és nehézfémek hatása) és hatékony neuroprotektív gyógyszer sincs. A károsodott idegsejtekben alfa-szinuklein és ubikvitin tartalmú fehérjetömrölési plakkok (*Lewy*-testek) találhatóak.²⁴ Léteznek olyan rágcscsálómodellek, amelyben idegméreggel (pl. a parakvat növényvédőszerrel) és/vagy géntechnológiával kiváltható az idegsejtek károsodása (construct validity), többé-kevésbé az izomműködés zavara is megjelenik (részleges face validity), de a kifejlesztett neuroprotektív gyógyszer a preklinikai és klinikai vizsgálatokban hatástalanok (nincs prediktív validity). Megjegyzendő, hogy a tünetek enyhítésére és a komplikációk kezelésére van lehetőség.

9. ÖSSZEGZÉS, JÖVŐBELI KITEKINTÉS

Az állati modellek nélkülözhetetlenek a kutatásban, de általában nem teljesítik maradéktalanul mind a három kritériumot, érvényességük korlátozott. Tadenev és Burgess²⁵ szerint sincs tökéletes modell, de azok genetikai módosításokkal egyre tökéletesíthetők. További gondot jelent, hogy a sikertelen modelleket ritkábban publikálják, mint a sikereseket. Jelen Szerzők véleménye szerint erősen megkérdőjelezhető az olyan alap kutatás engedélyezése, amelynek a modellje legalább kettő érvényességet nem hordoz. Még erősebben fogalmaz Pound és Ritskes-Hoitinga²⁶, akik szerint a preklinikai állati modell a faji eltérések miatt sohasem felel meg teljes mértékben mindhárom érvényességnek. Véleményük szerint az új, állat nélküli-technológiák jelentik a jövő útját: *in silico* módszer, szerv-a-csipe. Az utóbbiak gondozására az MTA ÁOÁB-a (Állatkísérleti Osztályközi Állandó Bizottság) 3 R és Alternatív Módszerek albizottságot hozott létre. Az kísérleti állatok jólléte akkor teljeskörű, ha beágyazódik az Egy az egészség²⁷ és a Zöld Labor Kezdeményezés²⁸ intézkedéseibe, hiszen a kísérleti állatházak és laboratóriumok magukban hordozzák a zoonózisok és a környezetterhelés lehetőségét is.

24 Guimaraes et al. 2024, 8971.

25 Tadenev & Burgess 2019, 111–122.

26 Pound & Ritskes-Hoitinga 2018, 304.

27 One Health Initiative 2025

28 Harvard Medical School 2025

BIBLIOGRÁFIA

1. Kotlán S & Kobulej T (1972) Állatorvosai parazitológia (Veterinary Parasitology). Mezőgazdasági Kiadó. Budapest. pp. 193–195.
2. Vetter Sz (2004) Állatvédelmi jog (Animal Protection Law). L'Harmattan Kiadó. pp. 83–100.
3. Kállai L (2002) Egértan. Kallé-K Kft. Budapest. pp. 106–107.
4. Bartlett J, Hinchcliffe J, Jackson M, Robinson E (2024) The 3Hs Initiative - housing, handling, habituation. *Animal Technology Welfare*, 23(2), p. 91.
5. Fekete S Gy (2021) Az állatkísérletek 3 R-je a XXI. századi tudományos eredmények tükrében (The 3 Rs of the animal experimentation in the mirror of the XXI- century's scientific achievements.) *Magyar Állatorvosok Lapja* (Hungarian Veterinary Journal), 143, pp. 465–478.
6. Wertman J N, Melong N, Stoyek M R, Piccolo O, Langley S, Orr B, Steele S L, Razaghi B, Berman J N (2020) The identification of dual protective agents against cisplatin-induced oto- and nephrotoxicity using the zebrafish model. *eLife Cancer Biology*, pp. 1–25. 9:e56235. DOI: 10.7554/eLife.56235
7. Bambino K, Chu J (2017) Zebrafish in toxicology and environmental health. *Current Topics of Developmental Biology*. 124. pp. 331–367.
8. Fekete S Gy (2012) Zoomusicology and Laboratory Animal Science. *ALN Magazine*. World issue March/April, www.alnmag.com
9. Stevens C H, Reed B T, Hawkins P (2021) Enrichment for laboratory zebrafish – A review of the evidence and the challenges. *Animals*, 11, p 698, 1–22. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani11030698>
10. EU 63/2010 Irányelv a kísérletben és oktatásban használt állatok védelméről. European Union. Directive 2010/63/EU of the European Parliament and of the Council of 22 September 2010 on the Protection of Animals Used for Scientific Purposes. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriSern.do?uri=OJ:L:2010:276:0033:0079:en:PDFe>
11. Neil O (2024) Rehoming of laboratory animals. *Animal Technology Welfare*, 23, (2) p. 148.
12. Smith A J & Hawkins P (2016) Good Science, Good Sense and Good Sensibilities: The Three Ss of Carol Newton. *Animals*, 6, 70; DOI: doi:10.3390/ani6110070
13. Morton D B, Berghardt G M, Smith J A (1990) Animals, Science, and Ethics III. Critical Anthropomorphisms. *Animal Suffering and the Ecological Context*. Hastings Cent. Rep. 20, 513–19.
14. Louhimies S (2015) Refinement facilitated by the Culture of Care. In Proc. EUSAAT 2015-Linz 2005 Congress, Vol. 4, p. 154 In: ALTEX Proceedings of the EUSAAT 2015-Linz 2005 Congress, 20-23 September, Linz, vol. 4; 2015. p. 154. http://eusaat-congress.eu/images/2015/Abstractbook_EUSAAT_2015_Linz_2015.pdf. Accessed June 23, 2025
15. Mukherjee P S, Roy S, Ghosh D, Nandi S K (2022) Role of animal models in biomedical research: a review. *Laboratory Animal Research* 38, p. 18. DOI: <https://doi.org/10.1186/s42826-022-00128-1>
16. Korsós G, Cenkvári É, Gáspárdy A, Fekete S Gy (2017) Különleges laborállatok, kísérleti modellek. (Peculiar laboratory animals, experimental models). *Magy Állatorvosok Lapja* (Hungarian Veterinary Journal), 139, pp. 299–306.
17. Dowsing T & Kendall M J (2007) The Northwick Park tragedy - protecting healthy volunteers in future first - in-man trials. *Journal of Clinical Pharmacology Therapeutics*. 32, pp. 203–207. DOI: 10.1111/j.1365-2710.2007.00808.x
18. Bateson P (2005) Ethics and behavioral biology. *Advances in the Study of Behavior*. 35, pp. 211–233.
19. Guimaraes R P, de Resende M C S, Tavares M M, de Azevedo C B, Ruiz M C M, Mortari M R (2024) Construct, face and predictive validity of Parkinson's Disease rodent models. *Internal Journal of Molecular Sciences* 25, 8971. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijms25168971>; <https://www.mdpi.com/journal/ijms>
20. Tadenev A L D & Burgess R W (2019) Model validity for 3 preclinical studies in precision medicine: precisely how precise do we need to be? *Mammalian Genom*, pp.111–122. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00335-019-09798-0>
21. Pound P, Ritskes-Hoitinga M (2018) It is possible to overcome issues of external validity in preclinical animal research? Why most animal models are bound to fail. *Journal of Translational Medicine* 16, p. 304. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12967-018-1678-1>
22. One Health Initiative (2025) <https://onehealthinitiative.com/about/>
23. Havard Medical School (2025) Green Lab Initiative <https://campusplanning.hms.harvard.edu/sustainability/campus-initiatives/green-labs>

The Mystical Triads of Animal Experimentation: the 3Rs, 3Hs, 3Ss, and 3Vs at the Intersection of Law, Ethics, and the Natural Sciences

Az állatkísérletek misztikus hármasai: a 3R, 3H, 3S és 3V a jog, az etika és a természettudomány metszőpontján

ABSZTRAKT

A bevezetésben a szerzők megindokolják, hogy egyáltalán miért van szükség állatkísérletekre. A jelenleg hatályos jogi szabályozás kereteit az Európai Unió 63/2010/EU irányelve, a magyar állatvédelmi törvény, valamint az állatkísérletekről szóló 40/2013. (II. 14.) Korm. rendelet határozza meg. A 3 H/3B kezdeményezés a kísérleti állatok folyamatos stresszét igyekszik csökkenteni az elhelyezés, bánás és az eljárásokhoz, beavatkozásokhoz való hozzászoktatás optimalizálásával. Az Ártalom-Haszon-Elemzés (Harm Benefit Analysis) adja a kísérlet elvégzéséhez az etikai alapot. A mérlegelést az ún. döntési kocka segíti. A 3 R bevezetésével csökken a vizsgálatba vont állatok száma (reduction), az élő állatokat részben vagy egészben kevésbé érzékeny gerinctelenekkel, illetve sejttenyészetekkel helyettesítik (replacement) és csökkentik, megelőzik a fájdalmat, a finomítás-tökéletesítés (refinement) révén. A legtöbb betegség vizsgálata során az állat csak modellje az embernek, ezért a nyert adatok átvitele megfontolást igényel. Figyelembe kell venni a 3 V-t (Validity=Érvényesség), hogyan alakul ki a (kóros) folyamat (construct), mennyire hasonlítanak a tünetek, kórbonctan (face) és a nyert adatokon alapuló kezelés mennyiben hatékony az emberben (predictive validity). A tanulmány a jövőbeli kitekintéssel zárul, megemlítve az állatmentes technológiákat (NAT) is.

Kulcsszavak: állatkísérlet, 3R, 3H, 3V, 3S, döntési kocka, állati modell, érvényesség, nem-állati technológiák

⁴ Dr., Emeritusz Professzor, Állatorvostudományi Egyetem Budapest, fekete.sandor@univet.hu

⁵ Dr. PhD. Állatorvostudományi Egyetem Budapest Állatvédelmi Jogi, Elemző és Módszertani Központ vezetője, vetter.szilvia@univet.hu

ABSTRACT

In the introduction, the authors explain why animal experimentation is necessary at all. The framework of the currently applicable legal regulation is defined by Directive 2010/63/EU of the European Union, the Hungarian Animal Protection Act, and Government Decree 40/2013 (II. 14.) on animal experiments. The 3H/3B initiative seeks to reduce the continuous stress experienced by experimental animals by optimising housing, handling, and habituation to procedures and interventions. Harm–Benefit Analysis provides the ethical basis for conducting the experiment. The weighing of these considerations is aided by the so-called decision cube. With the introduction of the 3Rs, the number of animals involved in the study is reduced (reduction), live animals are partially or wholly replaced by less sentient invertebrates and by cell cultures (replacement), and pain is reduced or prevented through refinement. In the investigation of most diseases, the animal serves only as a model of the human being; therefore, the extrapolation of the data obtained requires careful consideration. The 3Vs (Validity) must also be taken into account: how the (pathological) process develops (construct validity), how closely the symptoms and pathology resemble those seen in humans (face validity), and to what extent a treatment based on the data obtained is effective in humans (predictive validity). The study concludes with a future outlook, also mentioning non-animal technologies (NAT).

Keywords: animal experimentation, 3Rs, 3Hs, 3Vs, 3Ss, decision cube, animal model, validity, non-animal technologies

1. INTRODUCTION

EXPERIMENTATION IS NECESSARY

One of the most hotly debated questions in bioethics is the conduct of animal experimentation. First and foremost, it must be stated that, unfortunately, there are cases in which experimentation on living animals is absolutely necessary: for example, it must be ruled out that drugs and vaccines administered to pregnant women have teratogenic effects. In the notorious thalidomide (Contergan) case, testing was carried out only in rats, in accordance with the requirements of the 1960s, with negative results. As a result of this sedative being placed on the market, thousands of infants were born without hands, feet, or, in some cases, fingers. Today, this teratological testing must be carried out in at least two, but in doubtful cases preferably three, different animal species (rodent, dog, monkey). Experimentation is necessary because without it, it is impossible to acquire fundamental biomedical knowledge, meet the needs of education and the pharmaceutical industry, understand the housing and nutritional requirements of farm and companion animals, produce appropriate vaccines, medicines, and diagnostic agents, and protect human health. Alternative methods, too, can only be introduced after they have been run in advance in parallel with animal experiments and validated. The question, then, is how. In our lives, almost everything is EU-compliant, and this, too, must be aligned with EU standards. In principle, self-experimentation by courageous scientists could also be considered. A fine historical example of this is the study by Tarassow (1937–42), in which he demonstrated that immune defence functions even in cases of parasitic infection.

To do so, he swallowed larvae of the broad tapeworm (*Dipyllobothrium latum*) on three occasions, allowed the worms to develop, and then expelled them. It became clear that *D. latum* is eliminated from the body after a certain period of time, and that this is due not to a decline in the viability of the worm, but rather to an increase in the defensive capacity of the host organism.⁶

Not so very long ago, in the nineteenth century, researchers obtained dogs for experiments from dog control facilities. This, however, is not permitted under the current legal framework⁷, so only laboratory animals housed in facilities of luxury-hotel standard may be used.⁸ In addition to high-quality housing and nutrition, environmental enrichment and the prevention or alleviation of pain are mandatory. It is to this line of thought that the 3H initiative (Housing, Handling, Habituation—rendered in Hungarian as 3B: placement, handling, habituation) is related.

2. THE 3H INITIATIVE⁹

The aim of the initiative is to improve the lives of laboratory animals, initially with a focus on rodents. The question may rightly be raised whether the living conditions of average laboratory rodents can truly be regarded as “normal”, since they are exposed to chronic, low-intensity stress as a result of their housing conditions, routine handling, and fear of human presence. Almost everywhere, forceful methods of restraint are used. The 3H initiative shows how this situation can be improved in the interests of both animal welfare and scientific objectives. At the same time, researchers must confront a number of challenges, because animals must be restrained and handled, animal facilities generally suffer from shortages of space and funding, and genuinely large, environmentally enriched cages are used in only a few places. Large numbers of animals must be handled during health monitoring and in the course of experimental interventions (procedures). Experiments necessarily require a controlled environment. Harm–Benefit Analysis (HBA) provides the ethical basis for conducting the experiment. Harm affects the animal throughout its entire life: this is expressed by the concept of cumulative suffering. A precondition for approval by ethics committees (in Hungary, the Scientific Ethical Council for Animal Experiments, ÁTET) is that the “benefit” must outweigh the “harm.” Interventions carried out in the animal facility contribute to the animals’ cumulative suffering, which can be reduced through refinement. To achieve this, the factors contributing to cumulative suffering must be understood.

- a) *Cages and husbandry*: in cages that are inevitably small in biological terms, behaviour is unnatural, opportunities for sensory enrichment are limited, and social stress is frequent (e.g. during cage washing and cage changing).
- b) *Repeated physical restraint* during routine husbandry and experimental procedures (e.g. administration of the test substance).

⁶ Kotlán & Kobulej 1972, 193–195.

⁷ Vetter 2004, 83–100.

⁸ Kállai 2002, 106–107.

⁹ Bartlett et al. 2024, 91–99.

c) *Humans as a source of negative affect*, arising in part from innate fear and in part from negative experiences and previous handling.

The situation can be improved by two simple approaches: methods should be used that reduce the frequency of physical restraint, and handling should be positive and rewarding—that is the essence of the 3H approach.

The methods of physical restraint must in any case be refined, since those currently in widespread use cause stress, even though they form part of virtually every procedure and are, in many cases, aversive to mice (e.g. tail restraint). Restraint also affects the data of the control group, as well as variability and reproducibility. Negative experiences are repeated and accumulate over the course of life. In rodents, chronic stress affects the severity of the disease model, the response to pharmacological treatment with the test substance, and even morbidity and mortality data. There is marked individual variation in the active and passive processing of stress; therefore, minimising it is important both from the standpoint of science and of animal welfare.

3. THE PRINCIPLE OF EXPERIMENTATION

A scientific experiment consists in eliciting natural processes and phenomena, whereas an investigation is the study of something. An experiment is needed when new knowledge cannot be reached by deductive means or derived from data collection. New knowledge, however, can also be derived from data collection, provided that it is carried out under appropriate conditions. This is the case in retrospective and epidemiological studies; for example, in Finland, the relationship between selenium-deficient soils and myocardial degeneration was identified by comparing soil maps with medical statistics.¹⁰ A fundamental principle of the scientific method is that the individuality of phenomena is not a consequence of their exemption from the general, but rather of the fact that general features appear in precisely this way, in this particular combination. As Kant put it: “There is no such thing as horse, only horses.” The life cycle of experimentation describes a recurring arc: problem formulation – null hypothesis, planning, selection of the (animal) model, conduct of the pilot study and experiment – statistical and biomedical evaluation – formulation of a new problem.

4. HEROES, SCIENTISTS, AND “VICTIMS”

In the nineteenth century, Pasteur’s rabbits and dogs, at the cost of considerable suffering, helped in the development of the rabies vaccine. To this end, virus was injected into the rabbit’s brain and spinal cord, and dogs were inoculated with the tissue thus obtained. The housing of these animals would not meet current standards either. The new vaccine, however, saved the lives of shepherd boys who could not otherwise have been saved (Joseph, Jupille), as well as 28 Russian peasants and a further 300 people. Behring sacrificed more than two thousand guinea pigs and numerous horses before he succeeded in developing the antitoxin against diphtheria, then a fatal disease. The pancreatectomised dogs of

¹⁰ Fekete 2021, 465–478.

Banting and Macleod made it possible to clarify the role of insulin and to develop the treatment of diabetes mellitus. The question may rightly be raised why, given the technology available in the twenty-first century, all experiments are not carried out on cell cultures or, at the very least, on invertebrate animal models. Unfortunately, however, an intact living organism is required to identify such adverse effects of drugs as convulsions, twitching, sedation, somnolence, confusion, agitation, memory loss, neurotoxicity and ototoxicity, demyelination, bone fractures, and vomiting and diarrhoea, and the list could go on.

If animal experimentation cannot be dispensed with entirely, then it must be conducted with an ethical approach: this gave rise to the 3Rs. In their 1959 book *The Principles of Humane Experimental Technique*, Russell and Burch stated that animal experiments may be carried out only with the fullest possible observance of the 3Rs.

The first R derives from the English word Reduction and means that the number of animals included in the experiment should be kept as low as possible. The means of achieving this include the proper selection of the experimental objective, the avoidance of unnecessary repetition, and careful biomathematical planning, which makes it possible to obtain reliable data even with smaller numbers of animals. Careful study of the literature, now readily possible via the internet, prevents the simple repetition of investigations already carried out elsewhere. Repeatability is both an instrument of reduction and a professional prerequisite of animal experimentation. The most important requirement imposed on a planned experiment is that the question raised should be professionally justified and, in the case of applied research, economically justified as well. Once a concrete, precisely and clearly delimited question has been formulated, the experimental design follows, in such a way that its layout, number of repetitions, and feasibility all correspond to the question posed. This is the fundamental difference between an experiment and an investigation: whereas the latter is merely the thorough study of something, the former is the observation of a consciously induced natural process or phenomenon. The second R stands for Replacement, that is, the substitution of experiments on live animals with non-living models, computer simulation, and cell and tissue cultures. Thus, for example, in the Draize test, rabbits are confined in restraining stocks, physiological saline is instilled into one eye and the test compound into the other, and the resulting lacrimation, tissue damage, and haemorrhage are observed. This entails considerable pain. In such a case, the proper objective is the complete replacement of the live animal, which was first explored by inoculation onto the inner membrane of embryonated hen's eggs, and subsequently in bacteria, cell and tissue cultures, and even entirely non-living colloidal systems. A major advantage of these replacement, so-called alternative methods is that, even when they are wrong, they err only in the positive direction. This means that, owing to their excellent sensitivity, they may classify as harmful a compound that the whole organism would in fact be able to counteract or tolerate. For this reason, testing with a battery of alternative methods, that is, with several methods in parallel, is considered the best approach.

Computer-based interactive multimedia methods, as well as highly lifelike plastic animal models (the KOKON rat, rabbit, and beagle; the IAT, Natsume, CCMIJU, and MU rat models; and the Mimicky mouse), offer enormous potential in the teaching of the biological and medical sciences for replacing live animals in the initial training phase of procedures (drug administration, blood sampling, etc.).

A more advanced version of the latter, linked to a computer, is the simulation animal model produced using haptic technology (cow and horse).

It may already be classified under replacement if studies are first initiated in simpler organisms and then continued in higher-order animals only with those test substances that have proved harmless and effective there. This pyramid principle is used chiefly in drug development and testing, but it is also gaining increasing ground in basic research. Thus, microbiome studies can be carried out in honey bees and *Drosophila* larvae.

Fish are becoming increasingly suitable for basic research. The central nervous system and its functioning, including subtle functional disturbances—among them dementia developing after brain trauma, anxiety, depression, stress states, and the effects of anxiolytic drugs—can all be investigated in zebrafish. The mouse model of patient-derived xenograft can likewise be replaced by zebrafish larvae. Fish are also becoming increasingly indispensable in toxicology¹¹, particularly in the testing of environmental xenobiotics and endocrine disruptors (“agents that disrupt the endocrine system”).¹² This also helps to explain why, in recent years, fish have gained in importance as experimental animals, and now account for approximately one-tenth of all laboratory animals used.

The third R, refinement, also holds many possibilities for reducing animal suffering. Although not exact equivalents, the terms “improvement” and “perfection” are also used to denote this concept. It expresses the idea that anaesthesia and sedation are used to counterbalance the pain and discomfort associated with unavoidable interventions, while more advanced methods make it possible to obtain measurements more precisely and from smaller, minute quantities (in body fluids, blood, etc.). All this also makes it possible to reduce the number of animals used. Endoscopy and microsurgery are likewise important tools of refinement. The qualifications of the person conducting the experiment (animal caretaker, technician, veterinarian) are now a prescribed prerequisite for such studies. This also includes the selection of the more resilient animal species or strain. Improving and enriching the animal’s environment, as well as preventing noise or masking it with music, also improves its welfare.¹³ Today, this no longer applies only to warm-blooded animals. It has already been demonstrated in amphibians, for example, that clawed frogs (*Xenopus laevis*) also prefer a habitat enriched with live or artificial plants over an empty one or one fitted only with plastic tubes. Earlier, fish were not provided

¹¹ Wertman et al. 2020, 1–25.

¹² Bambino & Chu 2017, 331–367.

¹³ Fekete 2012

with environmental enrichment because it was believed to impair the standardisability of experimental conditions. Beyond optimising water quality, stocking density, nutrition, and health status, the modern view holds that, in fish as well, environmental enrichment reduces stress, improves animal welfare, and enhances the reliability of the biological data collected.¹⁴ Directive 2010/63/EU¹⁵ also stipulates that “fish shall be provided with an appropriately enriched environment, such as hiding places or substrate, unless their behavioural characteristics render this unnecessary.” An inadequate environment and a lack of stimulation act as stressors. In Hungary, an amendment to Government Decree 40/2013 (II. 14.) on animal experiments is also under way which, if adopted, would, among other things, lay down detailed husbandry requirements for zebrafish.

Many authors refer to Responsibility and Rehoming as the fourth and fifth Rs.¹⁶ This also includes the wide dissemination of animal-friendly techniques. The 3R approach is effectively complemented by the 3Ss proposed by Carol Newton in 1977, namely Good Science, Good Sense and Good Sensibility.¹⁷ Good-quality science includes sound experimental design, the reduction of data variability arising from external factors, and the scientists’ up-to-date professional knowledge. Good sense, or sound judgement, helps in selecting the animal model best suited to the purpose, one that allows the results to be extrapolated to humans or to the target animal species. Good sense is fostered by training researchers in the biology, natural behaviour, and welfare needs of the animals under consideration. Appropriate sensibility denotes empathy and critical anthropomorphism¹⁸, both of which help to reduce pain and improve the culture of care.¹⁹ The latter now extends to the improvement of conditions within the facility as well.

5. BASIC CONCEPT OF THE ANIMAL MODEL

In most studies, the experimental animal ultimately serves as a substitute for the target animal or for humans; this is why it is called an animal model. A model may be regarded as one in which a biological or behavioural process, or a spontaneous or experimentally induced (pathological) process, is investigated, and in which the phenomena are, in at least one respect, the same as in another animal species (the target species) or in humans.^{20,21} Its defining features are fidelity (anatomical, physiological, and genetic similarity to the target organism) and discrimination (discriminatory power with respect to the experimental question); the latter is the more important, which is why, for example, the nine-banded armadillo can serve as a model of human leprosy, and the nematode *Caenorhabditis elegans* as a model of human ageing.

¹⁴ Stevens, Reed & Hawkins 2021, 698.

¹⁵ EU Directive 2010

¹⁶ Neil 2024, 148.

¹⁷ Smith & Hawkins 2016, 70.

¹⁸ Morton, Berghardt & Smith 1990, 13–19.

¹⁹ Louhimies 2015, 154.

²⁰ Mukherjee et al. 2022, 18.

²¹ Korsós et al. 2017, 299–306.

6. THE PROBLEM OF EXTRAPOLATION

Extrapolation (transfer) means applying the results obtained in animal experiments to other animals or to humans. Its basis is homology, that is, evolutionary similarity (e.g. fin, wing, leg), rather than analogy (e.g. the spine of a cactus and the quill of a hedgehog). Its prerequisite is complete correspondence with respect to the characteristic in question. If a highly precise prediction is desired, experiments must be carried out on many animals. This, however, runs counter to animal welfare and to the first R (reduction); if the sample size is small, the prediction may be erroneous. This question also arises when it must be decided whether animals of both sexes, or only males or only females, should be included in the study. Extrapolability also depends on the species, the breed, the degree of discomfort or pain experienced by the animal, the genotype, age, and physiological state (pregnant, lactating). Animal experiments can only reduce the degree of risk to humans, as illustrated by the Contergan scandal. The danger of false extrapolation, however, can be reduced by using several species, which increases animal use. One cause of differing biological responses is differences in enzyme function. As a result of induction by environmental factors (e.g. xenobiotics, alcohol, and numerous drugs, including barbiturates), the activity of enzymes producing reactive, potentially carcinogenic metabolites may increase. If the expression of hepatic cytochrome P450 (CYP) enzymes is enhanced, the likelihood of tumour development increases. If, on the other hand, detoxifying enzymes that break down carcinogenic compounds (e.g. glutathione transferase, epoxide hydrolase, quinone reductase, glucuronosyltransferase) function more effectively, lower-molecular-weight, "harmless" metabolites are formed and the likelihood of tumour formation decreases. Even a difference in the function of a single enzyme may prevent correct extrapolation. The Northwick Park case clearly illustrates the limitations of animal experimentation.²² An immunomodulatory orphan drug candidate (TGN1412) stimulating the CD28 receptor on T cells was developed for the treatment of leukaemia and rheumatoid arthritis. After successful animal experiments, clinical testing was carried out at a dose amounting to 1/500 of that used in macaques. The six volunteers suffered severe harm: "Elephant Man" syndrome developed. In humans, the drug candidate triggered a "cytokine storm", because at the receptor level the human immune system differs from that of animals. The dose established in animal experiments could not have been validly extrapolated. This represents a serious ethical dilemma in the planning of every experiment: truly reliable prediction on the basis of animal experiments can be expected only if many animal models from many different species are used. The accuracy of prediction can be improved by better planning and execution. However, if investigations are conducted using only a few species, small sample sizes, and alternative methods alone, it is likely that the expected effect or harm cannot be correctly and accurately predicted or extrapolated to humans.

22 Dowsing & Kendall 2007, 203–207.

7. THE DECISION CUBE

It has become clear, however, that from the perspective of animal welfare, compliance with the 3Rs is not sufficient. It is also necessary to analyse the severity of the harm potentially inflicted on the animal and the expected outcome, the so-called benefit. The so-called decision cube represents this in such a way that the x-axis denotes the possible medical and environmental benefit, the y-axis the scientific value and significance of the research, and the z-axis the animals' pain and suffering. On this basis, studies of major significance but without direct benefit (basic research) may be carried out, provided that they involve no animal pain. Moderate animal pain may be deemed acceptable if the study is significant from the standpoint of both scientific and practical benefit. Significant animal pain is ethically unacceptable even if the study is scientifically valuable and/or promises practical benefit.²³ This is also the ethical position of the present authors; however, the current legal framework, subject to specific conditions and restrictions, also permits the conduct of animal experiments involving severe pain. There are extreme views according to which a study conducted under such circumstances is comparable to one performed on children with brain damage.

8. THE 3VS OF THE ANIMAL MODEL

Consideration of Validity is also indispensable. This means assessing *how closely* the animal model *resembles the target organism* (another animal or the human being) *in its structure* (face validity: phenotypic similarity, similar symptoms, gross pathology, and histopathology), *how similarly it develops and functions* (internal or construct validity), and *to what extent the results obtained can be translated* (external or predictive validity), that is, whether the candidate drug will be effective. For example, atherosclerotic plaques similar to those seen in humans can be induced in rodents (face validity) by means of an unrealistically high-fat, high-cholesterol diet (inadequate construct validity), and the drug used for treatment may be more or less suitable for humans (variable predictive validity). Another illustrative example is Parkinson's disease research. The symptoms of the disease are manifested chiefly in restricted and disturbed movement (difficulty initiating movement, slowness, muscular rigidity, resting tremor). The cause of this is dopamine deficiency in the *striatum*, the higher brain centre regulating movement. This, in turn, is brought about by damage to the relevant neuronal groups in the *substantia nigra*, which no longer "send" sufficient dopamine. The triggering cause of neuronal damage is unknown, although several theories exist (genetic mutation, the effects of environmental chemicals and heavy metals), and there is still no effective neuroprotective drug. In the damaged nerve cells, protein aggregates containing alpha-synuclein and ubiquitin (*Lewy bodies*) are found.²⁴ There are rodent models in which neuronal damage can be induced by a neurotoxin (e.g. the pesticide paraquat) and/or by genetic engineering (construct validity), and disturbances of muscle function also appear to some extent (partial face validity), yet the neuroprotective drugs developed in these models prove ineffective in both preclinical and clinical studies (no predictive validity). It should be noted, however, that there are means of alleviating the symptoms and managing the complications.

²³ Bateson 2005, 211–233.

²⁴ Guimaraes et al. 2024, 8971.

9. CONCLUSION AND FUTURE OUTLOOK

Animal models are indispensable in research, but as a rule they do not fully satisfy all three criteria; their validity is therefore limited. According to Tadenev and Burgess²⁵, there is no perfect model, although models can be progressively improved through genetic modification. A further problem is that unsuccessful models are published less frequently than successful ones. In the opinion of the present authors, the approval of basic research is highly questionable where the model fails to exhibit at least two forms of validity. Pound and Ritskes-Hoitinga²⁶ go even further, arguing that because of interspecies differences, preclinical animal models can never fully satisfy all three forms of validity. In their view, the way forward lies in new animal-free technologies, such as *in silico* methods and organ-on-a-chip systems. To foster these, the Interdepartmental Standing Committee on Animal Experimentation of the Hungarian Academy of Sciences (MTA ÁOÁB) established a Subcommittee on the 3Rs and Alternative Methods. The welfare of experimental animals can be regarded as truly comprehensive only if it is embedded in the measures of the One Health²⁷ and Green Lab Initiatives²⁸, since experimental animal facilities and laboratories inherently carry the potential for zoonoses and environmental burden as well.

²⁵ Tadenev & Burgess 2019, 111–122.

²⁶ Pound & Ritskes-Hoitinga 2018, 304.

²⁷ One Health Initiative 2025

²⁸ Harvard Medical School 2025

BIBLIOGRAPHY

1. Kotlán S & Kobulej T (1972) Állatorvosai parazitológia (Veterinary Parasitology). Mezőgazdasági Kiadó. Budapest. pp. 193–195.
2. Vetter Sz (2004) Állatvédelmi jog (Animal Protection Law). L'Harmattan Kiadó. pp. 83–100.
3. Kállai L (2002) Egértan. Kallé-K Kft. Budapest. pp. 106–107.
4. Bartlett J, Hinchcliffe J, Jackson M, Robinson E (2024) The 3Hs Initiative - housing, handling, habituation. *Animal Technology Welfare*, 23(2), p. 91.
5. Fekete S Gy (2021) Az állatkísérletek 3 R-je a XXI. századi tudományos eredmények tükrében (The 3 Rs of the animal experimentation in the mirror of the XXI- century's scientific achievements.) *Magyar Állatorvosok Lapja* (Hungarian Veterinary Journal), 143, pp. 465–478.
6. Wertman J N, Melong N, Stoyek M R, Piccolo O, Langley S, Orr B, Steele S L, Razaghi B, Berman J N (2020) The identification of dual protective agents against cisplatin-induced oto- and nephrotoxicity using the zebrafish model. *eLife Cancer Biology*, pp. 1–25. 9:e56235. DOI: 10.7554/eLife.56235
7. Bambino K, Chu J (2017) Zebrafish in toxicology and environmental health. *Current Topics of Developmental Biology*. 124. pp. 331–367.
8. Fekete S Gy (2012) Zoomusicology and Laboratory Animal Science. *ALN Magazine*. World issue March/April, www.alnmag.com
9. Stevens C H, Reed B T, Hawkins P (2021) Enrichment for laboratory zebrafish – A review of the evidence and the challenges. *Animals*, 11, p 698, 1–22. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani11030698>
10. EU 63/2010 Irányelv a kísérletben és oktatásban használt állatok védelméről. European Union. Directive 2010/63/EU of the European Parliament and of the Council of 22 September 2010 on the Protection of Animals Used for Scientific Purposes. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriSern.do?uri=OJ:L:2010:276:0033:0079:en:PDFe>
11. Neil O (2024) Rehoming of laboratory animals. *Animal Technology Welfare*, 23, (2) p. 148.
12. Smith A J & Hawkins P (2016) Good Science, Good Sense and Good Sensibilities: The Three Ss of Carol Newton. *Animals*, 6, 70; DOI: [doi:10.3390/ani6110070](https://doi.org/10.3390/ani6110070)
13. Morton D B, Burghardt G M, Smith J A (1990) Animals, Science, and Ethics III. Critical Anthropomorphisms. *Animal Suffering and the Ecological Context*. Hastings Cent. Rep. 20, S13–19.
14. Louhimies S (2015) Refinement facilitated by the Culture of Care. In *Proc. EUSAAT 2015-Linz 2005 Congress*, Vol. 4, p. 154 In: *ALTEX Proceedings of the EUSAAT 2015-Linz 2005 Congress*, 20-23 September, Linz, vol. 4; 2015. p. 154. http://eusaat-congress.eu/images/2015/Abstractbook_EUSAAT_2015_Linz_2015.pdf. Accessed June 23, 2025
15. Mukherjee P S, Roy S, Ghosh D, Nandi S K (2022) Role of animal models in biomedical research: a review. *Laboratory Animal Research* 38, p. 18. DOI: <https://doi.org/10.1186/s42826-022-00128-1>
16. Korsós G, Cenkviári É, Gáspárdy A, Fekete S Gy (2017) Különleges laborállatok, kísérleti modellek. (Peculiar laboratory animals, experimental models). *Magy Állatorvosok Lapja* (Hungarian Veterinary Journal), 139, pp. 299–306.
17. Dowling T & Kendall M J (2007) The Northwick Park tragedy - protecting healthy volunteers in future first - in-man trials. *Journal of Clinical Pharmacology Therapeutics*. 32, pp. 203–207. DOI: 10.1111/j.1365-2710.2007.00808.x
18. Bateson P (2005) Ethics and behavioral biology. *Advances in the Study of Behavior*. 35, pp. 211–233.
19. Guimaraes R P, de Resende M C S, Tavares M M, de Azevedo C B, Ruiz M C M, Mortari M R (2024) Construct, face and predictive validity of Parkinson's Disease rodent models. *Internal Journal of Molecular Sciences* 25, 8971. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijms25168971>; <https://www.mdpi.com/journal/ijms>
20. Tadenev A L D & Burgess R W (2019) Model validity for 3 preclinical studies in precision medicine: precisely how precise do we need to be? *Mammalian Genom*, pp.111–122. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00335-019-09798-0>
21. Pound P, Ritskes-Hoitinga M (2018) It is possible to overcome issues of external validity in preclinical animal research? Why most animal models are bound to fail. *Journal of Translational Medicine* 16, p. 304. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12967-018-1678-1>
22. One Health Initiative (2025) <https://onehealthinitiative.com/about/>
23. Havard Medical School (2025) Green Lab Initiative <https://campusplanning.hms.harvard.edu/sustainability/campus-initiatives/green-labs>

SEBŐK MELINDA⁴

A humán jóllét és az állatjóllét kölcsönhatásai

Az 'Egy egészség, egy jóllét' szemlélet

The interactions between human well-being and animal welfare
The 'One Health - One Welfare' approach

ABSZTRAKT

A globális fenntarthatósági törekvések középpontjában egyre inkább az emberi, az állati és a környezeti rendszerek elválaszthatatlansága áll. Míg a One Health keretrendszer hagyományosan a fertőző betegségek kontrolljára és a fizikai egészségre összpontosít, a One Welfare koncepciója rávilágít arra, hogy az állatok jólléte, az emberi mentális egészség és a társadalmi kohézió szorosan összefüggő egységet alkot.

A tanulmányban bemutatásra kerül a One Health és a One Welfare szemlélet közötti szinergiák azonosítása, különös tekintettel arra, hogy az állatjólléti standardok javítása miként járul hozzá a humán közösségek pszichoszociális jóllétéhez és a környezeti fenntarthatósághoz. Ezek a koncepciók a modern tudomány holisztikus válaszai a XXI. század globális kihívásaira. Míg az előbbi az egészségügyi kockázatokra (betegségek, járványok), az utóbbi az életminőségre és az etikai összefüggésekre fókuszál. A One Health és One Welfare szemléletmódok egyesítése elengedhetetlen a komplex szemléletmódú közpolitika alkotáshoz. A jövőbeli stratégiáknak nem csupán a betegségek hiányára, hanem az életminőség globális javítására kell törekedniük, elismerve, hogy az emberi méltóság és jóllét nem érhető el az állati szenvedés árán vagy a környezeti rendszerek kizsigerelésével.

Kulcsszavak: Egy egészség – egy jóllét, állatjóllét, mentális egészség, állatkínzás, társadalmi felelősségvállalás

ABSTRACT

Global sustainability efforts are increasingly focused on the inseparability of human, animal and environmental systems. While the One Health framework has traditionally focused on infectious disease control and physical health, the One Welfare concept highlights the interconnectedness of animal welfare, human mental health and social cohesion.

This paper identifies synergies between the One Health and One Welfare approaches, with a particular focus on how improving animal welfare standards contributes to the psychosocial well-being of human communities and environmental sustainability. These concepts are the holistic responses of modern science to the global challenges of the 21st century. While the former focuses on health risks (diseases,

⁴ dr. Ilm. jogász, közgazdász, Állatvédelmi-, Jogpszichológiai-, Földforgalmi szakjogász, Miskolci Egyetem Compliance szakjogász hallgató, Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola - PhD hallgató. ORCID: 0009-0007-7781-1599

epidemics), the latter focuses on quality of life and ethical implications. Integrating the One Health and One Welfare approaches is essential for holistic public policy-making. Future strategies should aim not only for the absence of disease but also for the global improvement of quality of life, recognizing that human dignity and well-being cannot be achieved at the cost of animal suffering or the disintegration of environmental systems.

Keywords: One Health - One Welfare, animal welfare, mental health, animal cruelty, social responsibility

BEVEZETŐ GONDOLATOK

A One Health szemlélet lényege, hogy az emberek, az állatok és a közös környezetünk egészsége elválaszthatatlanul összefügg. A megközelítés szerint a közegészségügyi problémákat (például a zoonózisokat, mint a COVID-19 vagy az influenza, illetve az antibiotikum-rezisztenciát) nem lehet sikeresen kezelni az állategészségügyi és környezetvédelmi szempontok integrálása nélkül. A One Welfare a One Health koncepciójára épül, de kiterjeszti azt az életminőségre, a mentális egészségre és a társadalmi jólétre. Felismeri, hogy az állatok jóléte és az emberek jóléte (well-being) között közvetlen korreláció van. A tudomány mai állása szerint nem választható szét az emberi és az állati lét.

„Egy olyan társadalom, amely nem tiszteli az állatok jólétét, elkerülhetetlenül erodálja saját tagjainak érzelmi és szociális jólétét is.”⁵

„Bárki, aki bármely élőlény életét értéktelennek tartja, veszélyes, mert, hogy előbb vagy utóbb az emberi életet is értéktelennek fogja tekinteni”⁶

Több tanulmány is született már arról, hogy az állatok ellen elkövetett kegyetlenkedések figyelmet érdemelnek és erről igyekeznek a jogalkotókat is meggyőzni. Ennek oka, hogy az állatokkal szembeni kegyetlenkedés lehet az első jele az emberi áldozatok elleni erőszaknak. Ezek a tanulmányok foglalkoztak az elítéltek előéletével és gyermekkori viselkedészavaraival, azaz megfigyelhető, hogy az erőszakos bűncselekmények elkövetői rendszeresen kínoztak állatokat gyerekként. Emellett a pszichiátriai kezelés alatt álló, kutyákat és macskákat rendszeresen bántalmazó páciensek körében elvégzett tanulmány kimutatta, hogy a betegeknek magas szintű agresszivitás figyelhető meg az emberekkel szemben is, továbbá az állatkínzás által és alatt csodálatot éreznek.

Az Állati jogok egyetemes nyilatkozata⁷ szerint - amit 1989. október 21-én fogadott el a Nemzetközi Állatvédő Liga, de az eredeti szöveget jóval korábban, 1978. október 15-én hirdették ki Párizsban - az állatok védelmében az alábbi elveket kell figyelembe venni:

- Minden állat életét tisztelni kell
- Egyetlen állatot sem szabad rossz kezelésnek vagy kegyetlen beavatkozásnak alávetni. Ha az állatot el kell pusztítani, annak gyorsan, fájdalom- és félelemmentesen kell megtörténnie.
- Az állatnak joga van a figyelmes gondozásra.
- A fájdalmas vagy lelki traumát okozó kísérlet sérti az állat jogait. Gondoskodni kell az ilyen eljárások helyettesítésének kidolgozásáról és folyamatos bevezetéséről.
- Minden, szükségtelenül halált okozó beavatkozás életellenes bűncselekménynek számít.
- A szervezett oktatásnak és nevelésnek arra kell törekednie, hogy az ember gyermekkorától kezdve tisztelje és megértse az állatokat.

5 Reiss & Broom 2017.

6 Albert Schweitzer-nek tulajdonított gondolat, Nobel-békedíjas német orvos, filozófus, teológus.

7 UNESCO.

A nyilatkozat szellemisége szerint, „Az állatok tisztelete az ember ember iránti tiszteletének alapfeltétele.” Ez segített abban, hogy az állatokat a jog ne pusztán 'tárgyként', hanem érezni képes lényekként kezelje. Ez a nyilatkozat nem nemzetközi egyezmény, azaz egyik országot sem kötelezi közvetlenül büntetések kiszabására. Ugyanakkor világszerte alapjául szolgált a nemzeti állatvédelmi törvények megalkotásakor.

AZ ÁLLAT – AZ EMBER

Mindenekelőtt érdemes meghatározni az állat fogalmát, ami röviden és tömören: egy olyan élőlény, ami érez. Olyan élőlény, amely képes fizikai fájdalmat, félelmet, stresszt, de örömet és elégedettséget is átélni. Az állatvédelem rámutat az ember felelősségére és kötelezettségére ezeknek az érezni képes élőlényeknek a védelmében. Az állatok magatartását, ami a megfigyelhető mozgás és reakciók összessége, tehát a viselkedését egy viszonylag fiatal tudományág az etológia kutatja. Ezek egy része genetikailag kódolt, más része pedig tanulás eredménye, amely képesség függ az állat idegrendszerének fejlettségétől. Az élőlények az evolúció során alkalmazkodtak élettani sajátosságaikkal a környezethez. Az állandó környezetben élőknél az öröklött, míg a változatos élőhelyen előfordulóknál a tanult magatartásformák a dominánsak. Funkcióink alapján a magatartásformák szerint megkülönböztetünk önfenntartó (tájékozódás, táplálkozás, stb.) valamint fajfenntartó (párkeresés, ivadék gondozás, stb.) magatartásokat. Az emberi magatartásra is az állatoknál megismert törvényszerűségek vonatkoznak. Akkor vajon mi a különbség ember és állat között? Évszázadokon keresztül az eszközhasználatot emelték ki, de azóta már bizonyított, hogy számos állat képes eszközök használatára, sőt a csimpázok az eszközkészítésre is.⁸ Később a gondolkodás képességét nevezték meg, de napjainkra már tudjuk, hogy tudása van minden olyan élőlénynek, amely az idegrendszerében képes modelleket alkotni. Ez a fajta előrelátó magatartás a magasabb rendű gerinces élőlényekre jellemző. Az ember agya egyvalamiben fejlettebb az állatokénál, nem csupán tapasztalatok útján képes előállítani a környezeti modelleket, hanem képes arra, hogy a nyelv segítségével a társaitól átvegye azt. Ezáltal ez generációkon át fejlődik, majd ennek következményeként a közös gondolkodás eredményeként a kommunikáció is fejlődik.

A megismerés során a világ leképződik az elménkben, jelentős részüket motivációk irányítják. A külvilág ingerei az idegrendszerben jellegzetes folyamatokat indukálnak, az érzelem tartós, míg az indulat pillanatnyi gondolati állapot, aminek az ébredését a szimpatikus idegrendszer aktiválódása kíséri. Az emberi magatartásban is lényegesek a genetikailag kódolt elemek, de ennél jóval nagyobb súlyt kap a tanult viselkedésminta. Örökölt az érzelmeket kísérő aktusok, mint például öröm, undor, düh és az agresszió különféle megnyilvánulási formái is. A tanulás alapvető szerepet játszik az emberi magatartás szabályozásában. Lényege, hogy az új ismeretek hatására megváltozik az egyed viselkedése, ezek a reakciók lehetnek negatív és pozitív válaszok, amelyeket a befolyásolás során is használhatnak például a reklámszakemberek. Ezen a tanuláson alapul a pszichoaktív szerekre (dohány, alkohol, drog, stb.) történő rászokás, leszokás is.⁹ Azért válhat a fogyasztásuk szokássá, mert valamilyen pozitív élmény társítható hozzá. Leggyakoribbak azonban a család és a környezet pozitív megerősítései. Operáns tanulásként a dicséret pozitív, a szidás pedig negatív megerősítés, ami a feltételes reflexek kiépülését is eredményezhetik. A tanulásnak életkori sajátosságait is ismerjük, elsőként a bevésoedés jellegű folyamatok történnek, később alakulnak ki a mozgások, amivel párhuzamosan tökéletesedik a hangadás is. Megfelelő feltételek között általában hároméves korra tanulnak meg a kisgyermekek beszélni és ekkora éri el a halántéklebenyben található hippocampus is a megfelelő érettségi szintet. A nyelv rendkívül fontos eszköze a tanulásnak, mivel ettől függ az ember értelmi és pszichés fejlődése. Ez a képesség az emberi faj legfontosabb tényezője, a kimondott és leírt szó teszi lehetővé az ismeretanyag továbbadását, ami által a tudás halmozódik, fejlődik. Mindezek alapja a memória, ami az emlényomok kódolását, rögzülését és felidézését végzi. A tanulás kontrollfolyamata a megismerés, aminek első lépése a felismerés, majd a figyelem, ezt követi a kapcsolat kialakítás a korábbi és a frissen

8 Godall 1980, 136–189.

9 Csépe, Győri & Ragó 2007, 236–465.

megszerzett ismeretek között. Ez a logikus tanulás folyamata, amiben a képzeletnek is fontos szerepe van.¹⁰ Ma már az is nyilvánvaló a kutatók számára, hogy másutt rögződnek a tények, mint a készségek, ahogy az is, hogy az emberek sokban hasonlítanak az állatokra.¹¹

Élőlények és nagyon fontosak számunkra, mivel nélkülük az egész ökoszisztéma kiegyensúlyozatlanná válna. Tehát eljött az ideje, hogy ne bántalmazzuk, használjuk ki az állatokat. Szükséges felhívni a figyelmet, és megállítani az állatokkal szembeni kegyetlenségeket. Az állatkínzás napjainkra nem csupán országos, de már világszintű problémává vált. A törvények mellett szükség van társadalmi tudatosságra is, a fiatalokat rá kell nevelnünk az állatokkal való helyes bánásmódra. Ez megtörténhet az óvodákban és az iskolákban, továbbá a szülőknek is jól kell bántaniuk a család állataival, hogy követendő példát mutassanak. Egyes aktivisták állítják, hogy mindenki volt már állatkínzó, hiszen aki a legyek szárnyát kitépi, vagy aki eltapossa a csigát máris azzá válik. Ugyanakkor a jogszabályok csak a gerinces állatok elleni abúzust nevesítik. Nem mindenki lesz állatkínzó, szükséges hozzá egy szadista, antiszociális személyiség, vagy elmebetegség, esetleg szexuális zavar. Sok elkövetőről elmondható, hogy alacsony intellektussal rendelkezik, vagy a szocializációja során negatív modelleket követett. Ahhoz, hogy kimondjuk valakiről, hogy állatkínzó meg kell vizsgálnunk a gyakoriságot; tehát, hogy ha rendszeresen abuzált állatokat, mennyi ideig tartott az erőszak, mennyire volt súlyos az állatnak okozott fájdalom.

Az állatok minden korban meghatározó szerepet töltöttek be életünkben, azonban a fogyasztói társadalom embere roppant messze került tőlük. Ez kihat az emberi kapcsolatokra is, azok eltorzulnak, jelentéktelenné válnak. Ez az eltorzulás egyre súlyosabb következményekkel jár. Nem csupán az emberek magukba fordulása jellemzi, hanem az erőszakosság nagymértékű elterjedése is. Mert tulajdonképpen kiből lesz az erőszakos személy? Ezt a kérdést több oldalról megvizsgálva azt láthatjuk, hogy a gyermekkorban ért negatív ingerek, a nevelés vagy annak hiánya vezet ahhoz, hogy a gyermek kitépje egy légy szárnyát, majd megrugdossa a család kutyáját, ami felnőttkorban odáig fajulhat, hogy nem elégszik meg a rugdosással, hanem felköti a szerencsétlen állatot. Az ilyen személy egyenes úton halad afelé, hogy később emberekkel erőszakoskodjon, embereket gyilkoljon.¹² Három együttes tényező jelzi a gyermekeknél a gyilkolásra való hajlamot: az ágybavizelés, a gyújtogatás és az állatkínzás.¹³ Ezért sem szabad átlépnünk az állatvédelem kérdésén, akár felfoghatjuk az emberölés prevenciójának is. Másrészről az állat érző, gerinces lény, Isten teremtménye, akinek ugyanúgy joga van az élethez, az egészséghöz, mint az embernek.

Ugyanakkor láthatjuk, hogy az állatvédelem szerencsére a társadalom minden területét átszövi, egyre fontosabbá válik. Az állatokkal való humánus bánásmód vagy az állatot érző lénynek tekintő felfogás a civilizált társadalom ismérvének számít. Továbbá az állattartás nem csupán felelőssé tesz minket, hanem számos erkölcsi kérdést is felvet, hiszen a körülöttünk élő állatok, főként a társállatok teljes kiszolgáltatottságban állnak az emberrel. Hazánkban az Országgyűlés kifejezésre juttatta az állatvédelmi törvényben, hogy az állatok érezni, szenvedni és örülni képes lények, mint ilyenek, tiszteletben tartásuk, óvásuk, egészséghez való joguk az ember által védendő jog, erkölcsi kötelesség.¹⁴ Amikor a Kormány előterjesztésére az országgyűlés szigorította a Büntető Törvénykönyv állatvédelemre vonatkozó rendelkezéseit, megtette az első lépést afelé, hogy az állatokat is kellő védelemmel illesse, kínzóikat pedig kellő szigorral sújtsa.¹⁵

¹⁰ Mándics & Molnár 2023, 429–444.

¹¹ Kandel 2006.

¹² D. Hare 2011, 197–228.

¹³ MacDonald 1963, 125–130.

¹⁴ 1998. évi XXVIII. törvény 1. §.

¹⁵ 2012. évi C. törvény 244. §.

Az állatokat megillető jog, az a filozófia, amely biztosítja számukra azt a minden élőlény által óhajtott alapvető igényt, hogy a természet törvényszerűségei kivételével szabadon élhessék természetes életüket egészen a természetes halálig, szükségtelen fájdalomtól és gyötrelemtől mentesen. Az állatok jogalanyisága pusztán az állami elismeréstől függ; amennyiben a pozitív jog az állatokat nem ismeri el jogalanyként, azaz semmilyen vonatkozásban nincsenek jogaik, akkor abban a jogrendszerben az állatok nem fognak jogokkal rendelkezni. A gerinces állatok kínzását megtiltó büntető szabály azzal a joggal ruhazza fel ezeket az állatokat, hogy ne kelljen emberek által szándékosan és szükségtelenül nekik okozott fájdalmakat eltűrniük, ezáltal ezen abszolút szerkezetű jogviszony kötelezettjévé tesz minden embert.¹⁶ Az állatvédelmi jogszabályok a tiltások és az elvárt magatartások megfogalmazása a társadalom számára, amely az állatok indokolatlan kínzásának tilalma, a velük szembeni kíméletlen bánásmód megakadályozása, az életfeltételeik biztosítása a fajok fennmaradása céljából.¹⁷ Az állatvédelem egy olyan tevékenység, amely az embernek a rábizott állatokkal szembeni felelősségéből ered. Célja az állatok kímélete, a szenvedéstől és fájdalomtól történő megóvása, és az állategyeked jóllétének megteremtése is az állatok környezetének jobbítása által.¹⁸ Szűken fogalmazva tehát az állatvédelem, az állatok szervezett módon való védelme, azaz az emberek ráhatása; bővebben „*az állatvilágot különböző irányokból fenyegető veszélyekkel szembeni óvó tevékenységek foglalata*.”¹⁹

Az állati jóllét (animal welfare),²⁰ majd az állatvédelem (animal protection) egy átfogó kategóriaként szerepel, ami az állatokra már nem csupán fizikai lényként, hanem érzésekkel rendelkező egyedekként tekint. Brambell²¹ az állatok szabadságjogát öt pontban definiálta, és a haszonállatok jólétéről szóló dolgozatában fejtette ki, hogy az állatokat úgy kell tartani, hogy azok képesek legyenek felállni, lefeküdni, megfordulni, tisztogatni magukat és kinyújtani végtagjaikat. Ezen felül joguk van az egészséges környezethez, élelemhez, tiszta ivóvízhez. Ezek figyelembevételével a szabadságjogokat az alábbiak szerint definiálhatjuk:

- éhezés, szomjázás elkerülése
- fájdalom, sérülések, betegségek elkerülése
- félelem, distressz²² elkerülése
- kényelmetlen viselkedések elkerülése
- normál viselkedéstől való eltérés elkerülése

Ezeknek az alapelveknek felel meg a világ bármely állatvédelmi rendelkezése, ezek az állatvédelemmel foglalkozó jogszabályok alaptézisei. Az állati jóllét, ami alapján biztosítjuk az állatoknak azt a minden élőlény által óhajtott elemi igényt, hogy a természet törvényszerűségei figyelembevételével szabadon élhessék természetes életüket szükségtelen fájdalomtól és szenvedéstől mentesen. A 'jóllét' fogalma a XX. század második felében alakult ki a haszonállatok tartása kapcsán, ami magában foglalja a tartási követelményeket a fajra jellemzők figyelembevételével. „*Mindazon okoskodás, amely az ember felsőbbrendűségét igazolja, nem képes elhomályosítani azt a tényt, hogy a szenvedésben mi és az állatok egyformák vagyunk*”²³

16 Tóth J. 2008, 75–92.

17 Zoltán 2000, 29.

18 Mikó 2018.

19 Téglássy 2003.

20 Pinillos et al. 2016.

21 Brambell 1965.

22 Selye János szerint, a stressz olyan formája, amivel nehezen küzdünk meg, mivel máshogy manifesztálódik. Fáradékonyság, ingerlékenység, legvég-sőként betegség, fájdalom formájában jelentkezik.

23 Singer 1975/2019, 200–284.

VÉDENI ÉS JÓL ÉLNI

Az állatvédelem és az állatjólét egymástól elkülöníthető fogalmak. Azt is mondhatjuk, hogy az állatjólét az állatvédelem egyik aspektusa. Amennyiben az állatok megfelelő egészségi állapotáért tett intézkedések a lényegesek, akkor az állatjólét; amennyiben az állatokat az emberek tevékenységétől szeretnénk megvédeni az állatvédelem a megfelelőbb szóhasználat. A fenntartható állatvédelem ennek az intézményrendszernek a hosszútávú működőképességét, a környezetvédelmet és a fajtagazdagság megőrzését helyezi középpontba, az a kifejezett célja, hogy az állatok jóléte összhangban álljon a társadalmi- és gazdasági szempontokkal és a fenntartható környezetvédelemmel.

Az állatok védelmével foglalkozó jog elsődleges forrása az írott jog, ami szinte az összes jogágon átível, ezen belül találjuk az állatvédelmi jogot, ami az állatokkal való megfelelő bánásmódot szabályozza. Ez a szabályozás jelen van lokális és globális szinten is: nemzetközi egyezmények írják elő a fajok és élőhelyeik védelmét, aminek alapja, hogy egyre nagyobb érdeklődés irányul az ember-állat kapcsolatra. Az állatvédelem fogalma szoros kapcsolatban áll a természet- és környezetvédelemmel és a fajgazdagság fenntartásával, tehát ezt a területet csak komplex megközelítéssel vizsgálhatjuk. Vallási megközelítés mellett morális kérdéseket is felvet. Ennek oka, hogy a bántalmazások egyre nagyobb nyilvánosságot kapnak, felkeltve ezzel a közvélemény együttérzését. A jogalkotás is egyre gyorsuló tendenciát mutat ezzel kapcsolatban, összhangban azzal a társadalmi igénnyel, ami az állatkínzás következetes elítélése. Az állatvédelem nem csupán gazdasági, hanem pszichológiai töltettel is rendelkezik, számos tanulmány kimutatta, hogy az állatok pozitív hatást gyakorolnak az emberi egészségre és a személyiségfejlődésre is. Emellett jelentős kriminológiai vonatkozása is van, mivel több szempontból is bizonyított, hogy az állatok és az emberek elleni erőszak között több összefüggés is felfedezhető.

Az állatok jogainak elbírálásában nem alkalmazhatjuk pusztán a testi vagy szellemi képességeken alapuló különbségeket, hiszen mindkét oldalon találhatunk előnyöket és hátrányokat egyaránt. „*Nem az a kérdés, hogy az állatok képesek-e gondolkodni vagy képesek-e beszélni hanem, hogy képesek-e szenvedni*”²⁴ Bentham ebben a híres jegyzetben a rabszolgák helyzetét, akiket a francia jog már kezdett emberként, nem pedig tárgyként kezelni, hasonlítja az állatokéhoz. Érvelésének lényege radikális volt a maga korában, mivel a korábbi filozófusok (mint például Descartes) azzal zárták ki az állatokat a morális közösségből, hogy nem tudnak beszélni és nem rendelkeznek racionális gondolkodással. Bentham ezt a logikát fordította meg és rámutatott, hogy egy kifejezett ló vagy kutya sokkal racionálisabb és kommunikatívabb, mint egy egyhónapos korú csecsemő. De még ha nem is így lenne, az sem számítana, mivel a morális figyelem és a jogi védelem alapja nem az intelligencia, hanem a szenvedésre való képesség. Singer ezt a gondolatot használta fel később az Állati jogok című művéhez. Az érdekérvényesítés szempontjából bármilyen jogszabály által biztosított védelem betartása a szenvedés enyhítését hivatott biztosítani, azaz nem lényeges, hogy az egyed rendelkezik-e azzal a képességgel, hogy fel fogja mi történik vele, illetve körülötte. Egy gerinces állat a fájdalomra éppúgy reagál, mint az ember, sérülése esetén elhúzódik a biztonságot keresve, tisztogatja a sérült testrészét, és agresszívan reagál a közeledésre. Ugyanezek a reakciók megfigyelhetők az embernél is, ami a heves szívverés, verejtékezés, dezorientáció. Ezek a reakciók a gerinceseknél a lihegés, az elbújás és szintén a szédülés, zavartság. Az állatok védelmét, pontosan a szenvedés érzése miatt, több magas rendű jogszabály is rögzíti. A jogrendszerek legmagasabb szintű jogszabályának az alkotmány számít, amely a társadalom működésével kapcsolatos érdekek és célok összessége, egy ország jogrendjének alapja. Látható, hogy ugyan az állatok védelme nincs az Alaptörvényben nevesítve, mégis találhatunk rá utalásokat, akár a P cikkben is. „*P) cikk (1) A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége. (2) A termőföld és az erdők tulajdonjogának megszerzése, valamint hasznosítása (1) bekezdés szerinti célok eléréséhez szükséges korlátait és feltételeit, valamint*

24 Bentham 1789, 17. fejezet.

az integrált mezőgazdasági termelés-szervezésre és a családi gazdaságokra, továbbá más mezőgazdasági üzemekre vonatkozó szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.”²⁵ A fenntartható fejlődés védelmében a Q) cikk „(1) Magyarország a béke és a biztonság megeremtetése és megőrzése, valamint az emberiség fenntartható fejlődése érdekében együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával. (2) Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját. (3) Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait. A nemzetközi jog más forrásai jogszabályban történő kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé.”²⁶ Czine szerint az állam mintegy vagyonkezelőként kezeli a rábízott természeti kincseket a jövő nemzedékek, mint kedvezményezettek számára.²⁷ A környezethez való joghoz a törvényhozónak alapjogokat kell csatolnia, amit az alaptörvényünk meg is tesz. Legszorosabb kapcsolatot az élethez való joghoz viszonyíthatjuk, mivel ez annak objektív része. Ugyanakkor valójában az alanya nem az egyén, hanem maga az emberiség és a természet.

AZ ÁLLATOK ÉS A KÖRNYEZET VÉDELME AZ EMBERI JÓLLÉT ÉRDEKÉBEN

Kijelenthetjük, hogy a XIX. és a XX. század az emberiség történetének egyik jelentősnek tekinthető korszaka volt az alapvető jogokhoz való hozzáállásban. A jogalkotó a korábbi emberi alapjogok közé beemelte a környezeti hatásokra, a természetvédelemre reagáló normát is. Ennek elsődleges oka a területi és életmódbeli változások, vagyis a globalizáció és a digitalizáció. Ez a megeremtetett új világrend nagy valószínűséggel sorsdöntő hatást hoz majd a jövő generációk életére is a természeti- és környezeti átalakulások következményei folytán. Az egészséghoz, az egészséges környezethez való jog, a mindenkit megillető testi és lelki egészséghoz való jogot jelenti az Alaptörvény szerint. Magyarország ’rendszerátalakító’ Alkotmánya „a lehető legmagasabb testi és lelki egészségről” rendelkezett, aminek gyakorlati jelentősége lényegében nem volt, mivel a munkavédelmet, az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezését, a rendszeres testedzés biztosítását, valamint az épített és a természetes környezet védelmét írta le. Ezt a megközelítést modernizálta az Alaptörvény, ami a fentiek megtartása mellett a genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdaság, az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés és a sportolás biztosítását is deklarálja igazodva változó világunk igényeihez és kihívásaihoz. A legmagasabb jogszabályunk megőrizte az egészséges környezethez való jog alapjogi jellegét, sőt többletgaranciákat is beépített, kimondva a ’károkozó fizet’ elvét. Napjainkra az egészséges környezethez való jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában is feltűnik alapjogként, amiben alapvetően az állam intézményvédelmi kötelezettsége a jogérvényesülés biztosítása is megmutatkozik.

Gyüre Annamária²⁸ szerint környezeti problémákról és az éghajlatváltozás kísérőjelenségeiről már nem lehet jövő időben beszélni, mivel az mindennapjaink részévé vált: konkrét jelei vannak, mint például a magas hőhullámok vagy a felmelegedett éghajlat. Az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület (IPCC) az éghajlatváltozás okaként egyértelműen a népességnövekedést, a gazdaságnövekedést, azaz az emberi tevékenységet jelölte meg. A megváltozó ökológiai rendszer egyúttal igényli az alkalmazkodást és a támogatást. A környezet állapotromlásának megakadályozására nincsenek megfelelő jogi eszközeink, mert ehhez indokolt lenne valamennyi érintett ágazat felülvizsgálata és bevonása is.²⁹

Az Egészségügyi Világszervezet az egészséget három dimenzió mentén írja le, úgy mint a fizikai, a társas és a pszichológiai. Tehát az egészség teljes fizikai, lelki és társadalmi jóllétet jelent, nem csupán a betegség vagy fogyatékosság hiányát. A lehető legjobb egészség elérése a legfontosabb társadalmi

²⁵ Magyarország Alaptörvénye.

²⁶ Magyarország Alaptörvénye.

²⁷ Czine 2021, 139–144.

²⁸ Gyüre 2024, 111–121.

²⁹ Gyüre 2024, 111–121.

célok egyike, amihez a gazdasági, egészségügyi és a társadalmi szektor hozzájárulása is szükséges. Az emberi egészséghoz való jog főként a második generációs jogok körébe tartozó szociális jogként definiálható. Ez így is jelenik meg az emberi jogi dokumentumokban, ami szoros kapcsolatban áll az emberi méltósághoz való joggal is. Ezek a gondolatok vélelmezik az emberi önrendelkezést és a testi-lelki integritást. Tehát a felelősségteljes ember képes a saját teste, sorsa és jövője felett ésszerűen dönteni. Mindemellett tartalmazza az egészséges környezethez és élelmezéshez való jogot is.³⁰ „XX. cikk (1) Mindenkinél joga van a testi és lelki egészséghoz. (2) Az (1) bekezdés szerinti jog érvényesülését Magyarország genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdasággal, az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés biztosításával, a munkavédelem és az egészségügyi ellátás megszervezésével, a sportolás és a rendszeres testedzés támogatásával, valamint a környezet védelmének biztosításával segíti elő.”³¹ Ebben a rendelkezésben a környezetvédelem már megjelenik, ami bizonyos szinten magába foglalja az állatok védelmét is. Az Alaptörvény rendelkezései értelmében a természetvédelme, a fenntartható jövő mindenki kötelessége, és mindenki joga is egyben. XXI. cikk „(1) Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez. (2) Aki a környezetben kárt okoz, köteles azt – törvényben meghatározottak szerint – helyreállítani vagy a helyreállítás költségét viselni.” Megjelenik a felelősségre való utalás a környezetben okozott kár esetén. A környezethez való jog az állam környezetvédelemre vonatkozó kötelezettségeinek a garanciáit teszi alapjoggá.³² A környezethez való jog alanya a fentiek fényében mindenki, azaz a teljes emberiség és maga a minket körülvevő természet, azaz a növények, állatok, vagy a jövő nemzedéke.³³ „A biológiai sokféleség és a vele összefüggő ökoszisztémák csökkenése közvetlenül kihat magára az emberi életre. Az ökoszisztéma a növények, állatok, mikroorganizmusok és a természetes környezet együtt létező, összetett és dinamikus egysége, amelynek részei egymásra utaltak. A biológiai sokféleség ezeknek a partnerségeknek a számtalan élő eleméből áll. A Föld ökoszisztémái az emberiségnek számtalan előnyt nyújtanak javak és szolgáltatások formájában. Az ökoszisztémák által termelt javak közé tartoznak az élelmiszerek, a víz, vagy éppen a tüzelőanyagok, míg a szolgáltatások négy különböző csoportba sorolhatóak. Az ellátó szolgáltatások magukat a javakat szolgáltatják. A szabályozó szolgáltatások irányítják az éghajlatot és csapadékmennyiséget, a hulladékképződést és a betegségek terjedését.”³⁴

Ugyan a természet 'szankciói' jóval erősebbek, mint bármely állam szankciói, az embernek mégis feladata a jogszabályi környezet megteremtése. A természet- és a környezet büntetőjogi védelme Európaszerte egységesen megjelent a jogszabályalkotás során. Az Unió már régóta szorgalmazza egy olyan egységes szankciórendszer létrehozását, ami a környezet és természetkárosító magatartásokat üldözi és büntetni rendeli.³⁵ 2015-ben az Európai Unió 'Európai Bizottsági Stratégiájában' már megállapította, hogy összefüggés mutatható ki a környezet elleni bűncselekmények és a szervezett bűnözés között. A környezeti bűncselekmények jelentős kárt, az elkövetőknek ugyanakkor jelentős hasznot jelentenek, ezáltal a negyedik legjelentősebb bűncselekmény-csoporttá vált.³⁶

KÍN ÉS KÍNZÁS: A HALÁLOS KAPCSOLÓDÁS

A természet- és környezetvédelem mellett az állatkínzás az, ami napjainkra nem csak országos, hanem világszintű problémát jelent. Nem elég a szigorodó törvényi szabályozás, mellette szükségessé válik a társadalmi tudatosság is. Nem mindenki lesz állatkínzó, kell hozzá egy szadista, antiszociális

30 Zakariás 2023.

31 Magyarország Alaptörvénye.

32 ABH 1944, 134, 138.

33 Czine 2022, 11–20.

34 28/2017. (X. 25.) AB határozat.

35 Az Európai Parlament és a Tanács 2004/35/EK Irányelve (2004. április 21.) a környezeti károk megelőzése és felszámolása tekintetében a környezeti felelősségről.

36 Dobrocsi 2022, 143–156.

személyiség, vagy elmebetegség, esetleg szexuális zavar. Az erőszak fokozatosan fejlődik, először mikro agresszió, majd antiszociális személyiségzavar alakul ki, ezt követi az állatkínzás, majd végső lépésként az emberek elleni erőszak. Ugyanakkor léteznek olyan kutatások, amik alátámasztják, hogy a háttérben emellett állhat valamilyen addikció, vagy szorongásos állapot. Lényegében ez egy körforgás az emberek és az állatok elleni erőszak között; a kisebbel, gyengébbel kezd, majd a felsőbbrendűségét bizonyítandó egyre erősebb élőlény felé fordul. Orvosi, állatorvosi, és jogi szempontból is ezért válik szükségessé még időben, a jeleket felismerve fellépni az erőszakos személy ellen.

Egyes pszichológiai kutatások azt támasztják alá, hogy a családon belüli erőszak nem csak a család ember tagjai ellen, hanem számos esetben a házi-kedvencek ellen is irányul. Ami lehet valamilyen, a társadalom megítélése szerint súlyosabb bűncselekmény előjelzője, de lehet egy mutató a pszichés vagy szervi anomáliára. Sok esetben a családtagok azért fenyegetik a társállatokat, hogy megfélemlítsék és ezáltal kontroll alatt tartsák a rokonaikat. Ezek az elkövetők lehetnek áldozatok, mert ha egy gyerek követi el az állatkínzást az komoly mutató lehet valamilyen lelki sérülésre vagy más erőszakos bűncselekményre.

Hazánk Alaptörvényének Nemzeti Hitvallása rögzíti *„Valljuk, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság. (...) Valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet.”* A család a társadalom alapegysége, a család óv, a család biztonságot jelent. Vajon ezek a gondolatok megállják a helyüket? A családon belül elkövetett, főként nők és gyermekek ellen irányuló erőszak századokon át természetesnek számított, a társadalom nem lépett fel ellene. Az egyik leghíresebb történet a bibliai Káiné, aki meggyilkolta testvéröccsét Ábelt, akire féltékeny volt.³⁷ Napjainkra a családon belüli erőszak központi kérdéssé vált. A 'család és erőszak', hogyan függhet össze, miként lehetséges e két fogalom együttes említése? Hiszen a családot a szeretettel, hűséggel és békességgel definiáljuk együtt. Történeti tanulmányaik során alátámaszthattuk, hogy az ősi kultúrákban éppúgy jelen volt a családon belüli erőszak, mint a jelenkori társadalmakban, csupán az arra adott reakcióban fedezhető fel paradigmaváltás.³⁸ Finkey Ferencz értelmezésében a büntetőjognak kettős célja van, részben az anyagi igazság érvényesítése, másrészt az ártatlan ember egyéni szabadságának védelme. Hazánkban a 2012. év C. törvény (Btk.) 212/A. §-ában jelent meg elsőként új, önálló tényállásként a kapcsolati erőszak bűncselekménye (intimate partner violence), ami a kiszolgáltatott helyzetben lévő sértetti kör szempontjából kiemelt jelentőségű és fokozott figyelmet érdemel. Ugyanez a jogszabály rendelte büntetni hazánkban elsőként az állatok elleni bűncselekményeket is.

Azonban a kapcsolati erőszak nem jár magában, hiszen annak szövődményei vannak. *„Az együtt élő és egymással fizikai, érzelmi, anyagi, jogi függésben lévő személyek között megvalósuló erőszak, bántalmazás, visszaélés, amely magába foglalja a fizikai, szexuális, érzelmi bántalmazás vagy elhanyagolás valamennyi formáját.”*³⁹ Ez kimondja a családban és az otthoni környezetben történő erőszakot, ami lehet fizikai vagy pszichikai is; ide tartozik a szexuális partneri erőszak, a vérfertőzés, a verbális bántalmazás az ún. 'becsületgyilkosság'; illetve a partner kiskedvencének bántalmazása is. Az erőszak minden formájának súlyos következményei vannak, mind a fizikai, mind a mentális egészségre nézve (WHO). Alaptörvényünk hiába deklarálja az emberi méltósághoz való emberi alapvető jogot, ha az a társadalom alapegységén belül sem valósul meg. *„Vállaljuk, hogy örökségünket, egyedülálló nyelvünket, a magyar kultúrát, a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját, a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megővjük. Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.*

37 Biblia, Mózes első könyve 4:1–8.

38 Garai 2021.

39 Isztambuli Egyezmény 3. cikk b) bekezdés.

XV. cikk (1) A törvény előtt mindenki egyenlő. Minden ember jogképes. (2) Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja. (3) A nők és a férfiak egyenjogúak. (4) Magyarország az esélyegyenlőség és a társadalmi felzárkózás megvalósulását külön intézkedésekkel segíti. (5) Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket.”⁴⁰ Magyarország Alaptörvénye a fentieket mondja ki, tehát a nők és a férfiak egyenlők.

A Polgári Törvénykönyv lényegében dologként kezeli az állatokat, adás-vétellel, találással, elbirtoklással tulajdonjogot lehet rajtuk szerezni. Ezt megvizsgálva arra jutunk, hogy a törvényhozó, ha nem is a szó legszorosabb értelmében, de valamilyen elbirtokolható lényekként kezelte az állatokat, annak ellenére, hogy egy állat érző, gondolkodó, értelmes lény, legyen szó bár kutnyárról, macskáról, disznóról vagy számról. A védelem érdekében a büntető jogszabályok közül az első novella, ami az állatok ellen elkövetett bűncselekményeket rendelte büntetni a Csemegi Károly nevéhez köthető Csemegi kódex⁴¹ volt, melyhez kapcsolódik az 1879. évi XL. törvénycikkely. Azonban, ha jobban megnézzük, azt vesszük észre, hogy nem az állatok védelmében, hanem a társadalom és a közmegegyezés ellen léptek fel ezek a jogszabályok. „Aki nyilvánosan, botrányt okozó módon állatot kínoz” Nem az állat, mint érző lény állt védelem alatt, hanem a társadalom lelki békéje, a köznyugalom. Ha az állatok ellen elkövetett bűncselekmények elkövetőivel szemben jelentősen szigorúbb retorziót alkalmaznánk, talán kevesebb lenne a családon belüli, a gyerekek elleni vagy bármilyen erőszak.

Az állatvédelmi törvény kimondja a kíméletes bánásmód követelményét. „E törvény célja, hogy elősegítse az állatvilág egyedeinek védelmét, fokozza az emberek felelősségtudatát az állatokkal való kíméletes bánásmód érdekében, valamint meghatározza az állatok védelmének alapvető szabályait.”⁴² Az ember messze eltávolodott a természetből és végtelenségig kihasználja azt. Míg az ősember helyén tudta kezelni az állatokat, addig a mai világ embere nem. Sokan gyerekként, mások dologként tekintenek rájuk.

KRIMINÁLIS PSZICHOLÓGIA

Milyen indíték vezeti az embert a gyilkolásra? Számos tanulmány született arról, hogy az állatok ellen elkövetett kegyetlenkedések figyelmet érdemelnek és erről szükséges a jogalkotókat is meggyőzni. Az állatokkal szembeni kegyetlenkedés az első jele az emberi áldozatok elleni erőszaknak, hiszen kimutatható, hogy az erőszakos bűncselekmények elkövetői rendszeresen kínoztak állatokat gyerekként. „Aki állatot kínoz emberre készül” mondja Csányi Vilmos etológus. Ennek háttere, hogy miért fontos napjainkban az állatvédelem, hogyan előzhető meg ezzel az egyéb erőszakos bűnelkövetés, és milyen összefüggései vannak a mentális károsodásoknak és az erőszakosságnak, ami olyan viselkedést jelent, ami másokat testileg vagy lelkieleg károsít. Emberként ebben a kegyetlenségben általában az embert vesszük figyelembe, és elfelejtjük, hogy az állatok is élőlények, azaz érezni, szenvedni képesek. De milyen út vezet a gyilkoláshoz? Hogyan lesz valaki erőszaktevő? Miért válik az ember állatkínzóvá, gyilkossá?

Az állatkínzás napjainkra nem csupán országos, hanem világszintű problémává vált, ami miatt a törvények mellett szükség van társadalmi tudatosságra is. Ugyanakkor léteznek olyan kutatások, amik alátámasztják, hogy a háttérben emellett állhat valamilyen addikció, vagy szorongásos állapot. Az egyén megbetegedését a genetikai öröksége és a személyiségfejlődése egyaránt befolyásolja. A személyiségre ható szociális és pszichikai behatásoktól függ, hogy egy adott betegség előtérbe kerül vagy rejtve marad, ennek számos befolyásoló tényezőjét ismerjük. Lehetnek például a rossz anyagi

⁴⁰ Magyarország Alaptörvénye.

⁴¹ 1878. évi V. törvény.

⁴² 1998. évi XXVIII. törvény 1. §.

körülmények, az ez általi létbizonytalanság, ezt követheti súlyos stressz, esetleges veszteségek és befolyásolja a biológiai hajlam. Ezek közül a stressz a minden esetben biológiai, pszichológiai és szociális hatások függvénye, ezek együttes hatása betegíti meg a szervezetet. Az egészséges személyiség társas helyzetekben mindig a megfelelő mintát választja ki, míg a 'beteg személyiségnek' rugalmatlan a válaszkészsége, az egyén magatartása jelentősen eltér a megszokottól. Az összefüggés az állatkínzás és a súlyos bűnelkövető hajlam között annyira nyilvánvaló, hogy az FBI külön nyilvántartást vezet róluk. Gyermekkorban létezik egy bizonyos ösztönös agresszió, részben az örökölt tulajdonságon, részben pedig egy meghatározott minta követése miatt. A gyerekkori agresszió a neveléssel kezelhető, ezáltal megelőzhető a későbbi bűnelkövetések. Az ösztön lehet genetikailag rögzített vagy tanult, de minden esetben tudattalan cselekvés. Az állatok elleni erőszakoskodók környezetében rendszeresen megjelenik a családon belüli testi fenyegetés, fizikai bántalmazás, szexuális bántalmazás, családon belüli erőszak, állítják az állatkínzókat vizsgáló pszichológusok. Az állatokkal erőszakoskodó személyek kimutathatóan nagyobb eséllyel követtek el a későbbiekben ember és vagyon elleni bűncselekményeket.

Több megközelítése van a bűnözői hajlamnak. Biológiaiul lehet genetikai, evolúciós, antropológiai; szociológiai úton társadalmi vagy szubkulturális; pszichológiai irányból a személyiség fejlődésének deformitásait találjuk indoknak. Ennek a deviáns viselkedésnek a kiindulópontja meghatározott személyiségtulajdonságok következménye, a kora gyermekkori élmények meghatározói a későbbi viselkedésnek. Tanulmányok kapcsolatba hozták a gyújtogatást a házastársi erőszakkal, a szülői állatbántalmazást, vagy durva nevelést az állatkínzással. Sokszor az állatok elleni erőszak nem kerül a hatóságok látóterébe, vagy nem veszik figyelembe, annak ellenére, hogy a bántalmazott személyek a kihallgatásuk során erről beszámolnak.

Kriminológia: jelentése bűnügyi lélektan, ami ép tudatállapotú, teljes mértékben beszámítható embereket vizsgál „*olyan alkalmazott lélektani szakágazat, amely a bűnelkövető, a bűncselekmény és a bűnözés elleni harc (megelőzés, bűnüldözés, büntetvégrehajtás és rehabilitáció, illetve utógondozás) pszichológiai kérdéseivel foglalkozik*”⁴³ Ezek az elkövetők teljes mértékben tudatában vannak a cselekményeiknek. Két csoportba oszthatók, az eseti elkövetők vagy krízisbűnözők csoportjára, akik valamilyen aktuális helyzet során válnak bűnelkövetővé, és a krónikus bűnözők csoportjára, akik az életük során rendszeresen követnek a szükségleteiket kielégítő bűncselekményeket. Ezek a deviáns⁴⁴ személyek a társadalomba beilleszkedni képtelenek, a szocializációjuk sikertelen. A kutatók különféle elméletek mentén igyekeztek leírni a bűnöző személyiséget, más-más úton megközelítve annak kialakulását. Biológiai aspektusból a bűnözés lehet genetikai, evolúciós, antropológiai; szociológiai megközelítésből társadalmi vagy szubkulturális; pszichológiai irányból a személyiség fejlődésének deformitásait találták indoknak. A deviáns viselkedés kiindulópontja meghatározott személyiségtulajdonságok következménye, kora gyermekkori élmények meghatározó összetevői a későbbi viselkedésnek. Előfordul olyan sorozatgyilkos, akit már a születésekor is erőszak ért, például visszatartják a szülési folyamatot, majd gyerekkorában is erőszakos mintát lát. Hiába kerül kiegyensúlyozott közegbe a későbbiek folyamán, ezek a traumák végig fogják kísérni az életét és a személyiségfejlődését.

Freud szerint az ösztönöknek két fajtáját ismerjük, az életösztönt és a halálösztönt, amely utóbbi célja a rombolás, a destrukció és az agresszió. Az agresszió az erőszak velejárója, az FBI a hatvanas években kezdte el kutatni a sorozatgyilkosok profiljait, létrehozva egy külön egységet⁴⁵ a bűnözői viselkedésminták azonosítására, létrehozva a profilalkotást.⁴⁶

43 Boda & Papp 2020, 15–34.

44 társadalmi normáktól való eltérés, például bűnözés, öngyilkosság, addikciók, mentális zavarok.

45 FBI Viselkedéselemző egysége – FBI Behavioral Science Unit (BSU).

46 Burgess & Constantine 2023, 36.

- Profilalkotási inputok: az adatgyűjtés, a bűnügyi helyszín analízise, a viktimológia (áldozattan), a bejelentés időpontja, a környék stb.
- Döntéshozatali modellek: az emberölés típusa, jellege, a helyszín és időbeniség
- Bűntény kategorizálása: áldozatválasztás, események sorrendje, motíváció, a helyszín dinamikája
- Bűnelkövetői profil: testi jellemzők, szokások, bűntény előtti és utáni viselkedés, javaslat a gyanúsítottakra
- Nyomozás és őrizetbevétel: Az FBI és a helyi hatóságok közreműködésével felkutatja az elkövetőket. (erre hazánkban is sor került például Novozánszky Fanni ügyében)

Miért fontos a profilalkotás? Ennek segítségével kutathatók fel az erőszakos bűnelkövetők és ismerhetők meg azok a tulajdonságok, amik bűncselekményhez vezethetnek. A gyilkosok elméjének kutatása során több aspektust sikerült rögzíteni, rendszerint rossz, erőszakos vagy csonka családi környezetből származnak, magas IQ-val rendelkeznek, hasonló mintázatot követnek mind az elkövetésben, mind a helyszínek kiválasztásában, ami a gyilkos fantáziájának kivetülése. A szervezett gyilkos mindig előre eltervezi a bűncselekményt és kívárhozza az alkalmas áldozatot. John Douglas FBI profilozó szerint: *„A viselkedés a személyiség tükrö. A majdani erőszak legjobb indikátora a hajdani erőszak. A >művész< megértéséhez tanulmányoznunk kell a >művészetét<. A büntetett a maga teljességében kell vizsgálhunk.”* A bűnelkövető elméje teljességgel idegen a normális gondolkodástól. A gyilkos számára az erőszak egy magasztosabb dolog kifejeződése, így talál rá a lelki egyensúlyra. Megerőszkoln, megkínózni, megölni egy másik lényt a társadalom normáinak teljes áthágása, ennél súlyosabban nem lehet megsérteni a társadalom törvényeit.

VÉGSŐ

Nem csupán a területek occupálása és beépítése, hanem a turizmus és a határokon átvélő kereskedelem is lehetőséget nyit a zoonózis egyre nagyobb terjeszkedésére. Megoldás tehát a biodiverzitást érintő káros hatások megállítása, amihez szükséges a környezet-, és természetvédelem, a klíma kutatás és nem végső soron az egyedkímélő állatvédelmi tudás minél szélesebb körben történő terjesztése. Ehhez kell egy szemléletmódváltás, egy oktatási stratégia, ami minden korosztály számára elérhetővé teszi és megtanítja a megfelelő állatokkal szembeni bánásmódot. Fontos megismertetni az állatok egészségre gyakorolt pozitív hatásait is; itt ne felejtjük el a terápiás állatok (állatasszisztált intervenció – Animal-Assisted Intervention, AAI) jótékony hatását súlyos betegeknek.

Tehát ha az állatok jólléte nem megfelelő, az emberek jólléte sem lesz az, mert a kettő szinte ugyanaz. Ha az állat szenved, egy idő után az ember is fog. Ha az állatot nem megfelelően tartják, betegeskedik, ezáltal az ember is fog. Itt nem csupán az élelmiszeriparra szánt állatok jóllétével kell foglalkozni, hanem a társállatokéval is. A kétezres években még számos állatbetegség ismeretlen volt a tudomány számára, gondoljunk csak a SARS-ra, vagy a SARS-COV2-re, ami végül emberek tízezreit fertőzte meg. A daganatos megbetegedések száma is jelentősen növekszik mind az emberi, mind az állati populációban. Ennek gyökere a környezetszennyezés. A környezetünk károsítása nem csupán a testet, hanem a lelket is megbetegíti. A kialvatlanság, a stressz, a különféle legális drogok használata mind-mind összefügg ezzel; a test betegíti a lelket és a lélek betegíti a testet. Ennek szoros következménye az agresszió, és a bűncselekmények elszaporodása

Ha nem védjük meg az állatokat nem védjük meg magunkat sem. Tehát rávilágíthatunk arra a tényre, ami az egész dolgozat kutatási alapja, hogy az állatkínzás és az emberek elleni erőszak szoros összefüggésben állnak, aminek a korai felismerése szó szerint életet menthet. Nem kell ahhoz feltétlenül elmebetegnek születni, hogy valaki erőszakossá váljon. Ugyan magas a rizikófaktor, de a gazdasági és környezeti körülmények sem elhanyagolhatók abban, hogy valaki erőszakos bűnelkövetővé váljon. Napjainkra a társadalom már nem használati tárgyként, hanem érző lényként vagy 'társként' tekint az állatokra. A büntető- és közigazgatásjogi szankciókat, lassan a magánjog is követni kezdi azzal, hogy

korábbi jogtárgy mivoltukhoz képest jogalanyként kezdi őket kezelni. Ez önmagában még nem jár új vagyoni jogi minőséggel. Az állatokra megfogalmazott új jogi státusz elsősorban morális kérdéseket tükröz. David Hume is azon az állásponton volt, hogy bizonyos fajok nem sokban különböznek az emberektől. Ugyan azt nem mondta ki tényszerűen, hogy jogaik vannak, de egyértelmű utalásokat tett arra, hogy nem lehet az állatok jogait az emberekéitől külön kezelni. Az állatok ugyanis képesek gondolkodni, célokat tűzni maguk elé, rendszereket felállítani, és kommunikálni. Voltaire is érvelt az állatok jogai mellett teológiai megközelítéssel, azaz hogy Isten minden élőlényvel kötött szövetséget. Singer a tudati oldalon érvelt, szerinte a személyiség kritériumai *„A személy képes arra, hogy felfogja saját létezését az időben, a személynek van ön-tudata, valamint önmagára vonatkozó múlt- és jövő tudata.”* Ezen feltételek szerint egyes állatok rendelkeznek a jogalanyisággal.⁴⁷

Az idők során az emberek eltávolodtak a természettől kihasználva és kiaknázza a Földünk kincseit. Jelenleg életfontosságú problémát jelent a környezet szennyezése, a természeti kincsek pusztítása, aminek egyenes következménye a globális felmelegedés, illetve a bűnözés terjedése. Ha megváltozik a klíma, az ökoszisztéma, akkor romlani fog az életminőség. Ökológiailag a levegő minden szárazföldi lény számára nélkülözhetetlen, ennek a minőségét az utóbbi évszázadban felszaporodó káros légszennyező anyagok rontják, elősegítve a savasabb kémhatású csapadékok kialakulását. A savas hatású csapadék szennyezi a talajt és az élővizeket, ami bizonyos fajok kihalásához is vezethet. A levegő szennyezése az emberi egészséget is közvetlenül veszélyezteti, a gépjárművek, gyárak által kibocsátott szennyező gázok miatt. Bizonyos meteorológiai körülmények között ez füstködde (szmog) állhat össze – nézzük csak meg a világ nagyobb városait például Indiában vagy Kínában, ahol a túlnépesedés miatt már 'szürke' a levegő – ami tovább károsítja az élőlényeket. A folyamatos nagy kiterjedésű tüzek szintén károsítják a levegő minőséget. A légkörbe kerülő klór-és fluortartalmú vegyületek emellett jelentősen károsítják az ózonréteget, ami az élővilág szempontjából alapvető jelentőséggel bír. A klímaváltozás fő oka, hogy az üvegházhatású gázok, például a metán és a szén-dioxid koncentrációja emelkedik a légkörben, ennek következményeként egyre kevesebb földfelszínről visszaverődő infravörös sugárzás távozik a világűr felé, ezáltal a Föld hőmérséklete növekedni kezd. Az emberi túlnépesedéssel, ezáltal újabb területek benépesítésével az emberek egyre közelebb kerülnek az állatokhoz, elvéve azok természetes lakóhelyét.

A természetvédelem az élőhelyek, élőlények, életközösségek védelmével foglalkozik, a környezetvédelem központjában a társadalom áll. Alaptörvényünk a lehető legszélesebb körben igyekszik szabályozni a környezet-, a természet-, és ezeken keresztül az emberek védelmét, de sajnos, ha nincs hozzá társadalmi tudatosság, és kellő szankciórendszer az emberiség el fogja pusztítani önmagát.

47 Tóth J. 2024, 195–206.

BIBLIOGRÁFIA

1. Frank Wildhord Jekyll és Hyde című musicaljének betétdalából (Van válasz rá)
2. UNESCO
3. Robert D. Hare: Kímélet nélkül. Háttér Kiadó Kft, Budapest, 2011. 197-228. o.
4. MacDonald szerint
5. 1998. évi XXVIII. törvény 1§
6. 2012. évi C. törvény 244§
7. Tóth J. Zoltán: Jogosultság-viszony és jogosultság-alanyok im. Jogosultságok ELMÉLET ÉS GYAKORLAT. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2008. p. 75-92.
8. Zoltán Ödön: Az állatvédelem jogi rendje. KJK-Kerszöv, Budapest 2000 p. 29.
9. Mikó Józsefné Jónán Edit: Az állatvédelem tárgya. TÁMOP. 2018. Letöltés: 2024.03.12.
10. Téglássy Péter: Az állatok védelmére vonatkozó jogi szabályozás. ELTE. 2003.
11. állatjogi aktivista
12. Selye János szerint, a stressz olyan formája, amivel nehezen küzdünk meg, mivel máshogy manifesztálódik. Fáradékonyság, ingerlékenység, legvégsőként betegség, fájdalom formájában jelentkezik.
13. Peter Singer filozófus, állatjogi aktivista szerint (2005)
14. Jeremy Bentham (1829) író, állatjogi aktivista
15. Magyarország Alaptörvénye
16. egyetemi docens (KRE-ÁJK), Magánjogi Tudományok Intézete, Polgári Jogi Tanszék
17. Gyüre Annamária Csilla: A környezeti felelősségről és fenntarthatóságról az éghajlatváltozás tükrében im.: 65 - Studia in Honorem Tibor Nochta, KRE-ÁJK, Budapest, 2024. p. 111-121.
18. www.who.hu Letöltve: 2024.03.12.
19. Zakariás Kinga: Az egészséghez való alapjog és az egészségügyi ellátáshoz való jog. in: Glossa Iuridica, KRE-ÁJK, Budapest, 2023.
20. Magyarország Alaptörvénye
21. Magyarország Alaptörvénye
22. ABH 1944., 134., 138.
23. Czine Ágnes: A természet és a környezet védelme az Alaptörvényben. im: Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXXVIII. KRE-ÁJK, Budapest, 2022. p. 11-20.
24. 28/2017 (X.25.) AB határozat
25. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 4 April 2001 providing for minimum criteria for environmental inspections in the Member States, az Európai Parlament és a Tanács 2004/35/EK Irányelve (2004 április 21.) a környezeti károk megelőzése és felszámolása tekintetében a környezeti felelősségről
26. Dobrocsi Szilvia: Jogi személyek büntetőjogi szankcionálása a környezet- és természetkárosítást eredményező cselekményekkel összefüggésben. im: Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXXVIII. KRE-ÁJK, Budapest, 2022. p. 143-156.
27. Biblia, Mózes első könyve 4:1-8.
28. Garai Renáta: A kapcsolati erőszak szövődményei – egy novum hatása és joggyakorlat, PhD értekezés, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2021. https://ajk.kre.hu/images/doc2021/doktori/Garai_Renata_PhD_disszertacio.pdf
29. Isztambuli Egyezmény 3. cikk b) bekezdés
30. Magyarország Alaptörvénye
31. Cziné Ágnes: A természet és a környezet védelme egy alkotmánybíró szemével. im. 70 - Studia in Honorem István Sipta, KRE-ÁJK, Budapest, 2021. p. 139-144.
32. 1878. évi V. törvény
33. 1998. évi XXVIII. törvény 1§
34. elhangzott 2024.03.27. Quo vadis állatvédelem? Vetter Szilvia Állatvédelmi jog könyvbemutatóján
35. Tóth J. Zoltán: Az állatok jogi helyzete: Jogtárgy vagy jogalanyok? im.: 65 - Studia in Honorem Tibor Nochta, KRE-ÁJK, Budapest, 2024. p. 195-206.

The interactions between human well-being and animal welfare The ‘One Health - One Welfare’ approach

A humán jóllét és az állatjóllét kölcsönhatásai
Az ‘Egy egészség, egy jóllét’ szemlélet

ABSZTRAKT

A globális fenntarthatósági törekvések középpontjában egyre inkább az emberi, az állati és a környezeti rendszerek elválaszthatatlansága áll. Míg a One Health keretrendszer hagyományosan a fertőző betegségek kontrolljára és a fizikai egészségre összpontosít, a One Welfare koncepciója rávilágít arra, hogy az állatok jólléte, az emberi mentális egészség és a társadalmi kohézió szorosan összefüggő egységet alkot.

A tanulmányban bemutatásra kerül a One Health és a One Welfare szemlélet közötti szinergiák azonosítása, különös tekintettel arra, hogy az állatjólléti standardok javítása miként járul hozzá a humán közösségek pszichoszociális jóllétéhez és a környezeti fenntarthatósághoz. Ezek a koncepciók a modern tudomány holisztikus válaszai a XXI. század globális kihívásaira. Míg az előbbi az egészségügyi kockázatokra (betegségek, járványok), az utóbbi az életminőségre és az etikai összefüggésekre fókuszál. A One Health és One Welfare szemléletmódok egyesítése elengedhetetlen a komplex szemléletmódú közpolitika alkotáshoz. A jövőbeli stratégiáknak nem csupán a betegségek hiányára, hanem az életminőség globális javítására kell törekedniük, elismerve, hogy az emberi méltóság és jóllét nem érhető el az állati szenvedés árán vagy a környezeti rendszerek kizsigerelésével.

Kulcsszavak: Egy egészség – egy jóllét, állatjóllét, mentális egészség, állatkinzás, társadalmi felelősségvállalás

ABSTRACT

Global sustainability efforts are increasingly focused on the inseparability of human, animal and environmental systems. While the One Health framework has traditionally focused on infectious disease control and physical health, the One Welfare concept highlights the interconnectedness of animal welfare, human mental health and social cohesion.

This paper identifies synergies between the One Health and One Welfare approaches, with a particular focus on how improving animal welfare standards contributes to the psychosocial well-being of human communities and environmental sustainability. These concepts are the holistic responses of modern science to the global challenges of the 21st century. While the former focuses on health risks (diseases,

⁴ dr. Ilm. jogász, közgazdász, Állatvédelmi-, Jogpszichológiai-, Földforgalmi szakjogász, Miskolci Egyetem Compliance szakjogász hallgató, Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola - PhD hallgató. ORCID: 0009-0007-7781-1599

epidemics), the latter focuses on quality of life and ethical implications. Integrating the One Health and One Welfare approaches is essential for holistic public policy-making. Future strategies should aim not only for the absence of disease but also for the global improvement of quality of life, recognizing that human dignity and well-being cannot be achieved at the cost of animal suffering or the disintegration of environmental systems.

Keywords: One Health - One Welfare, animal welfare, mental health, animal cruelty, social responsibility

INTRODUCTORY REMARKS

The essence of the One Health approach is that the health of humans, animals, and our shared environment is inseparably interconnected. According to this approach, public health problems such as zoonotic diseases, including COVID-19 and influenza, as well as antimicrobial resistance, cannot be effectively addressed without integrating animal health and environmental protection considerations. One Welfare builds on the concept of One Health, but extends it to quality of life, mental health, and social well-being. It recognizes that there is a direct correlation between animal welfare and human well-being. According to the current state of scientific knowledge, human and animal existence cannot be separated. *“A society that does not respect animal welfare inevitably erodes the emotional and social well-being of its own members as well.”*⁵

*“Anyone who regards the life of any living being as worthless is dangerous, because sooner or later they will also come to regard human life as worthless.”*⁶ Several studies have already shown that acts of cruelty against animals warrant attention, and have also sought to convince legislators of this. The reason is that cruelty to animals may be the first sign of violence directed against human victims. These studies examined the prior histories and childhood behavioural disorders of convicted offenders, demonstrating that perpetrators of violent crimes had regularly tortured animals in childhood. In addition, a study conducted among psychiatric patients who regularly abused dogs and cats found that these patients also displayed high levels of aggression towards humans and, moreover, derived gratification from acts of animal cruelty.

According to the Universal Declaration of Animal Rights⁷—adopted by the International League of Animal Rights on 21 October 1989, although the original text had been proclaimed much earlier, on 15 October 1978 in Paris—the following principles must be observed in the protection of animals:

- The life of every animal must be respected.
- No animal shall be subjected to mistreatment or cruel treatment. If an animal must be killed, this must be done swiftly and without pain or fear.
- Animals have the right to attentive care.
- Any experiment causing pain or psychological trauma violates the rights of the animal. Measures must be taken to develop and progressively introduce procedures capable of replacing such practices.
- Any act that unnecessarily causes death shall be regarded as a crime against life.
- Organised education and training should seek to ensure that, from childhood onwards, people learn to respect and understand animals.

According to the spirit of the Declaration, *“Respect for animals is a fundamental prerequisite for respect among human beings.”* This helped the law to treat animals not merely as “objects”, but as sentient beings. This Declaration is not an international convention, which means that it does not directly oblige

⁵ Reiss & Broom 2017.

⁶ Albert Schweitzer-nek tulajdonított gondolat, Nobel-békedíjas német orvos, filozófus, teológus.

⁷ UNESCO.

any country to impose penalties. At the same time, however, it has served worldwide as a foundation for the enactment of national animal protection laws.

THE ANIMAL – THE HUMAN BEING

First and foremost, it is worth defining the concept of the animal, which, briefly and succinctly, is a living being that can feel. It is a living being capable of experiencing physical pain, fear, and stress, but also joy and contentment. Animal protection highlights human responsibility and obligation to protect these sentient living beings. Animal behaviour, that is, the totality of observable movements and responses, is studied by ethology, a relatively young scientific discipline. Some aspects of this behaviour are genetically encoded, while others are the result of learning, a capacity that depends on the level of development of the animal's nervous system. In the course of evolution, living beings have adapted to their environment through their physiological characteristics. Among animals living in stable environments, inherited behavioural patterns tend to predominate, whereas in those inhabiting more diverse environments, learned forms of behaviour are dominant. According to their function, behaviour patterns may be classified as self-maintenance behaviours (orientation, feeding, etc.) and species-preserving behaviours (mate seeking, care of offspring, etc.). The regularities identified in animals also apply to human behaviour. What, then, is the difference between humans and animals? For centuries, tool use was regarded as the distinguishing feature, but it has since been demonstrated that many animals are capable of using tools, and chimpanzees are even capable of making them.⁸ Later, the capacity for thought was identified as the defining feature, but today we know that every living being capable of forming models within its nervous system possesses knowledge. This kind of anticipatory behaviour is characteristic of higher vertebrates. In one respect, however, the human brain is more advanced than that of animals: it is able not only to generate models of the environment through direct experience, but also to acquire them from others through language. As a result, this knowledge develops across generations, and communication, as an outcome of shared thought, develops accordingly.

During cognition, the world is represented in our minds, and a significant proportion of these processes is guided by motivations. Stimuli from the external world induce characteristic processes in the nervous system; emotion is a lasting mental state, whereas impulse is a momentary mental state, the onset of which is accompanied by activation of the sympathetic nervous system. Genetically encoded elements are also important in human behaviour, but learned patterns of behaviour carry far greater weight. The acts accompanying emotions are inherited, such as joy, disgust, anger, as well as the various manifestations of aggression. Learning plays a fundamental role in the regulation of human behaviour. Its essence is that, under the influence of new knowledge, the individual's behaviour changes. These responses may be either negative or positive, and they may also be used in processes of influence, for example by advertising professionals. Dependence on psychoactive substances (tobacco, alcohol, drugs, etc.), as well as cessation of their use, is also based on this form of learning.⁹ Their consumption may become habitual because some kind of positive experience becomes associated with it. Most common, however, are the positive reinforcements provided by the family and the wider environment. In operant learning, praise is a positive reinforcement, whereas scolding is a negative reinforcement, and these may also result in the establishment of conditioned reflexes. Age-specific characteristics of learning are also known: first, imprinting-like processes take place; later, motor patterns develop, while vocalisation is simultaneously refined. Under appropriate conditions, children generally learn to speak by the age of three, and by that age the hippocampus, located in the temporal lobe, also reaches an appropriate level of maturity. Language is an extremely important tool of learning, since human intellectual and psychological development depends on it. This ability is the most important characteristic of the human species: the spoken and written word makes the transmission of knowledge possible, through which knowledge accumulates and develops. The basis of all this is memory, which is responsible for the

8 Godall 1980, 136–189.

9 Csépe, Győri & Ragó 2007, 236–465.

encoding, consolidation, and retrieval of memory traces. The process that governs learning is cognition, the first step of which is recognition, followed by attention, and then by the establishment of connections between previously acquired and newly acquired knowledge. This is the process of logical learning, in which imagination also plays an important role.¹⁰ It is now also clear to researchers that facts are stored differently from skills, just as it is clear that humans resemble animals in many respects.¹¹

They are living beings and are of great importance to us, since without them the entire ecosystem would become unbalanced. Therefore, the time has come for us to stop abusing and exploiting animals. It is necessary to draw attention to, and put an end to, cruelty against animals. By now, animal cruelty has become not only a national but also a global problem. In addition to legislation, social awareness is also needed; young people must be taught the proper treatment of animals. This can take place in kindergartens and schools, and parents must also treat the family's animals properly in order to set an example for their children to follow. Some activists claim that everyone has at some point been cruel to animals, since anyone who tears the wings off flies or crushes a snail underfoot thereby becomes one. At the same time, however, legislation specifically identifies abuse only when committed against vertebrate animals. Not everyone becomes an animal abuser; this generally requires a sadistic or antisocial personality, mental illness, or possibly a sexual disorder. Many perpetrators may be characterised by low intellectual ability or by the adoption of negative behavioural models during socialisation. In order to state that someone is an animal abuser, the frequency of the conduct must be examined; that is, whether the person abused animals regularly, how long the violence lasted, and how severe the pain inflicted on the animal was.

Animals have played a defining role in our lives in every age; however, modern consumer society has become profoundly detached from them. This also affects human relationships, which become distorted and lose their significance. This distortion has increasingly serious consequences. It is characterised not only by people turning inward, but also by the widespread proliferation of violence. For who, in fact, becomes a violent person? If we examine this question from several angles, we can see that negative stimuli experienced in childhood, upbringing, or the lack of it, may lead a child to tear the wings off a fly and then kick the family dog, which in adulthood may escalate to the point where kicking is no longer enough and the unfortunate animal is hanged. Such a person is on a direct path towards later committing violence against, and even killing, other human beings.¹² Three co-occurring factors indicate a propensity for killing in children: bed-wetting, fire-setting, and cruelty to animals.¹³ This is yet another reason why the issue of animal protection must not be overlooked; it may even be regarded as a form of homicide prevention. From another perspective, the animal is a sentient vertebrate being, a creature of God, who has as much right to life and health as a human being.

At the same time, it is clear that animal protection fortunately permeates all areas of society and is becoming increasingly important. Humane treatment of animals, and the view that animals are sentient beings, are regarded as hallmarks of a civilised society. Furthermore, keeping animals not only makes us responsible, but also raises numerous moral questions, since the animals living around us, especially companion animals, are in a state of complete dependence on humans. In Hungary, the National Assembly has expressed in the Animal Protection Act that animals are beings capable of feeling, suffering, and rejoicing and that, as such, respect for them, their protection, and their right to health are to be safeguarded by humans and constitute a moral obligation.¹⁴ When, upon the Government's

¹⁰ Mándics & Molnár 2023, 429–444.

¹¹ Kandel 2006.

¹² D. Hare 2011, 197–228.

¹³ MacDonald 1963, 125–130.

¹⁴ 1998. évi XXVIII. törvény 1. §.

proposal, the National Assembly tightened the provisions of the Criminal Code relating to animal protection, it took the first step towards ensuring that animals too receive appropriate protection and that those who abuse them are punished with due severity.¹⁵

The rights to which animals are entitled constitute a philosophy that ensures for them the fundamental aspiration shared by all living beings: to live their natural lives freely, save for the constraints imposed by the laws of nature, until natural death, free from unnecessary pain and suffering. The legal subjectivity of animals depends solely on recognition by the state; if positive law does not recognise animals as legal subjects, that is, if they are granted no rights in any respect, then animals will not possess rights within that legal system. The criminal law provision prohibiting cruelty to vertebrate animals confers upon these animals the right not to be subjected to pain intentionally and unnecessarily inflicted on them by humans, thereby making every human being the bearer of the corresponding obligation within this absolute legal relationship.¹⁶

Animal protection legislation sets out prohibitions and expected standards of conduct for society, including the prohibition of unjustified cruelty to animals, the prevention of ruthless treatment, and the provision of living conditions necessary for the preservation of species.¹⁷ Animal protection is an activity arising from human responsibility towards animals placed in human care. Its purpose is the humane treatment of animals, the protection of animals from suffering and pain, and the promotion of the well-being of individual animals through the improvement of their environment.¹⁸ In a narrower sense, therefore, animal protection is the organised protection of animals, that is, human intervention on their behalf; in a broader sense, it is "the totality of protective activities directed against the dangers threatening the animal world from various directions."¹⁹

Animal welfare, followed by animal protection,²⁰ appears as an overarching category that regards animals no longer merely as physical beings, but as sentient individuals. Brambell²¹ defined animals' freedoms in five points and explained in his work on the welfare of farm animals that animals must be kept in such a way that they are able to stand up, lie down, turn around, groom themselves, and stretch their limbs. In addition, they are entitled to a healthy environment, food, and clean drinking water. Taking these into account, the freedoms may be defined as follows:

- freedom from hunger and thirst
- freedom from pain, injury, and disease
- freedom from fear and distress²²
- freedom from discomfort
- freedom to express normal behaviour

These fundamental principles are reflected in animal protection provisions throughout the world; they constitute the basic tenets of animal protection legislation. Animal welfare is the basis on which animals

15 2012. évi C. törvény 244. §.

16 Tóth J. 2008, 75–92.

17 Zoltán 2000, 29.

18 Mikó 2018.

19 Téglássy 2003.

20 Pinillos et al. 2016.

21 Brambell 1965.

22 Selye János szerint, a stressz olyan formája, amivel nehezen küzdünk meg, mivel máshogy manifesztálódik. Fáradékonyság, ingerlékenység, legvégsőként betegség, fájdalom formájában jelentkezik.

are ensured that fundamental need shared by all living beings: to live their natural lives freely, with due regard for the laws of nature, free from unnecessary pain and suffering. The concept of welfare emerged in the second half of the twentieth century in connection with the keeping of farm animals, and it encompasses husbandry requirements that take species-specific characteristics into account. *"No reasoning that seeks to justify human superiority can obscure the fact that, in suffering, we and animals are equal."*²³

PROTECTION AND LIVING WELL

Animal protection and animal welfare are distinct concepts. It may also be said that animal welfare is one aspect of animal protection. Where the essential issue is the measures taken to ensure the proper health status of animals, the more appropriate term is animal welfare; where the aim is to protect animals from human activities, animal protection is the more appropriate term. Sustainable animal protection places at the centre the long-term viability of this institutional framework, environmental protection, and the preservation of biodiversity, with the explicit aim of ensuring that animal welfare is aligned with social and economic considerations and with sustainable environmental protection.

The primary source of law concerning the protection of animals is written law, which extends across almost all branches of law; within this framework lies animal protection law, which regulates the proper treatment of animals. This regulatory framework exists at both local and global levels: international conventions prescribe the protection of species and their habitats, based on the growing interest in the human–animal relationship. The concept of animal protection is closely linked to nature conservation, environmental protection, and the preservation of biodiversity; accordingly, this field can only be examined through a complex approach. In addition to its religious dimension, it also raises moral questions. The reason for this is that acts of abuse are receiving ever greater public attention, thereby arousing public compassion. Legislation in this area is also showing an increasingly rapid pace of development, in line with the social demand for the consistent condemnation of animal cruelty. Animal protection has not only an economic dimension but also a psychological one; numerous studies have shown that animals exert a positive effect on human health and personality development. In addition, it also has significant criminological relevance, since it has been demonstrated from several perspectives that a number of connections can be identified between violence against animals and violence against humans.

In assessing the rights of animals, we cannot rely solely on differences based on physical or intellectual capacities, since advantages and disadvantages may be found on both sides alike. *"The question is not whether animals can think or whether they can speak, but whether they can suffer."*²⁴ In this famous note, Bentham compares the situation of animals to that of slaves, whom French law had already begun to treat as human beings rather than as objects. The essence of his argument was radical for its time, since earlier philosophers, such as Descartes, had excluded animals from the moral community on the grounds that they could neither speak nor engage in rational thought. Bentham reversed this logic and pointed out that a mature horse or dog is far more rational and communicative than a one-month-old infant. But even if this were not so, it would still not matter, since the basis of moral consideration and legal protection is not intelligence, but the capacity to suffer. Singer later drew on this idea in his work on animal rights. From the perspective of the enforcement of interests, compliance with any protection afforded by legislation is intended to ensure the alleviation of suffering; that is, it is not essential whether the individual possesses the capacity to understand what is happening to it or around it. A vertebrate animal responds to pain just as a human does: when injured, it withdraws in search of safety, grooms the injured body part, and reacts more aggressively to approach. The same reactions can also be observed in humans, manifesting as rapid heartbeat, sweating, and disorientation. In

²³ Singer 1975/2019, 200–284.

²⁴ Bentham 1789, 17. fejezet.

vertebrates, these reactions include panting, hiding, and likewise dizziness and confusion. It is precisely because animals are capable of suffering that their protection is laid down in several higher-ranking legal instruments. The constitution is regarded as the highest-level legal norm within a legal system, constituting the foundation of a country's legal order and embodying the totality of interests and objectives relating to the functioning of society. Although the protection of animals is not expressly named in the Fundamental Law, references to it may nevertheless be found, including in Article P. *'Article P(1) Natural resources, in particular arable land, forests and water resources, biological diversity, in particular native plant and animal species, as well as cultural assets, shall form part of the nation's common heritage; it shall be the obligation of the State and of everyone to protect, sustain and preserve them for future generations. (2) The limits and conditions for the acquisition of ownership of arable land and forests, and for their use, as necessary for achieving the objectives set out in paragraph (1), as well as the rules relating to integrated agricultural production organisation and family farms, and to other agricultural holdings, shall be laid down in a cardinal Act.'*²⁵ For the protection of sustainable development, Article Q provides as follows: *'(1) In order to establish and preserve peace and security, and to achieve the sustainable development of humanity, Hungary shall strive to cooperate with every people and country of the world. (2) In order to fulfil its obligations under international law, Hungary shall ensure the conformity of Hungarian law with international law. (3) Hungary shall accept the generally recognised rules of international law. Other sources of international law shall become part of the Hungarian legal system through their promulgation in legislation.'*²⁶

According to Czine, the State acts, as it were, as a trustee managing the natural assets entrusted to it for the benefit of future generations as beneficiaries.²⁷ The legislator must associate the right to the environment with fundamental rights, and our Fundamental Law indeed does so. Its closest connection may be drawn to the right to life, since it forms an objective aspect thereof. At the same time, however, its true holder is not the individual, but humanity and nature themselves.

THE PROTECTION OF ANIMALS AND THE ENVIRONMENT FOR THE SAKE OF HUMAN WELL-BEING

It may be stated that the nineteenth and twentieth centuries were among the most significant periods in the history of humankind in terms of attitudes towards fundamental rights. Alongside the fundamental human rights previously recognised, the legislator also incorporated norms responding to environmental impacts and nature conservation. The primary reasons for this were changes in territorial conditions and ways of life, that is, globalisation and digitalisation. This newly created world order is likely to have a decisive impact on the lives of future generations as well, as a consequence of transformations affecting nature and the environment. According to the Fundamental Law, the right to health and to a healthy environment means the right of everyone to physical and mental health. Hungary's post-transition Constitution provided for *"the highest possible level of physical and mental health"*, which in practice had little real significance, as it essentially set out the requirements of occupational safety, the organisation of healthcare institutions and medical care, the provision of regular physical exercise, and the protection of the built and natural environment. This approach was modernised by the Fundamental Law, which, while retaining the above elements, also declares, in line with the needs and challenges of our changing world, the promotion of agriculture free from genetically modified organisms, access to healthy food and drinking water, and the provision of opportunities for sport and physical activity. Our highest-ranking legal norm has preserved the fundamental-rights character of the right to a healthy environment and has even incorporated additional guarantees by declaring the "polluter pays" principle. By now, the right to a healthy environment has also emerged in the practice of the Constitutional Court as a fundamental right, within which the State's institutional duty of protection, including the obligation to ensure the effective enforcement of this right, is clearly manifested.

²⁵ Magyarország Alaptörvénye.

²⁶ Magyarország Alaptörvénye.

²⁷ Czine 2021, 139–144.

According to Annamária Gyüre²⁸, environmental problems and the accompanying phenomena of climate change can no longer be discussed in the future tense, since they have become part of our everyday lives: they have concrete manifestations, such as extreme heatwaves and a warming climate. The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) has clearly identified population growth and economic growth, that is, human activity, as the causes of climate change. At the same time, the changing ecological system also requires adaptation and support. We do not have adequate legal instruments to prevent environmental degradation, because this would require the review and involvement of all affected sectors.²⁹

The World Health Organization describes health along three dimensions: physical, social, and psychological. Health therefore means a state of complete physical, mental, and social well-being, and not merely the absence of disease or disability. The attainment of the highest possible standard of health is one of the most important social goals, to which the economic, healthcare, and social sectors must also contribute. The right to human health may primarily be defined as a social right belonging to the sphere of second-generation rights. This is also how it appears in human rights instruments, where it is closely connected to the right to human dignity. These ideas presuppose human self-determination and physical and mental integrity. Thus, a responsible human being is capable of making rational decisions concerning their own body, fate, and future. In addition, it also includes the right to a healthy environment and to healthy food.³⁰ *Article XX (1) Everyone shall have the right to physical and mental health. (2) Hungary shall promote the effective implementation of the right referred to in paragraph (1) by ensuring agriculture free from genetically modified organisms, access to healthy food and drinking water, the organisation of occupational safety and healthcare, support for sports and regular physical exercise, and the protection of the environment.*³¹ Environmental protection already appears in this provision, and at a certain level it also encompasses the protection of animals. Under the provisions of the Fundamental Law, the protection of nature and a sustainable future are both a duty incumbent on everyone and a right enjoyed by everyone. *Article XXI (1) Hungary shall recognise and enforce everyone's right to a healthy environment. (2) Any person who causes damage to the environment shall be obliged, as provided by an Act, to restore it or to bear the costs of restoration.* A reference to responsibility also appears in cases where damage is caused to the environment. The right to the environment elevates the guarantees of the State's environmental protection obligations to the level of a fundamental right.³² In light of the above, the holder of the right to the environment is everyone, that is, humanity as a whole and the natural world surrounding us itself, including plants, animals, and future generations.³³ *The decline of biological diversity and the ecosystems associated with it directly affects human life itself. An ecosystem is the complex and dynamic unit formed by the coexistence of plants, animals, microorganisms, and the natural environment, whose components are mutually interdependent. Biological diversity consists of the countless living elements of these interrelationships. The Earth's ecosystems provide humanity with countless benefits in the form of goods and services. The goods produced by ecosystems include food, water, and fuel, while ecosystem services may be classified into four distinct groups. Provisioning services provide the goods themselves. Regulating services govern climate and precipitation, waste generation, and the spread of diseases.*³⁴

28 Gyüre 2024, 111–121.

29 Gyüre 2024, 111–121.

30 Zakariás 2023.

31 Magyarország Alaptörvénye.

32 ABH 1944, 134, 138.

33 Czine 2022, 11–20.

34 28/2017. (X. 25.) AB határozat.

Although the “sanctions” of nature are far more powerful than those of any state, it nevertheless remains the task of human beings to create an appropriate legal framework. The criminal-law protection of nature and the environment has emerged in a broadly uniform manner throughout Europe in the course of legislative development. For a long time, the European Union has advocated the creation of a unified system of sanctions aimed at prosecuting and punishing conduct harmful to the environment and nature.³⁵ In 2015, the European Commission’s strategy had already established that a link could be identified between environmental crime and organised crime. Environmental offences cause significant damage while at the same time generating substantial profit for perpetrators, and have therefore become the fourth most significant category of crime.³⁶

PAIN AND CRUELTY: THE FATAL CONNECTION

Alongside the protection of nature and the environment, animal cruelty has by now become not merely a national but a global problem. Increasingly stringent legal regulation is not sufficient in itself; social awareness is also necessary. Not everyone becomes an animal abuser; this generally requires a sadistic or antisocial personality, mental illness, or possibly a sexual disorder. Violence develops gradually: it begins with microaggression, then antisocial personality disorder develops, followed by animal cruelty, and finally, as the last stage, violence against human beings. At the same time, there are also studies suggesting that some form of addiction or anxiety disorder may likewise lie in the background. In essence, this is a cycle of violence linking violence against animals and violence against humans: it begins with the smaller and weaker victim, then, in order to assert superiority, turns towards increasingly stronger living beings. This is why it becomes necessary, from medical, veterinary, and legal perspectives alike, to intervene in time against the violent individual by recognising the warning signs.

Certain psychological studies support the view that domestic violence is directed not only against the human members of the family, but in many cases also against companion animals. This may serve as a warning sign of some other offence regarded by society as more serious, but it may also be an indicator of a psychological or organic disorder. In many cases, family members threaten companion animals in order to intimidate their relatives and thereby keep them under control. These perpetrators may themselves also be victims, because when animal cruelty is committed by a child, it may be a serious indicator of some form of psychological trauma or of another violent offence.

The National Avowal of Hungary’s Fundamental Law states: *“We hold that human existence is based on human dignity. (...) We hold that the most important frameworks of our coexistence are the family and the nation, and that the fundamental values of our togetherness are fidelity, faith and love.”* The family is the basic unit of society; the family protects, the family provides security. But do these ideas truly hold their ground? For centuries, violence committed within the family, directed primarily against women and children, was regarded as natural, and society did not take action against it. One of the best-known stories is the biblical account of Cain, who killed his younger brother Abel out of jealousy.³⁷ By now, domestic violence has become a central issue. Family and violence—how can these be connected, how is it possible to mention these two concepts together, when the family is associated with love, fidelity, and peace? Historical studies have confirmed that domestic violence was present in ancient cultures just as it is in contemporary societies; the paradigm shift can be identified only in the reactions to it.³⁸ In Ferenc Finkey’s interpretation, criminal law has a dual purpose: on the one hand, the enforcement of substantive justice, and on the other, the protection of the individual liberty of the innocent person.

35 Az Európai Parlament és a Tanács 2004/35/EK Irányelve (2004 április 21.) a környezeti károk megelőzése és felszámolása tekintetében a környezeti felelősségről.

36 Dobroczi 2022, 143–156.

37 Biblia, Mózes első könyve 4:1–8.

38 Garai 2021.

In Hungary, the offence of relationship violence (intimate partner violence) first appeared as a new, independent statutory offence in Section 212/A of Act C of 2012 (Criminal Code), which is of particular importance and deserves heightened attention from the perspective of vulnerable victims in situations of dependency. The same statute was also the first in Hungary to criminalise offences against animals. However, intimate partner violence does not occur in isolation, as it has associated consequences and manifestations. *“Violence, abuse or maltreatment occurring between persons living together and existing in a relationship of physical, emotional, financial or legal dependency, encompassing all forms of physical, sexual and emotional abuse or neglect.”*³⁹ This definition refers to violence occurring within the family and the home environment, which may be either physical or psychological; it includes sexual partner violence, incest, verbal abuse, so-called “honour killing”, as well as the abuse of a partner’s companion animal. All forms of violence have serious consequences for both physical and mental health (WHO). Our Fundamental Law declares the fundamental human right to human dignity, yet this declaration is of little value if it is not realised even within the basic unit of society. *“We undertake to cherish and preserve our heritage, our unique language, Hungarian culture, the languages and cultures of the nationalities living in Hungary, and the natural and man-made values of the Carpathian Basin. We bear responsibility for our descendants; therefore, through the careful use of our material, intellectual and natural resources, we shall protect the conditions of life of future generations.”*

*Article XV (1) Everyone shall be equal before the law. Every human being shall have legal capacity. (2) Hungary shall guarantee fundamental rights to everyone without discrimination of any kind, in particular on the grounds of race, colour, sex, disability, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth, or any other status. (3) Women and men shall have equal rights. (4) Hungary shall promote the achievement of equal opportunities and social inclusion through separate measures. (5) Hungary shall protect families, children, women, the elderly, and persons with disabilities through separate measures.”*⁴⁰ The Fundamental Law of Hungary thus provides that women and men are equal.

The Civil Code essentially treats animals as things, since ownership may be acquired over them through sale and purchase, finding, or usucaption. If we examine this more closely, we may conclude that the legislator, even if not in the strictest sense of the term, nevertheless treated animals as beings capable of being acquired in ownership, despite the fact that an animal is a sentient, thinking, and intelligent being, whether a dog, cat, pig, or donkey. For the sake of protection, the first criminal-law amendment to render offences committed against animals punishable was the Csemegi Code⁴¹, associated with Károly Csemegi, together with Act XL of 1879. However, on closer examination, it becomes clear that these legal provisions were introduced not for the protection of animals, but rather in the interest of society and to prevent public outrage. *“Any person who publicly torments an animal in a scandalous manner ...”* It was not the animal, as a sentient being, that was protected, but rather the psychological peace of society and public tranquillity. If significantly stricter sanctions were applied against perpetrators of offences committed against animals, there might perhaps be less domestic violence, less violence against children, and less violence of any kind.

The Animal Protection Act lays down the requirement of humane treatment. *“The purpose of this Act is to promote the protection of individual animals, to enhance people’s sense of responsibility for the humane treatment of animals, and to define the fundamental rules governing the protection of animals.”*⁴² Human beings have become far removed from nature and exploit it to the utmost. Whereas prehistoric humans knew how to relate to animals appropriately, people in the modern world do not. Some regard them as if they were their children, while others view them as mere things.

39 Isztambuli Egyezmény 3. cikk b) bekezdés.

40 Magyarország Alaptörvénye.

41 1878. évi V. törvény.

42 1998. évi XXVIII. törvény 1. §.

CRIMINAL PSYCHOLOGY

What motive leads a person to kill? Numerous studies have shown that acts of cruelty committed against animals warrant attention and that legislators, too, must be made aware of this. Cruelty to animals is the first sign of violence against human victims, since it has been demonstrated that perpetrators of violent crimes regularly tortured animals in childhood. *"Whoever tortures an animal is preparing to harm a human being,"* says the ethologist Vilmos Csányi. This, then, is the background to why animal protection is so important today, how it may help to prevent other forms of violent crime, and what connections exist between mental impairment and aggressive behaviour, the latter meaning behaviour that causes physical or psychological harm to others. As human beings, when considering such cruelty, we generally focus on the human victim and forget that animals are also living beings, that is, beings capable of feeling and suffering. But what path leads to killing? How does a person become a perpetrator of violence? Why does a human being become an animal abuser or a killer?

By now, animal cruelty has become not only a national but also a global problem, which is why, alongside legislation, social awareness is also needed. At the same time, there are also studies suggesting that some form of addiction or anxiety disorder may likewise lie in the background. The onset of illness in the individual is influenced both by genetic inheritance and by personality development. Whether a given disorder comes to the fore or remains latent depends on the social and psychological influences acting on the personality, and a number of such influencing factors are known. These may include, for example, poor financial circumstances and the resulting existential insecurity; these may be followed by severe stress and possible losses, while biological predisposition also plays a role. Among these, stress is in every case a function of biological, psychological, and social factors; it is the combined effect of these that makes the organism ill. In social situations, a healthy personality always selects the appropriate behavioural pattern, whereas a disordered personality has an inflexible response capacity, and the individual's behaviour deviates significantly from what is customary. The connection between animal cruelty and a propensity for serious criminal offending is so evident that the FBI keeps a separate record of such cases. In childhood, there is a certain degree of instinctive aggression, arising partly from inherited traits and partly from the following of a particular behavioural pattern. Childhood aggression can be managed through upbringing, thereby helping to prevent later offending. Instinct may be genetically determined or learned, but in every case it is an unconscious form of action. According to psychologists studying perpetrators of animal cruelty, the environments of those who act violently towards animals are regularly characterised by corporal punishment within the family, physical abuse, sexual abuse, and domestic violence. It has also been demonstrated that persons who behave violently towards animals are more likely later to commit violent offences against persons and property offences.

There are several approaches to the propensity for criminal behaviour. From a biological perspective, it may be explained in genetic, evolutionary, or anthropological terms; from a sociological perspective, in social or subcultural terms; while from a psychological perspective, the deformities of personality development are identified as the underlying cause. The point of departure of this deviant behaviour lies in the consequences of certain specific personality traits, and early childhood experiences are decisive in shaping later behaviour. Studies have linked arson to spousal violence, and parental animal abuse or harsh parenting to animal cruelty. In many cases, violence against animals does not come to the attention of the authorities, or is not taken into account, even though abused persons report it during questioning.

Criminology means criminal psychology; it examines persons who are in a sound state of mind and are fully imputable, and it is *"that branch of applied psychology which deals with the psychological issues relating to the offender, the offence, and the fight against crime (prevention, criminal investigation, the execution of*

punishments, rehabilitation, and aftercare).⁴³ These offenders are fully aware of their actions. They may be divided into two groups: occasional offenders, or crisis offenders, who become offenders in the course of some current situation, and chronic offenders, who regularly commit offences throughout their lives in order to satisfy their needs. These deviant⁴⁴ individuals are incapable of integrating into society; their socialisation has been unsuccessful. Researchers have sought to describe the criminal personality through various theories, approaching its development from different angles. From a biological perspective, criminality may be explained in genetic, evolutionary, or anthropological terms; from a sociological perspective, in social or subcultural terms; while from a psychological perspective, the deformities of personality development have been identified as the underlying cause. The point of departure of deviant behaviour lies in the consequences of certain specific personality traits, while early childhood experiences are decisive components of later behaviour. There are even serial killers who were exposed to violence at birth, for example where the process of childbirth was forcibly impeded, and who later also witnessed violent behavioural patterns in childhood. Even if they are subsequently placed in a balanced environment, these traumas will accompany them throughout their lives and continue to shape their personality development.

According to Freud, two types of instinct are recognised: the life instinct and the death instinct, the latter being directed towards destruction, destructiveness, and aggression. Aggression is an inherent concomitant of violence. In the 1960s, the FBI began to study the profiles of serial killers, creating a specialised unit⁴⁵ to identify patterns of criminal behaviour and thereby establishing criminal profiling.⁴⁶

- Profiling inputs: data collection, crime scene analysis, victimology, the time of the report, the surrounding area, etc.
- Decision-making models: the type and nature of the homicide, the characteristics of the scene, and temporal factors
- Crime categorisation: victim selection, sequence of events, motivation, and the dynamics of the crime scene
- Offender profile: physical characteristics, habits, behaviour before and after the offence, and recommendations regarding potential suspects
- Investigation and apprehension: with the cooperation of the FBI and local authorities, perpetrators are traced and apprehended. (This has also occurred in Hungary, for example in the case of Fanni Novozánszki.)

Why is criminal profiling important? It helps in identifying violent offenders and in understanding those characteristics that may lead to criminal conduct. Research into the minds of killers has made it possible to identify several recurring aspects: they typically come from violent, dysfunctional, or broken family backgrounds, often possess a high IQ, and follow similar patterns both in the commission of offences and in the selection of crime scenes, which reflects the projection of the killer's fantasy. The organised killer always plans the crime in advance and waits for a suitable victim. According to the FBI profiler John Douglas: *"Behavior reflects personality. The best predictor of future violence is past violence. To understand the 'artist,' we must study the 'art.' We must examine the crime in its entirety."* The offender's mind is entirely alien to normal thinking. For the killer, violence is the expression of something more elevated, and through it he finds psychological equilibrium. To rape, torture, and kill another living being is a complete transgression of social norms; it is impossible to violate the laws of society more gravely than this.

43 Boda & Papp 2020, 15–34.

44 társadalmi normáktól való eltérés, például bűnözés, öngyilkosság, addikciók, mentális zavarok.

45 FBI Viselkedéselemző egysége – FBI Behavioral Science Unit (BSU).

46 Burgess & Constantine 2023, 36.

CONCLUSION

Not only the occupation and built development of land, but also tourism and cross-border trade create opportunities for the ever wider spread of zoonoses. The solution, therefore, lies in halting harmful impacts on biodiversity, which requires the broadest possible dissemination of environmental protection, nature conservation, climate research, and, not least, animal protection knowledge centred on the humane treatment of individual animals. This calls for a change in perspective and for an educational strategy that makes the proper treatment of animals accessible to, and teaches it to, all age groups. It is also important to raise awareness of the positive effects of animals on health; and here we should not forget the beneficial impact of therapeutic animals (animal-assisted intervention – AAI) on seriously ill patients.

Thus, if animal welfare is inadequate, human well-being will not be adequate either, because the two are closely intertwined. If the animal suffers, in time the human being will suffer as well. If an animal is kept under inappropriate conditions and becomes ill, humans will also be affected. In this context, concern must extend not only to the welfare of animals intended for the food industry, but also to that of companion animals. In the 2000s, a number of animal diseases were still unknown to science; one need only think of SARS or SARS-CoV-2, which ultimately infected tens of thousands of people. The incidence of cancer is also increasing significantly in both the human and animal populations. The root of this lies in environmental pollution. Damage to our environment sickens not only the body, but also the mind. Sleep deprivation, stress, and the use of various legal drugs are all interconnected with this; the body sickens the mind, and the mind sickens the body. A close consequence of this is aggression and the growing prevalence of crime.

If we do not protect animals, we do not protect ourselves either. We may therefore highlight the fact that forms the very basis of this study: animal cruelty and violence against human beings are closely interconnected, and their early recognition can quite literally save lives. One does not necessarily have to be born with a mental disorder in order to become violent. Although the risk factor may be high, economic and environmental conditions are likewise far from negligible in determining whether a person becomes a violent offender.

By now, society no longer regards animals as mere objects of use, but as sentient beings or even as companions. Criminal-law and administrative-law sanctions are gradually being followed by private law as well, in that animals are beginning to be treated as legal subjects rather than as mere objects of law, as they were previously regarded. This, however, does not in itself entail a new property-law status. The new legal status attributed to animals primarily reflects moral considerations. David Hume also took the view that certain species do not differ greatly from human beings. Although he did not expressly state as a matter of fact that animals have rights, he clearly indicated that the rights of animals cannot be treated separately from those of humans. Animals are capable of thinking, setting goals for themselves, establishing systems, and communicating. Voltaire also argued in favour of animal rights from a theological perspective, namely that God entered into a covenant with every living being. Singer argued from the perspective of consciousness; according to him, the criteria of personhood are as follows: *“A person is capable of conceiving of his or her own existence in time; a person has self-consciousness, as well as awareness of his or her own past and future.”* According to these criteria, certain animals may be regarded as possessing legal subjectivity.⁴⁷

Over time, human beings have become detached from nature, exploiting and exhausting the resources of our planet. At present, environmental pollution and the destruction of natural resources constitute problems of vital importance, with the direct consequences of global warming and the spread of crime. If the climate and the ecosystem change, quality of life will deteriorate. From an ecological

47 Töth J. 2024, 195–206.

perspective, air is indispensable for all terrestrial living beings, and its quality has been degraded by the accumulation of harmful air pollutants over the past century, thereby contributing to the formation of increasingly acidic precipitation. Acidic precipitation pollutes the soil and inland waters, and may even lead to the extinction of certain species. Air pollution also directly endangers human health as a result of the pollutant gases emitted by motor vehicles and factories. Under certain meteorological conditions, these may combine to form smog—one need only look at major cities around the world, for example in India or China, where, owing to overpopulation, the air has already become “grey”—which causes further harm to living beings. Continuous large-scale fires also damage air quality. In addition, chlorine- and fluorine-containing compounds released into the atmosphere significantly damage the ozone layer, which is of fundamental importance to the living world. The main cause of climate change is the increasing concentration of greenhouse gases, such as methane and carbon dioxide, in the atmosphere. As a consequence, less and less infrared radiation reflected from the Earth’s surface escapes into outer space, causing the Earth’s temperature to rise. As human overpopulation leads to the settlement of ever more areas, people are coming increasingly closer to animals, thereby depriving them of their natural habitats.

Nature conservation is concerned with the protection of habitats, living organisms, and ecological communities, whereas environmental protection places society at its centre. Our Fundamental Law seeks to regulate, as broadly as possible, the protection of the environment, nature, and, through these, human beings as well; unfortunately, however, without social awareness and an adequate system of sanctions, humanity will destroy itself.

BIBLIOGRAPHY

1. Frank Wildhord Jekyll és Hyde című musicaljének betétdalából (Van válasz rá)
2. UNESCO
3. Robert D. Hare: Kímélet nélkül. Háttér Kiadó Kft, Budapest, 2011. 197-228. o.
4. MacDonald szerint
5. 1998. évi XXVIII. törvény 1§
6. 2012. évi C. törvény 244§
7. Tóth J. Zoltán: Jogosultság-viszony és jogosultság-alanyok im. Jogosultságok ELMÉLET ÉS GYAKORLAT. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2008. p. 75-92.
8. Zoltán Ödön: Az állatvédelem jogi rendje. KJK-Kerszöv, Budapest 2000 p. 29.
9. Mikó Józsefné Jónán Edit: Az állatvédelem tárgya. TÁMOP. 2018. Letöltés: 2024.03.12.
10. Téglássy Péter: Az állatok védelmére vonatkozó jogi szabályozás. ELTE. 2003.
11. állatjogi aktivista
12. Selye János szerint, a stressz olyan formája, amivel nehezen küzdünk meg, mivel máshogy manifesztálódik. Fáradékonyság, ingerlékenység, legvégsőként betegség, fájdalom formájában jelentkezik.
13. Peter Singer filozófus, állatjogi aktivista szerint (2005)
14. Jeremy Bentham (1829) író, állatjogi aktivista
15. Magyarország Alaptörvénye
16. egyetemi docens (KRE-ÁJK), Magánjogi Tudományok Intézete, Polgári Jogi Tanszék
17. Gyüre Annamária Csilla: A környezeti felelősségről és fenntarthatóságról az éghajlatváltozás tükrében im.: 65 - Studia in Honorem Tibor Nochta, KRE-ÁJK, Budapest, 2024. p. 111-121.
18. www.who.hu Letöltve: 2024.03.12.
19. Zakariás Kinga: Az egészséghez való alapjog és az egészségügyi ellátáshoz való jog. in: Glossa Iuridica, KRE-ÁJK, Budapest, 2023.
20. Magyarország Alaptörvénye
21. Magyarország Alaptörvénye
22. ABH 1944., 134., 138.
23. Czine Ágnes: A természet és a környezet védelme az Alaptörvényben. im: Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXXVIII. KRE-ÁJK, Budapest, 2022. p. 11-20.
24. 28/2017 (X.25.) AB határozat
25. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 4 April 2001 providing for minimum criteria for environmental inspections in the Member States, az Európai Parlament és a Tanács 2004/35/EK Irányelve (2004 április 21.) a környezeti károk megelőzése és felszámolása tekintetében a környezeti felelősségről
26. Dobrocsi Szilvia: Jogi személyek büntetőjogi szankcionálása a környezet- és természetkárosítást eredményező cselekményekkel összefüggésben. im: Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXXVIII. KRE-ÁJK, Budapest, 2022. p. 143-156.
27. Biblia, Mózes első könyve 4:1-8.
28. Garai Renáta: A kapcsolati erőszak szövegményei – egy novum hatása és joggyakorlat, PhD értekezés, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2021. https://ajk.kre.hu/images/doc2021/doktori/Garai_Renata_PhD_dissertacio.pdf
29. Isztambuli Egyezmény 3. cikk b) bekezdés
30. Magyarország Alaptörvénye
31. Czine Ágnes: A természet és a környezet védelme egy alkotmánybíró szemével. im. 70 - Studia in Honorem István Stipta, KRE-ÁJK, Budapest, 2021. p. 139-144.
32. 1878. évi V. törvény
33. 1998. évi XXVIII. törvény 1§
34. elhangzott 2024.03.27. Quo vadis állatvédelem? Vetter Szilvia Állatvédelmi jog könyvbemutatóján
35. Tóth J. Zoltán: Az állatok jogi helyzete: Jogtárgyak vagy jogalanyok? im.: 65 - Studia in Honorem Tibor Nochta, KRE-ÁJK, Budapest, 2024. p. 195-206.

Changes in the civil law status of animals – a comparative study based on legal practice in Austria, Switzerland and Hungary

ABSTRACT

The protection of animals and the related legislative environment is one of the most pressing issues of our time. In addition to the more traditional public and criminal law governing the protection of animals, it is particularly important how their status is defined under civil law. This status reflects a certain attitude towards animals, and whether they are defined as things or sentient beings can affect any animal protection legislation. In line with international trends, European civil law legislation on the legal status of animals is constantly evolving, bringing to the fore and recognising the sentience of animals. In my study, I examine the impact of the civil law status of animals on legal practice, primarily through the presentation of case law from three countries: Austria, Switzerland, and Hungary. I chose these countries because they illustrate the three levels of civil law regulation currently in force, namely the extent to which the classification of animals as objects influences their treatment in civil law cases. In addition to the current rules, I consider it particularly important to outline the Roman law roots of the civil law status of animals, in view of the fact that Roman law has had a decisive influence on the development of civil law in continental European legal systems, forming the basis of civil codes.

Keywords: civil law status of animals, Central Europe, animal welfare, animals as things, animals as sentient beings, Roman Law, levels of civil law status of animals

1. INTRODUCTION, RELEVANCE OF THE TOPIC

The protection of animals and the establishment of an appropriate legislative environment is one of the most pressing issues of our time. The importance of this topic is underlined by the increasing and unprecedented changes in animal welfare legislation around the world. The need for legislation on animal welfare is a gradually topical issue. Never before in human history has there been such a need to protect wildlife⁵ and our animals. In the early days, the need for legislation to protect animals was generated by human activities that did not respect animals.

⁴ Senior lecturer, University of Pécs, faculty of Law Civil Law Department

⁵ The complexity of the living world is illustrated by the ethologist Konrad Lorenz's reflection: "If you take one species out of a complex system of biotopes (and the marsh is one), you cannot predict what effect it will have on the countless others. Very little is known about this area. This is true not only for the marsh, but for all living systems. Many people may ask: "Why do I need all this? Why do I need a bog frog for my happiness? Well, it is not about a particular species, it is about the system. Nature in balance has an inimitable beauty and is essential for man to remain man." Lorenz 1991, 132.

Social norms no longer had sufficient power of deterrence, and it became necessary to use state force through the law, namely direct enforceability of the norm since law as a social norm can influence and shape community values.⁶

As the role of animal protection is coming to the fore, the range of legal instruments is also expanding worldwide. The legal standard as an instrument that can be enforced by the state is of paramount importance for the protection of animals. The aim is, obviously, nothing less than to ensure that the rules of conduct for the protection of animals are generally accepted and enforceable in the absence of legal enforcement, which naturally requires a change of approach.

However, the status and protection of animals is a complex issue, both in terms of their legal status and the legal regulation applicable to them. Our views on animals and certain species may be influenced by religious customs, economic interests and other traditions, that have changed significantly throughout history.⁷

The legal protection of animals can be ensured primarily through the measures of public and criminal law. In addition to these branches of law, it is particularly important to study how they are defined in terms of civil and constitutional law. The way animals are perceived and their status in law reflects a certain approach towards them, and whether they are defined as things or sentient beings can have an impact on any animal protection legislation. The recognition of animals as sentient beings reflects a different approach and may also have an impact on the judgement of civil law relationships involving animals (marriage, inheritance).

Recognising this tendency, the role of private and constitutional law in the protection of animals is becoming an increasing priority today. As regards the legal status of animals, it should be noted that legal systems around the world consider them ownable property (or things), however, some legal systems formally distinguish between animals and inanimate property.⁸

In line with international trends, civil law legislation in Europe is also constantly changing in relation to the legal status of animals, bringing to the fore and recognising their sentience. In my study, I am going to review the impact of the civil law status of animals on legal practice, primarily through the presentation of case law from three countries: Austria, Switzerland, and Hungary. I chose these

⁶ Shyam 2015, 267.

⁷ "If humans accepted the principle of equality in relation to animals and acted accordingly, the human-animal relationship would be very different. In animal husbandry, in research using animals, in bullfighting and rodeos, in circuses and zoos, in almost all hunting, and in many other activities and institutions involving the use of animals, there is certainly no guarantee of the interests of animals, nothing that would be considered equal treatment." DeGrazia 2002, 30.

⁸ Fasel & Butler 2023, 9.; This distinction does not give animals a new legal status anywhere in Europe under the current rules, it is merely an expression of their sentience. In the European context, the most far-reaching initiative on the subject was the referendum held in the Swiss canton of Basel on 13 February 2022 on whether the constitution guarantees the right to life and physical integrity of primates, but 74.5% of voters ultimately voted no. SWI swissinfo 2022; The referendum in Switzerland also confirms the trend that the recognition of animal rights in Europe is currently limited, despite a number of proposals. Epstein & Kempers 2023, 1337. "In Europe, however, despite a number of proposals, the recognition of nature's and animals' rights has been very limited."

countries because they illustrate the levels of civil law regulation currently in force, namely the extent to which the classification of animals as objects influences their treatment in civil law cases. The civil status of animals in the countries under review is as follows: according to Hungarian law, the rules relating to things be applied to animals taking into account the statutory provisions establishing differences appropriate to their nature, the Austrian law states that animals are not things, the Swiss law, in addition to stating that animals are not things, also contains special provisions for animals in certain civil law relations (marriage, inheritance). Under the current provisions, this does not give rise to a new civil status in any country.

2. METHODOLOGY

Nowadays, more and more countries are amending their rules and departing from the traditional definition of it as a Roman law-based thing, changing the status of animals in civil law.⁹ The changing legal status of animals forces us to review the default jurisdictional link to animals as objects of law.¹⁰ In my study, I examine the civil law status of animals and how civil law regulations affect the assessment of animals in specific civil law disputes, such as family law and inheritance law cases. I am using the functional method of comparative analysis¹¹ to examine how the civil legal status of animals is regulated in three jurisdictions – Austria, Switzerland and Hungary. I chose these countries because they illustrate the three levels of civil law regulation currently in force, namely the extent to which the classification of animals as objects influences their treatment in civil law cases. I examine how the status of animals as defined in the Civil Code influences judicial practice in civil law disputes involving animals.

3. ROMAN LEGAL ROOTS OF THE PRIVATE STATUS OF ANIMALS

In my study, I consider it important to examine the Roman legal roots of the legal treatment of animals, in view of the fact that Roman law has had a decisive influence on the development of civil law in continental European legal systems, forming the basis of civil codes¹² and influencing jurisprudence in countries that have not directly adopted it.¹³ The importance of the rules of Roman law for the development of civil law rules in European legal systems is that they determined the status of animals in rem.

The Roman categorisation of animals has a huge impact on modern legal systems, especially in the Western world which built its legal systems on Roman legal concepts.¹⁴ The private status of

⁹ Blattner 2019, 41.

¹⁰ Blattner 2019, 41.

¹¹ The same methodology you can see in: Shala, Puka & Pratola 2021, 924.

¹² Epstein & Kempers 2023, 1337. "The Austrian Civil Code of 1811, the Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB), was drafted by Franz von Zeiller, a professor of Roman law and natural law at the University of Vienna", and the Civil Code (BGB), which entered into force on 1 January 1900, is strongly influenced by Roman law in both form and content. "The Swiss Civil Code of 1907, the Schweizerisches Zivilgesetzbuch (ZGB), is also a fruit of the pandectic". Benedek & Pókecz Kovács 2023, 91–92.

¹³ Benedek & Pókecz Kovács 2023, 19.

¹⁴ Fasel & Butler 2023, 10.

animals, their definition as property, is based on Roman law. Roman law defined animals as ownable things (*res*).¹⁵ A thing is “an autonomous part of the external world which, by virtue of its properties, can be distinguished from other corporeal objects and can be the subject of an autonomous legal relationship.”¹⁶ From the point of view of the classification of things, animals were regarded as movable property (*res mobiles*), which could be moved by their own power without prejudice to their status (*res sese moventes*).¹⁷

The Romans regarded animals as things created for human use, and thus the animal could be used at the owner's complete discretion.¹⁸ As a consequence the following provisions applied to animals in relation to the creation and termination of the actual possession of movable property. In the case of animals, it was sufficient for the parties to express their intention to deliver and receive the goods in their presence and for the author to take possession of them in the usual way, e.g. by taking them away.¹⁹ Actual possession (*naturalis possessio*) ceases in relation to animals when the captive wild animal regains its natural freedom, the tamed animal loses its habit of returning, or the domestic animal strays away permanently.²⁰ Among the original methods of acquiring property²¹, Roman law also mentioned the seizure and occupation of property that was not owned.

Wild animals living in their natural freedom were considered to be unownable (*res nullius*) and thus suitable for occupation and could be hunted and captured by anyone. Thus Roman law did not recognise the right to hunt and fish.²² A stray domestic animal, however, did not become masterless and its capture was considered theft.²³ As regards the categories of law, the famous Roman jurist Gaius distinguished three groups: persons, things and acts, emphasizing that only human beings can be persons, with a few exceptions. Animals were classed as things,²⁴ and humans had absolute control over animals, as they

15 Benedek & Pókecz Kovács 2023, 19, although: Santana Gordilho & Santos Júnior 2020, 1440. “Romans developed a very characteristic relationship with animals, who were considered important within their pastoral society, offering a specific treatment to these creatures.”; Fasel & Butler 2023, 10. “Even with the approximation between humans and animals, for Romans, in face of their inability to act in a rational manner, animals are not considered subjects of rights and obligations, but merely things (*res*) and objects of rights.”

16 Benedek & Pókecz Kovács 2023, 172.

17 Benedek & Pókecz Kovács 2023, 174.

18 Kelch 2012, 30.

19 Benedek & Pókecz Kovács 2023, 182.

20 Benedek & Pókecz Kovács 2023, 184.

21 Benedek & Pókecz Kovács 2023, 191.

22 “A game captured alive remains the property of the capturer as long as it is held (e.g. in a cage, enclosed game reserve, fish pond). If it escapes, however, it becomes unowned again and can be re-occupied (e.g. a flown canary). (e.g. deer, bees, pigeons) remain in possession as long as they retain their intention to return (*animus revertendi*). However, the right of possession of dispersed bees is retained as long as the owner can keep an eye on them after their departure.” Benedek & Pókecz Kovács 2023, 200.

23 “A distinction must be made between domestic animals and tame wild animals, which, if they stray or even run wild, do not become unruly, and their capture is therefore considered theft.” Nor does a horse or mule that has fallen into the hands of the enemy become unmanageable, since the right of ownership of the former owner is revived. Benedek & Pókecz Kovács 2023, 201.

24 Wiewiorowski & Dostalík 2017, 12. “The Roman Law considered the dog as a thing and dogs in Roma had the same status as other things (including slaves).”

could use and kill them without restriction.²⁵ In addition to the uniform definition of animals as things, animals were categorised by nature as wild or tame (*ferae* or *mansuetae naturae*), the distinction being based on whether the animal belonged to the species classified as wild or tame, not on whether or not it was wild or tame in its habits.²⁶ Domesticated animals were considered common movable property, and in order to own a wild animal you had to have actual control over it.²⁷

Roman law defined animals as things and did not recognise their personality. Only human beings could be persons, despite the fact that not all human beings fell into that category.²⁸ An interesting analogy is the fact that the situation of slaves was an exception to the rule of personality, as in other ancient laws, slaves were considered to lack legal capacity, were not recognised as persons, but as things merely subject to private law. Slaves were in many ways seen as property rather than persons, they could be acquired, owned and disposed of.²⁹ Thus, in Roman legal rules, slave people and animals had the same legal status, namely being considered as things.³⁰ Nevertheless, slaves were distinguished from other things because they were human in many ways, such as participating in the family's domestic cult, having a grave site and being bound by a vow.³¹

The status *in rem* as defined by Roman law has had a significant influence on European legal systems.³² Even today, many legal systems still consider animals as movable property that can be owned by humans.³³ However, in many countries in Central Europe, civil law rules have responded to the need to express the sentient nature of animals in the provisions of the civil code of the country concerned. In my study on Central European countries, I will focus on those countries that have broken with the traditional definition of animals as things, with reference to the civil law rules of countries that still apply the traditional definition of animals as things based on Roman law.

25 Fasel & Butler 2023, 10.

26 Plessis 2010, 191.

27 Plessis 2010, 191. "Did it matter whether animals were classed as wild or tame? Certainly—the rules as to ownership differed, animals tame by nature being regarded as ordinary movables. But to acquire ownership of a wild animal it was necessary to take effective control of it—wounding an animal, without capturing it, was probably insufficient. It was irrelevant to the question of ownership that the capture occurred on someone else's land, although intentional trespassing could constitute insulting behaviour" "Since the owner of a wild animal ceased to be owner when it escaped from his control, it followed that he was not responsible for any damage caused thereafter."

28 Fasel & Butler 2023, 10.

29 Plessis 2010, 88. "However, slaves were a special type of property, *res Mancipi*, which in theory necessitated that their transfer should be effected by formal methods of conveyancing. Furthermore, their humanity was recognized to some extent in the law, however tenaciously the Romans might have tried to adhere at times to the notion that a slave was simply a 'thing'."

30 The legal status of a slave did not change even if he ran away from his master, who could reclaim him from anyone as *servus fugitivus*. Benedek & Pókecz Kovács 2023, 122.; "Slaves in Roman law were regarded as the property of their masters. They lacked all personal rights and responsibilities. They could be dealt with as animals, bought and sold and mistreated at will." Lewis 2015, 152.

31 Benedek & Pókecz Kovács 2023, 123.

32 Fasel & Butler 2023, 10. "Through European colonisation or voluntary adoption of Western legal norms, the Roman categorisation of animals as thing has also influenced many other legal systems."

33 Fasel & Butler 2023, 10.

4. CIVIL LAW RULES ON THE LEGAL STATUS OF ANIMALS AND RELEVANT JURISPRUDENCE IN AUSTRIA

The first tendency to define the status of animals in rem differently was in Austrian law, with the Austrian Civil Code (ABGB)³⁴, cited in § 285a, which entered into force on 1 July 1988, stating that “animals are not things; they are protected by a special law.”³⁵ The rules applicable to things may be applied to animals only in so far as there are no other rules applicable to them.”³⁶ The declaration that animals are not things broke with the previous Roman law-based legislation in Austria. Changing societal views on animals required the law to respond resulting in a series of legislative changes that explicitly rejected the classical Roman legal subject/object division.³⁷

Given that Austria was the first country to amend its rules so that animals are not identical to other kinds of property, it has had a significant impact on the civil law rules of other Central European countries, *e.g.* Germany, Slovakia and Switzerland.³⁸

The amendment of Austrian civil law and the declaration that animals are not things was a milestone in defining the civil status of animals.

However, it is important to note that based on the commentary of the ABGB, “the creation of Section 285a by the federal law of March 10, 1988 on the legal status of animals was, at least in large part, a symbolic, illustrative legislative act.”³⁹

Shortly after its entry into force, Section 285a of the ABGB was heavily criticized in legal scholarship.⁴⁰ According to the commentary, the literature almost unanimously rejects the normative content of the provision; according to it, it is believed that this is merely a reassuring amendment that does not change the legal consequences.⁴¹ The purpose of the provision was not to create a separate category of “animals.”⁴² As stated in the commentary, animals are “special objects”; their special nature lies, on the one hand, in the fact that certain rules apply only to them – from a civil law perspective, for example, §

34 Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB)

35 Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch Article § 285 before the entry into force of new legislation on animals on 1 July 1988.

36 Under the Austrian ABGB, animals are not things; they are protected by special laws. The provisions relating to things apply to animals only in so far as there are no provisions to the contrary. ABGB Zweiter Theil des bürgerlichen Gesetzbuches Von dem Sachenrechte. Von Sachen und ihrer rechtlichen Eintheilung, Begriff von Sachen im rechtlichen Sinne. 285/a§ “Tiere sind keine Sachen; sie werden durch besondere Gesetze geschützt. Die für Sachen geltenden Vorschriften sind auf Tiere nur insoweit anzuwenden, als keine abweichenden Regelungen bestehen.”

37 Blattner 2019, 243.

38 Fasel & Butler 2023, 13.

39 Fenyves, Kerschner & Vonkilch 2011, 26.

40 Fenyves, Kerschner & Vonkilch 2011, 26.

41 Fenyves, Kerschner & Vonkilch 2011, 26.

42 Fenyves, Kerschner & Vonkilch 2011, 27.

1332a⁴³, created at the same time as § 285a.⁴⁴ However, despite § 285a, animals can undoubtedly be classified as legal objects and cannot be bearers of rights and obligations.⁴⁵

In addition to civil law settlements, animal protection in Austria is also constitutionally guaranteed, and since 2013 the scope of state responsibilities has been extended to include animal protection. The Austrian Constitution⁴⁶ states that “The following matters shall be a matter for the Federation to legislate and for the Länder to execute: Animal protection, insofar as it is not a federal matter under other legislative provisions, but with the exception of hunting or fishing.”⁴⁷ On this basis, the Austrian constitution does not exclusively include the protection of species and biodiversity, but also animal protection as individual protection.⁴⁸ In the following, I discuss judicial decisions that are relevant to the civil law status of animals in Austria.

In its decision on the dissolution of the marriage (10b128/17f)⁴⁹, the Austrian court ruled as follows with regard to the spouses’ joint dog. In the case referred to, the court ruled that “In the proceedings, both parties correctly assumed that, in view of the essential provision of Section 285a of the ABGB, according to which animals are not objects, they are protected by special laws and the provisions applicable to property are only applicable to animals to the extent that there are no deviating regulations, a dog is to be treated as property in the post-divorced division of property – precisely because there are no deviating provisions. And as § 24a Animal Welfare Act shows, is usually owned by someone. A dog acquired during the marriage and kept as a “family dog” is therefore subject to post-marital division; different rules apply to a dog brought into the marriage or one that serves the personal use of one spouse alone or the exercise of his or her profession (Section 82 (1) (2) Marriage Act; for example, working dogs such as rescue, service, or therapy dogs).”⁵⁰

43 Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch Article 1332a “If an animal is injured, the actual costs incurred for treatment or attempted treatment shall be payable even if they exceed the value of the animal, provided that a reasonable animal owner in the position of the injured party would also have incurred these costs.”

44 Fenyves, Kerschner & Vonkilch 2011, 28.

45 Fenyves, Kerschner & Vonkilch 2011, 29.

46 Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG) StF: BGBl. Nr. 1/1930 (WW) idF BGBl. I Nr. 194/1999 (DFB).

47 Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG) StF: BGBl. Nr. 1/1930 (WW) idF BGBl. I Nr. 194/1999 (DFB) Article 11. (1) 8. paragraph “Artikel 11. (1) Absatz eins Bundessache ist die Gesetzgebung, Landessache die Vollziehung in folgenden Angelegenheiten: 8. Ziffer Tierschutz, soweit er nicht nach anderen Bestimmungen in Gesetzgebung Bundessache ist, jedoch mit Ausnahme der Ausübung der Jagd oder der Fischerei.”

48 Vetter 2020, 102.

49 European Case Law Identifier ECLI:AT:OGH0002:2017:00100B00128.17F.0830.000.

50 According to the reasoning behind the judgment “On the occasion of their divorce by mutual consent pursuant to Section 55a of the Marriage Act, the spouses agreed in detail in the divorce settlement to pay the costs for a dog (in particular veterinary costs, insurance, and tax, as well as food expenses) on a 50:50 basis. The costs for additional caregivers were also to be shared equally for the period during which both spouses still had their main residence in Vienna. “For the period thereafter, i.e., when the [respondent]’s main residence was outside Vienna, planned from August 1, 2016, in S*****,” they agreed in the settlement that the respondent would assume “sole responsibility” for the dog, while the petitioner undertook to pay her a monthly lump sum, independent of the actual costs, for additional caregivers from that date onwards. The remaining costs were to continue to be shared on a 50:50 basis as agreed. Under point “5. General clause,” the parties declared, among other things, that they had “no further claims against each other arising from the division of marital property and marital savings or from the spouse’s contribution to the acquisition thereof” and stated: “With this agreement, all mutual claims between the applicants in connection with the marriage and its dissolution are thus settled and reconciled. The parties therefore waive their right to file an application pursuant to §§ 81 ff EheG.” “The court of first instance rejected the application for exclusive ownership of the female dog, described in more detail by its microchip number, and rejected the correction of the minutes.”

Also in connection with the dissolution of the marriage, the court made the following decision regarding the placement of a cat⁵¹ (1Ob254/22t)⁵²: “Legally, the court of first instance stated that the allocation of pets is determined not only by their value, but above all by the emotional bond between the animal and the spouses and vice versa.” „However, the welfare of the animal is “not as decisive as the welfare of the child in a custody decision.” In this specific case, the cat was to be assigned to the man because he had a closer emotional bond with the cat and the woman, by removing the cat from its familiar environment, had placed her own claims above the welfare of the animal. It should also be taken into account that the man, as the less guilty divorced spouse, could choose the items to be assigned to him “to a certain extent.” Referring to decision No. 128/17f, the court emphasized that “Pets are to be treated as property for the purposes of post-marital division. This also applies in view of the programmatic provision of Section 285a of the ABGB, according to which animals are not property, they are protected by special laws, and the provisions applicable to property are only applicable to animals to the extent that no deviating regulations exist. Such deviating regulations do not exist in the given context. “Family animals” acquired during the marriage are therefore subject to division in accordance with Sections 81 et seq. of the Marriage Act (EheG). According to Section 82(1)(2) of the Marriage Act, the only exception to this rule would apply to pets brought into the marriage or used solely for the personal use of one spouse or for the exercise of their profession (such as rescue, service, or therapy dogs) (1 Ob 128/17f).”⁵³

The court emphasizes the principle of fairness in relation to the placement of the animal.: “There is nothing to be gained from assigning an animal if, as in this case, the spouses are not primarily concerned with its financial value but rather with their emotional attachment to it. In such cases, a decision on its assignment based on value considerations is out of the question. Although the law on division of property does not contain any specific provisions for the post-marital allocation of pets, it follows from Section 83(1) of the Marriage Act that this must also be done on the basis of equity. In this case, in the absence of relevant economic criteria for the allocation of the animal, it is in accordance with the principle of equity to base the decision on the stronger or weaker emotional relationship of the spouses to the animal. The main reasons for the decision can be summarized as follows: The allocation of a pet subject to post-marital division to one of the spouses must be made on the basis of fairness. In the absence of recognizable financial interests, the decisive factor is which spouse has the stronger

51 According to the reasoning behind the judgment: The parties’ marriage was legally dissolved by judgment dated December 3, 2021. In a decision of the same date, the court of first instance ruled in accordance with Section 40a JN that the man’s claim for the return of the cat “F*,” which was acquired during the marriage and kept by the parties as a pet, was to be dealt with in non-contentious division proceedings in accordance with Sections 81 ff EheG. The man based his request for the assignment of the cat primarily on the fact that he had a stronger emotional attachment to it. The woman had secretly taken the animal with her when she moved out of the marital home and removed it from its familiar environment, which also included another cat (which remained with the man). This was “questionable under animal welfare law” and showed that the woman was not capable of caring for the animal. She was also incapable of doing so due to her alcohol addiction. The woman opposed the assignment of the cat to the man. It was a “replacement” for a (deceased) cat she had brought into the marriage and had therefore been purchased “for her.” She had cared for the cat almost exclusively and had developed a “mutual” close emotional bond with it. The man was not capable of providing adequate care for the cat. He had shown little interest in it and had rarely taken on any care tasks. Before the woman moved out of the marital home, the spouses had agreed that she would get the cat and the man would get the (other) cat. For this reason – and because of his closer relationship with the woman – she had taken the cat, which had no attachment to a particular place, with her. She was able to take care of it. In the first instance, the woman also sought the allocation of a cat that had remained with the man.

52 European Case Law Identifier ECLI:AT:OGH0002:2023:00100B00254.22T.0127.000

53 1Ob254/22t

emotional relationship with the animal. This would only be deviated from if such an allocation were incompatible with animal welfare regulations.”⁵⁴

Based on the referenced court decisions, it can be concluded that although animals are not thing under the provisions of the ABGB, in the absence of a different provision in divorce proceedings, the rules applicable to property must be applied, and emotional attachment to an animal can only be taken into account on the basis of the principle of fairness.

An important decision regarding the legal status of animals is the case of the chimpanzees Hiasl and Rosi, which has attracted considerable interest in Austria. (4 Ob 544/89)

In the 1980s, 12 chimpanzees were brought from Sierra Leone to Vienna to the Immuno laboratory for medical experiments, but without a permit, the animals were confiscated. Two chimpanzees, Hiasl and Rosi, were taken to the Vienna animal shelter. The Vienna court ruled that Immuno had violated the CITES agreement and was not entitled to keep the monkeys. The confiscation decisions were later overturned by the Administrative Court on the grounds of illegality, and the animal shelter was ordered to return the monkeys. The animal shelter refused, noting that: “Rosi” and “Hiasl” would be subjected to particular suffering, as since their transfer to the animal shelter they had been housed in the most species-appropriate manner possible and enjoyed relatively great freedom of movement; Immuno, on the other hand, wanted to place the two chimpanzees in small cages so that they could be caught quickly if they were to be used for experiments.”⁵⁵ Immuno company filed a civil suit in the case and requested the return of the chimpanzees. The court upheld the claim, ruling that the animal shelter was not entitled to refuse to hand over the two chimpanzees.

The timing of the decision is particularly interesting, as the new Section 285a of the ABGB relating to animals came into force during the proceedings. In this regard, the court stated that “even if Section 285a of the ABGB were to be applied, this would not change the outcome, as the animals remain subject to a custody agreement but may be the subject of ownership rights. In its reasoning, it pointed out that the defendant itself was aware that the decision would not be any different if Section 285a of the ABGB were applied.”⁵⁶

Despite the fact that the Austrian ABGB states that animals are not things, in the cases at hand, animals have been considered by the court to be the same as things, in the absence of any other provision. In principle, the court ordered that the principle of fairness be taken into account in the legal status of animals.

54 1Ob254/22t

55 RIS - Rechtsätze und Entscheidungstext 4Ob544/89 - Justiz 4 Ob 544/89. Entscheidungstext OGH 11.07.1989 4 Ob 544/89 SZ 62/132 European Case Law Identifier (ECLI) ECLI:AT:OGH0002:1989:R50009049

56 4 Ob 544/89. Another interesting aspect regarding the case is the application for guardianship in relation to the civil law status of animals. The animal shelter later filed a request for the appointment of a guardian for Hiasl. A large sum of money was collected from Austrian donors to secure the monkey's future, but according to Austrian law, his carers are not allowed to use it. First instance: rejection of the application: there are no legal grounds for guardianship because the chimpanzee's mental state shows no signs of decline and he is not in danger. Supreme Court: Hiasl is not a human being and can only be placed under the guardianship of a human being. see in details: Balluch & Theuer 2007, 335., also in: Bevilacqua 2013, 73.

5. CIVIL LAW RULES ON THE LEGAL STATUS OF ANIMALS AND RELEVANT JURISPRUDENCE IN SWITZERLAND

Switzerland has recently introduced a number of reforms to improve the situation and protection of animals. In 1993 the term “dignity of the Creature” was introduced in the Federal Constitution of the Swiss Confederation⁵⁷ and, based on this, was taken up in 2008 as the “dignity of animals” in the completely revised Animal Protection Act.⁵⁸ Switzerland was the first country in the world, which involved protection of the dignity of the Creature into its constitution.⁵⁹ Art. 120 Const. declares that “The Confederation shall legislate on the use of reproductive and genetic material from animals, plants and other organisms. In doing so, it shall take account of the dignity of living beings [Würde der Kreatur] as well as the safety of human beings, animals and the environment, and shall protect the genetic diversity of animal and plant species.”⁶⁰

The constitutional provision was originally intended to protect against the misuse of genetic engineering protection of the dignity of the creature, but is now recognized not only against genetic engineering, but as a general constitutional principle throughout the legal system. A principle that should guide state action.⁶¹

The prevailing legal view in Switzerland is that the protection of the dignity of the creature requires respect for the inherent worth of animals.⁶²

This inherent worth respects animals in their very being and otherness, not based on or not exhausted by a consideration of the use to which animals may be put by man.⁶³ Based on the case law of the Swiss Federal Supreme Court the dignity of animals does not equate with that of human beings, but does not deprive categorical distinction between the two concepts either. It merely emphasizes their similarity.⁶⁴ In relation to civil law regulation, it is important to note that in 2003 a change of law entered into effect. A landmark article in the Civil Code stated that animals are not objects, which brought changes to the rules of civil law, including inheritance law and tort law.⁶⁵ The purpose of this legislation was to

57 The Federal Constitution of the Swiss Confederation of 18 April 1999 (SR 101).

58 Michel & Kayasseh 2011, 1.

59 Michel & Kayasseh 2011, 3. “Three-quarters of the votes and all of the cantons except for one approved the new constitutional article. Article 120 Const. (The Swiss Federal Constitution is called Bundesverfassung abbreviated as BV).”

60 Article 120 Const. 2 (The Swiss Federal Constitution is called Bundesverfassung abbreviated as BV)

61 Michel & Kayasseh 2011, 3.

62 (and in some cases even plants).

63 Michel & Kayasseh 2011, 3.

64 Michel & Kayasseh 2011, 10. “The concept of animal dignity first emerged in two recent verdicts of Switzerland’s highest court, the Swiss Federal Supreme Court, in October 2009. These were judgments with respect to animal testing, and it was here that the Tribunal invoked the principle of the dignity of animals for the very first time: Even if it [the dignity of animals] cannot and should not be equated with human dignity, this indeed requires that natural creatures, at least to a certain degree, be regarded and valued as being of equal stature with humans. ... The consanguinity existing between the dignity of animals and that of humans can be seen in particular with regard to non-human primates.” (Swiss Federal Supreme Court, decision No. 135 (2009).

65 Michel & Kayasseh 2011, 1. Statement of the Federal Ethics Committee on Non-Human Biotechnology ECNH, The Dignity of Living Beings with Regard to Plants: Moral Considerations of Plants for Their Own Sake.

introduce into the law the changing perception of animals by the majority of the Swiss population in general.⁶⁶ Article 641a of the Swiss Civil Code⁶⁷ states: “(1) Animals are not objects. (2) Where no special regulations for animals exist, the provisions for objects apply.”

With this civil law rule, Switzerland has not taken the step to enact a separate legal category for animals, similar to the Austrian and German rules.⁶⁸ In the Swiss civil law provisions, the legislator’s intention was to improve the legal status of animals, most of the rules on animals being primarily aimed at improving the legal status of the owner or keeper of the animal, not the legal status of the animal itself, and accordingly, the legislative material shows that Article 641a of the Swiss Civil Code is primarily declaratory in nature. The introduction of a specific legal category for animals was never really intended to create a separate legal category for the legal regulation of animals.⁶⁹

In addition to stating that animals are not things, the Swiss legislation also deals with the legal status of animals in family law, tort law and inheritance law. In relation to family law, Article 651 of the Swiss Civil Code sets forth that: “(1) Animals which are kept within the domestic range and not as assets or for the purpose of earning money, the Court, in the case of dispute, assigns the animal to that party as sole owner that, with regard to animal protection, ensures the better keeping of the animal. (2) The Court can oblige the person to whom the animal is assigned to pay the other party an adequate compensation; the Court fixes the respective amount at its own will. (3) The Court makes the necessary precautionary arrangements, in particular as regards the provisional placement of the animal.”

Swiss law also takes into account the special value of animals in the context of tort law. Swiss Code of Obligations⁷⁰ Article 42 (3) and 43 (1)bis came into effect in 2003. Article 42 (3) concerns damages for incurred veterinary expenses⁷¹ and Article 43 (1)bis⁷² gives the judge the power to award an amount for the sentimental value of an animal to its owner under certain circumstances.⁷³ This recognizes that the value of our pets is primarily emotional rather than material, however, it is important to note that the articles only apply if the animal is kept in a domestic environment and not for financial or profit-making purposes.

66 Bericht der Kommission für Rechtsfragen des Ständerats, Parlamentarische Initiative. Die Tiere in der schweizerischen Rechtsordnung, in Bundesblatt Vol 25 (Jan. 2002)

67 The Swiss Civil Code (Swiss Civil Code of 10 December 1907 (Status as of 1 January 2025) amendments came into effect on April 1, 2003).

68 Michel & Kayasseh 2011, 20. “It was probably the result of opposition in the Swiss parliament and the prevailing fear of some interest groups that animals could be deemed juristic persons with their own independent legal rights (and thus e.g. be party to a lawsuit in court).”

69 Michel & Kayasseh 2011, 20. Bericht der Kommission für Rechtsfragen des Ständerats, Parlamentarische Initiative. Die Tiere in der schweizerischen Rechtsordnung, in Bundesblatt Vol 25 (Jan. 2002)

70 Swiss Code of Obligations Systematic Compilation of the Federal Legislation, No. 220 (hereinafter: SR No.); Michel & Kayasseh 2011, 19.

71 Swiss CO Article 42 (3) The costs of treating animals kept as pets rather than for investment or commercial purposes may be claimed within appropriate limits as a loss even if they exceed the value of the animal.

72 Swiss CO Article 43 (1) bis Where an animal kept as a pet rather than for investment or commercial purposes has been injured or killed, the court may take appropriate account of its sentimental value to its owner or his dependants

73 Michel & Kayasseh 2011, 19.

The Swiss Civil Code Article 651 covers the further legal status of the spouses' common domestic animal. In the event that the parties are unable to reach an agreement on divorce and the court decides on the placement of the animal in accordance with the rules of the Civil Code and awards the animal to the party who, in order to ensure the better keeping of the animal, will be the sole owner. The provisions of the Civil Code apply only to animals which are kept within the domestic range and not as assets or for the purpose of earning money. The court may order the person to whom the animal has been transferred to pay the other party appropriate compensation or to take interim measures for the protection of the animal, in addition to the placement of the animal.⁷⁴

An interesting aspect regarding the placement of animals is that Switzerland's Animal Protection Act must also be taken into account, meaning that certain social animals cannot be separated from each other, e.g. rabbits or guinea pigs.⁷⁵

Since Article 651a of the Swiss Civil Code specifies the constitutional principle of animal dignity, animal welfare always takes precedence over the interests of the parties in the event of a conflict of interests.⁷⁶ The judge may therefore order temporary care for the animal or place it with the party who can guarantee better accommodation for the animal, but if neither party can do so, the animal will be placed in a shelter if this solution is more favorable for the animal's welfare⁷⁷, or the judge may also decide on placement in a shelter as a final decision in connection with the dissolution of the marriage. In the context of inheritance proceedings, the Article 651 of the Swiss Civil Code provides for the legal status of animals in the event of the death of the owner. In Switzerland - in line with other European countries - animals are part of a deceased person's estate due to their lack of legal personhood.⁷⁸ Under Swiss law, heirs acquire all the deceased's assets and liabilities at the time of death.

In the event that the heirs cannot agree on the legal fate of an animal that is part of the estate, the further outcome of the probate proceedings will depend on whether it is a commercial or a non-commercial animal. Commercial animals are allocated between the heirs according to the general rules of succession law, so the heirs must divide the estate into as many parts or lots as the number of heirs entitled to them. If they cannot agree on the division of the lots between themselves, a draw of lots will take place.⁷⁹ In this case, therefore, animals are considered by the Civil Code to be the same as things. However, non-commercial companion animals are subject to Article 651a of the Swiss Civil Code, discussed earlier in the context of family law, and thus to the rule that the animal's best

⁷⁴ Based on Swiss Civil Code Article 205 one spouse has to be fully indemnified if exclusive ownership of an object is allocated to the other spouse because he could prove a predominant interest.

⁷⁵ Michel & Kayasseh 2011, 31.

⁷⁶ Michel & Kayasseh 2011, 31.

⁷⁷ Michel & Kayasseh 2011, 34.

⁷⁸ Michel & Kayasseh 2011, 37.

⁷⁹ Swiss Civil Code Article 611; Michel & Kayasseh 2011, 37.

interests are paramount in terms of its welfare. In the event of a dispute between the heirs over the pet animal, the court will award exclusive ownership to the party who provides the animal with a better accommodation from the point of view of its welfare.⁸⁰

Animals cannot be heirs in the absence of legal ownership, but the owner of an animal has the option to attach the burden (fee) of caring for the animal to the estate or legacy.⁸¹

With the 2003 amendment, the provisions of the Swiss Civil Code have been supplemented to deal with the case where an animal is designated in a will. Under the previous case law, the heir was considered non-existent in this case, taking into account that animals cannot be heirs or legatees under Swiss law.⁸² Nevertheless, in order to protect animals in this case, Article 482 (4) states that: "Where an animal is considered in the will, the respective disposition implies that the animal must be cared for as is appropriate for an animal." Contrary to Article 651a, Article 482 (1) 4 does not provide for a limited applicability of the law only to companion animals.⁸³

To sum up, stating in the Civil Code that animals are not things, and laying down specific provisions concerning them in civil law relationships, Switzerland is currently at the highest level in defining the civil law status of animals.

In fact, the best interest of the animals shows the same jurisprudence as the Austrian case law discussed earlier, where the legal fate of animals was determined according to the principle of equity.

6. CIVIL LAW RULES ON THE LEGAL STATUS OF ANIMALS AND RELEVANT JURISPRUDENCE IN HUNGARY

Under the Hungarian private law rules, the status of animals is regulated in the rules of law in rem in Book 5 of Act V of 2013 on the Hungarian Civil Code (hereinafter: Hungarian Civil Code).⁸⁴ According to the provisions of the Hungarian Civil Code animals are subject to the rules applicable to things, with the exceptions corresponding to their nature. Pursuant to 5:14. § of the Hungarian Civil Code: "The rules on things shall apply to animals, taking the provisions of Acts establishing derogations reflecting their special nature into account."

80 Michel & Kayasseh 2011, 37. "Under Swiss law, descendants, spouses and parents are statutory heirs who are protected by the mandatory rules on statutory legal portions. For this reason, a person can only dispose of his whole estate at his discretion if there are no statutory heirs." Swiss Civil Code Article 470 "(1) A person who is survived by issue, a spouse or a registered partner may make a disposition mortis causa of that part of his or her property which exceeds the statutory entitlement of the survivor or survivors. (2) A person who is not survived by any such heirs may dispose of his or her entire property by disposition mortis causa." Article 466 "Where the deceased leaves no heirs, his or her estate passes to the canton in which he or she was last resident or to the commune designated by the law of that canton."

81 Michel & Kayasseh 2011, 38. "The testator's directions can either be very specific, the testator might leave detailed instructions regarding food, housing, or medical care; or just very basic instructions."

82 Michel & Kayasseh 2011, 38.

83 Michel & Kayasseh 2011, 38.

84 Lénárd-Maletics 2024, 89.

For many years, private law rules were simplistically applied to animals only in relation to things, and not even our former Hungarian Civil Code Act IV of 1959 contained any specific provisions for animals. Under the former Act IV of 1959 on the Civil Code, Article 94 (1) all things that could be taken into possession could be the subject of property rights. Animals were classified as living things according to the criterion of the classification of living and non-living things, which could be subject to property rights.⁸⁵ The living thing as a legal object is owned by a legal entity.⁸⁶

The present Hungarian Civil Code introduced the term “with natural differences”, which was implemented into the provisions of our private law code in the light of the provisions of Act XXVIII of 1998 on the Protection and Welfare of Animals (hereinafter referred to as the Hungarian Act on Animal Protection and Welfare).⁸⁷

The preamble of the Hungarian Act on Animal Protection and Welfare states that “animals are living beings capable of feeling, suffering and enjoying, and it is the moral duty of every human being to respect and ensure their well-being.” According to the relevant literature commentaries, the exclusion of animals does not mean that they are not still property that can be taken into possession and are subject to trade.⁸⁸

The Hungarian Civil Code sets out the general rule governing the private status of animals by reference in a dogmatic sense, by stating that the rules applicable to things apply to them.⁸⁹ At the same time, as an exception to this general rule (the main rule), the Code excludes animals from the general scope of things and provides for the taking into account legal provisions that recognize differences consistent with their nature.

Although the introduction of differences in nature into the law follows the international trend, it does not give animals a new legal status, since they continue to be subject to the rules of the law of things.⁹⁰ Under Hungarian law, animals are considered property, so it is important to examine their classification from the perspective of family law. As a general rule, animals purchased by spouses are considered joint property, and during the existence of the community of property, the animal keeper’s obligations regarding the care and treatment of the animal are equal upon both spouses.⁹¹

85 Czerny 2009, 13., see: Lenkovics 2006.

86 Czerny 2009, 13. In relation to the legal status of animals in rem, an interesting suggestion is that “if an animal is not a legal entity, it cannot be the owner of another animal, i.e. man can separate it from its fellow animals.”

87 “A new provision in the Hungarian Civil Code: the provisions relating to property shall apply to animals only according to their nature, subject to the relevant provisions of the law. This rule was introduced by the Act XXVIII of 1998 on the Protection and Welfare of Animals.” Petrik 2024.; see although in: Lénárd-Maletics 2024, 90.

88 Petrik 2024.

89 Lénárd-Maletics 2024, 90.

90 Lénárdné Maletics & Nochta 2022, 313.

91 Csehi 2021, 635–636.

In the event of divorce, the animal, after sharing the legal fate of the thing, may become the exclusive property of one of the spouses after the settlement of the financial value it represents between the parties.⁹² In many cases, settling the matter as property does not provide a satisfactory resolution, as it ignores the emotional value of the animals. It is important to note that, under current regulations, maintaining contact with the animal is not a mandatory ancillary issue in divorce proceedings, so the legal fate of the animal may remain uncertain.⁹³

According to Hungarian rules, in the event of divorce, only differences appropriate to the nature of pets may be established, but this provides minimal flexibility for the courts.⁹⁴

In case of divorce, the parties may request the settlement of the active and passive financial value represented by the animal as a contractual claim, but neither party may claim custody of the animal or contact with it.⁹⁵

In the reasoning of judgment No. Pfv.II.20.685/2007/5, the court explained that „...concerning an animal belonging to the marital community of property, the obligations of the animal keeper are binding on both spouses during the existence of the community of property, and after the termination of the community of life, either spouse can request the division of the animal between the parties, that is, i.e.: the transfer of the animal into the exclusive ownership of one of the spouses, as well as the settlement of the active and passive financial value represented by the animal between the parties on a contractual basis. However, neither spouse can legally claim the placement of the jointly owned animal or the regulation of contact with it, as neither the law on the protection and welfare of animals nor any other legislation provides for such a right. Although the mere fact of owning a „pet“ dog or other animal essentially entails all the primarily non-pecuniary benefits associated with it: the animal's attachment, love, and loyalty to its owner, which are the reasons why people „find pleasure“ in keeping such animals. In return for these non-financial benefits, the joint owner who actually keeps and cares for the jointly owned dog can be expected to bear the costs of keeping and caring for the dog alone, because passing on these costs to the other or other co-owners would not only violate their rights and legitimate interests in relation to the pet dog, but also, contrary to the defendant's argument, would give the spouse who actually cares for the dog an unfair financial advantage at the expense of the other spouse.”

92 Csehi 2021, 635–636.

93 Csehi 2021, 635–636.

94 Jámbor 2023, 43.

95 Pfv.II.20.685/2007/5.

From the perspective of inheritance law, Hungarian law also treats animals as movable property. In inheritance proceedings⁹⁶, they are only assessed if their value exceeds the inheritance tax exemption limit set by law, which is HUF 300,000 per heir.⁹⁷ A recent important change in Hungarian procedural law is that the information sheet describing the inheritance procedure has been expanded to include the requirement that live animals must be listed in the inventory of the estate if requested by a person with an interest in the inheritance.⁹⁸ Heirs had this option before, but the fact that it's now highlighted in the guide marks the beginning of a process that's becoming more and more important in Hungary, where animals are no longer treated the same as objects in civil law relationships.

In conclusion the Hungarian law treats animals as things, so the case law can settle the legal fate of animals in the same way as things, merely by applying the the legal provisions that provide for exceptions in accordance with their nature.

7. SUMMARY

In my thesis, I have examined the impact of the civil law status of animals on legal practice, primarily through the presentation of case law from three countries: Austria, Switzerland, and Hungary. Through the case law of these three countries, I intended to illustrate how the legal status of animals developed the legislation of the jurisdiction. With regard to the regulations of the three countries, it can be concluded that Swiss civil law currently represents the highest standard in Europe, i.e., in addition to stating that animals are not objects, the Civil Code also contains different provisions applicable to animals in certain civil law relationships (family law, inheritance law). Austrian civil law represents the second level, i.e. the Civil Code states that animals are not objects, but does not contain different provisions in matters of family law and inheritance law.

In terms of civil law regulation, Hungary represents the lowest level, i.e., the Civil Code does not state that animals are not things, only prescribes the application of exceptions in accordance with their nature, and does not establish any different rules in relation to civil law relationships. With regard to the civil law rules examined in my study, it can be concluded that the traditional definition of animals as things, based on Roman law, has become outdated. However, in the current legal situation, the declaration that animals are not objects has more of a moral value, because it does not imply a new legal status.

I consider that the protection of animals would be ensured in civil law by stating that they are not things and by specifying the different rules applicable to them in each civil law relationship. This does not entail a new legal status, but the recognition of the sentient nature of animals is of paramount importance for the sake of their protection.

⁹⁶ Act XXXVIII of 2010 on Inheritance Proceedings Section 20 (1) d) Movable property included in the estate must be inventoried if its value exceeds the inheritance tax exemption limit specified by law.

⁹⁷ Section 16(1)(d) of Act XCIII of 1990 on tax: „The portion of the movable estate inherited by a single heir with a market value not exceeding HUF 300,000 shall be exempt from inheritance tax. When determining the value limit, movable property exempt from duty on other grounds, as well as the value of the deceased's motor vehicle, trailer, clothing and personal property of a normal amount for personal use shall be disregarded.”

⁹⁸ Kőzös ügyünk az állatvédelem Alapítvány 2025; see details in: Magyar Országos Közjegyzői Kamara 2023.

BIBLIOGRAPHY

1. Balluch M & Theuer E (2007) Trial on personhood for chimp „Hiasl”, ALTEX 24(4), 335–342. <https://doi.org/10.14573/altex.2007.4.335>
2. Benedek F & Pókecz Kovács A (2023) Roman Private Law, Ludovika Universitas Press, Budapest.
3. Bevilacqua C B (2013) Chimpanzees in court What difference does it make?, in: Otomo Y (ed.) Law and the question of the animal. Routledge, London.
4. Blattner C E (2019) Protecting Animals within and across borders, Extraterritorial Jurisdiction and the Challenges of Globalization, Oxford University Press, Oxford.
5. Csehi Z (2021) Kommentár 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
6. Czerny R (2009) Az állatvédelem tízéves törvénye és tízparancsolata (1998–2008), Rejtjel Press, Budapest.
7. Fasel R & Butler S C (2023) Animal Rights Law, Hart Publishing, Dublin.
8. Fenyves M, Kerschner F & Vonkilch A (2011) Grosskommentar zum ABGB Klang §5285–352, Wien.
9. DeGrazia D (2002) The Rights of Animals, Hungarian World Press, Budapest.
10. Epstein Y & Kempers B E (2023) Animals and Nature as Rights Holders in the European Union, Modern Law Review 86(6), pp. 1336–1357, DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2230.12816>
11. Santana Gordilho H J & Santos Júnior C J (2020) The Legal Status Of Animals In Roman Tradition, Revista Jurídica 6(4), pp. 1411–1445, DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.7840847>
12. Jámor A (2023) Az állatvédelem magánjogi vonatkozásai, in: Jámor A (ed.) Az állatvédelem joga, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc.
13. Kelch T (2012) A Short History of (Mostly) Western Animal Law Part I, Animal Law Review 19, pp. 23–62. <https://ssrn.com/abstract=3490300>
14. Lewis A (2015) Slavery, Family, and Status, in: Johnston D (ed.) The cambridge companion to Roman law, Cambridge University Press, Edinburgh, pp. 151–174.
15. Lenkovics B (2006) Dologi jog, Eötvös József Press, Budapest.
16. Lénárd-Maletics B & Nocht T (2022) Az állatok magánjogi státuszhelyzetéről, Magyar Jog 5, pp. 313–316.
17. Lénárd-Maletics B (2024) Civil Law Aspects of Animal Protection in Hungary, in: Nocht T (ed.) Central European civil law studies 2024, Partium Press, Oradea, pp. 87–101.
18. Lorenz K (1991) “Rettet die Hoffnung” Conversations with Kurt Mündl, Europa Press Budapest.
19. Michel M & Kayasseh S E (2011) The Legal Situation of Animals in Switzerland: Two Steps Forward, One Step Back – Many Steps to go, Journal of Animal Law (7), pp. 1–42.
20. Petrik F (2024) Civil Law I–IV. – new Hungarian Civil Code - Commentary for practice, ORAC Press, Budapest.
21. Plessis P J du (2010) Borkowski’s Textbook on Roman Law, Oxford University Press, Oxford.
22. Shala N, Puka A, Pratola G (2021) Criminalization of animal cruelty in context: an albanian perspective, Zbornik PFZ 71(6), pp. 921–950, DOI: <https://doi.org/10.3935/zpfz.71.6.05>
23. Shyam G (2015) The legal status of animals: The world rethink its position, Alternative Law Journal, 40, pp. 266–270.
24. Vetter Sz (2020) Az állatkínzás szabályozása gazdasági és társadalmi mutatók tükrében, Doktor (PhD) értekezés, Gödöllő, Szent István Egyetem.
25. Wiewirowski J & Dostalík P (2017) The specific position of the animal, especially a dog in the roman world, The Lawyer Quarterly 7(1), pp. 12–28.

LIST OF LEGAL PROVISIONS, COURT DECISIONS

1. 10b128/17f
2. 10b254/22t
3. 4 Ob 544/89
4. Act IV of 1959 on the Hungarian Civil Code
5. Act V of 2013 on the Hungarian Civil Code
6. Act XXVIII of 1998 on the Hungarian Protection and Welfare of Animals
7. Act XXXVIII of 2010 on Hungarian Inheritance Proceedings
8. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (<https://tinyurl.com/2uxp59s3>) [20. 01. 2025.] <https://www.jusline.at/gesetz/abgb> (accessed 20. January 2025)
9. Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG) StF: BGBl. Nr. 1/1930 (WV) idF BGBl. I Nr. 194/1999 (DFB)
10. Pfv.II.20.685/2007/5
11. Swiss Code of Obligations Systematic Compilation of the Federal Legislation, No. 220 (hereinafter: SR No.) <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2023/03/Swiss-Code-of-Obligations.pdf> (accessed 10. July 2025)
12. The Federal Constitution of the Swiss Confederation of 18 April 1999 (SR 101)
13. The Swiss Civil Code (Swiss Civil Code of 10 December 1907 (Status as of 1 January 2025) https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/en (accessed 20. March 2025)

RESOURCES USED

1. Ariane Willemsen, ECNH Secretariat c/o Federal Office for the Environment FOEN (2008) The dignity of living beings with regard to plants (<https://tinyurl.com/4uhpye8x>) [10. 01. 2025.]
2. Közös ügyünk az állatvédelem Alapítvány (2025) A közös ügyünk az állatvédelem alapítvány lépéseket tett az élő állatok hagyatéki eljárásban való kezelésének rendezése felé (<https://tinyurl.com/ymcwr5vj>) [05. 09. 2025.]
3. Magyar Országos Közjegyzői Kamara (2023) Hagyatéki eljárás (<https://tinyurl.com/mr4bjfe5>) [05. 09. 2025.]
4. SWI swissinfo (2022) Voters decline to give limited rights to non-human primates (<https://tinyurl.com/3uetaws2>) [10. 04. 2025.]

A szabadidős célból tartott lovak állatjóléti követelményei a magyar jogban

Animal Welfare Requirements for Horses Kept for Recreational Purposes in Hungarian Law

ABSZTRAKT

A tanulmány a szabadidős célra használt lovak jólétének hazai szabályozását vizsgálja. Arra keressük a választ, hogy az állatjólét koncepciójának fejlődése hogyan finomította megközelítésünket a lovak jólétéről, alkalmazható-e esetükben David Mellor 5 Terület Modellje. Az állatjóléti koncepciók egyre komplexebbé válásával kérdés, hogy ezek hogyan találhatnak utat a ló tartás mindennapjaiba, a korszerű állatjóléti normákba, valamint miként építhetők be végrehajtható, fajspecifikus jogszabályokba.

A kikapcsolódásra és szabadidős sportra használt lovak helyzete sokszor ambivalens: bár gazdájuk számára ők érzelmileg fontos társak, tartásuk a haszonállatok körülményeihez hasonlít és a magyar szabályozás ezt a kettősséget nehezen kezeli. A sokszínűen használt hazai lóállomány állatjóléti szempontból releváns jogi besorolása bizonytalan: a szabadidős célokra tartott ló kedvtelésből tartott állatnak, de – a sokszor ugyanott élő – igavonó ló haszonállatnak minősül, míg az iskolalovak vagy sportlovak besorolása jogértelmezési viták tárgya.

A tanulmányban áttekintjük, hogy a szabadidős célból tartott lovak jólétét meghatározó legfontosabb szempontok miként érvényesülnek a hazai jogszabályokban. A szabadidős célra tartott lovak jólétének szabályozása nem tükrözi a fajspecifikus szempontokat: még mindig megengedett a lovak kötött, állásos tartása, a szabályozás nem követeli meg a lovak természetes viselkedésével összhangban álló jóléti körülményeket, a folyamatos táplálékhoz jutás és legelés lehetőségét, változatos környezeti ingereket, mozgásigényük kielését és a fajtársaikkal megélt sokszínű kapcsolat (játék, kölcsönös tisztogatás) és a csoport adta biztonságérzet lehetőségét. Az olyan érzelmi állapotok, mint a félelem, a stressz, az unalom és a magány, jelentősen befolyásolhatják a lovak jólétét, ezért mérhető mutatókkal – például a sztereotip viselkedések azonosításával – kell értékelni őket. Arra a következtetésre jutunk, hogy egységes, fajspecifikus jogi keretrendszer megalkotására van szükség a töredezett szabályozás helyett, amely előírja a napi legelést, a szabad mozgást, a társas kapcsolatokat, a környezetgazdagítást, valamint tiltja a korlátozó tartási módokat és a kíméletlen kiképzési módszereket. Az oktatás és a szakmai iránymutatás alapvető fontosságú a felelős ló tartás előmozdításában a növekvő hobbi-ló-tartó szektorban.

Kulcsszavak: állatvédelem, állatjólét, lovak, Mellor, Öt Szabadság

4 PhD hallgató, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Államtudományi Intézet, cseh.gabriella@yahoo.com

5 Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Agrár- és Munkajogi Tanszék.

ABSTRACT

The study examines the domestic regulation of the welfare of recreational horses. We seek to answer how the evolution of the concept of animal welfare has refined our approach to equine welfare, and whether David Mellor's 5 Domains Model, can be applied in their case. As animal welfare concepts evolve, the question is how these concepts find their way into everyday horse husbandry and modern animal welfare standards and how they can be embedded into enforceable, species-specific legislation. The situation of horses used for recreation and leisure is often ambivalent: although they are emotionally important companions for their owners, their husbandry is similar to that of farm animals and Hungarian regulation has difficulty in addressing this dichotomy. The legal classification of the diverse domestic equine population from an animal welfare point of view is uncertain: horses kept for recreational purposes are considered pets, but the draught horse, which often lives in the same place, is considered a farm animal, while the classification of school horses or sport horses is subject to legal interpretation disputes.

In this study, we review how the most important aspects of the welfare of recreational horses are reflected in domestic legislation. The domestic welfare regulation of recreational horses does not reflect species-specific aspects, tie-stalls are still legal and regulation does not require welfare conditions consistent with the natural behavior of horses: continuous access to food and grazing, varied environmental stimuli, the ability to exercise and experience a variety of interactions with their peers (play, mutual cleaning) and the sense of security provided by the group. Emotional states such as fear, stress, boredom, and loneliness can significantly affect equine welfare and should be assessed through measurable indicators such as stereotypic behaviours. We concluded that a unified, species-specific legal framework is needed to replace fragmented regulations, mandating daily grazing, free movement, social interaction, environmental enrichment, and banning restrictive practices and harsh training methods. Education and professional guidance are essential to promote responsible ownership in the growing leisure horse sector.

Keywords: animal protection, animal welfare, Five Freedoms, Mellor, equine

1. BEVEZETÉS

Az állatjólét az állatvédelem és az állategészségügy egyik legfontosabb határterülete, kijelöli az állattartó felelősségének kereteit, másrészt pedig az állattenyésztés által megkövetelt minimális állategészségügyi szabályozás betartásának szabályait.⁶

Ez, az állatjóléti szabályozást jellemző kettősség tovább árnyalható, ha az állattenyésztés célját tekintjük a szabályozás alapjának.

Az állatjólét és állatvédelem kapcsán megkülönböztetünk hobbi célból tartott és gazdasági célból tenyésztett állatokat. Az első esetben az állattartás az állat és az állattartó közötti harmonikus kapcsolatra épül, hangsúlyozva az állat mentálhigiénés szerepét, a tartás célja az állat egyéb, emberi tevékenységet segítő funkciója. A második esetben a cél a gazdasági termelés és az anyagi haszon.⁷

A szabályok mindenkor az állat fájának megfelelő és fajtájához kapcsolódó jólét biztosítására törekednek, így a jóléti előírások nagyon aprólékos részletszabályok összességét jelentik, melyek az egyes állatfajok esetén eltérőek. A szabályozás célja minden esetben a 'jó gazda gondosságával' történő tartás.

⁶ Szilágyi 2010, 105–107.

⁷ Olajos 2008, 109–110.

Mielőtt elmélyedünk a hobbilovak jólétét meghatározó szabályozási kérdésekben, röviden nézzük meg mi is az állatjólét szerepe és fókuszba gazdasági haszonállatok esetén.

A gazdasági haszonállatok tartása esetén a tenyésztés célja az állatok emberi táplálék céljára történő feldolgozása. Így az állatvédelmi követelményeknek megfelelő, 'jó gazda gondosságával' történő tartás mellett az élelmiszerjogban jellemző alapcél is érvényesül: a szermaradványoktól mentes alapanyag-előállítás. Az állatjóléti követelmények tehát egyszerre szolgálják a természetes körülmények közötti, humánus tartás állatvédelmi, és az emberi fogyaszthatóság szabályait megfogalmazó élelmiszerjogi célokat.⁸ Az élelmiszerjog segédtudományának tekinthető az állategészségügy, mely az állatjólétet egy egészen más szemszögből közelíti meg: a cél olyan tartási körülmények biztosítása, amelyek garantálják a biztonságos, károsítóktól mentes állomány felnevelését és az ideális vágósúly elérését.⁹ Az állattenyésztésnél fontos a gazdasági kérdések kezelése: milyen értéket képvisel az állat, milyen értéknövekedés várható, és hogyan tartható fenn a levágandó és a tenyészállomány aránya. A gazdasági haszonállatok jóléte tehát állattenyésztési alapkérdés, és leginkább a gazdasági haszon által determinált folyamat.

A kedvtelésből tartott állatok és haszonállatok eltérő megközelítésének szemléletes példája a nem járványos állatbetegségben szenvedő egyedek gyógyítása. Ez haszonállatok esetén gazdasági kérdés, amit az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletről szóló 2008.évi XLVI. törvény ekképpen is kezel. Ha egy állattartó a beteg haszonállathoz állatorvost hív, az köteles az állat tartási körülményeit – leginkább állategészségügyi, de érintőlegesen állatvédelmi szempontból is – megvizsgálni. Ha úgy ítéli meg, hogy az állat megbetegedését az állatjóléti előírások betartásának hiányosságai okozták, köteles ezt igazolható módon az állattartóval közölni, és megfelelő határidőt adni a hiányosságok pótlására. Köteles a beteg állatról szóló diagnózisát közölni az állattartóval, és tájékoztatni őt a gyógyítás lépéseiről, az állatgyógyszer árát és az elvégzendő gyógyítási műveletek költségeit beleértve. Az állattartó kérésére, orvosi esküjének eleget téve köteles a gondos gyógyításra, mindezekért azonban eredmény-felelősséggel nem tartozik. Az állatorvostól kapott információk alapján – ha a gyógyítás várható költségei meghaladják az állat felhasználásával megtermelhető várható hasznot – az állattenyésztő úgy is dönthet, hogy nem veszi igénybe az állatorvos segítségét, az állat esetleges elpusztulása az állattartó gazdasági kára lesz. Ebben az esetben a magán-állatorvosnak beavatkozási kötelezettsége csak akkor van, ha az érintett egyed révén járványos állatbetegség fenyeget, vagy a gyógyítás hiánya az állat számára szükségtelen szenvedést okoz. Ekkor az állatorvosnak jelentési kötelezettsége van a vármegyei kormányhivatal agrárügyi főosztálya felé, vagy eutanáziát kell végeznie.¹⁰

Az állatjóléti szabályok ismételt megszegése, és eredménytelen felhívás esetén, a magánállatorvos bejelentési kötelezettséggel tartozik az állatvédelmi hatóságok felé. Az állatorvos-etikai kérdés, hogy a magán-állatorvosként eljárást kezdeményező szakember az állatvédelmi hatósági oldalon személyesen ne járjon el.

Az eljárásban nagy jelentősége van annak, hogy az eljáró magánállatorvos dokumentálhatóan igazolni tudja, hogy az állattartó teljesítette-e az általa jelzett hiányosságok pótlását, és hogy a beavatkozás javította-e az állatjóléti helyzetet. Ha a magánállatorvos megelőző tájékoztatása nem bizonyítható, akkor az állatvédelmi törvény képzési kötelezettségre vonatkozó előírásainak alkalmazása indokolt. Sem a haszonállatként, sem a kedvtelésből tartott lovakra sincsenek fajspecifikus állatjóléti előírások,

8 Tilki 2017, 5–15.

9 Tilki 2017.

10 Reiterer 2016, 122–130. vö. Bognár & Szieberth 2022, 95–507.

A tanulmány további része azt vizsgálja, elegendő-e esetükben az általános állatjóléti szabályozás vagy egy árnyaltabb, fajspecifikus szabályozás szükséges.

2. MIÉRT IDŐSZERŰ KÉRDÉS A SZABADIDŐS CÉLRA HASZNÁLT LOVAK JÓLÉTE?

Az elmúlt évszázadban a lovak társadalomban betöltött szerepe átalakult, mezőgazdasági célú hasznosítás helyett ma Magyarországon és a világ tehetősebb országaiban főként versenysportra, szabadidős használatra és társállatként tartják őket. A sport- és szabadidő felhasználás elterjedésével a lovak 'státusza' ma vegyes: tulajdonosuk törődést és jó életminőséget érdemlő társaként tekint rájuk, ugyanakkor tartási körülményeik a haszonállatokéhoz hasonlít.

A hobbilovak¹¹ életük során gyakran váltanak gazdát, élőhelyet, funkciót: sportlóból tenyészállat, esetleg iskolaló majd társló lesz, gyakran végzik életüket vágóállatként. Gyakran kell megtanulniuk új készségeket és kiképzési feladatokat, alkalmazkodniuk új körülményekhez, változó időbeosztáshoz, új emberekhez és lőtársakhoz.

A hobbilovaknál gyakori az elhízás, a stressz okozta egészségkárosodás, a kényszeres viselkedés, sokuk él társaktól elszigetelten, monoton körülmények között. A lovak természetes élettartama 30-35 év, öregedésükkel használhatóságuk csökken, tartásuk drága, így sok kiöregedett ló kerül méltatlan életvégi helyzetbe.

A lovak viselkedését, biológiai és etológiai sajátosságait vizsgáló tudományok fejlődésével a lovak jólétéről alkotott tudásunk napról-napra bővül, de az új ismeretek lassan szivárognak be a mindennapi tartási gyakorlatba és szörványosan tükröződnek a jogszabályokban.

A tanulmányban szabadidős célra használt lónak azokat tekintjük, amelyeket tartójuk társállatként vagy szabadidős tevékenység céljára tart. Nem tartoznak a tanulmány vizsgálati körébe a mezőgazdasági, fajtamegőrzési, cirkuszi, állatkísérleti, illetve professzionális sport- és versenycélokra tartott, az oktatásban vagy turizmusban használt lovak.

3. AZ ÁLLATJÓLÉT FOGALMA

Az állatjólét fogalma az elmúlt fél évszázadban számos tudományág eredményei nyomán finomodott, és a nagyüzemi haszonállatok mellett ma már a hobbi célból tartott állatokra is kiterjed.

Az Állategészségügyi Világszervezet az állatjólétet az állat fizikai és mentális állapotaként definiálja, amelyet „az állat életének és elpusztulásának körülményei határozzák meg”.¹² Egy másik megfogalmazásban az állatjólét „az állat olyan krónikus állapotainak összessége, amely tükrözi az állat szubjektív érzetét helyzetéről”.¹³

A fogalom fejlődésével a hangsúly fokozatosan átkerült az állattartás fizikai környezetéről az állat szükségleteire, majd az egyed közérzetének vizsgálatára. Megjelent a 'természetes élet' kifejezés, mint a jólét viszonyítási pontja, és a kutatások jelenlegi fókuszában manapság az állati 'én állapot' (ágencia¹⁴)

¹¹ A tanulmányban a szabadidős célra használt lovak és hobbilovak kifejezést szinonimákként használom.

¹² WOA 2025.

¹³ Lesimple 2020.

¹⁴ Az ágencia az 'egyres állatok azon képessége, hogy önkéntes, önmaguk által generált és célirányos viselkedést tanúsítsanak, amelynek végrehajtására az állat motivált'. Littlewood, Heslop & Cobb 2023.

és az affektív állati érzékelés¹⁵ áll. Mindazonáltal az állatjólét ma is relatív fogalom, amely az állatok, az emberek és az iparági érdekek közt keresi az egyensúlyt és az egyes szereplők, mint az állatorvos, a jogász vagy a nagyközönség mást érthetnek alatta. A fogalom relativitását tükrözik a szabályozásban használt 'indokolatlan fájdalom' és 'elkerülhető szenvedés' kifejezéseink.¹⁶

A magyar szakirodalomban megjelent a jólét-jólét szóhasználat megkülönböztetése.¹⁷ A tudományos kutatások megerősítették,¹⁸ hogy az állat közérzete nemcsak az egyik összetevője az állat jólétének, hanem a jólét minden elemét áthatja, nincs állatjólét jólét nélkül. A tanulmányban a jólét kifejezést ebben az értelemben használjuk, a 'jólét' szóval pedig kifejezetten az állat jó közérzetére utalunk.

Az állatjóléti diskurzus kihívása,¹⁹ hogy miközben a tudomány keresi és fejleszti a tökéletes holisztikus definíciót, a fogalom kiüresedhet és nehezzé válhat a konkrét, vizsgálható és jogszabályokban tükröztethető jóléti követelmények megragadása. A tanulmányban a lovak jóléti követelményei tárgyalásakor tudományos tényekkel alátámasztott modellekre, tényekre, protokollokra és indikátorokra támaszkodunk.

4. A SZABADIDŐS CÉLOKRA TARTOTT LOVAK JÓLÉTÉNEK HAZAI SZABÁLYOZÁSA

A lovakat az irányadó hazai²⁰ állatvédelmi és állatjóléti szabályozás²¹ felhasználási területük szerint (pl 'pecsenyecsikó', igavonó, fajtamegőrzésre tartott ló, szabadidő-társló, versenyló, iskolaló, kísérleti vagy cirkuszi állat) eltérően kezeli.

A minden ló jólétére és minden lótartóra irányadó hazai jogszabály az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény (a továbbiakban: Ávtv.)²² és a 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.²³

Az Ávtv.-n túlmenően a lovak jólétéről szóló szabályok több egymástól független jogszabályban találhatók, de csak az adott jogszabály hatálya alá tartozó lovakra vonatkoznak. Ez eltéréseket okoz: más jóléti előírások vonatkoznak egy kedvtelésből tartott, egy mezőgazdasági haszonállatnak minősülő, vagy egy állatkísérletben használt lóra. A jelenlegi szabályok ráadásul nem fedik le teljeskörűen a lovak fajspecifikus igényeit kielégítő jóléti szempontokat.

A szabadidős célokra tartott lovak az állatvédelem szempontjából kedvtelésből tartott állatnak minősülnek. A kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról szóló 41/2010. (II. 26.) Kormányrendelet (a továbbiakban: kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet)²⁴ értelmében rendszertani besorolástól függetlenül minden állat kedvtelésből tartott állatnak minősül, ha nem szerepel a rendelet 1. § (2) a) pontjában kivételként felsorolva. Azaz kedvtelésből tartott állatnak minősülnek azok a

¹⁵ Korte, Olivier & Koolhaas 2007.

¹⁶ 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről, 3. § 10. pont; 6. § (1), 11. § (1).

¹⁷ Györkös 2006, 3–6.

¹⁸ Mellor et al. 2020, Lesimple 2020. és Littlewood 2020.

¹⁹ Lundmark, Berg & Röcklinsberg 2018.

²⁰ A tanulmány nem tárgyalja az EU szabályozást, amely jelenleg nem terjed ki a szabadidős célra tartott lovakra.

²¹ Ragályiné 2023, 26.

²² 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről. Magyar Közlöny, 1998/28., 1765–1776.

²³ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről. Magyar Közlöny, 2012/92., 17817–18036.

²⁴ 41/2010. (II. 26.) Korm. rendelet a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról. Magyar Közlöny, 2010/17., 3874–3880.

lovak, amelyek nem kizárólag igavonók vagy teherhordók és amelyek nem gazdasági céllal tartott haszonállatok.

A szabadidős célokra tartott lovak jólétére irányadó szabályokat a kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet tartalmazza. A rendelettel a következő fejezetben részletesen foglalkozunk.

A hobbilovak nem tartoznak a mezőgazdasági haszonállat tartásának állatvédelmi szabályairól szóló 32/1999. (III.31.) FVM rendelet (a továbbiakban: haszonállatok tartásáról szóló rendelet)²⁵ hatálya alá, mert nem a húskért, szőrükért vagy bőrükért tartják, és nem is egyéb mezőgazdasági célokra tartják vagy tenyésztik őket. A szabadidős célokra tartott lovak jólétére nem irányadó az állattenyésztésről szóló 188/2019. (VII. 30.) Korm. rendelet.²⁶ Gyakori hibás önkormányzati gyakorlat, hogy a kutyán és a macskán kívül minden más állatot automatikusan haszonállatnak tekintenek.²⁷

Bár az iskolalovak is kedvtelésből tartott állatok, értelemszerűen nem alkalmazható minden szabadidős célra tartott lóra a speciális szabályokat tartalmazó 14/2008. (XII. 20.) ÖM rendelet (a továbbiakban: lovas szolgáltató tevékenységről szóló rendelet).²⁸

A hobbilovakra nem irányadó a 40/2013. (II. 14.) Korm. rendelet az állatkísérletekről (a továbbiakban: állatkísérletekről szóló rendelet), mégis érdemes megemlíteni, mert előremutató állatjóléti szabályokat fogalmaz meg: például biztosítani kell bizonyos fokú kontroll érzetét (ágencia), a természetes viselkedés lehetőségét és a környezet gazdagítását az egyed szükségletei szerint.²⁹ A hasonló szabályok hiányoznak, pedig előmozdítanák a hobbilovak és iskolalovak jólétét.

A kedvtelésből tartott állatok nem kereskedelmi célú szállításáról szóló 21/2015. (IV. 30.) FM rendelet³⁰ nem tartalmaz állatjóléti rendelkezéseket.

A jogszabályok mellett erős befolyásuk van a nemzeti és nemzetközi szakmai ajánlásoknak³¹, amelyek javítják a lovasközösség tudatosságát. Ilyen például a World Horse Welfare Organisation Iránymutatása³² vagy az EU Állatvédelmi Platformja által készített *Útmutató a helyes állatjóléti gyakorlathoz, a lovak tartásához, gondozásához, kiképzéséhez és használatához*.³³ Bár az Útmutatót a Magyar Agrárkamara közzétette magyarul a honlapján³⁴, az kevésbé ismert. Jelen tanulmány a lovak jóléti szükségletei meghatározásakor az Útmutatót tekinti irányadónak. Kihívást jelent az állatjóléti elméletek gyakorlati alkalmazása, ezért erre szakmai szervezetek mérhető indikátorokat és protokollokat dolgoznak ki. Jelen tanulmány hivatkozik az EU AWIN Projektje keretében készült, az istállózott lovak jólétére vonatkozó Awin Protokollra.³⁵

25 32/1999. (III. 31.) FVM rendelet a mezőgazdasági haszonállat tartásának állatvédelmi szabályairól. Magyar Közlöny, 1999/31., 1861–1864.

26 188/2019. (VII. 30.) Korm. rendelet az állattenyésztésről. Magyar Közlöny, 2019/132., 5746–5761.

27 A Kúria Önkormányzati Tanácsának Kőf.5.073/2013/4.számú határozata.

28 14/2008. (XII. 20.) ÖM rendelet a lovas szolgáltató tevékenységről. Magyar Közlöny, 2008/184., 15384–15389.

29 40/2013. (II. 14.) Korm. rendelet az állatkísérletekről. Magyar Közlöny, 2013/21., 1610–1629. o., 26. § (1) bekezdés

30 21/2015. (IV. 30.) FM rendelet a kedvtelésből tartott állatok nem kereskedelmi célú szállításáról. Magyar Közlöny, 2015/61., 8228–8234.

31 Fletcher, Cameron & Freeman 2021.

32 World Horse Welfare Organisation 2023.

33 EU Platform on Animal Welfare 2018/19.

34 Nemzeti Agrárgazdasági Kamara 2023.

35 AWIN 2015.

5. A SZABADIDŐS CÉLOKBÓL TARTOTT LOVAK JÓLÉTI SZEMPONTJAINAK MEGJELENÉSE A HAZAI SZABÁLYOZÁSBAN

Az állatjólét terén az elmúlt évtizedekben meghatározóvá vált David Mellor Öt Terület modellje.³⁶ Mellor megközelítésében az állat körülményei és az állatban keletkező szubjektív érzetek együttesen határozzák meg jólétét. A modell öt jóléti területet azonosít: 'Táplálék', 'Környezet', 'Egészség', 'Viselkedés' és a 'Mentális Állapot' területét és külön figyelmet fordít a magány, unalom, és az emberi bánásmód hatásaira.

A továbbiakban Mellor Öt Terület Modelljét követve áttekintjük a hobbilovak legfontosabb jóléti szempontjait és ezek hazai szabályozását. A legelés, a szabad mozgás és a fajtársakkal való szociális kapcsolatok megélése több Területet is érintenek, itt a könnyebb áttekinthetőség érdekében egy-egy Területhez soroljuk őket.

5.1. A TÁPLÁLKOZÁS TERÜLETE

Ez a Terület a takarmányozás és ivóvízellátás mennyiségét, minőségét és a versengés nélküli hozzáférést vizsgálja.³⁷

5.1.1. LEGELÉS

A ló jóléte sérül, ha a takarmányhoz való hozzáférése korlátozott. A napi takarmányszükséglet mérésére több iránymutatást találunk,³⁸ de az egyed jólétét legjobban a testtömeg index³⁹ (body condition score system, BCS) jelzi, amelyet más tényezők (kor, egészségi állapot) is befolyásolhatnak.

Időbeli korlátozás, ha a ló 3-4 óránál tovább nem jut szálastakarmányhoz⁴⁰ (legelőfűhöz⁴¹ vagy szénához).

A lovak természetes közegükben akár napi 16 órát legelnek, ami a táplálkozás, az anyagcsere és a mentális jóllét szempontjából fontos. Az Útmutató ajánlása szerint „a legeltetést lehetőség szerint minden ló számára naponta biztosítani kell”.⁴²

Kérdés, hogy teljes lehet-e a ló jóléte legelőn történő legelés nélkül. Vagy a másik oldalról megközelítve: egyértelműen és szükségszerűen sérül-e a ló jóléte, ha nem áll számára legelő rendelkezésre legalább a nap egy részében.

A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet 14. § (1) bekezdése szerint: „... az adott fajnak, az egyed korának és életteni állapotának megfelelő minőségben, mennyiségben és lehetőség szerint az adott faj természetes viselkedési szokásaihoz leginkább alkalmazkodó időközönként kell biztosítani.”

A lovaknál a legelőhöz való hozzáférés, de legalábbis a szálastakarmány folyamatos (ad libitum) biztosítása felelne meg a „faj természetes viselkedési szokásaihoz leginkább alkalmazkodó időközönkénti” előírásnak. A rendelet azonban ezt nem kötelezettségként, csak „lehetőség szerint” írja elő az állattartót

³⁶ Mellor 2020, 2.1 fejezet

³⁷ Mellor 2020, 4.1 fejezet és 2. ábra

³⁸ Lásd: EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 38.

³⁹ Carrol & Huntington 1988.

⁴⁰ EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 36.

⁴¹ Mentés 2023, 23.

⁴² EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 20.

száma, szemben a lovas szolgáltató tevékenységről szóló rendelet 1. § h) pontjával, amely előírja folyamatos takarmányhozzáférést a szabadon tartott iskolalovak számára.

5.1.2. A TAKARMÁNY ÖSSZETÉTELE

A megfelelő összetételű takarmány magas rosttartalmú, alacsony szénhidráttartalmú és igazodik az egyedi igényekhez (vemhes kanca, csikó, idős vagy beteg ló). Sérül a jólét, ha a rosttartalom, vitamin- vagy ásványianyag összetétel nem megfelelő.⁴³

A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet 16. § (2) bekezdés b) pontja szerint „*az állatot a fajának (fajtájának) korának, fiziológiai állapotának és tartási céljának (használatának) megfelelően olyan takarmánnyal ellátni, amely annak jólétét szolgálja*”.

A hobbilovak körében gyakori probléma az elhízás⁴⁴ főleg a tartási célhoz nem illeszkedő, túlzott szénhidrát bevitel, a szükségleten felüli abrakolás és a mozgásszegény életmód miatt. Elhízás esetén sérül a ló jóléte, a lőtartó megsérti a 16. § (2) bekezdését.

5.1.3. TAKARMÁNY MINŐSÉGE

A jólét romlik, ha a takarmány rossz minőségű, összerohadt, gombás, avas, poros, penészes, szennyezett, vagy nem változatos, ha a tárolása nem higiénikus.⁴⁵ A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet 14. § (1) bekezdésének '*megfelelő minőségben*' kitétele ezeket szempontok fedli le.

5.1.4. IVÓVÍZHEZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS

A jólét sérül, ha a vízhez való hozzáférés⁴⁶ korlátozott, vagy a víz minősége nem megfelelő, poshadt, szennyezett, befagy vagy túlmelegedik.⁴⁷

Nem egyértelmű, hogy lovak esetében mi minősül korlátozott hozzáférésnek: a napi legalább 4 óránkénti itatás, vagy ha nem áll rendelkezésükre folyamatosan⁴⁸ víz?

A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet a korlátlan vízhez jutás követelményét nem írja elő. A 14. §. (1) bekezdése alapján a lőtartó az ivóvizet az ló szükségleteihez igazodó minőségben és mennyiségben, és 'lehetőség szerint' a faj természetes szokásaihoz igazodó időközönként kell biztosítsa. Kérdés, hogy itt helyén való-e a „természetes viselkedési szokásokra” történő utalás, tekintettel arra, hogy a takarmányozott lovak ivási szokásai jelentősen eltérnek szabadon élő társaikétól.⁴⁹

Összehasonlításképpen, a szabadon tartott iskolalovaknak folyamatosan hozzá kell férniük ivóvízhez⁵⁰, a kísérleti célra tartott lovakat folyamatosan el kell látni szennyeződésmentes ivóvízzel⁵¹, a mezőgazdasági haszonállatnak minősülő lovakat szükségleteiknek megfelelő időközönként, illetve

43 Harvey, Ramp & Mellor 2022, 2.2 pont.

44 Furtado et al. 2021.

45 Mellor 2020, 2. ábra.

46 Harvey 2022, 2.1.pont.

47 AWIN 2015, 22.

48 EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 6.8 pont.

49 Harvey 2022, 2.1 pont.

50 14/2008. (XII. 20.) ÖM rendelet a lovas szolgáltató tevékenységről, 1. § h.) pontja.

51 40/2013. (II. 14.) Korm. rendelet az állatkísérletekről, 27. § (5) bekezdés.

folyamatosan el kell látni ivóvízzel.⁵² A lovak itatóvizének az Állategészségügyi Szabályzat kialakításáról szóló 41/1997. (V.28.) FM rendelet⁵³ szerint a víznek ivóvíz minőségűnek kell lennie.

5.1.5. VERSENGÉS A TÁPLÁLÉKÉRT

A jólét feltétele, hogy a közösen tartott lovak versengés nélkül férjenek hozzá a takarmányhoz és a vízhez. A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet előírja, hogy a tartási helyet úgy kell kialakítani, hogy mindegyik egyed egyszerre, agresszió nélkül hozzáférhessen az erőforrásokhoz:

„14. § (8) A csoportosan tartott állatok esetében – hacsak az adott fajra vonatkozó tudományosan elfogadott ismeretekből más nem következik – a tartási helyet úgy kell kialakítani, hogy mindegyik egyed versengés és agresszió nélkül egy időben hozzáférjen az etető-, itató-, fürdő-, pihenő-, és búvóhelyhez.”

5.2. A KÖRNYEZET TERÜLETE

A tartási körülmények az egyik tradicionálisan sokat vizsgált jóléti terület. Mellor modellje e téren új megközelítést hozott: a korábbi, főként a tartási hely objektív jellemzőire (tartási hely anyagára, méretére) koncentráló szemléletről a hangsúlyt az állatra gyakorolt hatására helyezte át.⁵⁴

Hobbilovak sokféle módon tartanak a ház mögötti istállótól az angolbokszon és futókarámon át a legelő, un. ridegtartásig. A hátsó udvarokban tartott, 'láthatatlan lovak' sanyarú jóléti helyzete önálló tanulmányt érdemel. Tartási helytől függetlenül a lójóléti szempontok ugyanazok, noha az eltérő tartási formák megnehezítik az egységes protokoll kialakítását. Az Awin protokollt eredetileg az egyedi bokszos tartásban élő lovak jólétének mérésére dolgozták ki, később bővítették a csoportos tartás szempontjaival.

A Kedvtelésből tartott állatok tartásáról szóló rendelet 14. § (2) bekezdése szerint: *„A kedvtelésből tartott állatot úgy kell tartani, hogy az állat tartása lehetővé tegye annak természetes viselkedését, ugyanakkor a környező lakóközösség kialakult élet- és szokásrendjét tartósan és szükségtelenül ne zavarja.”*

Ez jól példázza, hogy a jogszabály az állatölétet az emberi célok keretei között, relativizálva értelmezi. Csak annyiban és akkor szempont az állat jóléte a tartás során, ameddig nem ütközik 'tartósan és szükségtelenül' az emberi közösség érdekeibe. Amikor a kettős jogalkotói cél, az emberi élet-és szokásrend fenntartása és az lovak jóléte egymással szembekerülnek, az egyensúly gyakran a lovak jólétének rovására billen.

5.2.1. A KÖTÖTT TARTÁS

A lovak jólétére kedvezőtlenül hat, ha mozgásuk súlyosan és tartósan korlátozott (pl. állásos istálló, kötött tartás). Az EU ajánlásával⁵⁵ szemben a hazai jog még nem tiltja a kötött tartást: a kedvtelésből tartott állatokra vonatkozó rendelet 14. § (2) bekezdése megengedi a lovak 'tartós' kikötését, csak az 'állandó' kikötést tiltja. Jelenleg nincs kialakult jogalkalmazási gyakorlat arra, mit jelent a 'tartós' kikötés lovak esetében. Az ajánlások szerint – amelyek a hazai jogszabályokban tükröződnek – az állás mérete és a kötél hossza igazodjon a ló méretéhez: a ló nyújtott lábbal el tudjon feküdni, természetes helyzetben állhasson és elérje a jászolt, itatót.⁵⁶

52 32/1999. (III.31.) FVM rendelet a mezőgazdasági haszonállat tartásának állatvédelmi szabályairól. 3. § (3) bekezdés és 4. § (1) bekezdés a) pont.

53 41/1997. (V. 28.) FM rendelet az Állat-egészségügyi Szabályzat kiadásáról, 11. §.

54 Mellor 2020, 4.2 fejezet és 3. ábra.

55 EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 14.

56 EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 24.

5.2.2. A TARTÁSI HELY MÉRETE ÉS A LOVAK KÖZTI KAPCSOLAT LEHETŐSÉGE

A jólét sérül, ha a tartási hely a ló méretéhez képest kicsi, akadályozza a természetes testtartást, mozgást és a fokozza a bezártság érzetét.

A 24 órás egyedi boksos tartás a fizikai hátrányok mellett súlyos mentális hatással bír a lovakra.⁵⁷ A boksos tartásnál a lovak társas igényeire tekintettel ajánlott olyan tartási hely kialakítás, amely a ló legalább részben észleli társait (pl. rácsos elválasztófal).

A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet a 14. §-n túl nem rendelkezik a lovak tartási helyéről, nem tiltja a lovak teljes izolációját. Ehhez képest, pozitívum, hogy a lovas szolgáltatásról szóló rendelet a zárt tartásban élő iskolalovak számára napközbeni pihenő karámot ír elő, bár a 150 m²-es karámméret⁵⁸ nincs összhangban az ajánlással.⁵⁹

A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet nem ír elő minimális tartási helyméretet vagy társas kapcsolattartási követelményt. A rendelet 14. § (7) bekezdése ugyan utal az állatkertekről szóló jogszabály mellékletében foglalt helyméret előírásokra, de a (7a) a.) aa.) alpont a házilovakat kivonja ezek alól.

A lovas szolgáltatásról szóló rendelet egységesen 9 m²-es minimális bokszmérete⁶⁰ nem veszi tekintetbe a lovak marmagassága közti különbségeket, az Awin protokoll szerint az legfeljebb 162 cm marmagasságig megfelelő.⁶¹ Előremutató példaként, az állatkísérleti célra tartott lovak tartási helye marmagasság és élettani jellemzőkhez igazodik.⁶²

5.2.3. MOZGÁSIGÉNY

A mozgáshiány jelentősen ronthatja a jólétet.⁶³ Istállózott tartásnál elengedhetetlen a napi mozgási lehetőség, ezért az Útmutató napi legelőre vagy karámba engedést javasol és ajánlást tesz a karám és a legelő méretére.⁶⁴

A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet kiemeli a szabad mozgás jelentőségét és – helyesen – megkülönbözteti a szabad mozgást az ún. 'lemozgatásától'. Puha szövegezéssel tereli a hobbilovak tartóit a ló 'kedve szerinti mozgását' lehetővé tevő tartási módok felé. Kötelezően előírja, hogy ha a tartási hely nem elég nagy, akkor a ló lemozgatásáról gondoskodni kell, de nem határoz meg napi minimumot:

„14. § (4) A kedvtelésből tartott állat tartási helyének olyan méretűnek kell lennie, hogy az állat fajára jellemző mozgási igényét ki tudja elégíteni. Lőfélék és eb esetében a mozgási igény az állat mozgatása útján is kielégíthető, azonban esetükben is törekedni kell az olyan tartási módra, amely lehetővé teszi az állat kedve szerinti mozgását.”

⁵⁷ Hall & Kay 2024.

⁵⁸ 14/2008. (XII. 20.) ÖM rendelet a lovas szolgáltató tevékenységről, 13.§ (1) c.)

⁵⁹ EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 5.2.

⁶⁰ 14/2008. (XII. 20.) ÖM rendelet a lovas szolgáltató tevékenységről, 13.§ (1) b.)

⁶¹ AWIN 2015, 26.

⁶² 40/2013. (II. 14.) Korm. rendelet az állatkísérletekről, 3. melléklet, 7.4. táblázat

⁶³ Mentés 2023, 12.

⁶⁴ EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 5.2.

5.2.4. ZSÚFOLTSÁG

Sérüléseket és kényszercselekvéseket okozhat, ha csoportos tartásnál nincs az egyedszámhoz mérten elegendő terület⁶⁵ vagy ha a pihenőhely nem elegendő egyszerre minden ló számára.⁶⁶ Az AWIN szerint csoportos tartásnál lovanként legalább 5,5 - 9 m² pihenőterület szükséges⁶⁷. A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet nem rendelkezik a csoportosan tartott lovak minimális helyigényéről.

A lovas szolgáltatásról szóló rendelet nem határozza meg, hogy zárt tartás esetén a 150 m² alapterületű napközbeni pihenőkarámban maximum hány ló tartható egyszerre. Szabadtartásnál lovanként legalább 1000 m² bekerített területet (karámot, és lovanként legalább 8 m² pihenőhelyet ír elő.

5.2.5. A TARTÁSI HELY, AZ ALOM, LEVEGŐMINŐSÉG, SZAG, ZAJ, HŐMÉRSÉKLET, FÉNY

A jólétet befolyásolja a tartási hely anyaga, megépítése, a fekvőhely padozata, az alom és a levegő minősége, a szag-, zaj- és hőmérsékleti hatások, valamint a monoton környezet.⁶⁸

A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet 14. § (3) bekezdése előírja, hogy „a kedvtelésből tartott állat tartójának gondoskodnia kell arról, hogy az állatok tartási helyén a környezeti viszonyok megfeleljenek az állatok szükségleteinek, valamint, hogy a tartási helyük úgy legyen kialakítva, hogy az ne okozhasson sérülést az állatoknak.”

Az Állategészségügyi Szabályzat kialakításáról szóló rendelet 1. § (2) bekezdése kimondja, hogy „az állatokat csak olyan létesítményben szabad elhelyezni, ami fertőzésmentes és egészséges környezetben tartást biztosít számukra”.⁶⁹

A kedvtelésből tartott állatokra vonatkozó rendelet 14. § (3) bekezdése tiltja az állandó sötétséget és zajt, de nem tér ki a hirtelen fény- és hanghatásokra, valamint a levegőminőségre. Ezért a jogalkalmazó mérlegelésére marad, hogy például az istállópor vagy ammónia miatt kialakuló kehecske, asztma esetén a jólét sérülését megállapítsa.

5.2.6. KISZÁMÍTHATATLAN ESEMÉNYEK

A kiszámíthatatlan ingerek (pl. tűzijáték) szorongást, félelmet, hiperéberséget okozhatnak.⁷⁰ A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet ilyen esetekben az állattartóra hárítja a felelősséget, hogy ilyenkor lovát megnyugtassa és elmenekülését megakadályozza:

„17/A. § Az állatban félelmet keltő, erős fény- vagy hanghatással járó tevékenységek, időjárási jelenségek teljes időtartama alatt, különösen az év azon szakában, amikor a polgári célú pirotechnikai tevékenységek felügyeletéről szóló jogszabály szerinti pirotechnikai termékek engedély, bejelentés nélkül is felhasználhatók, az állat tartójának gondoskodnia kell az állat félelmében történő elszökésének megakadályozásáról és törekednie kell az állat megnyugtatóására.”

65 Mellor 2020, 3. ábra.

66 EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 4.2.2.

67 AWIN 2015 Appendix C. Shelter Dimensions.

68 Mellor 2020, 3. ábra.

69 41/1997. (V. 28.) FM rendelet az Állategészségügyi Szabályzat kiadásáról. Kihirdetve: 1997. május 28. Magyar Közlöny 1997/49. szám.

70 Mellor 2020, 3. ábra.

5.3. AZ EGÉSZSÉG TERÜLETE

Az Egészség Területéhez tartozó szempontok sokrétűek (sérülés, tartási betegség, csonkítás, sántaság, genetikai, szervi, idegrendszeri problémák, mérgezés, rovarok és élősködők elleni védelem hiánya),⁷¹ amelyek feltárása állatorvosi feladat.

Kihívás az akut betegségek és sérülések elkülönítése az állat jólétét tartósan befolyásoló krónikus problémáktól. A sokszor felderítetlen gyomorfekély például a szabadidős lovak gyakori betegsége és utalhat tartási vagy kiképzési hiányosságokra.⁷²

5.3.1. SÉRÜLÉSEK

Jóléti szempontból kiemelt probléma a felszerelések helytelen használatából eredő sérülések, például a zabla miatti szájszegleti seb vagy elváltozás,⁷³ amelyek túlzott, megerőltető munka, nem megfelelő felszerelés vagy rossz beállítás jelei lehetnek. Ha ezek rossz BCS index-szel, viselkedési problémával (pl. apátiával) és tartós egészségügyi problémákkal (pl. kiszáradás, hasmenés, gyomorfekély) együtt jelentkeznek, az a jólét súlyos sérülésére utal.⁷⁴

5.3.2. A LÓ EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSÁNAK KÖTELEZETTSÉGE

Kérdés, hogy a hobбилó tartóját milyen kötelezettség terheli lóva egészségi állapotának megőrzésére, a sérülések és betegségek gyógyítására, gyógyíttatására, a ló fájdalomának enyhítésére, a szükséges – és sokszor költséges – orvosi beavatkozások elvégzésére. Ide tartozik az idősebb és krónikusan beteg lovak tartása és életfeltételeik biztosítása valamint az életvégi döntések meghozatala.

Irányadó az Ávtv. 3. § 8. pontjában megfogalmazott 'jó gazda gondossága' elv, ami az állattartó kötelességévé teszi a ló korára, állapotára jellemző és egészségi állapotának megfelelő életkörülmények biztosítását (elhelyezés, táplálás, gyógykezelés, tisztán tartás, nyugalom, gondozás, kiképzés, nevelés, felügyelet).

Ezen túlmenően konkrét kötelezettségeket azonban a kedvtelésből tartott állatok tartásáról szóló rendelet nem határoz meg, így a jogalkalmazó feladata eldönti, milyen egészségügyi ellátás tekintendő elvárhatónak.

A lovas szolgáltatásról szóló rendelet előírja az iskolalovak alkalmassági vizsgáját, de a vizsgának nem kifejezett célja a jólét felmérése. Véleményem szerint rendszeres és átlátható jóléti ellenőrzési rendszer bevezetése javítaná az iskolalovak lovak jólétét.

5.3.4. CSONKÍTÁS

A lovak csonkítása magában foglalja a viselkedési zavarok elfedésére szánt farok- és nyelvcsonkolást, a bajusz-, fülszőrzet és hosszú arcszőrök kozmetikai célú levágását, valamint az egyedi azonosító forró vassal történő beégetését. A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet a lovak esetén mindezt nem tiltja.

71 Uo. 4. ábra.

72 Lesimple, 2020, 4.1 fejezet.

73 Mellor 2020, 4. ábra.

74 Lesimple 2020, 4.1 fejezet.

5.4. A VISELKEDÉS TERÜLETE

A ló jólétét befolyásolják a fizikai környezetből (pl. ragadozók), a lőtársaktól vagy emberektől érkező ingerek.⁷⁵ Ezek mérése nehéz, a szakcikk objektív indikátornak tekintik az apátiát és a kényszercselekvéseket: a karórágást, levegőnyelést, istállójárást, szitalást, bólogatást, öncsonkítást.⁷⁶ Lesimple ide sorolja az ún. időbeosztás-változást is, azaz, a pihenés, a mozgás és az agresszív viselkedés arányainak megváltozását, valamint a kognitív torzulást (a ló korábbi negatív tapasztalati hatására nem, vagy csak hosszas fontolgatás után él a felkínált lehetőséggel, pl. nyitott bokszejtővel).⁷⁷

5.4.1. INTERAKCIÓ A FIZIKAI KÖRNYEZETTEL

5.4.1.1. MENEKÜLÉSI ÖSZTÖNT AKTIVÁLÓ HATÁSOK

A lovak menekülő állatok, ha nem tudnak elmenekülni egy vélt vagy való veszély elől – mert például szorosan ki vannak kötve –, az súlyos és akár hosszan tartó reakciókat válthat ki bennük.⁷⁸ A helyzethez szoktatás egyik, állatjóléti szempontból vitatott módszere az ún. elárasztás.⁷⁹

Menekülési ingert kiválthat ragadozók jelenléte. A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet erről megfelelően rendelkezik:

„15. § (1) Az állatokat úgy kell tartani, hogy ne veszélyeztethessék más állatok – kivéve a ragadozó állatok táplálására szánt élő egyedek –, illetve az ember biztonságát.

(2) Különböző fajhoz tartozó állatok csak akkor tarthatók együtt – az (1) bekezdésben leírtak figyelembevételével –, ha az állatok egymás testi épségét nem veszélyeztetik, az együtt-tartás idegi megterhelést egyik fajhoz tartozó egyed számára sem okoz, továbbá ha minden egyed rendelkezik olyan tartózkodási hellyel, ahol zavarás nélkül nyugodtan táplálkozhat és pihenhet. Agresszív viselkedésű állatokat tilos más állatokkal együtt tartani.”

5.4.1.2. INGERGAZDAG KÖRNYEZET

Akopár, kietlen, változatlan, monoton környezet⁸⁰, unalmat, depressziót, apátiát és kényszercselekvéseket okozhat.⁸¹ A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet nem ír elő ingergazdag tartási környezetet. Az állatkísérletekről szóló rendelet⁸² környezetgazdagítási előírása példaként szolgálhat:

„26 § (1) minden állatnak megfelelő nagyságú és kellően ingergazdag életteret kell biztosítani, ahol természetes viselkedésmintáinak széles skáláját gyakorolhatja. Az állatoknak bizonyos fokú cselekvési szabadsággal és kontrollal kell rendelkezniük környezetük felett a stresszhelyzeti megnyilvánulások mérséklése érdekében. A létesítményekben az ingergazdag környezet kialakításához megfelelő technikákat kell alkalmazni, hogy az állat többféle tevékenységet is végezhesen és a fajára jellemző testmozgással, gyűjtögetéssel, manipulatív vagy kognitív tevékenységekkel növelje alkalmazkodóképességét. A tartásra szolgáló hely környezetét az adott állatfajra jellemzően és az egyed egyéni szükségleteinek megfelelően kell gazdagítani. A környezetgazdagítási stratégiát a létesítményeknek rendszeres időközönként felül kell vizsgálniuk és szükség szerint módosítaniuk.”

⁷⁵ Mellor 2020, 5. fejezet.

⁷⁶ Mentés 2023, 21., Lesimple 2020, 3.4.1 fejezet, valamint Kádár et al. 2023, 37–49.

⁷⁷ Lesimple 2020, 3.4 fejezet.

⁷⁸ Jones 2020, 15–96.

⁷⁹ Merckies & Franzin 2021, 6. fejezet.

⁸⁰ EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 16.

⁸¹ Mellor 2020, 5. ábra.

⁸² 40/2013. (II. 14.) Korm. rendelet az állatkísérletekről, 26. § (1) bekezdés.

5.4.2. LÓTÁRSAK

A lovak szociális állatok,⁸³ ez jólétük egyik kulcsa. Természetes körülmények közt állandó csoportban élnek, egész nap korlátlan kapcsolatban vannak társaikkal (vakargatás, tisztogatás, szaglászás, látás, játék, szexualitás, tanulás, felfedezés).⁸⁴ Ha a ló a többiek jelenlétét látás, szaglás, érintkezés útján nem érzékeli,⁸⁵ szorongóvá válik, kényszercelemek alakulnak ki.⁸⁶ Az izoláltan élő ló jóléte sérül, elengedhetetlen, hogy a lovak legalább részlegesen egymást érzékeljék.

A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet 16. § (2) bekezdése előírja, hogy az állatok '*viselkedési és szociális igényeit*' is figyelembe kell venni, de fajspecifikus szabályokat nem fogalmaz meg. A gyakorlatban gyakran találkozunk a lovak viselkedési és szociális igényeit figyelmen kívül hagyó tartási körülményekkel. A tartós izoláció súlyosan sérti a ló jólétét, ezért indokolt lenne a lovak egyedül tartását jogszabályban tiltani. Követendő magatartásként kellene előírni, hogy lovat mindig fajtárssal, legalább látási és szaglási kontaktussal lehessen tartani.

5.4.3. AZ EMBERI VISELKEDÉS HATÁSA A LOVAK JÓLÉTÉRE

Mellor nagy figyelmet fordít az állattal érintkező emberek szerepének.⁸⁷ Az Awlin protokoll tesztekkel méri e hatásokat, bár módszertana még nem kiforrott.⁸⁸

A hobбилó élete során jellemzően több emberrel is kapcsolatba kerül (lőtartó, lovászok, lovas, edző, kiképző, állatorvos, kovács, lószállító), akik viselkedése és szakszerűsége befolyásolja jólétét.⁸⁹

A kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet 16. § (1) bekezdése előírja, hogy „*az állatokkal kíméletesen kell bánni, azoknak szükségtelenül fájdalmat, szenvedést, illetve félelmet okozni nem szabad*”. E fogalmak tartalma jogalkalmazói értelmezés tárgya, a következő évtizedekben értelmezésük változhat a tudomány, a közvélemény és a jogalkalmazási gyakorlat fejlődésével.

Kutatások szerint, a tulajdonosok hiányos tudása veszélyeztetheti a lovak jólétét,⁹⁰ mégis bárki tarthat hobбилovat szakismeret nélkül. Az ismeretek gyakran hiányosak, a tudományos eredmények lassan szivárognak át a gyakorlatba.

83 Tóth 2016, 85–100.; Budiansky 1997, 97–117.

84 Mellor 2020, 5. ábra.

85 Mellor 2020, 5.1 fejezet.

86 Cooper & McGreevy 2007, 99–124.

87 Mellor 2020, 5. ábra.

88 Hausberger et al. 2020, 2.2.3 fejezet.

89 Mellor 2020, 14., és 6. ábra.

90 Fletcher, Cameron & Freeman 2021, 259–268.

5.4.3.1. LOVAK KIKÉPZÉSE

A ló jólétét rontja, ha a kiképző kíméletlen, kiszámíthatatlan, erőszakos, ha az ún. 'másodlagos segítségeket' következetlenül alkalmazza,⁹¹ ha a szükségesnél több negatív nyomást,⁹² büntető módszereket vagy káros edzésmódszereket (pl. 'hiperflexiót') alkalmaz.⁹³ A kiképzési módszerekről⁹⁴ élénk szakmai vita folyik, hatása várhatóan megjelenik a jövőbeni előírásokban.

5.4.3.2. KORLÁTOZÓ ÉS KÉNYSZERÍTŐ ESZKÖZÖK HASZNÁLATA

A szabadidős célú lótarásban is elterjedt a lovak 'természetes viselkedési jeleit korlátozó eszközök' (pl. zabla, nyelvelkötő, kisorrszj, segédzár)⁹⁵ és a 'kényszerítő eszközök' (ostor, pálca, sarkantyúk), ezek használatuk ellenőrizetlen.

Az iskolalovaknál a használat mértéke és feltételei átláthatatlanok,⁹⁶ korlátozásuk fontos lenne, mert a tanuló lovasok a hibás 'másodlagos segítségadással' felesleges fájdalmat okozhatnak és ezt a rossz szokást lótaratóként is továbbvihetik.

5.4.3.3. SPORTTELJESÍTMÉNY

A hobbilovak egy része rendszeresen részt vesz versenyeken. Az Ávtv. 6. § (1) bekezdés f) pontja tiltja az állat teljesítőképességét felismerhetően meghaladó teljesítményre történő kényszerítést, de fajspecifikus szabályok nincsenek.

A Magyar Lovassport Szövetség Versenyszabályzata⁹⁷ tiltja a „túlzott ostorhasználatot, bármilyen elektromos sokkolást, a sarkantyú folyamatos és túlzott használatát, versenyzés kimerült, sánta vagy sérült lóval; ló megverése; ló bármely testrészének túlzott érzékennyé tétele; – olyan eszköz használata, amely erős fájdalmat okoz a lónak egy akadály leverésekor”.

Jóléti problémát okoz a csikók, vemhes kancát versenyeztetése, a 'természetes viselkedés jeleit gátló eszközök' és 'kényszerítő eszközök' használata.⁹⁸ Jóléti és etikai kétségeket vet fel a sportcélból alkalmazott extrém fájdalomokozás (elektromos sokkolás, testrész különösen érzékennyé tétele, fájdalmat fokozó eszköz alkalmazása). A sportlovak jóléte külön részletes elemzést érdemel.

6. KONKLÚZIÓK

Mellor Öt Terület modellje lehetőséget ad a lovak jólétét hosszú távon befolyásoló alapvető szükségletek (legelés, szabad mozgás, társas kapcsolatok) átfogó figyelembevételére. A lovak jólétét alapvetően meghatározta szubjektív helyzetmegélésük, a félelem mellett a stressz, az unalom és a magány érzete is erősen befolyásolhatja azt. Ezért fontos ezek objektív és mérhető formában történő azonosítása – például a kényszerszelekvések körének feltárása – és jóléti jogszabályokban történő megjelenítésük. A jelenlegi szabályozás nem biztosítja megfelelően a lovak jólétét, a kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet csak töredékesen fedi le a hobbilovak szükségleteit. Időszzerű az országban élő valamennyi lóra

91 EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 42.

92 Mellor 2020, 5. táblázat.

93 EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 42.

94 Jones 2020, 10. fejezet.

95 Mellor & Beausoleil 2017.

96 14/2008. (XII. 20.) ÖM rendelet a lovas szolgáltató tevékenységről, 1. Melléklet.

97 Magyar Lovassport Szövetség 2021, Bevezető rész és VI. fejezet 134. cikkely.

98 Mellor 2020, 5. ábra.

egységesen kiterjedő, fajspecifikus jóléti követelményeket rögzítő jogszabály megalkotása, a jelenlegi töredezett és hiányos keret helyett.

A fajspecifikus jóléti szükségletek tudományos feltérképezését interdiszciplinális keretek között kell elvégezni, a jóléti minimumfeltételeket minden lóra kiterjesztve kell meghatározni.

A lovak jóléti szabályozásának központi eleme kell legyen a ló természetes viselkedésének széles skáláját lehetővé tevő tartási mód. Megfontolandó annak kötelezettséggént történő előírása a lótartók számára, hogy biztosítsák lovuknak a napi legelést, szabad mozgást, játékot, felfedezést és társas tisztogatást.

Indokolt a nemzetközi példák nyomán a kötött tartás, a béklyó és a csonkítás betiltása, a hobbilovak tartós fajtárs nélküli izolációjának tiltása.

A kényszercselekvések, abnormális viselkedések és 'civilizációs betegségek' (gyomorfekély, elhízás) visszaszorítása érdekében a hobbilovak tartási követelményeként kell megfogalmazni a környezetgazdagítást és a legelő tartást legalább a nap egy részében.

Tekintettel arra, hogy a szabadidős lótartás nincs szakképzettséghez kötve, indokolt korlátozni a kíméletlen kiképzési módszereket, a 'természetes viselkedés jeleit korlátozó eszközök' és a 'kényszerítő eszközök' használatát.

A szabályozási hiányok felszámolása mellett a szabadidős lovas tevékenységek növekvő népszerűségével párhuzamosan egyre nő az ismeretterjesztés szerepe. Elengedhetetlen a szakmai szövetségek iránymutatása annak érdekében, hogy a felelős lótartás követelményei meggyökeresedjenek a szabadidős lótartó közösségben.

BIBLIOGRÁFIA

- Bell K, Rogers S, Taylor J, Busby D (2019) Improving the recognition of equine affective states, *Animals* 9(12),1124. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani9121124>
- Bognár L & Szieberth I (2022) Dogmák és paradigmák az élelmiszerlánc-felügyeletben: az állatorvos szerepe a változó világban, *Magyar Állatorvosok Lapja* 144(8), pp. 495–507.
- Budiansky S (1997) A ló természetrajza. Vince Kiadó. Budapest.
- Campbell MLH (2016) Freedoms and frameworks: How we think about the welfare of competition horses, *Equine Veterinary Journal* 48(5), pp. 540–542.
- Carrol C L, & Huntington P J (1988) Body condition scoring and weight estimation of horses, *Equine Veterinary Journal* 20(1), pp. 41–45.
- Cooper J & McGreevy P (2007) Stereotypic behaviour in the stabled horse: causes, effects and prevention without compromising horse welfare, in: Waran N (ed.) *The welfare of horses*. Dordrecht, Springer Netherlands, pp. 99–124.
- Fletcher K, Cameron L, Freeman M (2021) Contemplating the Five Domains model of animal welfare assessment: UK horse owner perceptions of equine well-being, *Animal Welfare* 30(3), pp. 259–268.
- Furtado T, Perkins E, Pinchbeck G, McGowan C, Watkins F, Christley R (2021) Exploring horse owners' understanding of obese body condition and weight management in UK leisure horses, *Equine Veterinary Journal* 53(4), pp. 752–762. DOI: <https://doi.org/10.1111/evj.13360>
- Györkös I (2006) Az állatjóléti vizsgálatok lehetőségei, *Animal Welfare, Ethology and Housing Systems* 2(1), pp. 3–6.
- Hall C & Kay R (2024) Living the good life? A systematic review of behavioural signs of affective state in the domestic horse (*Equus caballus*) and factors relating to quality of life. Part I: Fulfilment of species-specific needs, *Animal Welfare* 33, DOI: <https://doi.org/10.1017/awf.2024.38>
- Harvey A, Ramp D, Mellor DJ (2022) Review of the foundational knowledge required for assessing horse welfare, *Animals* 12(23), DOI: <https://doi.org/10.3390/ani12233385>
- Hausberger M, Lerch N, Guilbaud E, Stomp M, Grandgeorge M, Henry S et al. (2020) On-farm welfare assessment of horses: The risks of putting the cart before the horse, *Animals* 10(3), DOI: <https://doi.org/10.3390/ani10030371>
- Jones J L (2020) *Horse brain human brain: The neuroscience of horsemanship*, Trafalgar Square Books, London.
- Kádár R, Maros K, Drégelyi Z, Szedenik Á, Lukácsi A, Pesti A et al. (2023) Incidence of compulsive behavior (stereotypies/abnormal repetitive behaviors) in populations of sport and race horses in Hungary, *Journal of Veterinary Behavior* 61, pp. 37–49.
- Kajó C, Nemes D, Fodor K (2024) A jó gazda gondossága jogi fogalmának értelmezése egzotikus állatok vonatkozásában, *Magyar Állatorvosok Lapja* 146(1), pp. 59–64.
- Korte S M, Olivier B, Koolhaas J M (2007) A new animal welfare concept based on allostasis, *Physiology & Behavior* 92(3), pp. 422–428.
- Lesimple C (2020) Indicators of horse welfare: State-of-the-art, *Animals* 10(2), p. 294, DOI: <https://doi.org/10.3390/ani10020294>

18. Littlewood K E, Heslop M V, Cobb M L (2023) The agency domain and behavioral interactions: Assessing positive animal welfare using the Five Domains Model, *Frontiers in Veterinary Science* 10, DOI: <https://doi.org/10.3389/fvets.2023.1284869>
19. Lorászko G (2023) Az állatkinzás bűncselekmény igazságügyi vonatkozásai. PhD-értekezés, Budapest, Állatorvostudományi Egyetem.
20. Lundmark F, Berg C, Röcklinsberg H (2018) Private animal welfare standards – Opportunities and risks, *Animals* 8(1), p.4, DOI: <https://doi.org/10.3390/ani8010004>
21. Mellor D J (2016) Moving beyond the “five freedoms” by updating the “five provisions” and introducing aligned “animal welfare aims”, *Animals* 6(10), p. 59, DOI: <https://doi.org/10.3390/ani6100059>
22. Mellor D J & Beausoleil N J (2015) Extending the ‘Five Domains’ model for animal welfare assessment to incorporate positive welfare states, *Animal Welfare* 24(3), pp. 241–253. DOI: <https://doi.org/10.7120/09627286.24.3.241>
23. Mellor D J & Beausoleil N J (2017) Equine welfare during exercise: An evaluation of breathing, breathlessness and bridles, *Animals* 7(6), p. 41. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani7060041>
24. Mellor D J, Beausoleil N J, Littlewood K E, McLean A N, McGreevy P D, Jones B et al. (2020) The 2020 Five Domains Model: Including human-animal interactions in assessments of animal welfare, *Animals* 10(10), p. 1870, DOI: <https://doi.org/10.3390/ani10101870>
25. Mentés K (2023) Lovak Jóléte és egészségvédelme, Herman Ottó Intézet Nkft., Budapest.
26. Merckies K & Franzin O (2021) Enhanced Understanding of Horse–Human Interactions to Optimize Welfare, *Animals* 11(5), p. 1347, DOI: <https://doi.org/10.3390/ani11051347>
27. Ragályiné dr. Karlovitz K (2023) A lőfeléssel kapcsolatos magyarországi jogi szabályozás kérdései, Szakdolgozat, Miskolc, Miskolci Egyetem.
28. Reiterer Z (2016) Az élelmiszerlánc és hatósági felügyeletének aktuális jogkérdései, *Agrár-és Környezetjog* 20, pp. 122–130.
29. Olajos I (2008) Állattenyésztés jogi szabályozása, in: Andrénka, Bajor, Böhm, Olajos, Szabó, Szilágyi (szerk.) *Környezetjog II. kötet – Ágazati környezetvédelem és kapcsolódó területei*, Novotni Alapítvány, Miskolc.
30. Szilágyi J E (2010) Állatvédelmi jog, in: Nagy, Olajos, Raisz, Szilágyi (2010) *Környezetjog II. kötet Tanulmányok a környezeti jogi gondolkodás köréből*, Novotni Kiadó, Miskolc.
31. Tilki K (2017) Az állatvédelem jogi környezete és legfontosabb változásai Magyarországon, I. rész, *Ügyészek Lapja* 5, pp. 5–15.
32. Tóth B (2016) *A ló az ló*, KSZPP Lovarda Kft. Budapest.
33. Voogt A M, Ursinus W, Sijm D T H M, Bongers J H (2023) From the Five Freedoms to a more holistic perspective on animal welfare in the Dutch Animals Act, *Frontiers in Animal Science* 4, pp. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.3389/fanim.2023.1026224>

Online források:

1. EU Platform on Animal Welfare (2019) Guide to good animal welfare practice for the keeping, care, training and use of horses. Reference number: DOC/12480/2019 Rev.1. (<https://www.eurogroupforanimals.org/what-we-do/policy-areas/equines>) [2023. 10. 13.]
2. Farm Animal Welfare Council (FAWC) (2012) The Five Freedoms. (<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121007104210/http://www.fawc.org.uk/freedoms.htm>) [2023. 12. 10.]
3. Kúria (2013) A Kúria Önkormányzati Tanácsának Köf.5.073/2013/4. számú határozata. (<https://kuria-birosag.hu/hu/onkugy/kof507320134-szamu-hatarozat>) [2024. 12. 10.]
4. Magyar Lovassport Szövetség (2021) Általános versenyszabályzat. (https://www lovassport.hu/wp-content/uploads/2021/01/ALTALANOS-SZABALYZAT_21.01.19.pdf) [2024.03.28.]
5. World Organisation for Animal Health (WOAH) (2023) Terrestrial Animal Health Code Volume I. Section 7: Animal Welfare. (<https://www.woah.org/en/what-we-do/standards/codes-and-manuals/terrestrial-code-online-access/>) [Lekérdezve: 2024. 11. 21.]
6. OECD (2023) Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct, Chapter VI (Environment): chapeau, paragraphs 1 and 5; commentaries 66, 68, 80, 81, and 85. (<https://mne.guidelines.oecd.org/mneginelines/>) [Lekérdezve: 2024. 11. 21.]
7. Nemzeti Agrárgazdasági Kamara (2023) Útmutató a helyes állattartási gyakorlathoz, a lovak tartásához, gondozásához, kiképzéséhez és használatához. Mezőgazdasági kézikönyv 8., DOC/12480/2019 Rev.1. (<https://www.nak.hu/kiadvanyok/kiadvanyok/7009-utmutato-a-helyes-allattartasi-gyakorlathoz/file>) [2023. 12. 27.]
8. Western Szabályzat (2018) Lovakra vonatkozó etikai normák. (<https://szabadidolovas.hu/wp-content/uploads/2023/11/western-etikai-kodex-2018.pdf>) [2024. 10. 01.]

Animal Welfare Requirements for Horses Kept for Recreational Purposes in Hungarian Law

A szabadidős célból tartott lovak állatjóléti követelményei a magyar jogban

ABSZTRAKT

A tanulmány a szabadidős célra használt lovak jólétének hazai szabályozását vizsgálja. Arra keressük a választ, hogy az állatjólét koncepciójának fejlődése hogyan finomította megközelítésünket a lovak jólétéről, alkalmazható-e esetükben David Mellor 5 Terület Modellje. Az állatjóléti koncepciók egyre komplexebbé válásával kérdés, hogy ezek hogyan találhatnak utat a ló tartás mindennapjaiba, a korszerű állatjóléti normákba, valamint miként építhetők be végrehajtható, fajspecifikus jogszabályokba.

A kapcsolódásra és szabadidős sportra használt lovak helyzete sokszor ambivalens: bár gazdájuk számára ők érzelmileg fontos társak, tartásuk a haszonállatok körülményeihez hasonlít és a magyar szabályozás ezt a kettősséget nehezen kezeli. A sokszínűen használt hazai lóállomány állatjóléti szempontból releváns jogi besorolása bizonytalan: a szabadidős célokra tartott ló kedvtelésből tartott állatnak, de – a sokszor ugyanott élő – igavonó ló haszonállatnak minősül, míg az iskolalovak vagy sportlovak besorolása jogértelmezési viták tárgya.

A tanulmányban áttekintjük, hogy a szabadidős célból tartott lovak jólétét meghatározó legfontosabb szempontok miként érvényesülnek a hazai jogszabályokban. A szabadidős célra tartott lovak jólétének szabályozása nem tükrözi a fajspecifikus szempontokat: még mindig megengedett a lovak kötött, állásos tartása, a szabályozás nem követeli meg a lovak természetes viselkedésével összhangban álló jóléti körülményeket, a folyamatos táplálékhoz jutás és legelés lehetőségét, változatos környezeti ingereket, mozgásigényük kielését és a fajtársaikkal megélt sokszínű kapcsolat (játék, kölcsönös tisztogatás) és a csoport adta biztonságérzet lehetőségét. Az olyan érzelmi állapotok, mint a félelem, a stressz, az unalom és a magány, jelentősen befolyásolhatják a lovak jólétét, ezért mérhető mutatókkal – például a sztereotip viselkedések azonosításával – kell értékelnünk őket. Arra a következtetésre jutunk, hogy egységes, fajspecifikus jogi keretrendszer megalkotására van szükség a töredezett szabályozás helyett, amely előírja a napi legelést, a szabad mozgást, a társas kapcsolatokat, a környezetgazdagítást, valamint tiltja a korlátozó tartási módokat és a kíméletlen kiképzési módszereket. Az oktatás és a szakmai iránymutatás alapvető fontosságú a felelős ló tartás előmozdításában a növekvő hobbiló-tartó szektorban.

Kulcsszavak: állatvédelem, állatjólét, lovak, Mellor, Öt Szabadság

⁴ PhD hallgató, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Államtudományi Intézet, cseh.gabriella@yahoo.com

⁵ Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Agrár-és Munkajogi Tanszék.

ABSTRACT

The study examines the domestic regulation of the welfare of recreational horses. We seek to answer how the evolution of the concept of animal welfare has refined our approach to equine welfare, and whether David Mellor's 5 Domains Model, can be applied in their case. As animal welfare concepts evolve, the question is how these concepts find their way into everyday horse husbandry and modern animal welfare standards and how they can be embedded into enforceable, species-specific legislation. The situation of horses used for recreation and leisure is often ambivalent: although they are emotionally important companions for their owners, their husbandry is similar to that of farm animals and Hungarian regulation has difficulty in addressing this dichotomy. The legal classification of the diverse domestic equine population from an animal welfare point of view is uncertain: horses kept for recreational purposes are considered pets, but the draught horse, which often lives in the same place, is considered a farm animal, while the classification of school horses or sport horses is subject to legal interpretation disputes.

In this study, we review how the most important aspects of the welfare of recreational horses are reflected in domestic legislation. The domestic welfare regulation of recreational horses does not reflect species-specific aspects, tie-stalls are still legal and regulation does not require welfare conditions consistent with the natural behavior of horses: continuous access to food and grazing, varied environmental stimuli, the ability to exercise and experience a variety of interactions with their peers (play, mutual cleaning) and the sense of security provided by the group. Emotional states such as fear, stress, boredom, and loneliness can significantly affect equine welfare and should be assessed through measurable indicators such as stereotypic behaviours. We concluded that a unified, species-specific legal framework is needed to replace fragmented regulations, mandating daily grazing, free movement, social interaction, environmental enrichment, and banning restrictive practices and harsh training methods. Education and professional guidance are essential to promote responsible ownership in the growing leisure horse sector.

Keywords: animal protection, animal welfare, Five Freedoms, Mellor, equine

1. INTRODUCTION

Animal welfare is one of the most important areas at the interface between animal protection and animal health. It defines the framework of the animal keeper's responsibility and, at the same time, lays down the rules for compliance with the minimum animal-health requirements imposed by animal husbandry.⁶

This duality, which characterises animal welfare regulation, can be further nuanced if the purpose of animal husbandry is taken as the basis for regulation.

In the context of animal welfare and animal protection, a distinction is made between animals kept for hobby purposes and animals bred for economic purposes. In the former case, animal keeping is based on a harmonious relationship between the animal and the keeper, emphasising the animal's role in mental well-being, while the purpose of keeping the animal is its additional function in supporting human activity. In the latter case, the aim is economic production and financial gain.⁷

⁶ Szilágyi 2010, 105–107.

⁷ Olajos 2008, 109–110.

The rules always seek to ensure welfare appropriate to the animal's species and breed; accordingly, welfare requirements comprise a highly detailed set of provisions that differ from one animal species to another. In every case, the objective of regulation is to ensure that animals are kept with the "care of a good owner."

Before examining in detail the regulatory issues that determine the welfare of hobby horses, it is worth briefly considering the role and focus of animal welfare in the case of farm animals.

In the keeping of farm animals, the purpose of breeding is to process animals for human consumption. Thus, in addition to keeping animals with the "care of a good owner" in accordance with animal protection requirements, the fundamental objective characteristic of food law also applies: the production of raw materials free from residues. Animal welfare requirements therefore simultaneously serve the animal protection objectives of humane keeping under natural conditions and the food-law objectives that set out the rules on suitability for human consumption.⁸ Animal health may be regarded as an ancillary discipline of food law, approaching animal welfare from an entirely different perspective: the aim is to ensure husbandry conditions that guarantee the rearing of safe herds free from harmful agents and the achievement of ideal slaughter weight.⁹

In animal breeding, it is important to address economic considerations: what value the animal represents, what increase in value may be expected, and how the ratio between animals intended for slaughter and breeding stock can be maintained. The welfare of farm animals is therefore a fundamental issue in animal breeding and is, to a large extent, a process determined by economic benefit.

A clear example of the different approaches to companion animals and farm animals is the treatment of individuals suffering from non-epidemic animal diseases. In the case of farm animals, this is an economic issue, and Act XLVI of 2008 on the Food Chain and its Official Supervision treats it as such. If an animal keeper calls a veterinarian to a sick farm animal, the veterinarian is obliged to examine the animal's husbandry conditions, primarily from an animal-health perspective, but also, to some extent, from an animal-protection perspective. If the veterinarian considers that the animal's disease was caused by deficiencies in compliance with animal welfare requirements, they are obliged to inform the animal keeper of this in a verifiable manner and to set an appropriate deadline for remedying the deficiencies. The veterinarian is obliged to communicate the diagnosis concerning the sick animal to the keeper and to inform the keeper of the steps involved in treatment, including the price of the veterinary medicinal product and the costs of the therapeutic procedures to be carried out. At the request of the animal keeper, and in fulfilment of their veterinary oath, the veterinarian is obliged to provide diligent treatment; however, they are not subject to liability for the outcome. Based on the information received from the veterinarian, if the expected costs of treatment exceed the anticipated profit that can be generated through the use of the animal, the animal breeder may decide not to use the veterinarian's services; the possible death of the animal will constitute an economic loss for the animal keeper. In this case, a private veterinarian has a duty to intervene only if the affected individual poses a threat of an infectious animal disease, or if the absence of treatment would cause unnecessary suffering to the animal. In such cases, the veterinarian has a reporting obligation to the Department of Agriculture of the county government office, or must perform euthanasia.¹⁰

⁸ Tilki 2017, 5–15.

⁹ Tilki 2017.

¹⁰ Reiterer 2016, 122–130. vö. Bognár & Szieberth 2022, 95–507.

In the event of repeated breaches of animal welfare rules and an unsuccessful request to remedy the deficiencies, the private veterinarian is under an obligation to report the matter to the animal protection authorities. It is a matter of veterinary ethics that a professional who initiates proceedings in their capacity as a private veterinarian should not personally act on behalf of the animal protection authority. In the procedure, it is of great importance that the private veterinarian acting in the case be able to documentably verify whether the animal keeper has remedied the deficiencies indicated by the veterinarian, and whether the intervention has improved the animal welfare situation. If the private veterinarian's prior information cannot be proven, the application of the provisions of the Animal Protection Act concerning mandatory training is justified.

There are no species-specific animal welfare requirements for horses, whether they are kept as farm animals or as companion animals. The remainder of this study examines whether general animal welfare regulation is sufficient in their case, or whether a more nuanced, species-specific regulatory framework is needed.

2. WHY IS THE WELFARE OF HORSES USED FOR RECREATIONAL PURPOSES A TIMELY ISSUE?

Over the past century, the role of horses in society has changed. Instead of being used for agricultural purposes, today in Hungary and in the world's more affluent countries they are kept primarily for competitive sport, recreational use, and as companion animals. With the spread of sporting and recreational use, the "status" of horses is now mixed: their owners regard them as companions deserving care and a good quality of life, while their husbandry conditions resemble those of farm animals.

Hobby horses¹¹ often change owners, living environments, and functions over the course of their lives: a sport horse may become a breeding animal, possibly a school horse and later a companion horse, and they often end their lives as animals for slaughter. They frequently have to learn new skills and training tasks, and adapt to new conditions, changing schedules, new people, and new equine companions.

Obesity, stress-related health impairment, and compulsive behaviour are common among hobby horses; many live in isolation from conspecifics under monotonous conditions. The natural lifespan of horses is 30–35 years. As they age, their usability declines and keeping them is expensive, meaning that many aged horses end up in undignified end-of-life situations.

With the development of the sciences examining equine behaviour and the biological and ethological characteristics of horses, our knowledge of equine welfare is expanding day by day; however, new findings only slowly filter into everyday husbandry practice and are reflected in legislation only sporadically.

In this study, horses used for recreational purposes are understood as those kept by their keeper as companion animals or for recreational activities. Horses kept for agricultural purposes, breed conservation, circus use, animal experimentation, or professional sporting and competitive purposes, as well as horses used in education or tourism, fall outside the scope of this study.

¹¹ A tanulmányban a szabadidős célra használt lovak és hobbilovak kifejezést szinonimákként használom.

3. THE CONCEPT OF ANIMAL WELFARE

The concept of animal welfare has been refined over the past half century as a result of findings from numerous scientific disciplines, and today extends not only to intensively farmed animals but also to animals kept for hobby purposes.

The World Organisation for Animal Health defines animal welfare as the physical and mental state of an animal, determined by “the conditions in which it lives and dies.”¹² In another formulation, animal welfare is “the totality of an animal’s chronic states that reflects the animal’s subjective perception of its situation.”¹³

As the concept has evolved, the emphasis has gradually shifted from the physical environment of animal husbandry to the animal’s needs, and then to the assessment of the individual animal’s state of well-being. The term “natural life” has emerged as a point of reference for welfare, and the current focus of research is now on animal agency and affective animal perception.^{14,15} Nevertheless, animal welfare remains a relative concept, seeking a balance between animals, humans, and industry interests, and different stakeholders, such as veterinarians, lawyers, or the general public, may understand it differently. The relativity of the concept is reflected in the terms used in regulation, such as “unjustified pain” and “avoidable suffering.”¹⁶

A distinction between the use of the Hungarian terms *jólét* (welfare) and *jóllét* (well-being) has emerged in the Hungarian literature.¹⁷ Scientific research has confirmed¹⁸ that the animal’s state of well-being is not merely one component of animal welfare, but permeates every element of welfare: there is no animal welfare without well-being. In this study, we use the term *jólét* (welfare) in this sense, while the Hungarian term *jóllét* is used specifically to refer to the animal’s positive state of well-being. The challenge of animal welfare discourse is that,¹⁹ while science seeks and develops the perfect holistic definition, the concept may become emptied of substance, making it difficult to identify concrete welfare requirements that can be examined and reflected in legislation. In this study, when discussing the welfare requirements of horses, we rely on scientifically substantiated models, facts, protocols, and indicators.

4. DOMESTIC REGULATION OF THE WELFARE OF HORSES KEPT FOR RECREATIONAL PURPOSES

The applicable domestic²⁰ animal protection and animal welfare regulations²¹ treat horses differently according to their area of use, for example as foals for meat production, draught horses, horses kept for breed conservation, recreational companion horses, racehorses, school horses, experimental animals, or circus animals.

¹² WOA 2025.

¹³ Lesimple 2020.

¹⁴ Az ágencia az ‘egyes állatok azon képessége, hogy önkéntes, önmaguk által generált és célirányos viselkedést tanúsítsanak, amelynek végrehajtásá-ra az állat motivált.’ Littlewood, Heslop & Cobb 2023.

¹⁵ Korte, Olivier & Koolhaas 2007.

¹⁶ 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről, 3. § 10. pont; 6. § (1), 11. § (1).

¹⁷ Györkös 2006, 3–6.

¹⁸ Mellor et al. 2020, Lesimple 2020. és Littlewood 2020.

¹⁹ Lundmark, Berg & Röcklinsberg 2018.

²⁰ A tanulmány nem tárgyalja az EU szabályozást, amely jelenleg nem terjed ki a szabadidős célra tartott lovakra.

²¹ Ragályiné 2023, 26.

The domestic legislation applicable to the welfare of all horses and to all horse keepers comprises Act XXVIII of 1998 on the Protection and Humane Treatment of Animals (hereinafter: the Animal Protection Act)²² and Act C of 2012 on the Criminal Code²³

Beyond the Animal Protection Act, rules on equine welfare are found in several separate pieces of legislation, but they apply only to horses falling within the scope of the specific legal instrument concerned. This gives rise to differences: different welfare requirements apply to a horse kept as a companion animal, a horse classified as a farm animal, or a horse used in an animal experiment. Moreover, the current rules do not fully cover the welfare aspects necessary to meet the species-specific needs of horses.

Horses kept for recreational purposes are classified as companion animals from the perspective of animal protection. Under Government Decree 41/2010 (26 February) on the keeping and sale of companion animals (hereinafter: the Companion Animal Decree),²⁴ irrespective of their taxonomic classification, all animals qualify as companion animals unless they are listed as exceptions in Section 1(2)(a) of the Decree. In other words, horses that are not exclusively draught or pack animals and are not farm animals kept for economic purposes qualify as companion animals.

The rules applicable to the welfare of horses kept for recreational purposes are set out in the Companion Animal Decree. This Decree is discussed in detail in the following chapter.

Hobby horses do not fall within the scope of Decree No. 32/1999 (31 March) of the Ministry of Agriculture and Rural Development on the animal protection rules for the keeping of farm animals (hereinafter: the Farm Animal Decree),²⁵ because they are not kept for their meat, hair, or skin, nor are they kept or bred for other agricultural purposes. Government Decree No. 188/2019 (30 July) on animal breeding does not apply to the welfare of horses kept for recreational purposes.²⁶ A frequent erroneous practice among local authorities is to automatically classify all animals other than dogs and cats as farm animals.²⁷

Although school horses are also companion animals, Decree No. 14/2008 (20 December) of the Ministry of Local Government on equestrian service activities (hereinafter: the Equestrian Services Decree), which lays down special rules, clearly cannot be applied to all horses kept for recreational purposes.²⁸

Government Decree No. 40/2013 (14 February) on animal experiments (hereinafter: the Animal Experiments Decree) does not apply to hobby horses; nevertheless, it is worth mentioning because it lays down forward-looking animal welfare rules: for example, a certain degree of sense of control must be ensured (agency), as well as the opportunity to express natural behaviour and environmental enrichment according to the needs of the individual animal.²⁹ Similar rules are lacking, although they

22 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről. Magyar Közlöny, 1998/28, 1765–1776.

23 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről. Magyar Közlöny, 2012/92., 17817–18036.

24 41/2010. (II. 26.) Korm. rendelet a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról. Magyar Közlöny, 2010/17., 3874–3880.

25 32/1999. (III. 31.) FVM rendelet a mezőgazdasági haszonállat tartásának állatvédelmi szabályairól. Magyar Közlöny, 1999/31., 1861–1864.

26 188/2019. (VII. 30.) Korm. rendelet az állattenyésztésről. Magyar Közlöny, 2019/132., 5746–5761.

27 A Kúria Önkormányzati Tanácsának Köf.5.073/2013/4.számú határozata.

28 14/2008. (XII. 20.) ÖM rendelet a lovas szolgáltató tevékenységről. Magyar Közlöny, 2008/184., 15384–15389.

29 40/2013. (II. 14.) Korm. rendelet az állatkísérletekről. Magyar Közlöny, 2013/21., 1610–1629. o., 26. § (1) bekezdés

would promote the welfare of hobby horses and school horses. Decree No. 21/2015 (30 April) of the Ministry of Agriculture³⁰ on the non-commercial transport of companion animals does not contain animal welfare provisions.

In addition to legislation, national and international professional recommendations have a strong influence³¹, improving awareness within the equestrian community. Examples include the guidelines of the World Horse Welfare Organisation³² and the *Guide to Good Animal Welfare Practice for the Keeping, Care, Training and Use of Horses*, prepared by the EU Animal Welfare Platform.³³ Although the Guide has been published in Hungarian on the website³⁴ of the Hungarian Chamber of Agriculture, it is not widely known. In determining the welfare needs of horses, the present study regards the Guide as authoritative.

The practical application of animal welfare theories poses a challenge; therefore, professional organisations develop measurable indicators and protocols for this purpose. The present study refers to the AWIN Protocol³⁵ for the welfare of stabled horses, prepared within the framework of the EU AWIN Project.

5. THE REFLECTION OF WELFARE CONSIDERATIONS FOR HORSES KEPT FOR RECREATIONAL PURPOSES IN DOMESTIC REGULATION

David Mellor's Five Domains Model has become a defining framework in animal welfare over recent decades.³⁶ In Mellor's approach, an animal's circumstances and the subjective experiences arising within the animal jointly determine its welfare. The model identifies five welfare domains: "Nutrition", "Environment", "Health", "Behaviour", and "Mental State", and pays particular attention to the effects of loneliness, boredom, and human handling.

In the following, using Mellor's Five Domains Model, we review the most important welfare considerations for hobby horses and their domestic regulation. Grazing, free movement, and the experience of social relationships with conspecifics affect several Domains; for ease of overview, they are assigned here to individual Domains.

5.1. THE DOMAIN OF NUTRITION

This Domain examines the quantity and quality of feed and drinking-water provision, as well as access without competition.³⁷

5.1.1. GRAZING

The welfare of the horse is compromised if its access to feed is limited. Several guidelines are available for measuring daily feed requirements,³⁸ but the welfare of the individual animal is best indicated by

30 21/2015. (IV. 30.) FM rendelet a kedvtelésből tartott állatok nem kereskedelmi célú szállításáról. Magyar Közlöny, 2015/61., 8228–8234.

31 Fletcher, Cameron & Freeman 2021.

32 World Horse Welfare Organisation 2023.

33 EU Platform on Animal Welfare 2018/19.

34 Nemzeti Agrárgazdasági Kamara 2023.

35 AWIN 2015.

36 Mellor 2020, 2.1 fejezet

37 Mellor 2020, 4.1 fejezet és 2. ábra

38 Lásd: EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 38.

the body condition score system³⁹ (BCS), which may also be influenced by other factors, such as age and health status.

A temporal restriction occurs if the horse has no access to roughage⁴⁰, such as pasture grass⁴¹ or hay, for more than 3–4 hours.

In their natural environment, horses may graze for up to 16 hours per day, which is important for nutrition, metabolism, and mental well-being. According to the Guide, “grazing should be provided daily for all horses wherever possible.”⁴²

The question arises whether a horse’s welfare can be complete without grazing on pasture. Conversely, it may also be asked whether the horse’s welfare is necessarily and unequivocally compromised if pasture access is not available for at least part of the day.

Under Section 14(1) of the Companion Animal Decree, feed must be provided *“in a quality and quantity appropriate to the species, the age and the physiological condition of the individual animal, and, where possible, at intervals that are best adapted to the natural behavioural habits of the species concerned.”*

In horses, access to pasture, or at least the continuous (ad libitum) provision of roughage, would correspond to the requirement of feeding *“at intervals that are best adapted to the natural behavioural habits of the species.”* However, the Decree imposes this on the animal keeper only *“where possible”*, rather than as an obligation, in contrast to Section 1(h) of the Equestrian Services Decree, which requires continuous access to feed for school horses kept at liberty.

5.1.2. FEED COMPOSITION

Feed of appropriate composition is high in fibre, low in carbohydrates, and adapted to individual needs, such as those of pregnant mares, foals, and aged or diseased horses. Welfare is compromised if the fibre content or vitamin or mineral composition is inadequate.⁴³

Under Section 16(2)(b) of the Companion Animal Decree, the animal must be *“provided, in accordance with its species or breed, age, physiological condition, and the purpose for which it is kept or used, with feed that serves its welfare.”*

Obesity⁴⁴ is a common problem among hobby horses, mainly due to excessive carbohydrate intake that is not appropriate to the purpose for which they are kept, feeding concentrates in excess of requirements, and a sedentary lifestyle. In cases of obesity, the horse’s welfare is compromised and the horse keeper breaches Section 16(2).

39 Carrol & Huntington 1988.

40 EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 36.

41 Mentés 2023, 23.

42 EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 20.

43 Harvey, Ramp & Mellor 2022, 2.2 pont.

44 Furtado et al. 2021.

5.1.3. FEED QUALITY

Welfare deteriorates if the feed is of poor quality, decomposed, fungal, rancid, dusty, mouldy, contaminated, or lacks variety, or if it is stored under unhygienic conditions.⁴⁵ The requirement of “appropriate quality” in Section 14(1) of the Companion Animal Decree covers these aspects.

5.1.4. ACCESS TO DRINKING WATER

Welfare is compromised if access to water⁴⁶ is limited, or if the quality of the water is inadequate, stale, contaminated, frozen, or overheated.⁴⁷

It is not clear what constitutes limited access in the case of horses: watering at least every four hours, or the absence of continuous⁴⁸ access to water?

The Companion Animal Decree does not prescribe a requirement for unrestricted access to water. Under Section 14(1), the horse keeper must provide drinking water in a quality and quantity adapted to the horse's needs and, “where possible”, at intervals adapted to the natural habits of the species. The question is whether reference to “natural behavioural habits” is appropriate here, given that the drinking habits of fed horses differ significantly from those of their free-ranging counterparts.⁴⁹

By comparison, school horses kept at liberty must have continuous access to drinking water⁵⁰; horses kept for experimental purposes must be continuously supplied with uncontaminated drinking water⁵¹; and horses classified as farm animals must be supplied with drinking water at intervals appropriate to their needs or continuously.⁵² Under Decree No. 41/1997 (28 May) of the Ministry of Agriculture⁵³ on the establishment of the Animal Health Regulations, horses' drinking water must be of potable quality.

5.1.5. COMPETITION FOR FEED

A condition of welfare is that horses kept together have access to feed and water without competition. The Companion Animal Decree provides that the place of keeping must be designed so that each individual can access resources simultaneously and without aggression:

“Section 14(8) In the case of animals kept in groups—unless otherwise follows from scientifically accepted knowledge concerning the species concerned—the place of keeping must be designed so that each individual has simultaneous access, without competition or aggression, to feeding, watering, bathing, resting, and hiding places.”

5.2. THE DOMAIN OF ENVIRONMENT

Housing conditions are one of the traditionally most extensively studied welfare domains. Mellor's model introduced a new approach in this regard: it shifted the emphasis from the earlier perspective,

⁴⁵ Mellor 2020, 2. ábra.

⁴⁶ Harvey 2022, 2.1.pont.

⁴⁷ AWIN 2015, 22.

⁴⁸ EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 6.8 pont.

⁴⁹ Harvey 2022, 2.1 pont.

⁵⁰ 14/2008. (XII. 20.) ÖM rendelet a lovas szolgáltató tevékenységről, 1. § h.) pontja.

⁵¹ 40/2013. (II. 14.) Korm. rendelet az állatkísérletekről, 27. § (5) bekezdés.

⁵² 32/1999. (III. 31.) FVM rendelet a mezőgazdasági haszonállat állatvédelmi szabályairól. 3. § (3) bekezdés és 4. § (1) bekezdés a) pont.

⁵³ 41/1997. (V. 28.) FM rendelet az Állat-egészségügyi Szabályzat kiadásáról, 11. §.

which focused mainly on the objective characteristics of the place of keeping, such as its material and size, to its effects on the animal.⁵⁴

Hobby horses are kept in many different ways, ranging from stables behind the house, through loose boxes and exercise paddocks, to pasture-based, so-called extensive keeping. The poor welfare situation of “invisible horses” kept in backyards would merit a separate study. Regardless of the place of keeping, equine welfare considerations are the same, although the different forms of keeping make it more difficult to develop a uniform protocol. The AWIN Protocol was originally developed to assess the welfare of horses kept in individual boxes and was later expanded to include aspects of group housing. Under Section 14(2) of the Companion Animal Decree: *“A companion animal must be kept in such a way as to allow the animal to express its natural behaviour, while not permanently and unnecessarily disturbing the established way of life and habits of the surrounding residential community.”*

This provision illustrates well that the legislation interprets animal welfare within the framework of human objectives, in a relativised manner. The animal’s welfare is taken into account in husbandry only insofar as, and for as long as, it does not “permanently and unnecessarily” conflict with the interests of the human community. Where the dual legislative objectives—maintaining the established way of life and habits of the human community and ensuring the welfare of horses—come into conflict, the balance often shifts to the detriment of equine welfare.

5.2.1. TIE-STALL HOUSING

The welfare of horses is adversely affected if their movement is severely and permanently restricted, for example in standing stalls or tie-stall housing. Contrary to the EU recommendation⁵⁵, domestic law does not yet prohibit tie-stall housing: Section 14(2) of the Companion Animal Decree permits the “long-term” tethering of horses and prohibits only “permanent” tethering. At present, there is no established law-enforcement practice as to what “long-term” tethering means in the case of horses. According to the recommendations—which are reflected in domestic legislation—the size of the standing stall and the length of the tether should be adapted to the size of the horse: the horse should be able to lie down with its legs extended, stand in a natural position, and reach the manger and drinking facility.⁵⁶

5.2.2. SPACE ALLOWANCE AND THE POSSIBILITY OF SOCIAL CONTACT BETWEEN HORSES

Welfare is compromised if the place of keeping is too small relative to the size of the horse, restricts natural posture and movement, and increases the sense of confinement.

Continuous 24-hour individual box housing has significant adverse mental effects on horses in addition to its physical disadvantages.⁵⁷ In box housing, taking horses’ social needs into account, it is recommended that the housing be designed so that the horse can at least partially perceive its conspecifics, for example through barred partition walls.

Beyond Section 14, the Companion Animal Decree does not regulate the place where horses are kept and does not prohibit the complete isolation of horses. By contrast, it is a positive aspect that the Equestrian Services Decree requires a daytime resting paddock for school horses kept in closed

54 Mellor 2020, 4.2 fejezet és 3. ábra.

55 EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 14.

56 EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 24.

57 Hall & Kay 2024.

housing, although the 150 m² paddock size⁵⁸ is not in line with the recommendation.⁵⁹ The Companion Animal Decree does not prescribe a minimum space allowance or any requirement for social contact. Although Section 14(7) of the Decree refers to the space requirements laid down in the annex to the legislation on zoos, subsection (7a)(a)(aa) excludes domestic horses from these requirements.

The uniform minimum box size⁶⁰ of 9 m² prescribed by the Equestrian Services Decree does not take into account differences in horses' height at the withers; according to the AWIN Protocol, it is appropriate only up to a withers height of 162 cm.⁶¹ As a forward-looking example, the space allowance for horses kept for experimental purposes is adapted to their height at the withers and physiological characteristics.⁶²

5.2.3. EXERCISE REQUIREMENTS

Lack of exercise can significantly impair welfare.⁶³ In stabled housing, the opportunity for daily exercise is essential; therefore, the Guide recommends daily turnout to pasture or a paddock and makes recommendations regarding the size of the paddock and pasture.⁶⁴

The Companion Animal Decree highlights the importance of free movement and—correctly—distinguishes free movement from so-called exercise provision. Through soft wording, it guides keepers of hobby horses towards housing systems that allow the horse to move “as it wishes”. It mandatorily provides that, if the place of keeping is not large enough, the horse’s exercise must be ensured, but it does not specify a daily minimum:

“Section 14(4) The place where a companion animal is kept must be of such a size as to allow the animal to satisfy the movement needs characteristic of its species. In the case of equids and dogs, the need for movement may also be satisfied by exercising the animal; however, in their case as well, efforts must be made to use a housing system that allows the animal to move as it wishes.”

5.2.4. OVERCROWDING

In group housing, insufficient space relative to the number of animals⁶⁵, or inadequate resting space for all horses at the same time, may lead to injuries and stereotypic behaviours.⁶⁶ According to the AWIN Protocol, group housing requires at least 5.5–9 m² of resting area per horse⁶⁷. The Companion Animal Decree does not specify minimum space requirements for horses kept in groups.

The Equestrian Services Decree does not define the maximum number of horses that may be kept simultaneously in a 150 m² daytime resting paddock in closed housing. In the case of free-range keeping, it prescribes at least 1,000 m² of enclosed area (paddock) per horse and at least 8 m² of resting area per horse.

58 14/2008. (XII. 20.) ÖM rendelet a lovas szolgáltató tevékenységről, 13.§ (1) c.)

59 EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 5.2.

60 14/2008. (XII. 20.) ÖM rendelet a lovas szolgáltató tevékenységről, 13.§ (1) b.)

61 AWIN 2015, 26.

62 40/2013. (II. 14.) Korm. rendelet az állatkísérletekről, 3. melléklet, 7.4. táblázat

63 Mentés 2023, 12.

64 EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 5.2.

65 Mellor 2020, 3. ábra.

66 EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 4.2.2.

67 AWIN 2015 Appendix C. Shelter Dimensions.

5.2.5. THE PLACE OF KEEPING, BEDDING, AIR QUALITY, ODOUR, NOISE, TEMPERATURE, AND LIGHT

Welfare is influenced by the material and construction of the place of keeping, the flooring of the lying area, the quality of bedding and air, odour, noise and temperature effects, light conditions, and a monotonous environment.⁶⁸

Section 14(3) of the Companion Animal Decree provides that *“the keeper of a companion animal must ensure that the environmental conditions at the place where the animals are kept meet the animals’ needs, and that their place of keeping is designed in such a way that it cannot cause injury to the animals.”*

Decree No. 41/1997 (28 May) of the Ministry of Agriculture on the establishment of the Animal Health Regulations provides in Section 1(2) that *“animals may be housed only in facilities that ensure their keeping in an infection-free and healthy environment.”*⁶⁹

Section 14(3) of the Companion Animal Decree prohibits permanent darkness and noise, but does not address sudden light and sound stimuli or air quality. It is therefore left to the discretion of the law enforcer to determine whether welfare is compromised, for example in cases of heaves or asthma caused by stable dust or ammonia.

5.2.6. UNPREDICTABLE EVENTS

Unpredictable stimuli, such as fireworks, may cause anxiety, fear, and hypervigilance.⁷⁰ In such cases, the Companion Animal Decree places responsibility on the animal keeper to calm the horse and prevent it from escaping:

“Section 17/A Throughout the entire duration of activities and weather phenomena involving strong light or sound effects that cause fear in the animal, particularly during the period of the year when pyrotechnic products may be used without authorisation or notification under the legislation on the supervision of pyrotechnic activities for civilian purposes, the animal keeper must ensure that the animal is prevented from escaping in fear and must seek to calm the animal.”

5.3. THE DOMAIN OF HEALTH

The considerations belonging to the Domain of Health are diverse, including injury, husbandry-related disease, mutilation, lameness, genetic, organ-related and neurological problems, poisoning, and lack of protection against insects and parasites,⁷¹ the identification of which is a veterinary task.

A challenge lies in distinguishing acute diseases and injuries from chronic problems that have a lasting impact on the animal's welfare. Gastric ulceration, which often remains undetected, is, for example, a common disease in recreational horses and may indicate deficiencies in husbandry or training.⁷²

5.3.1. INJURIES

From a welfare perspective, injuries resulting from the improper use of equipment are of particular concern, such as lesions or wounds at the corners of the mouth caused by the bit,⁷³ which may indicate excessive or strenuous work, inappropriate equipment, or incorrect fitting. When these occur in combination with a poor body condition score (BCS), behavioural problems (e.g. apathy), and persistent

68 Mellor 2020, 3. ábra.

69 41/1997. (V. 28.) FM rendelet az Állategészségügyi Szabályzat kiadásáról. Kihirdetve: 1997. május 28. Magyar Közlöny 1997/49. szám.

70 Mellor 2020, 3. ábra.

71 Uo. 4. ábra.

72 Lesimple, 2020, 4.1 fejezet.

73 Mellor 2020, 4. ábra.

health issues (e.g. dehydration, diarrhoea, gastric ulceration), they indicate a serious compromise of welfare.⁷⁴

5.3.2. THE OBLIGATION TO PROVIDE VETERINARY CARE FOR THE HORSE

The question is what obligations the keeper of a hobby horse has to preserve the horse's health status, to treat or have treated injuries and diseases, to alleviate the horse's pain, and to have the necessary—and often costly—medical interventions performed. This includes the keeping of aged and chronically ill horses and ensuring their living conditions, as well as making end-of-life decisions.

The guiding principle is the “care of a good owner” set out in Section 3(8) of the Animal Protection Act, which makes it the duty of the animal keeper to ensure living conditions appropriate to the horse's age, condition, and state of health, including housing, feeding, medical treatment, hygiene, rest, care, training, handling, and supervision.

However, beyond this, the Companion Animal Decree does not define specific obligations, leaving it to the discretion of the law enforcer to determine what level of veterinary care is to be considered acceptable.

The Equestrian Services Decree prescribes a fitness assessment for school horses, but this assessment is not specifically aimed at evaluating welfare. In our view, the introduction of a regular and transparent welfare monitoring system would improve the welfare of school horses.

5.3.3. MUTILATION

Mutilation of horses includes tail and tongue docking intended to mask behavioural disorders, the cosmetic removal of whiskers, ear hair, and long facial hairs, as well as hot-iron branding for individual identification. The Companion Animal Decree does not prohibit these practices in the case of horses.

5.4. THE DOMAIN OF BEHAVIOUR

The horse's welfare is influenced by stimuli arising from the physical environment, such as predators, as well as from equine companions or humans.⁷⁵ These are difficult to measure; the literature regards apathy and compulsive behaviours as objective indicators, including crib-biting, wind-sucking, box-walking, weaving, nodding, and self-mutilation.⁷⁶ Lesimple also includes so-called time-budget changes in this category, that is, changes in the proportions of resting, movement, and aggressive behaviour, as well as cognitive bias, where, as a result of previous negative experiences, the horse does not make use of an offered opportunity, or does so only after prolonged hesitation, for example when a box door is open.⁷⁷

5.4.1. INTERACTION WITH THE PHYSICAL ENVIRONMENT

5.4.1.1. EFFECTS THAT ACTIVATE THE FLIGHT INSTINCT

Horses are flight animals. If they are unable to escape from a perceived or actual danger, for example because they are tightly tethered, this may trigger severe and potentially long-lasting reactions.⁷⁸ One

⁷⁴ Lesimple 2020, 4.1 fejezet.

⁷⁵ Mellor 2020, 5. fejezet.

⁷⁶ Mentés 2023, 21., Lesimple 2020, 3.4.1 fejezet, valamint Kádár et al. 2023, 37–49.

⁷⁷ Lesimple 2020, 3.4 fejezet.

⁷⁸ Jones 2020, 15–96.

method of habituation to such situations, which is controversial from an animal welfare perspective, is so-called flooding.⁷⁹

The presence of predators may also trigger a flight response. The Companion Animal Decree regulates this appropriately:

"Section 15(1) Animals must be kept in such a way that they cannot endanger the safety of other animals—except for live individuals intended as food for predatory animals—or of humans.

(2) Animals belonging to different species may be kept together—taking into account the provisions of subsection (1)—only if they do not endanger one another's physical integrity, if keeping them together does not cause nervous strain to any individual belonging to either species, and if each individual has a place where it can feed and rest undisturbed. Animals exhibiting aggressive behaviour must not be kept together with other animals."

5.4.1.2. STIMULUS-RICH ENVIRONMENT

A barren, desolate, unchanging, and monotonous environment⁸⁰ may lead to boredom, depression, apathy, and compulsive behaviours.⁸¹ The Companion Animal Decree does not prescribe a stimulus-rich housing environment. The environmental enrichment requirements set out in the Animal Experiments Decree⁸² may serve as an example:

"Section 26(1) All animals must be provided with a living space of appropriate size and sufficient environmental enrichment, where they can express a wide range of natural behavioural patterns. Animals must have a certain degree of freedom of action and control over their environment in order to reduce stress-related responses. Appropriate techniques must be applied in facilities to create an enriched environment, so that the animal can engage in a variety of activities and increase its adaptability through species-specific physical exercise, foraging, manipulative, or cognitive activities. The environment of the place of keeping must be enriched in a species-specific manner and in accordance with the individual needs of the animal. The environmental enrichment strategy must be reviewed by facilities at regular intervals and modified as necessary."

5.4.2. EQUINE COMPANIONS

Horses are social animals,⁸³ and this is one of the keys to their welfare. Under natural conditions, they live in stable groups and are in unrestricted contact with their companions throughout the day, through scratching, grooming, sniffing, sight, play, sexuality, learning, and exploration.⁸⁴ If a horse cannot perceive the presence of other horses through sight, smell, or physical contact,⁸⁵ it becomes anxious and compulsive behaviours may develop.⁸⁶ The welfare of a horse living in isolation is compromised, and it is essential that horses be able to perceive one another at least partially.

Section 16(2) of the Companion Animal Decree provides that the animals' *"behavioural and social needs"* must also be taken into account, but it does not lay down species-specific rules. In practice, housing conditions that disregard horses' behavioural and social needs are frequently encountered. Long-term

79 Merkies & Franzin 2021, 6. fejezet.

80 EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 16.

81 Mellor 2020, 5. ábra.

82 40/2013. (II. 14.) Korm. rendelet az állatkísérletekről, 26. § (1) bekezdés.

83 Tóth 2016, 85–100.; Budiansky 1997, 97–117.

84 Mellor 2020, 5. ábra.

85 Mellor 2020, 5.1 fejezet.

86 Cooper & McGreevy 2007, 99–124.

isolation seriously compromises equine welfare; therefore, it would be justified to prohibit the solitary keeping of horses by legislation. As a required standard of conduct, it should be prescribed that horses may only be kept with a conspecific, with at least visual and olfactory contact.

5.4.3. THE IMPACT OF HUMAN BEHAVIOUR ON EQUINE WELFARE

Mellor places particular emphasis on the role of humans interacting with the animal.⁸⁷ The AWIN Protocol assesses these effects through specific tests, although its methodology is not yet fully developed.⁸⁸

Over the course of its life, a hobby horse typically comes into contact with several people—such as the owner, grooms, rider, trainer, handler, veterinarian, farrier, and transporter—whose behaviour and level of expertise influence its welfare.⁸⁹

Section 16(1) of the Companion Animal Decree provides that *“animals must be treated humanely, and must not be caused unnecessary pain, suffering, or fear.”* The content of these terms is subject to interpretation in practice, and their meaning may evolve in the coming decades with the development of science, public opinion, and law enforcement practice.

Research indicates that insufficient knowledge on the part of owners may endanger equine welfare;⁹⁰ nevertheless, anyone may keep a hobby horse without specific expertise. Knowledge is often incomplete, and scientific findings are only slowly incorporated into practice.

5.4.3.1. TRAINING OF HORSES

Equine welfare is adversely affected if the trainer is harsh, unpredictable, or forceful, if so-called “secondary aids” are applied inconsistently,⁹¹ or if excessive negative pressure,⁹² punitive methods, or harmful training techniques (e.g. hyperflexion) are used.⁹³ Training methods⁹⁴ are the subject of ongoing professional debate, and its outcomes are likely to be reflected in future regulations.

5.4.3.2. USE OF RESTRICTIVE AND COERCIVE EQUIPMENT

The use of equipment that restricts horses’ “natural behavioural signals” (e.g. bits, tongue ties, flash nosebands, auxiliary reins)⁹⁵ and of “coercive devices” (whips, crops, spurs) is also widespread in recreational horse keeping, and their use is uncontrolled.

In the case of school horses, the extent and conditions of use are not transparent.⁹⁶ Restricting such use would be important, because learner riders may cause unnecessary pain through incorrect “secondary aids” and may carry this bad habit forward as horse keepers.

⁸⁷ Mellor 2020, 5. ábra.

⁸⁸ Hausberger et al. 2020, 2.2.3 fejezet.

⁸⁹ Mellor 2020, 14., és 6. ábra.

⁹⁰ Fletcher, Cameron & Freeman 2021, 259–268.

⁹¹ EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 42.

⁹² Mellor 2020, 5. táblázat.

⁹³ EU Platform on Animal Welfare 2018/19, 42.

⁹⁴ Jones 2020, 10. fejezet.

⁹⁵ Mellor & Beausoleil 2017.

⁹⁶ 14/2008. (XII. 20.) ÖM rendelet a lovas szolgáltató tevékenységről, 1. Melléklet.

5.4.3.3. SPORTING PERFORMANCE

Some hobby horses regularly take part in competitions. Section 6(1)(f) of the Animal Protection Act prohibits forcing an animal to perform beyond its recognisable capacity, but there are no species-specific rules.

The Competition Rules of the Hungarian Equestrian Federation⁹⁷ prohibit “excessive use of the whip, any form of electric shock, continuous and excessive use of spurs, competing with an exhausted, lame or injured horse, beating a horse, excessive sensitisation of any part of a horse’s body, and the use of any device that causes severe pain to the horse when knocking down an obstacle.”

Welfare problems arise from competing foals and pregnant mares, as well as from the use of equipment that inhibits “natural behavioural signals” and “coercive devices.”⁹⁸ Extreme pain inflicted for sporting purposes, such as electric shocking, making a body part particularly sensitive, or using devices that intensify pain, raises welfare and ethical concerns. The welfare of sport horses deserves a separate, detailed analysis.

6. CONCLUSIONS

Mellor’s Five Domains Model makes it possible to comprehensively consider the fundamental needs that influence equine welfare in the long term, including grazing, free movement, and social relationships. Equine welfare is fundamentally determined by horses’ subjective experience of their situation; in addition to fear, stress, boredom, and loneliness may also strongly influence it. It is therefore important to identify these in an objective and measurable form—for example, by identifying the range of compulsive behaviours—and to reflect them in animal welfare legislation.

Current regulation does not adequately ensure equine welfare, and the Companion Animal Decree covers the needs of hobby horses only fragmentarily. It is therefore timely to adopt legislation laying down species-specific welfare requirements that apply uniformly to all horses in the country, instead of the current fragmented and incomplete framework.

The scientific mapping of species-specific welfare needs should be carried out within an interdisciplinary framework, and minimum welfare conditions should be defined so as to apply to all horses.

A central element of equine welfare regulation should be a housing system that allows for a wide range of natural behaviours. It should be considered to impose, as an obligation on horse keepers, the provision of daily grazing, free movement, play, exploration, and social grooming for their horses.

In line with international examples, it would be justified to prohibit tie-stall housing, hobbling, and mutilation, as well as the long-term isolation of hobby horses without conspecifics.

In order to reduce compulsive behaviours, abnormal behaviours, and “civilisation diseases” such as gastric ulceration and obesity, environmental enrichment and pasture-based keeping for at least part of the day should be formulated as requirements for keeping hobby horses.

⁹⁷ Magyar Lovassport Szövetség 2021, Bevezető rész és VI. fejezet 134. cikkely.

⁹⁸ Mellor 2020, 5. ábra.

Given that recreational horse keeping is not subject to any qualification requirement, it is justified to restrict harsh training methods and the use of equipment that restricts "natural behavioural signals" and of "coercive devices."

In addition to eliminating regulatory gaps, the role of awareness-raising is becoming increasingly important in parallel with the growing popularity of recreational equestrian activities. Guidance from professional associations is essential to ensure that the requirements of responsible horse keeping become firmly established within the recreational horse-keeping community.

BIBLIOGRAPHY

- Bell K, Rogers S, Taylor J, Busby D (2019) Improving the recognition of equine affective states, *Animals* 9(12), 1124. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani9121124>
- Bognár L & Szieberth I (2022) Dogmák és paradigmák az élelmiszerlánc-felügyeletben: az állatorvos szerepe a változó világban, *Magyar Állatorvosok Lapja* 144(8), pp. 495–507.
- Budiansky S (1997) A ló természetrajza. Vince Kiadó. Budapest.
- Campbell MLH (2016) Freedoms and frameworks: How we think about the welfare of competition horses, *Equine Veterinary Journal* 48(5), pp. 540–542.
- Carroll C L, & Huntington P J (1988) Body condition scoring and weight estimation of horses, *Equine Veterinary Journal* 20(1), pp. 41–45.
- Cooper J & McGreevy P (2007) Stereotypic behaviour in the stabled horse: causes, effects and prevention without compromising horse welfare, in: Waran N (ed.) *The welfare of horses*. Dordrecht, Springer Netherlands, pp. 99–124.
- Fletcher K, Cameron L, Freeman M (2021) Contemplating the Five Domains model of animal welfare assessment: UK horse owner perceptions of equine well-being, *Animal Welfare* 30(3), pp. 259–268.
- Furtado T, Perkins E, Pinchbeck G, McGowan C, Watkins F, Christley R (2021) Exploring horse owners' understanding of obese body condition and weight management in UK leisure horses, *Equine Veterinary Journal* 53(4), pp. 752–762. DOI: <https://doi.org/10.1111/evj.13360>
- Györkösi I (2006) Az állatjóléti vizsgálatok lehetőségei, *Animal Welfare, Ethology and Housing Systems* 2(1), pp. 3–6.
- Hall C & Kay R (2024) Living the good life? A systematic review of behavioural signs of affective state in the domestic horse (*Equus caballus*) and factors relating to quality of life. Part I: Fulfilment of species-specific needs, *Animal Welfare* 33, DOI: <https://doi.org/10.1017/awf.2024.38>
- Harvey A, Ramp D, Mellor DJ (2022) Review of the foundational knowledge required for assessing horse welfare, *Animals* 12(23), DOI: <https://doi.org/10.3390/ani12233385>
- Hausberger M, Lerch N, Guilbaud E, Stomp M, Grandgeorge M, Henry S et al. (2020) On-farm welfare assessment of horses: The risks of putting the cart before the horse, *Animals* 10(3), DOI: <https://doi.org/10.3390/ani10030371>
- Jones J L (2020) *Horse brain human brain: The neuroscience of horsemanship*, Trafalgar Square Books, London.
- Kádár R, Maros K, Drégelyi Z, Szedenik Á, Lukács A, Pesti A et al. (2023) Incidence of compulsive behavior (stereotypies/abnormal repetitive behaviors) in populations of sport and race horses in Hungary, *Journal of Veterinary Behavior* 61, pp. 37–49.
- Kajó C, Nemes D, Fodor K (2024) A jó gazda gondossága jogi fogalmának értelmezése egzotikus állatok vonatkozásában, *Magyar Állatorvosok Lapja* 146(1), pp. 59–64.
- Korte S M, Olivier B, Koolhaas J M (2007) A new animal welfare concept based on allostasis, *Physiology & Behavior* 92(3), pp. 422–428.
- Lesimple C (2020) Indicators of horse welfare: State-of-the-art, *Animals* 10(2), p. 294. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani10020294>
- Littlewood K E, Heslop M V, Cobb M L (2023) The agency domain and behavioural interactions: Assessing positive animal welfare using the Five Domains Model, *Frontiers in Veterinary Science* 10, DOI: <https://doi.org/10.3389/fvets.2023.1284869>
- Lorászko G (2023) Az állatkinzás büncselekmény igazságügyi vonatkozásai. PhD-értekezés, Budapest, Állatorvostudományi Egyetem.
- Lundmark F, Berg C, Röcklinsberg H (2018) Private animal welfare standards – Opportunities and risks, *Animals* 8(1), p. 4, DOI: <https://doi.org/10.3390/ani8010004>
- Mellor D J (2016) Moving beyond the "five freedoms" by updating the "five provisions" and introducing aligned "animal welfare aims", *Animals* 6(10), p. 59, DOI: <https://doi.org/10.3390/ani6100059>
- Mellor D J & Beausoleil N J (2015) Extending the "Five Domains" model for animal welfare assessment to incorporate positive welfare states, *Animal Welfare* 24(3), pp. 241–253. DOI: <https://doi.org/10.7120/09627286.24.3.241>
- Mellor D J & Beausoleil N J (2017) Equine welfare during exercise: An evaluation of breathing, breathlessness and bridles, *Animals* 7(6), p. 41. DOI: <https://doi.org/10.3390/ani7060041>
- Mellor D J, Beausoleil N J, Littlewood K E, McLean A N, McGreevy P D, Jones B et al. (2020) The 2020 Five Domains Model: Including human-animal interactions in assessments of animal welfare, *Animals* 10(10), p. 1870, DOI: <https://doi.org/10.3390/ani10101870>
- Mentes K (2023) Lovak jóléte és egészségvédelme, Herman Ottó Intézet Nkft., Budapest.
- Merkies K & Franzin O (2021) Enhanced Understanding of Horse–Human Interactions to Optimize Welfare, *Animals* 11(5), p. 1347, DOI: <https://doi.org/10.3390/ani11051347>
- Ragályiné dr. Karlovitz K (2023) A lófelélekkel kapcsolatos magyarországi jogi szabályozás kérdései, Szakdolgozat, Miskolc, Miskolci Egyetem.
- Reiterer Z (2016) Az élelmiszerlánc és hatósági felügyeletének aktuális jogkérdései, *Agrár- és Környezetjog* 20, pp. 122–130.
- Olajos I (2008) Állattenyésztés jogi szabályozása, in: Andréka, Bajor, Böhm, Olajos, Szabó, Szilágyi (szerk.) *Környezetjog II. kötet – Ágazati környezetvédelem és kapcsolódó területei*, Novotni Alapítvány, Miskolc.
- Szilágyi J E (2010) Állatvédelmi jog, in: Nagy, Olajos, Raisz, Szilágyi (2010) *Környezetjog II. kötet Tanulmányok a környezetjogi gondolkodás köréből*, Novotni Kiadó, Miskolc.
- Tilki K (2017) Az állatvédelem jogi környezete és legfontosabb változásai Magyarországon, I. rész, *Ügyészek Lapja* 5, pp. 5–15.
- Tóth B (2016) A ló az ló, KSZPP Lovarda Kft. Budapest.
- Voogt A M, Ursinus W, Sijm D T H M, Bongers J H (2023) From the Five Freedoms to a more holistic perspective on animal welfare in the Dutch Animals Act, *Frontiers in Animal Science* 4, pp. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.3389/fanim.2023.1026224>

Online sources:

1. EU Platform on Animal Welfare (2019) Guide to good animal welfare practice for the keeping, care, training and use of horses. Reference number: DOC/12480/2019 Rev.1. (<https://www.eurogroupforanimals.org/what-we-do/policy-areas/equines>) [2023. 10. 13.]
2. Farm Animal Welfare Council (FAWC) (2012) The Five Freedoms. (<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121007104210/http://www.fawc.org.uk/freedoms.htm>) [2023. 12. 10.]
3. Kúria (2013) A Kúria Önkormányzati Tanácsának Köf.5.073/2013/4. számú határozata. (<https://kuria-birosag.hu/hu/onkugy/kof507320134-szamu-hatarozat>) [2024. 12. 10.]
4. Magyar Lovassport Szövetség (2021) Általános versenyszabályzat. (https://www.lovasszovetseg.hu/wp-content/uploads/2021/01/ALTALANOS-SZABALYZAT_21.01.19.pdf) [2024.03.28.]
5. World Organisation for Animal Health (WOAH) (2023) Terrestrial Animal Health Code Volume I. Section 7: Animal Welfare. (<https://www.woah.org/en/what-we-do/standards/codes-and-manuals/terrestrial-code-online-access/>) [Lekérdezve: 2024. 11. 21.]
6. OECD (2023) Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct, Chapter VI (Environment): chapeau, paragraphs 1 and 5; commentaries 66, 68, 80, 81, and 85. (<https://mne.guidelines.oecd.org/mneguidelines/>) [Lekérdezve: 2024. 11. 21.]
7. Nemzeti Agrárgazdasági Kamara (2023) Útmutató a helyes állatjóléti gyakorlathoz, a lovak tartásához, gondozásához, kiképzéséhez és használatához. Mezőgazdasági kézikönyv 8., DOC/12480/2019 Rev.1. (<https://www.nak.hu/kiadvanyok/kiadvanyok/7009-utmutato-a-helyes-allatjoleti-gyakorlathoz/file>) [2023. 12. 27.]
8. Western Szabályzat (2018) Lovakra vonatkozó etikai normák. (<https://szabadidolovas.hu/wp-content/uploads/2023/11/western-etikai-kodex-2018.pdf>) [2024. 10. 01.]

A városi madárkérdés felmérése, állatkímélő megoldások kidolgozása

Survey of the urban bird issue, development of animal-friendly solutions⁵

ABSZTRAKT

Napjainkban kiemelt, és időszerű kérdéskör a nagyvárosainkban élő madarak hatása az emberek, és az állatok jóllétére, továbbá a közegészségügyre. A városi környezetben a közvéleményt foglalkoztató, és egyre gyakrabban felmerülő kihívások közé tartoznak a galambok nagy száma, a varjak és seregélyek esetleges agresszivitása, valamint a vízpartokon élő kacsákkal, hattyúkkal és sirályokkal kapcsolatos kérdések. A madarak lehetséges hordozói és terjesztői lehetnek számos fertőző betegségnek és parazitának, ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról, hogy ezek a gerinces állatok örülni és szenvedni képes, érző lények, amelyeket nemcsak az erkölcsi érzék, hanem a jogszabályok is védenek.⁶ A tanulmány célja, hogy feltárja az urbanizált madarakkal kapcsolatos problémákat, és a városi madárkérdés humánus megoldása kapcsán megkísérelje megtalálni és elősegíteni azt a lehetséges megoldást, amely biztosítja az urbanizált madárvilág fennmaradását.

Kulcsszavak: természetvédelem, urbanizáció ökológiai hatásai, urbanizált madarak, varjúfélék, galambfélék, urbanizált madarakkal kapcsolatos problémák humánus megoldása

ABSTRACT

The impact of birds living in our cities on human and animal welfare, as well as public health, is a prominent and timely issue today. Among the challenges that concern the public and are increasingly arising in urban environments are the large number of pigeons, the possible aggressiveness of crows and starlings, and issues related to ducks, swans and gulls living on watersides. Birds can be potential carriers and spreaders of numerous infectious diseases and parasites, but it should not be forgotten that these vertebrates are sentient beings capable of joy and suffering, and are protected not only by moral sense but also by law.

⁴ Állatvédelmi szakjogász, PhD hallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Alkotmány-jogi Tanszék, erika.kallai@hotmail.com

⁵ A Közös ügyünk az állatvédelem Alapítvány támogatásával készült.

⁶ Közös ügyünk az állatvédelem Alapítvány 2024.

The aim of the study is to explore the problems associated with urbanized birds and, in relation to the humane solution to the urban bird issue, to attempt to find and promote a possible solution that ensures the survival of urbanized birdlife.

Keywords: nature conservation, ecological effects of urbanization, urbanized birds, corvids, pigeons, humane solutions to urbanized bird problems

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az urbanizáció hatására egyre több ember távolodott el a természettől.⁷ Az emberiség beavatkozott az evolúció természetes folyamatába.⁸ Az urbanizáció, mint korunk egyik legfontosabb környezeti hatása lehetőséget teremt az emberek és a vadon élő állatok populációi közötti gyakori interakciókra.⁹ Számos faj egyede él városi területeken, amelyeknek a viselkedése jelentősen eltér a nem városi populációktól.¹⁰ Az állatvilág tagjai közül kifejezetten nagy figyelem irányul a madarakra életmódjuk, kinézetük, énekhangjuk miatt. A madarak ugyanakkor a biológiai sokféleség indikátorai, populációik és viselkedésük változása jelzi az adott élőhely természeti állapotát.

Az urbanizáció következtében a fellelhető természetes élőhelyek módosulhatnak, elpusztulhatnak, vagy feldarabolódhatnak sok kisebb élőhelyre.¹¹ A feldarabolódott természetes élőhelyfoltok a városi területeken gyakran elszigetelődnek, ezzel korlátozva a fajok mozgását a foltok között.¹² A városi élőhelyek szerkezetében, összetételében és környezeti paramétereiben bekövetkező változások gyakran negatívan befolyásolják az ott élő szervezeteket, megváltoztatva a viselkedési mintázatukat, térbeli eloszlásukat, fenológiájukat, a szervezetük állapotát és az aktivitásukat,¹³ amelyek változásokat okoznak a városi élőlényközösségekben¹⁴ beleértve az emlősöket,¹⁵ madarakat,¹⁶ ízeltábúakat¹⁷ és növényeket.¹⁸

Az évszázadok alatt hazánk településein élő közel 40–50 urbanizálódott madárfaj a túlélése érdekében

7 Takács–Sánta 2008, 54–55.

8 Paulovics 2020, 116–124.

9 Chamberlain et al. 2009, 1–18; Seress & Liker 2015, 373–408; Evans, Newson & Gaston 2008, 19–39.

10 Ditchkoff, Saalfeld & Gibson 2006, 5–12.

11 McKinney 2006, 247–260.

12 Forman 2008, 1–408.

13 McIntyre 2011, 7–16.

14 Grimm et al. 2008, 756–760; Kowarik 2011, 1974–1983.

15 McKinney 2008, 161–176.

16 Chace & Walsh 2006, 46–69.

17 Csicsék 2024, 1–54.

18 Williams, Hahs & Vesik 2015, 78–86; Singh, Singh & Singh 2018, 428–435.

jól alkalmazkodott az ember jelenlétéhez.¹⁹ A települések számtalan előnyt biztosítanak számukra, amely egyes fajokat tartós megtelepedésre ösztönzött. A 4–6 000 évvel ezelőtt meredek sziklafalak hasadékaiban fészkelő galambokról már nem is gondolnánk, hogy máshol is élhetnének, mint a városban, de sok, az ember számára kevesebb gondot okozó madárfaj, mint például a füsti fecske, a sarlósfecske, vagy a fehér gólya szinte teljes hazai állománya is épületeken, építményeken fészkel. Az ún. kozmopolita fajok, mint például a seregély és a feketerigó szintén kiválóan alkalmazkodtak a városi környezethez. A nagyobb városi zöldfelületeken és a külterületeken pedig feltűntek már az embert kerülő (urbanofób) fajok is. A városi környezet által nyújtott előnyök telente további vendégmadarakat csábítanak a településekre, mint például a sűvöltőt, a fenyőrigót, és a vetési varjút. Az elmúlt évtizedben szemtanúi lehettünk a szürke gém urbanizálódásának is.²⁰

A városok meghatározó ismertetőjegyei a légszennyezés, a hőmérséklet eltérése a környező természetes élőhelyekhez képest, a fokozott mértékű zaj–²¹ és fényszennyezés,²² amelyek hatással lehetnek a városi környezetben élő élőlények számára, a fajösszetételére,²³ a szaporodásukra,²⁴ a predátor és a préda kapcsolatára,²⁵ és a madarak tollazatára.²⁶ Egy kutatás pedig arra a megállapításra jutott, hogy a városi madarak (cinegék, varjak, csuszkák, ökörszemek) a testméretükhöz képest nagyobb aggyal rendelkeznek,²⁷ de léteznek kis agyú városlakó fajok (füsti fecskék) is.²⁸

A városok tehát merőben új élőhelyeket kínálnak az élővilág számára. Ahhoz, hogy ebben a környezetben megtalálják a maguk helyét, alkalmazkodniuk kell, amely viszont számos változást hoz magával az egyed viselkedésében, fiziológiájában és fizikai megjelenésében, amelyhez nem kellenek évmilliók, hiszen már néhány generáció után is szemmel látható a változás.

A vadon élő fajok városiasodására²⁹ talán a legjobb példa a fekete rigó (*Turdus merula*),³⁰ amely Európa–szerte az utóbbi mintegy kétszáz év leforgása alatt erdőlakóból városlakóvá vált.

19 Lu et al. 2025, 1–12.

20 Szigeti 2025.

21 Brumm 2004, 434–440; Slabbekoorn & Peet 2003; Slabbekoorn & den Boer–Visser 2006, 2326–2331; Partecke, Van't Hof & Gwinner 2004, 1995–2001; Partecke, Schwabl & Gwinner 2006, 1945–1952; Garamszegi et al. 2007, 86–96; Garamszegi, Eens & Török 2008, 1–7; Brumm 2006, 1003–1004.

22 Grunst et al. 2024, 1–10.

23 Grimmond 2007, 83–88.

24 Charmantier et al. 2017, 1–13.

25 Moller 2008, 63–75.

26 Andrei 2025.

27 Carrete & Tella 2011, 1–8.

28 Puu 2011.

29 Seress & Liker 2015, 373–408.

30 Mueller et al. 2013, 3629–3637.

Napjainkban éppen ezért kiemelt, és időszerű kérdéskör a nagyvárosokban élő madarak hatása az emberek és az állatok jóllétére, és a közegészségügyre. A városi környezetben a közvéleményt leginkább foglalkoztató és egyre gyakrabban felmerülő kihívások közé tartoznak a galambok nagy száma, és a varjak esetleges agresszivitása,³¹ ezért e két fajon keresztül rámutatnak az urbanizált madarakkal kapcsolatos problémákra, és megkíséreltem megtalálni a lehetséges megoldást a városi madárkérdés humánus megoldására.

2. VARJÚFÉLÉK

Hazánkban a két leggyakoribb varjúféle a vetési varjú (*Corvus frugilegus*) és a dolmányos varjú (*Corvus cornix*). A két faj közül a vetési varjú vándormadár, Ukrajnából és Lengyelországból érkezik hazánkba az ottani tél elől, ellenben a dolmányos varjú kifejezetten hazai madár, itthon marad télen is.

A madárcsoport minden tagját több mint egy évszázada dúvadként kezelik, elpusztítják fészkeiket, mérgezik, kilövik és csapdazzák őket. A varjak által okozott mezőgazdasági károk miatt az 1960-as években felerősödött a varjakkal kapcsolatos társadalmi vita, amelyet „második varjúpernek” is szokás nevezni, és oda vezetett, hogy 1971-től az illetékes minisztérium a faj védettségét először csökkentette, majd teljesen feloldotta, tehát a vetési varjút korlátlanul lehetett vadászni. A lakosság, a gazdálkodók, és a vadásztársaságok elkezdtek egész évben löni őket és a költés idején is belélttek a fészkekbe, felgyújtották a fészkeket, vagy kiszedték a fiókákat a fészkekből, de például Békés vármegyében szokássá vált, hogy a fiókákból varjúlevest főztek. Az illetékes minisztérium 1981-től engedélyezte egy kizárólag varjűfélére ható mérge alkalmazását, amely veseelégtelenséget okozva, napokig tartó szenvedés után ölte meg azokat a madarakat, amelyek a fészektelepek mellett kihelyezett, méreggel injektált tyúktojásokat elfogyasztották. Ezt a módszert a vadásztársaságok a mérge használatának 1996 évi betiltásáig országszerte alkalmazták, de féllegális használata még további tíz évig előfordult, annak ellenére, hogy a vetési varjút 2001-től ismét védetté nyilvánították. „A vetési varjak lakott területekre való behúzóda a fegyveres gyérítés fokozódása és a külterületi mérgezések eredményeként felgyorsult, az ezredforduló időszakában szó szerint bemenekültek a településekre, gyorsan megtanulva, hogy ott nem fenyegeti őket az ember.” A településeken azonban egy másik konfliktus keletkezett, ahol már nem a kártételük zavarja a lakosokat, hanem a varjútelepek hangzavara, az ürülékiszennyezés, és a közegészségügyi veszély.³²

A vetési varjú a maga építette gallyfészkekből álló telepekben költ, amelyek más fajok, mint például a csóka (*Coloeus monedula*), az erdei fülesbagoly (*Asio otus*) és a kék vércse (*Falco vespertinus*) számára is otthont adnak. Ezeket a fajokat együtt kell védeni, mert hosszú távon stabil kék vércse állomány csak a vetési varjak költőtelepeinek megőrzésével biztosítható. A vetési varjú hazai állománya a harminc évvel ezelőttihez képest több mint 90%-kal lecsökkent, így a kék vércsék élőhelyein is eltűntek a fészektelepeik. A varjútelepek hiányában a vércséknek be kellett érniük a szarkák egymástól távoli, elszórtan épített

31 Közös ügyünk az állatvédelem Alapítvány 2024.

32 Szabadi 2025.

fészkeivel, azonban a faj magányosan nem képes hatékonyan szaporodni, mert nem működik a csoportos táplálékkeresés és a ragadozók elleni közös védekezés, amelyeknek következtében az elmúlt tizenöt évben a kék vércsék száma 50%-kal csökkent. Az évek során ráadásul egyre több varjú menekült a városokba, ahova a kék vércsék nem tudták követni őket. A vetési varjút ezért hazánkban 2001-ben természetvédelmi oltalom alá kellett vonni, annak ellenére, hogy a Természetvédelmi Világszövetség (International Union for Conservation of Nature-álta, IUCN) által közzétett Vörös lista (Red List of Threatened Species) szerint globálisan a nem veszélyeztetett fajok közé tartozik. 2006–2009 között kék vércse fajvédelmi program zajlott Magyarország és Románia összefogásával az Európai Unió LIFE Nature alapjának támogatásával, amelynek keretében 3 500 műfészek került telepyszerű kihelyezésre, de ez nem jelentett hosszú távú megoldást. A cél, hogy a kék vércsék újra természetes közegben, vagyis a varjútelepeken költsenek. Ennek legfontosabb lépése a vetési varjak állománycsökkenésének megállítása, és el kell érni, hogy újra telepeik alakuljanak a kék vércsék élőhelyén.³³ A fokozottan védett kék vércse hazánk egyik legkisebb, és legszínesebb ragadozó madara, amely szintén 2001 óta védett madárfaj. A különlegessége, hogy nem épít saját fészket, hanem jellemzően a vetési varjak fészkeit foglalja el, továbbá, hogy a ragadozó madaraink közül egyedülként telepesen költ. A vetési varjú védett madár, hazai állománya 30 ezer pár körüli lehet. A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (a továbbiakban: MME) 2009-ben a vetési varjút a kék vércsével együtt az „év madarává” választotta. A vetési varjú rendkívül intelligens madár. A varjú telepeken a fajtársak közelsége, az egyedek szociális kapcsolódásai és a fiókák táplálása hatalmas mozgással és hangzavarral jár. A telepes előfordulás miatt ráadásul nagyobbak tűnhet az állományuk, amely a téli vendég madarakkal is kiegészülhet. A telepesen költő vetési varjak hangoskodásukkal és a telep környékét beszennyező ürülékükkel zavarják leginkább az embereket, és egyre gyakrabban merül fel részükről a kolónia megszüntetésének az igénye, amely azért érdekes paradoxon, mert a faj éppen az ember zavarása elől menekült az emberek közelébe, a településekre. A vetési varjú mindenevő állat, legszívesebben egerekkel, pockokkal, lárvákkal, kukacokkal és más hasonló talajlakókkal táplálkozik, amelyeknek az élőhelye és a populációja lecsökkent az intenzív agrárgazdálkodás miatt, ezért azokat növényi részekkel, magvakkal, vagy a kelő kukoricával pótolták, tehát alkalmazkodtak azokhoz a körülményekhez, amelyeket az ember az állat számára negatívan változtatott. A rendszerváltást követően az Európai Unió területalapú támogatások maximalizálása érdekében a gazdák minden területet beszántottak, eltűntették a táblák közötti mezővédő erdősávokat, amelynek következtében a természetes élőhelyek, és az itt élő növények és állatok faj- és egyedszáma lecsökkent, és a szuperintelligens állatcsoport egyre több képviselője beköltözött lakott területekre.

A dolmányos varjú Európában stabil állományú faj,³⁴ hazánkban gyakori fészkelő, és szintén sikeresen alkalmazkodott az ember által megváltoztatott környezethez. Napjainkban egyre többen ellenszenvvel viseltetnek iránta, mert feltűrja a szemeteseket, kifosztja a kisebb madarak fészkeit, ráadásul állománya a településeken egyre növekszik, mert lakott területeken nem lehet vadászni a fajra.

33 Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület 2009.

34 Tucker & Heath 1994, 1–600.

A dolmányos varjú a Berni Egyezmény III. Mellékletében és az Európai Parlament és a Tanács a vadon élő madarak véelméről szóló 2009/147/EK irányelv (a továbbiakban: EU Madárvédelmi Irányelv) II. Melléklet B. részében található. A faj hazánkban fészekről természete miatt az EU Madárvédelmi Irányelv alapján július 1. – február 28(29). közötti időszakban vadászható.³⁵ Európában a földön fészkelő szárnyas apróvadállomány egyik legfontosabb predátora, ezért a szárnyas apróvad természetes populációinak fenntartása nehézségekbe ütközik.³⁶ A vadászható fajokon kívül a védett fajokra is kedvezőtlen a hatásuk, ezért gyérítése jogszabályi keretek között indokolt.

Magyarország EU tagságából adódóan a dolmányos varjú és a vadászható varjófélék vadászatára EU Madárvédelmi Irányelv rendelkezései az irányadók, amelyek beépültek a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló 1996. évi LV. törvénybe (Vtv.) és az annak végrehajtásáról szóló 79/2004 (V. 4.) FVM rendeletbe (a továbbiakban: Vhr.). Hazánk a Madárvédelmi Irányelv 7. cikk (3) bekezdése, és a II. melléklet B. része alapján azon tagállamok közé tartozik ahol a dolmányos varjú, a szarka és a szajkó vadászata engedélyezhető a Vhr. 1. § (1) bekezdés b) pontjának bb) 9–11. alpontjai alapján, szemben a védett és a fokozottan védett növény– és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok köréről, valamint az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény– és állatfajok közzétételéről szóló 13/2001. (V. 9.) KöM rendelet 2. számú mellékletében felsorolt védett vetési varjúval.³⁷

Jellemzően magányosan fészkelő (szoliter), stabil territoriális rendszerben él.³⁸ A fészektartó fák vonatkozásában nem válogatós. Nem a fafaj, hanem a tartó–védő funkció fontos számára. Kutatások rámutattak arra, hogy a fészekmagasság nem függ a fafajtól és az élőhelytípustól.³⁹ Nagy magasságokba épített terjedelmes és stabil gallyfészkek belsejét sárral kitapasztja. Évente egy költsé van, de fészekaljának pusztulása esetén sarjűfészket rak. A fészekalj 4–6 tojásból áll.⁴⁰ A fiókák 18–20 nap után kelnek ki, és 4–5 hetes korban elhagyják a fészket. Táplálékuk elsősorban állati eredetű, rovarokat, puhatestűeket, kisebb gerinceseket, dögöket és magvakat fogyasztanak.

A dolmányos varjú hazai állománya viszonylag állandó (2021: 5 481, 2022: 5 850, 2023: 5 996, 2024: 5 702, 2025: 5 749 év/egyedszám),⁴¹ amelynek nagyságát a fészkelőhelyek megléte, vagy hiánya, a táplálék mennyisége, a betelepülések mértéke és a vadászati szabályozás hatékonysága befolyásolja.⁴² Hazánkban a dolmányos varjú mindenhol előfordul, kedveli a síkvidéki fasorokkal, erdősávokkal tarkított

³⁵ Faragó, Kovács & Hajas 2017, 15–48.

³⁶ Potts 1986, 1–274.

³⁷ Faragó, Kovács & Hajas 2017, 15–48.

³⁸ Hewson & Leitch 1982, 235–238; Smedshaug et al. 2002, 1–13.

³⁹ Kövér, Juhász & Gyüre 2012, 35–39.

⁴⁰ Faragó 2001, 113–132.

⁴¹ Országos Vadgazdálkodási Adattár 2025, 1–70.

⁴² Faragó, Kovács & Hajas 2017, 15–48.

mezőgazdasági tájat, ártéri liget– és galéria erdőket, de az 1960–as évektől elkezdtek beköltözni a településekre,⁴³ amely folyamat azóta is tart.⁴⁴ A dolmányos varjú számára elsődleges szempont a városokban megbújó diverz táplálkozási– és fészkelési lehetőség, és a biztonság a predátorokkal szemben,⁴⁵ amely mellé társul a faj magas szintű ökológiai rugalmassága, habituációs képessége.⁴⁶

A dolmányos varjú és a szarka elszaporodó állományai jelentős hatást gyakorolnak a városi madárfaunára, és a település peremterületén élő apróvadak szaporulatára. Zajongásuk, kukázásuk és egyre gyakoribbá váló agresszív viselkedésük miatt az ember számtalan módszerrel próbál fellépni velük szemben, mint például a lelövés, az élve befogás (Larsen–csapda,⁴⁷ svéd–csapda,⁴⁸ létrás csapda⁴⁹), és a fészkek eltávolítása.

Az urbanizált madárállomány szabályozása számos módon megvalósulhat, azonban fontos hangsúlyozni, hogy önmagában egyik módszer sem jelent megoldást. A dolmányos varjú állomány szabályozásának egyik leghatékonyabb eszköze a fészkelő állomány alacsony szinten tartása, amelynek végzése során a természetvédelem érdekeit figyelembe kell venni.

A legnagyobb probléma, hogy a varjufélék természetes élőhelyeit gyakorlatilag elpusztítja a civilizáció. A csökkenő számú erdős terület miatt a varjak nem tudnak mást tenni, mint olyan helyeken keresnek menedéket, ahol még vannak fák, és bőséges a táplálék, amelyet az ember által pazarlóan ételmaradékokkal teledobált nyitott szemetesek kiválóan biztosítják számukra, ezért rászoktak a számukra rendkívül kedvező élelemforrásra, a kukázásra.

A varjak jelenléte (károgás, parkoló autókat, járdát, udvart szennyező ürülékük, az általuk szétvert kommunális hulladék, kifosztott kisebb madarak fészkei) zavarja a lakosságot és követelik az önkormányzattól a fák gallyazását és a fészkek eltávolítását, pedig ettől a varjak nem fognak elköltözni a településekről. A megsemmisített fészkeket két héten belül újjáépítik, illetve a környéken kezdenek majd új fészkek, fészektelepek építésébe, amely miatt az érintett terület nagysága jelentősen megnő. Napjainkra számos kutatás igazolta, hogy a varjufélék hazai képviselői olyan intelligensek, mint az 5–7 éves gyermekek, ezért nem meglepő, hogy az emberek üldöztetésével szemben védekezni kezdtek. A varjak értik az ok–okozati összefüggéseket, képesek előre tervezni, gondolkodásuk analitikus, eszközöket használnak, akár adott sorrendben egymás után többet is alkalmaznak, ezeket emlékezetből is összeállítják. Kitűnő a memóriájuk, amit az élelem elrejtéséhez is használnak, akár kétszáz különböző

43 Faragó 2015, 1–542.

44 Kővér, Juhász & Gyüre 2012, 35–39.

45 Kalotás 1995, 66–68; Vuorisalo et al. 2003, 69–87; Bedő & Heltai 2003, 98–106.

46 Konstantinov 1982, 1837–1845; Von Busche 2001, 18–30; Withey & Marzluff 2005, 205–221; Sorace 2001, 547–560.

47 Hajas 2007, 21; Hajas 2011, 267.

48 Hajas 2012, 316.

49 Bub 1995, 1–448.

rejtekhelyet is képesek megjegyezni, és arra is emlékeznek, hogy melyik helyen mit hagytak. Képesek megkülönböztetni az emberi arcokat, meg tudják becsülni, hogy mekkora egy adott tárgy súlya.⁵⁰ Számos fotó készült a Margitszigeten egy dolmányos varjúról, aki nem csak felismerte, hanem ki is használta a főváros által biztosított lehetőségeket. A fényképek tanúsága szerint a szemetesbe dobott kenyert beáztatta a gyeplócsalás után visszamaradó pocsolóvizébe, amelyben a kenyér felpuhult, és könnyebben el tudta fogyasztani. A varjűfélék élni akartak és nem kipusztulni, ezért beköltöznek a településekre, ahol túlélhetnek, és ahol védelmet találhatnak. Élték volna ők továbbra is saját természetes élőhelyükön, de az ember megsemmisítette azokat.

Az ember–állat konfliktusokban tetten érhető folyamatos üldöztetésük és az emberi hibák, amelyekkel a varjűfélék szabályszerűen beüldözték a természetes élőhelyükről a lakott területekre, ahol már nem lehet vadászni rájuk, és amelyek rontott, fragmentált szegélyvegetációs jellegű környezete a számukra ideális élőhelyet kínálta,⁵¹ ahol a természetes táplálék mellett rengeteg a számukra szintén megfelelő élelembázist jelentő szerves hulladék (kukázás), és a természetesnél jóval nagyobb egyes préda énekesmadárfajok állománysűrűsége, azonban az embert ekkor már nem csak a táplálkozásuk, hanem a hangoskodásuk, és a szennyezésük is zavarni kezdte. Az ember–állat konfliktus hátterében többek között az áll, hogy a faj teljes mértékben alkalmazkodni tudott a városi körülményekhez.

3. GALAMBFÉLÉK

A galambok házasítása 4–6000 évvel ezelőtt történt a barlangokban, illetve a meredek sziklafalak hasadékaiban fészkelő szirti galambokból. A házigalambok évezredek óta részesei az emberi kultúrának, elsősorban a városiak életének, mert az emberek számára táplálékot jelentenek, hírt visznek, vagy éppen házi kedvenként egész egyszerűen csak gyönyörködnek bennük. Számos galambfaj képviselői egy életre választanak párt maguknak. Az ember számára éppen ez az erős családi kötelék, a területhű, nem vonuló életmód tette őket szerethetővé. Az emberek rájöttek arra is, hogy a háznál nevelt galambok nem szöknek el a galambdúcokból, és a fészketől, továbbá a párjától elszakított madár akár több ezer kilométerről is visszatér az otthonába.⁵²

A galambok részt vettek mind a két nagy világégésben. Katonák életét mentették meg azzal, hogy kémjelentéseket, harcászati információkat juttattak el a vezérkarnak, gyakran a rádiónál is jobb hatásokkal. A II. világháborúban a brit kormány mintegy 250 ezer postagalambot alkalmazott, közülük 32 hadi hírvívő galamb megkapta az állatok számára alapított legmagasabb kitüntetést, a Viktória–keresztnek megfelelő Dickin Medal–t. A viselkedéstudomány úttörőjének nevezett Dr. Skinner megtanította a galambokat pingpongozni és rakétát irányítani. Az egyik leghíresebb galamb Lady Astor névre hallgató madár volt, aki a szövetséges erők sürgős üzeneteit továbbította az észak–afrikai

⁵⁰ Faar 2023.

⁵¹ Orbán 2025b.

⁵² Orbán 2025a.

frontvonalakon, sokszor sűrű golyózápokban, amely elvitte egyik lábát és szárnytollainak felét.⁵³ Az emberiség szolgálatában álló galambok a II. világháborút követően sem vonultak azonnal nyugdíjba, tulajdonképpen az 1980-as évekig folytatták több mint ötévezredes szolgálatukat. A magas hegyekkel szabdaltnak, nehéz távközlési viszonyokkal rendelkező Svájcban a postagalambok 1969-ig hadkötelesek voltak, a hegymászó expedíciók galambokkal adtak hírt magukról. Az USA-ban a sok telefonos félreértés miatt 1962-ig galambok vitték a hírüzeneteket egyes rádióállomások és tudósítók között. A franciaországi Lyonban az 1980-as évekig a forgalmi dugókban szalamoszó motoros futároknál is gyorsabb galambok szállították a kórházi vérmintákat. Az Amerikai Egyesült Államok Parti Őrsége hajótöröttek felkutatásában vette igénybe a pilótáknál sokkal jobban látó, speciálisan képzett galambok segítségét. A gép hasa alatt, átlátszó falú dobozban, sugárirányban galambok ültek, és ha vízen hánnykolódó szilárd testet vettek észre, az előttük lévő gomb megnyomásával a felderítendő útirányról tájékoztatták a pilótát. 2016-ban Londonban galambokat szereltek fel légszennyezettség-érzékelőkkel, akik segítettek felhívni a figyelmet a nagyvárosok egészséggrongoló környezetszennyezettségére. Napjainkra pedig a galambok többek között képesek a metró használatát is megtanulni. A galambok tehát a varjúfélékhez hasonlóan rendkívül intelligens állatok.

A szakértők szerint a házi galambokkal – amíg ellenőrzött körülmények között élnek a hozzáértő tenyésztőknél – nincs baj, a gond akkor kezdődik, amikor az emberi gondoskodás megszűnése, vagy túlnépesedés miatt elszöknek, és részben visszavadulva parlagi galambbá válnak.⁵⁴ A félvad galambok azért jelentenek problémát, mert az emberi felügyelet hiányában korlátlanul érvényesülhet hihetetlen alkalmazkodó- és szaporodóképességük, amelynek következtében a nagyvárosokban akár milliós nagyságrendűre duzzadhat az állományuk. A galamboknak elképesztő alkalmazkodóképességük mellett hihetetlen az utódgondozásuk. A galambok, több madárfajhoz hasonlóan, a begy megduzzadó falából képződő, az emlősök tejéhez hasonló váladékkal etetik a fiókáikat, fészkelajanként általában kettőt. A begytejnek köszönhetően az utódnevelés folyamatát nem korlátozza a növényevő fajokra jellemző szezonális táplálékkinálat, ezért a parlagi galambok a városok szerves hulladékban és fészkelőhelyben gazdag környezetben egész évben, sőt télen is képesek költeni, akár nyolc alkalommal is egy évben. Alapvetően nem magukkal a szelíd és változatos színű szemet gyönyörködtető galambokkal van probléma, hanem a csapatos, területhű életmódjuk miatt, elsősorban zárt vagy csapadéktmentes területeken (padlások, falfülkék) felhalmozódó ürülekükkel. Emésztésélettani adottságukból kifolyólag a galambok nem szobatiszták, és táplálékkeresésük közben az ürüleküket elpotyogtatják. Az összegyűlt galambok lakó- és irodaházakon, műemlék épületeken lévő fészkelő- és pihenőhelyeiken töltik idejük nagy részét, amely miatt a probléma koncentráltan jelentkezik.⁵⁵

2007-ben például összeomlott egy híd Minneapolisban. A vizsgálat kiderítette, hogy a galambok felhalmozódott ürüleke is szerepet játszhatott a több mint tíz ember halálát okozó tragédiában. A

53 Múlt–kor történelmi portál 2010.

54 Orbán 2025a.

55 Orbán 2025a.

nyolcsávos híd többek között azért omolhatott össze, mert az évek alatt felgyülemlett madárürülék felgyorsította az acélszerkezet rozsdásodását. A galambok ürüléke ammóniában és sóban gazdag, ezek esővízzel összekeveredve az acél rozsdásodását kiváltó kis elektrokémiai reakciókhoz vezethetnek. Ebben az esetben nagymértékben közrejátszhatott az emberi hanyagság és nemtörődömség, mert az ürüléket évek alatt sem távolították el, pedig a statikus mérnökök már húsz éve tisztában voltak a probléma súlyával.⁵⁶ Az eset rámutatott arra is, hogy a városban élő erkéllyel rendelkező lakástulajdonosoknak a galambok ürülékének az eltávolítását célszerűbb minél hamarabb elvégezni, mert hosszabb távon meggyengülhet tőlük az erkély szerkezete.

A túlszaporodott galambpopuláció problémája nem csak hazánkban, hanem a világ számos nagyvárosaiban komoly nehézséget okoz. Velencében a Szent Márk tér nemcsak a turisták, hanem a galambok kedvenc gyülekezési helye is. A turisztikai látványossággént szolgáló galambokat azonban napjainkban tilos etetni, ugyanis a húszezresre becsült galamb állomány már negyvenszer akkora, mint amennyi közegészségügyileg elviselhető. Gyakran előfordul, hogy a madarak a teraszon étkező vendégek vagy a sétálók kezéből kiragadják az ennivalót, ezért egyes velencei szállodák vízpisztollyal „fegyverzik fel” vendégeiket a mohó galambok és sirályok ellen. A szakemberek szerint a galambhelyzet a folyamatos etetés miatt fajult el, éppen ezért ma már súlyos büntetést kell fizetnie annak, aki eteti a galambokat.⁵⁷ Londonban a Trafalgar tér környékén a galambok óriási csapatokba verődve repkednek. Régebben hétvégenként családi kikapcsolódást jelentett a londoniaknak a rájuk szálló madarakban gyönyörködés, amelyet számos film, mint például a Mary Poppins is megörökített. Napjainkban azonban már tilos a galambok etetése, és a szabályt megszegők ötvenfontos bírságot is kaphatnak. Prágában azzal próbálkoztak, hogy a madaraknak szánt eleségbe fogamzásgátlót kevertek. A német városokban vándorsólymokat vetettek be ellenük. Bécsben szintén tilos az etetésük. A városvezetés a fajnak megfelelő eledelt tartalmazó galambdúcot épített, amelyben négyszáz állat fér el. A madarak fészket is rakhatnak, de a szakértők műtojásra cserélik a galambtojásokat, így megakadályozzák a túlszaporulatot. Párizsban sterilizáló hatású eledellel próbálkoznak, amely ellehetetleníti a tojások kikelését. A legsúlyosabb szankciókat USA egyes államai alkalmazzák, például Új-Mexikóban börtönbe zárhatják azt, aki közterületen galambokat etet.⁵⁸

Hazánkban először 2010-ben figyeltek fel a parlagi galambok elterjedésére. Általánosságban elmondható, hogy ahol egy galamb megjelenik, később megjelenik több is, és – mivel a helyzetük kényelmes, ugyanis a nem megfelelő hulladékkezelésnek köszönhetően bőven találhatnak maguknak táplálékot – nem fognak elmenni máshova, és ha már elszaporodtak, akkor nagyon nehéz és költséges megszabadulni tőlük.

56 Dulácska 2022, 101–104.

57 Bényei 2023.

58 Kórë 2010.

Napjainkban számos humánus galambriasztó módszer létezik, amelyek nyilvánvalóan nem olcsók, mint ahogy a kutyák, vagy macskák ivartalanítása sem az. Az egyik legbiztosabb módszer (megelőzés) a lehálózás, amellyel a panelház lapos tetején lévő szellőzőkémény lezárásra kerül.⁵⁹ Abban az esetben, ha a probléma már fennáll, szükségessé válnak más módszerek is, mint például a galambok élve befogása, fogamzásgátlóval kezelt táplálékkal történő etetés (hazánkban nem engedélyezett az orális fogamzásgátlás), műtojások, madárijesztő figurák alkalmazása, galambriasztó gél, galambriasztó folyadék használata, mechanikus galamb távoltartó rendszerek, elektromos galambriasztó rendszerek kiépítése, ultrahangos riasztás, optikai riasztás, riasztólámpák, ragadozó madarak alkalmazása.⁶⁰ Terézváros önkormányzata például solymással és vadászmadaraival próbált harcolni a Nyugati téren túlszaporodott galambok ellen.

4. MEGOLDÁSI JAVASLATOK

Napjainkban nyilvánvalóvá vált, hogy a településeken túlzottan elszaporodott galamb és varjúpopuláció számos problémát okozhat és hatást gyakorolhat az emberek, és az állatok jóllétére, valamint a közegészségügyre.

A varjúfélék egyrészt előszeretettel rabolják ki más madarak fészkeket, és a felnőtt egyedekkel is hamar elbánnak, másrészt az emberek nem nézik jó szemmel hangoskodásukat, agresszív viselkedésüket, és a kukázásukat, akik opportunista módon, és hihetetlen magas intelligenciájukkal minden lehetőséget kiaknáznak. A szuperintelligens állatfaj legnagyobb vétke, hogy az év meghatározott szakaszában az ember gazdasági érdekeit szolgáló vetés, az apróvad, és énekesmadarak fiókái szolgálnak számukra táplálékkul. Az emberek ugyanakkor elfelejtik, hogy ezeknek a madaraknak a tápláléka főleg ízeltlábúak és kistrágszálók, amelyeket a legelőkön, a tarlókon, a parkokban és a talajon böngészve gyűjtögetnek össze, és amellyel a mezőgazdaság számára hasznos hajtanak, mert az aratás időszakában eltakarítják az elkaszált állati tetemeiket, rovarokat, és kisebb gerinceseket. A szántóvető gazdák a vetési varjút a XX. század elejéig hasznosnak és nélkülözhetetlennek tartották a faj rovar- és trágszálóiró tevékenysége miatt. A paraszti gazdálkodásban a kisebb parcellák, a termesztett növények nagyobb változatossága és a kétkezi személyes munkavégzés volt a jellemző, a varjú pedig elkerülte az embert és megtalálta a helyét, természetes szerepét. A későbbiekben megjelentek a TSZ-ek, majd az iparszerű, kevés haszonnövényre koncentráló intenzív növénytermesztés, a teljes körű vegyszerezés, és a varjúfélék nemkívánatossá váltak. A mezőgazdaság termelési módszerei gyorsan változtak, a fokozódó gépesítés, növényvédőszer- és rovarölőszer-használat miatt a természetlakok növekedtek, de teljesen megszűntek a korábban gondokat okozó rovargradációk. Emiatt a rowarevő madarak, köztük a vetési varjak táplálékállatainak állományai drasztikusan, a táplálékhiány szintjéig csökkentek a madarak szemszögéből.⁶¹ Az ember gyökeresen beavatkozott a természet rendjébe, elpusztította a fészkelőhelyeiket, és mind a mai napig folyamatosan üldözi őket, amelynek hatására a varjúfélék, sok

⁵⁹ Orbán 2025a.

⁶⁰ Orbán 2025a.

⁶¹ Szabadi 2025.

más hasonló élőhelyigényű madárral együtt egyre nagyobb számban és arányban voltak kénytelenek a számukra egyedüli biztonságos lakott területekre költözni, hiszen élni akartak, nem pedig kipusztulni és ezért inkább megtanultak alkalmazkodni.

A galambok pedig évezredek óta városlakó madarak, akik az adott településsel együtt fejlődtek, mégis egyre többen szeretnék ezeket a madarakat egyszerű, gyors és olcsó módszerekkel elűzni a településekről.⁶²

A galambok túlszaporodása a városokban elsősorban az emberi nemtörődömség, és a nem megfelelő hulladékkezelésnek a következménye, amely okok megszüntetésével megoldódhatna a galambok által okozott probléma, mert a könnyelmű módon kezelt szétdobált szerves hulladék, és a célzott etetésük korlátlan táplálékforrást biztosít számukra.

Véleményem szerint éppen ezért rendkívül fontos a megelőzés, és nem akkor kell cselekedni, vagy a hivataloktól közpénzen követelni a galambok eltávolítását, amikor a galambállomány kezelhetetlen módon túlszaporodott, hiszen a nem megfelelő hulladékkezelésnek köszönhetően bőven találunk maguknak táplálékot. Ezért pedig az ember a felelős. Kétségtelen tény, hogy az emberek arról nem tehetnek, hogy a településeken nem élnek meg a galambok természetes ragadozói, és az épületek kiváló fészkelőhelyül szolgálnak számukra, bár szerintem az épületek folyamatos karbantartásával ez a kellemetlen helyzet megelőzhetővé válna. Arról viszont nagyon is tehetnek, hogy a könnyelmű módon kezelt, szétdobált szerves hulladék, illetve a célzott etetésük miatt korlátlanul rendelkezésükre áll a táplálék. Éppen ezért nem kell azon meglepődni, hogy a madarak a pazarlóan ételmaradékokkal teledobált köztéri nyitott szemeteseket megtalálják és rászoknak a számukra rendkívül kedvező élelemforrásra, a kukázásra. Ilyen ideális körülmények között pedig elég néhány betelepülő egyed, és néhány év alatt máris ellephetik a város parkjait, köztereit, és lakótelepeit, ahol pedig egy galamb megjelent, ott később megjelenik több is, és mivel a helyzetük kényelmes nem fognak elmenni máshova, továbbá nagyon nehéz és költséges megszabadulni tőlük.

Véleményem szerint a galambmentesítésnek csak akkor van értelme és esélye, ha a döntéshozók és a lakosság is megérti és elfogadja, hogy a kialakult helyzetért nem a madarak, hanem az emberi gondatlanság, és nemtörődömség okolható, és kizárólag ezen okok megszüntetésével lehet megoldani a galambok által okozott problémát.

Meggyőződésem, hogy a túlszaporodott galambok által okozott problémát nem a befogásukkal, vagy a kiirtásukkal kellene orvosolni, hanem a ma már jónéhány fejlett országban (USA, Kanada, Japán, Németország, Ausztria) széleskörűen és sikeresen alkalmazott módszereket volna célszerű ötvözni.

62 Orbán 2025a.

Nagyon jó elképzelésnek tartom a 2022-ben Bécsben alkalmazott módszert. A bécsi vadállatokkal foglalkozó szakszolgálat (Wiener Wildtierservice) által létrehozott menedék (galambhotel) egy önkormányzati épületben kapott helyet, azzal a céllal, hogy ezzel a módszerrel kontroll alatt tudják majd tartani a madárállományt. A tetőtérben kialakított fészkelő- és etetőállomás célja az is, hogy kísérleti projektként a városi galambokról adatokat gyűjtsön. A szakembereket az érdekelte, hogy hány madár veszi igénybe a szolgáltatást, mennyi eleséget fogyasztanak és mennyi tojást raknak. A szakemberek abban bíznak, hogy az intézkedés segít visszaszorítani a vasútállomás körüli madárpopulációt, ugyanis egy egészséges városi galamb évente nagyjából negyven tojást rak, ezért születésszabályozással próbálják a létszámnövekedést megállítani. A galambok a szállóban tojnak, majd az igazi tojást gipsztojásra cserélik ki alattuk. A szakemberek fontosnak tartják, hogy a stabil galambállományhoz csak egészséges madarak tartozzanak. A sebesült vagy beteg madarakat a vadállomásokon, vagy madármenhelyeken kell ellátni, majd ezt követően szabadon engedni. A szakemberek felhívták a figyelmet arra is, hogy a betegségek elsősorban azokon a gócpontokon terjednek, ahol a galambokat nem megfelelően etetik az utcán. Álláspontjuk szerint a káros kézi etetést meg kell szüntetni, és a madarakat ösztönözni kell arra, hogy az eleségért a szállóra menjenek. A projekt 200 fészkelőhellyel indult, de további 200 odúval még bővíthető. Az osztrák fővárosban azt tervezik, hogy siker esetén még több galambhotelt nyitnak majd.⁶³

Hazánkban nyilvánvalóan kevés esély van a fenti módszer megvalósítására, mivel a galambházak kialakítása és fenntartása rendkívül költséges. A takarítás, a madarak etetése, a műtojások legyártása, a fészekalak ellenőrzése, a tojások műtojásra cserélése, a begyűjtött tojások hatósági előírásoknak megfelelő megsemmisítése és még sorolhatnám sok–sok millió forint költséget jelentene helyszínenként,⁶⁴ ugyanakkor úgy vélem, hogy a galambok etetésének megtiltására reális lehetőség van.

Követendő módszernek tekintem a galambtartás és a galambetetés rendjének szabályozását. Határozottan megtiltva, és következetesen betartatva az urbanizált madarak etetésének tilalmát (a városban élők nem etethetik a nem az erre a célra kijelölt (köz)területeken és nem szoktatják környezetükbe a galambokat), és pénzbüntetéssel szankcionálva a jogkövető magatartással ellentétes tevékenységet. A szabályozás bevezetésével egyidejűleg szükségesnek tartom a lakosság figyelemfelhívását és tájékoztatását is, például úgy, hogy a hatóságok, vagy az önkormányzatok által felkért szakemberek oktatófilmekkel, kiadványokkal felhívják a figyelmet arra, hogy az urbanizált madarakat tilos etetni, és tudatosítani kell, hogy a városi galambok elszaporodása milyen betegségeket okozhatnak és az ürülékükkel telített épület nemcsak esztétikai szempontból ronda, hanem számos más veszélyt (élhetetlen környezet, omlásveszély, fertőzésveszély) rejtethetnek magukba. Szükségesnek tartom felhívni arra is a lakosság figyelmét, hogy a kommunális hulladékkal gondosabban kell bánni, a szemetet nem szabad eldobni az utcán és a kukákat, a konténereket mindig vissza kell zárni. A

63 Baumann 2024.

64 Orbán 2025a.

figyelemfelhívással egyidejűleg célszerűnek tartok egy kezdeti türelmi időszakot meghatározni, majd csak ezt követően szigorúan szankcionálni a szemetelést és a madarak etetését. Kiemelten fontosnak tartom, hogy a környezettudatos szemléletet a jövő generációja már kicsi gyermekkorától kezdődően elsajátítsa, hiszen könnyebb megelőzni egy problémát, mint jelentős költségekkel azt megoldani.

Az urbanizált madarak problémájának megoldására követendő példának tartanám, ha hazánkban is megvalósulna Japán nagyobb városaiban (Tokió, Szapporo) bevezetésre került, rendeletbe foglalt és nagyon szigorúan és következetesen betartott és betartatott kommunális hulladékkezelési terv alkalmazása, amely nemcsak alternatív, hanem egyben hosszú távú megoldást jelenthetne. Az említett nagyvárosokban a rendelet eredményeképpen megszűnt a varjak és más urbanizált madárfajok számára egy nagyon fontos ökológiai forrás, a jelentős mennyiségű táplálék, amelynek következtében drasztikusan visszaesett a városiasodott varjófajok állománya. Meggyőződésem, hogy ezt a módszert a galambok esetében is célszerű volna alkalmazni, és amennyiben ez a módszer mégsem vezetne eredményre, akkor is nyерünk vele, méghozzá szép, tiszta és élhető településeket.

Meggyőződésem, hogy az egyedüli és végleges megoldást az jelenthetné, ha az emberek megváltoztatnák a természethez való hozzáállásukat. Véleményem szerint vissza kell adni a madaraknak a természetes élőhelyeik legalább egy részét, illetve, ha ez nem lehetséges akkor létrehozni számukra azokhoz hasonló területeket. A szakértők szerint ez megvalósulhatna úgy, hogy az állam, és az önkormányzatok (kül)területein kijelölésre kerülnének olyan erdős élőhelyek, ahova az urbanizált madarak odaszoktathatók lennének, biztosítva számukra a szükséges fészeképítő gally kihelyezését és az etetésüket. Ezzel egyidejűleg szükségesnek tartom megtiltani az ország egész területén az urbanizált madarak etetését és a kommunális hulladék nem megfelelő módon történő kezelését. Majd ezt követően, ha már a madarak elkezdtek az új számukra kijelölt területen fészket rakni lehetne folyamatos munkával eltávolítani a településekről a fészkeket. Tisztában vagyok vele, hogy ezen javaslat megvalósulását az agrár- és vadgazdák nem néznék jó szemmel, és minden lehetséges eszközzel megpróbálnák ellehetetleníteni az ilyen és ehhez hasonló kezdeményezést. Álláspontom szerint ugyanakkor mégis átgondolandó volna, hiszen már az MME LIFE-pályázatának kutatása is kimutatta, hogy a hazai agrártáj 6–8 százaléka nem alkalmas arra, amit termelnek rajta. Ezeket a területeket a gazdálkodóknak pénzügyi támogatást biztosítva vissza kellene adni a természetnek, az urbanizált és a vadon élő növény- és állatfajoknak, hogy ökoszisztéma-szolgáltatásukkal segíthessék a gazdálkodókat, és ezzel egyidejűleg növelni kellene a természetkímélő, és nem termelő jellegű tevékenységek támogatását, amely a gazdákat anyagilag segítené, és érdekeltté tenné a biológiai sokféleség megőrzésében.⁶⁵

Véleményem szerint az embereknek meg kellene változtatnia a természethez való hozzáállásukat. Amennyiben pedig az emberek nem akarnak, vagy nem tudnak a természethez kapcsolatos viszonyukon változtatni, – és, ha már elvették az állatok valamennyi természetes élőhelyét – akkor tanulják meg

65 Horváth 2023.

elviselni őket. Ha odapiszkít a ház elé, akkor el kell takarítani az ürüléket és fel kell szerelni például egy védőtetőt, és nem a madarakat kell elpusztítani. Az autóparkolók fölé is elhelyezhetők féltető, amelyek megvédhetik a gépjárműveket nemcsak a madárpiszoktól, hanem az esőtől is, és ráadásul árnyékot is nyújtanak. Ha a madarak a kukában találnak élelmet, akkor onnan fognak táplálkozni, azonban ha az emberek olyan kukafedeleket szerelnének fel rá, amelyekről a madár nem tudna hozzáférni, akkor tovább állnának.

A varjűféléket és a galambokat eltávolítani szándékozók azt állítják, hogy ők nem akarják elpusztítani a(t)ni őket, „csak valaki fogja be és vigye el valahova őket”. Egyetértek Orbán Zoltánnal, aki szerint „kevés álságosabb, önáltatóbb hozzáállás létezik ennél”, hiszen senki nem gondolhatja komolyan, hogy léteznek olyan madárotthonok, ahol sok ezer, hosszú (akár 30–50 év) élettartamú szarka, varjú, szajkó vagy parlagi galamb szabadon él élete végéig.⁶⁶ Az önállítással szemben a valóságban ezek a befogott madarak tömeg- és kínhalált halnak, mert a számukra kihelyezett élve fogó csapdák nem kerülnek naponta ellenőrzésre, ezért a kelepcebe került madarak éhen és szomjan pusztulnak.

Véleményem szerint sokkal célravezetőbb, ha megfelelő élőhelyi feltételek kerülnek biztosításra a madarak számára, ahol természetes módon élhetik az életüket, mert mi emberek voltunk, akik elfoglalták és kiszorították őket a természetes élőhelyükről. Az ember hajlamos ugyanis azt gondolni, hogy joga van mindenhez, az övé az összes természeti kincs, és azokkal szabadon rendelkezhet, és fogalma sincs arról, hogy a Földünk sokkal összetettebb, mint amelyről tud.

5. ZÁRÓ GONDOLATOK

Napjainkban kiemelt és időszerű kérdéskör a nagyvárosainkban élő madarak hatása az emberek, és az állatok jóllétére, és a közegészségügyre. Az utóbbi időben az urbanizált állatfajok állományában az alkalmazkodóképességük miatt olyan szignifikáns mértékű növekedés tapasztalható, hogy megoldást kell találni az exponenciális növekedés megállítására. A városi környezetben a közvéleményt foglalkoztató, és egyre gyakrabban felmerülő kihívások közé tartoznak a galambok nagy száma, a varjak és seregélyek esetleges agresszivitása, valamint a vízpartokon élő kacsákkal, hattyúkkal és sirályokkal kapcsolatos kérdések. A madarak lehetséges hordozói és terjesztői lehetnek számos fertőző betegségnek és parazitának, ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy ezek a gerinces állatok örülni és szenvedni képesek, érző lények, amelyeket nemcsak az erkölcsi érzék, hanem jogszabályok is védenek.⁶⁷

A tanulmányban a két legjellegzetesebb urbanizált madárfaj (a varjűfélék, és a galambfélék) hazai helyzetére kívántam rámutatni, valamint megtalálni és felvázolni a lehetséges leghumánusabb megoldást, amelynek segítségével véleményem szerint más természetvédelmi problémák is megoldhatóvá válnának.

⁶⁶ Orbán 2025b.

⁶⁷ Közös ügyünk az állatvédelem Alapítvány 2024.

Munkámmal egyúttal szerettem volna felhívni a figyelmet a természet értékeire, a környezettudatosság megerősítése és a természetvédelmi szemléletformálás szükségességére.

2025. július 31-én hatályba lépett a védett és a fokozottan védett növény- és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok köréről, valamint az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény- és állatfajok közzétételéről szóló 13/2001. (V. 9.) KöM rendelet módosítása, amely a vetési varjú védett státuszának gyakorlati alkalmazását enyhíti. A módosítás célja a városi lakosságot zavaró varjúkolóniák visszaszorítása, azonban számos szakember szerint ez a szabályozás nagyon aggályosnak tekinthető, és a probléma fokozódásához vezethet. A rendeletmódosítást az tette szükségessé, hogy a vetési varjú országos állománya az elmúlt egy évtizedben növekvő tendenciát mutatott, amivel párhuzamosan a vetési varjú városi telepeivel kapcsolatos lakossági panaszok megnövekedtek. A konfliktusok kezelése érdekében szükséges volt a vetési varjú közegészségügyi kockázatokat jelentő városi telepeivel szemben a hatékony fellépés lehetőségének megteremtése, biztosítva ugyanakkor azt, hogy az intézkedések ne vezethessenek a hazánkban őshonos faj állományának olyan szintű csökkenéséhez, amely már nem lenne összeegyeztethető a biológiai sokféleség védelmére vonatkozó alaptörvényi kötelezettséggel.

A korábbi jogi szabályozás értelmében a varjakkal kapcsolatos beavatkozások kizárólag hatósági engedéllyel voltak végezhetőek. A fészkek eltávolítására csak a költési időszakon kívül nyílt lehetőség, ezért az március 15. és augusztus 15. között tilos volt, és engedély birtokában is kizárólag úgy lehetett végrehajtani, hogy ne okozza a tojás vagy a fióka pusztulását.⁶⁸

Az új rendeletmódosítás három új bekezdéssel egészítette ki a vetési varjakra vonatkozó 4/A. § rendelkezéseit. A (2a) bekezdés értelmében a vetési varjú riasztása, valamint fészkeinek eltávolítása közegészségügyi okokra hivatkozva július 1. és február 28. között engedély nélkül is elvégezhető, ha azt a természetvédelmi hatóságnak előzetesen bejelentik. A (2b) bekezdés szerint március 1. és április 10. között is lehetőség van fészekeltávolításra, amennyiben azt nyomós közegészségügyi ok indokolja, és ha a riasztás, illetve az előző költési időszakban végzett hasonló beavatkozás nem volt eredményes. További feltétel, hogy a természetvédelmi tárca által koordinált monitoring igazolja, hogy az országos állomány meghaladta a 40 000 párt, és az eltávolítandó fészkek legfeljebb 10%-át érintheik a településen. A (2c) bekezdés értelmében a nyomós közegészségügyi okot az egészségügyi államigazgatási szervnek kell igazolnia.

68 Horváth 2025.

BIBLIOGRÁFIA

1. Közös ügyünk az állatvédelem Alapítvány (2024) A városi madárkérés felmérése, állatkímélő megoldások kidolgozása – tudományos pályázat (<https://tinyurl.com/n9hpxcy>) [2025. 09. 01.]
2. Andrei M (2025) Birds Are Changing Color in Cities. Here's Why, ZME Science (<https://tinyurl.com/34nfjn4e>) [2025. 09. 03.]
3. Baumann K R (2024) Wildtierservice Wien & Forst- und Landwirtschaftsbetrieb (2025) Pilotprojekt Taubenschlag, Ein Jahr Taubenschlag Schellinggasse, Ein Zwischenbericht, Wien (<https://tinyurl.com/2w6y7hc6>) [2025. 09. 15.]
4. Bedő P & Heltai M (2003) A dolmányos és a vetési varjú állományok helyzete Magyarországon, Vadbiológia 10, pp. 98–106.
5. Bényei A (2023) Állatkínzás sólymokkal harcolni a városi galambok ellen?, Magyar Nemzet (<https://tinyurl.com/y8dpnjc4>) [2025. 09. 13.]
6. Brumm H (2004) The impact of environmental noise on song amplitude in a territorial bird, Journal of animal ecology 73(3), pp. 434–440, DOI: <https://doi.org/10.1111/j.0021-8790.2004.00814.x>
7. Brumm H (2006) Animal Communication: City Birds Have Changed Their Tune, Current Biology 16(23), pp. 1003–1004, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cub.2006.10.043>
8. Bub H (1995) Bird Trapping and Bird Banding: A Handbook for Trapping Methods All over the World, Cornell University Press, Ithaca, New York.
9. Carrete M & Tella J L (2011) Inter-individual variability in fear of humans and relative brain size of the species are related to contemporary urban invasion in birds, PLoS One 6(4), pp. 1–8, DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0018859>
10. Chace J F & Walsh J J (2006) Urban effects on native avifauna: a review, Landscape and Urban Planning 74(1), pp. 46–69, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2004.08.007>
11. Chamberlain D E, Cannon A R, Toms M P, Leech D I, Hatchwell B J, Gaston K J (2009) Avian productivity in urban landscapes: A review and meta-analysis, Ibis 151(1), pp. 1–18, DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1474-919X.2008.00899.x>
12. Charmantier A, Demyerier V, Lambrechts M, Perret S, Grégoire A (2017) Urbanization Is Associated with Divergence in Pace-of-Life in Great Tits, Frontiers in Ecology and Evolution 5(53), pp. 1–13, DOI: <https://doi.org/10.3389/fevo.2017.00053>
13. Csicsék R (2024) Urbanizációs változások hatása ízeltlábúak viselkedésére, Doktori (PhD) értekezés, Debrecen, Debreceni Egyetem.
14. Ditchkoff S S, Saalfeld S T, Gibson C J (2006) Animal behavior in urban ecosystems: modifications due to human-induced stress, Urban ecosystems 9(1), pp. 5–12, DOI: <https://doi.org/10.1007/s11252-006-3262-3>
15. Dulácska E (2022) Hídtörés, Vasbetonépítés 4(2), pp. 101–104, DOI: <https://doi.org/10.32969/VB.2022.4.2>
16. Evans K L, Newson S E, Gaston K J (2008) Habitat influences on urban avian assemblages, Ibis 151(1), pp. 19–39, DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1474-919X.2008.00898.x>
17. Faar I (2023) A varjak intelligenciaszintje az 5–7 éves gyerekekével veteszkiz, Agroinform.hu (<https://tinyurl.com/ubyu43s5>) [2025. 09. 05.]
18. Faragó S (2001) Adatok a magyarországi mezei szárnyasvad fajok fészekalj nagyságaihoz és tojásméreteihez, Magyar Ápróvd Közlemények 5(6), pp. 113–132, DOI: https://doi.org/10.17242/MVVK_6.11
19. Faragó S (2015) Vadászati állattan, Mezőgazda Kiadó, Budapest.
20. Faragó S, Kovács Gy, Hajas P P (2017) A dolmányos varjú (*corvus cornix*) kezelési terve Magyarországon, Magyar Ápróvd Közlemények 13, pp. 15–48, DOI: <https://doi.org/10.17243/mavk.2017.015>
21. Forman R T T (2008) Urban Regions: Ecology and Planning beyond the City, Cambridge University Press, Cambridge, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511754982>
22. Garamszegi L Zs, Eens M, Török J (2008) Birds Reveal their Personality when Singing, PLoS ONE 3(7), pp. 1–7, DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0002647>
23. Garamszegi L Zs, Pavlova D Z, Eens M, Moller A P (2007) The evolution of song in female birds in Europe, Behavioral Ecology 18(1), pp. 86–96, DOI: <https://doi.org/10.1093/beheco/arl047>
24. Grimm N B, Faeth S H, Golubiewski N E, Redman C L, Wu J, Bai X et al. (2008) Global Change and the Ecology of Cities, Science 319(5864), pp. 756–760, DOI: <https://doi.org/10.1126/science.1150195>
25. Grimmond S (2007) Urbanization and global environmental change: local effects of urban warming, The Geographical Journal 173(1), pp. 83–88, DOI: https://doi.org/10.1111/j.1475-4959.2007.232_3.x
26. Grunst M, Grunst A, Thys B, Pinxten R, Eens M (2024) Anthropogenic noise and light pollution decrease the repeatability of activity patterns and dampen expression of chronotypes in a free-living songbird, Science of The Total Environment 954, 176552, pp. 1–10, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2024.176552>
27. Hajas P P (2007) Csapdázással a Fogoly Repatriációs Program sikeréért, Nimród Vadászújság 95(11), p. 21.
28. Hajas P P (2011) Oldalajtós Larsen-csapda, Magyar Vadászlap 20(4), p. 267.
29. Hajas P P (2012) A Larsen-csapda északi változata: Trolle-Ljungby LB4, Magyar Vadászlap 21(5), p. 316.
30. Hewson R & Leitch A F (1982) The spacing and density of Hooded Crow nests in Argyll (Strathclyde), Bird Study 29(3), pp. 235–238, DOI: <https://doi.org/10.1080/00063658209476764>
31. Horváth A (2023) Egyre nagyobb a varjúkártétel: ki a felelős és mi a megoldás?, Agroinform.hu (<https://tinyurl.com/mrcwbhw8>) [2025. 09. 17.]

32. Horváth A (2025) Rendeletmódosítás a vetési varjakról: vita természetvédelmi aggályokkal, Agroinform.hu (<https://tinyurl.com/yx5t-d65k>) [2025. 09. 17.]
33. Múlt-kor történelmi portál (2010) Állathősök a második világháborúban (<https://tinyurl.com/3rthxm8>) [2025. 09. 05.]
34. Kalotás Zs (1995) Városlakó madarak, Természet világa: Természettudományi Közöny 126(2), pp. 66–68.
35. Konstantinov V M (1982) Numbers and some ecological features of synanthropic populations of the Corvidae under the conditions of intensive urbanization (European USSR), Zoologicheskyy Zhurnal 61(12), pp. 1837–1845.
36. Kóré K (2010) Hogyan szabályozhatnánk a galambállományt? MMM 1(1), pp. 46–49 (<https://tinyurl.com/2s3drnsj>) [2025. 09. 13.]
37. Kowarik I (2011) Novel urban ecosystems, biodiversity, and conservation, Environmental Pollution 159(8–9), pp. 1974–1983, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.envpol.2011.02.022>
38. Kövér L, Juhász L, Gyüre P (2012) A dolmányos varjú (*Corvus cornix* L.) fészkelőhely választása városi környezetben, Agrártudományi Közlemények 50, pp. 35–39 (<https://tinyurl.com/yr257dnz>) [2025. 09. 04.]
39. Lu M, Zhang X, Ruan J, Li W, Chen M, Ma L et al. (2025) Selection and Adaptation to Urban Food Resources Promote Spotted Dove (*Streptopelia chinensis*) as a Common Species in Urban Habitats, Ecology and Evolution 15(7), pp. 1–12, DOI: <https://doi.org/10.1002/ece3.71773>
40. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (2009) 2009 a kék vércse és a vetési varjú védelmének éve (<https://tinyurl.com/26jvtf3>) [2025. 09. 04.]
41. McIntyre N E (2011) Urban ecology: definitions and goals, in: Douglas I, Goode D, Houck M, Wang R (eds.) The Routledge Handbook of Urban Ecology, Routledge, London, pp. 7–16.
42. McKinney M L (2006) Urbanization as a major cause of biotic homogenization, Biological Conservation 127(3), pp. 247–260, DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.biocon.2005.09.005>
43. McKinney M L (2008) Effects of urbanization on species richness: A review of plants and animals, Urban Ecosystems 11(2), pp. 161–176, DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s11252-007-0045-4>
44. Møller A P (2008) Flight distance of urban birds, predation, and selection for urban life, Behavioral Ecology and Sociobiology 63(1), pp. 63–75, DOI: <https://doi.org/10.1007/s00265-008-0636-y>
45. Mueller J C, Partecke J, Hatchwell B J, Gaston K J, Evans K L (2013) Candidate gene polymorphisms for behavioural adaptations during urbanization in blackbirds, Molecular Ecology 22(13), pp. 3629–3637, DOI: <https://doi.org/10.1111/mec.12288>
46. Orbán Z (2025a) Parlagi galambok, Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (<https://tinyurl.com/y76a5bth>) [2025. 09. 05.]
47. Orbán Z (2025b) Városi szarkák, szajkók és varjak, Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (<https://tinyurl.com/bdevzf3k>) [2025. 09. 05.]
48. Országos Vadgazdálkodási Adattár (2025) 2024/2025. vadászati év, Gödöllő. <https://tinyurl.com/yepr6r3e> [2025. 09. 05.]
49. Partecke J, Schwabl I, Gwinner E (2006) Stress and the city: urbanization and its effects on the stress physiology in European blackbirds, Ecology 87(8), pp. 1945–1952, DOI: [https://doi.org/10.1890/0012-9658\(2006\)87\[1945:SATCUA\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1890/0012-9658(2006)87[1945:SATCUA]2.0.CO;2)
50. Partecke J, Van't Hof T, Gwinner E (2004) Differences in the timing of reproduction between urban and forest European blackbirds (*Turdus merula*): result of phenotypic flexibility or genetic differences?, Proceedings of the Royal Society of London Series B: Biological Sciences 271(1552), 1995–2001, DOI: <https://doi.org/10.1098/rspb.2004.2821>
51. Paulovics A (2020) Nemzetközi szerződések a vadon élő állatok védelméről, Miskolci Jogi Szemle 15(2), pp. 116–124.
52. Potts G R (1986) The partridge: pesticides, predation and conservation, Collins, London.
53. Puiu T (2011) Urban birds have bigger brains, ZME Science (<https://tinyurl.com/mtmdmdupt>) [2025. 09. 03.]
54. Seress G & Líker A (2015) Habitat urbanization and its effects on birds, Acta Zoologica Academiae Scientiarum Hungaricae 61(4), pp. 373–408, DOI: <https://doi.org/10.17109/AZH.61.4.373.2015>
55. Singh A K, Singh H, Singh J S (2018) Plant Diversity in Cities: Call for Assessment and Conservation, Current Science 115(3), pp. 428–435, DOI: <http://dx.doi.org/10.18520/cs/v115/i3/428-435>
56. Slabbekoorn H & den Boer-Visser A (2006) Cities change the songs of birds, Current Biology 16(23), pp. 2326–2331, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cub.2006.10.008>
57. Slabbekoorn H & Peet M (2003) Birds sing at a higher pitch in urban noise, Nature 424(267), DOI: <https://doi.org/10.1038/424267a>
58. Smedshaug C A, Lund S E, Brekke A, Sonerud G A, Rafoss T (2002) The importance of the farmland-forest edge area use of breeding Hooded Crows as revealed by radio telemetry, Ornis Fennica 79(1), pp. 1–13 (<https://tinyurl.com/ypjyuy5e>) [2025. 09. 04.]
59. Sorace A (2001) Value to Wildlife of Urban-Agricultural Parks: A Case Study from Rome Urban Area, Environmental Management 28(4), pp. 547–560, DOI: <https://doi.org/10.1007/s002670010243>
60. Szabadi M L (2025) Együtt a természettel? Varjakkal harcolnak a gazdák, utánajárunk, mi a módja a védekezésnek, HEOL Heves Vármegyei Hírpöröl (<https://tinyurl.com/zzkxra6b>) [2025. 09. 03.]
61. Szigeti F (2025) A madárodúkon túl – Milyen egy madárbarát település? (<https://tinyurl.com/2epc8msx>) [2025. 09. 01.]
62. Takács-Sánta A (2008) Tömeges urbanizáció, in: Takács-Sánta A (ed.) Bioszféra-átalakításunk nagy ugrásai, L'Harmattan Kiadó, Budapest, pp. 54–55.

63. Tucker G & Heath M F (1994) Birds in Europe: their conservation status, BirdLife International, Cambridge. ISBN: 0-946888-29-9
64. Von Busche G (2001) Strong decline in the winter numbers of the Hooded Crow (*Corvus corone cornix*) in western Schleswig-Holstein/NW-Germany. *Vogelwarte* 41(1), pp. 18–30 (<https://tinyurl.com/4ctwdnr8>) [2025. 09. 04.]
65. Vuorisalo T, Andersson H, Hugg T, Lahtinen R, Laaksonen H, Lehtonen E (2003) Urban development from an avian perspective: causes of hooded crow (*Corvus corone cornix*) urbanisation in two Finnish cities, *Landscape and Urban Planning* 62(2), pp. 69–87, DOI: [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(02\)00124-X](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(02)00124-X)
66. Williams N S G, Hahs A K, Vesk P A (2015) Urbanisation, plant traits and the composition of urban floras, *Perspectives in Plant Ecology, Evolution and Systematics* 17(1), pp. 78–86, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ppees.2014.10.002>
67. Withey J C & Marzluff J M (2005) Dispersal by juvenile American Crows influences population dynamics across a gradient of urbanization, *Ornithology* 122(1), pp. 205–221, DOI: <https://doi.org/10.1093/auk/122.1.205>

Survey of the urban bird issue, development of animal-friendly solutions⁵

A városi madárkérdés felmérése, állatkímélő megoldások kidolgozása

ABSZTRAKT

Napjainkban kiemelt, és időszerű kérdéskör a nagyvárosainkban élő madarak hatása az emberek, és az állatok jóllétére, továbbá a közegészségügyre. A városi környezetben a közvéleményt foglalkoztató, és egyre gyakrabban felmerülő kihívások közé tartoznak a galambok nagy száma, a varjak és seregélyek esetleges agresszivitása, valamint a vízpartokon élő kacsákkal, hattyúkkal és sirályokkal kapcsolatos kérdések. A madarak lehetséges hordozói és terjesztői lehetnek számos fertőző betegségnek és parazitának, ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról, hogy ezek a gerinces állatok örülni és szenvedni képes, érző lények, amelyeket nemcsak az erkölcsi érzék, hanem a jogszabályok is védenek.⁶ A tanulmány célja, hogy feltárja az urbanizált madarakkal kapcsolatos problémákat, és a városi madárkérdés humánus megoldása kapcsán megkísérelje megtalálni és elősegíteni azt a lehetséges megoldást, amely biztosítja az urbanizált madárvilág fennmaradását.

Kulcsszavak: természetvédelem, urbanizáció ökológiai hatásai, urbanizált madarak, varjúfélék, galambfélék, urbanizált madarakkal kapcsolatos problémák humánus megoldása

ABSTRACT

The impact of birds living in our cities on human and animal welfare, as well as public health, is a prominent and timely issue today. Among the challenges that concern the public and are increasingly arising in urban environments are the large number of pigeons, the possible aggressiveness of crows and starlings, and issues related to ducks, swans and gulls living on watersides. Birds can be potential carriers and spreaders of numerous infectious diseases and parasites, but it should not be forgotten that these vertebrates are sentient beings capable of joy and suffering, and are protected not only by moral sense but also by law.

⁴ Állatvédelmi szakjogász, PhD hallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Alkotmány-jogi Tanszék, erika.kallai@hotmail.com
A Közös ügyünk az állatvédelem Alapítvány támogatásával készült.

⁵ A Közös ügyünk az állatvédelem Alapítvány támogatásával készült.

⁶ Közös ügyünk az állatvédelem Alapítvány 2024.

The aim of the study is to explore the problems associated with urbanized birds and, in relation to the humane solution to the urban bird issue, to attempt to find and promote a possible solution that ensures the survival of urbanized birdlife.

Keywords: nature conservation, ecological effects of urbanization, urbanized birds, corvids, pigeons, humane solutions to urbanized bird problems

1. INTRODUCTORY CONSIDERATIONS

As a result of urbanization, more and more people have become detached from nature.⁷ Humankind has intervened in the natural process of evolution.⁸ Urbanization, as one of the most important environmental effects of our age, creates opportunities for frequent interactions between humans and populations of wild animals.⁹ Individuals of numerous species live in urban areas, and their behaviour differs significantly from that of non-urban populations.¹⁰

Among members of the animal kingdom, birds attract particular attention because of their way of life, appearance, and birdsong. At the same time, birds are indicators of biodiversity, and changes in their populations and behaviour signal the natural state of a given habitat.

As a consequence of urbanization, existing natural habitats may be altered, destroyed, or fragmented into many smaller habitat patches.¹¹ Fragmented natural habitat patches in urban areas often become isolated, thereby restricting the movement of species between patches.¹² Changes in the structure, composition, and environmental parameters of urban habitats often adversely affect the organisms living there by altering their behavioural patterns, spatial distribution, phenology, physical condition, and activity,¹³ thereby causing changes in urban biotic communities,¹⁴ including mammals,¹⁵ birds,¹⁶ arthropods,¹⁷ and plants.¹⁸

Over the centuries, the nearly 40–50 urbanized bird species living in human settlements in Hungary

7 Takács–Sánta 2008, 54–55.

8 Paulovics 2020, 116–124.

9 Chamberlain et al. 2009, 1–18; Seress & Liker 2015, 373–408; Evans, Newson & Gaston 2008, 19–39.

10 Ditchkoff, Saalfeld & Gibson 2006, 5–12.

11 McKinney 2006, 247–260.

12 Forman 2008, 1–408.

13 McIntyre 2011, 7–16.

14 Grimm et al. 2008, 756–760; Kowarik 2011, 1974–1983.

15 McKinney 2008, 161–176.

16 Chace & Walsh 2006, 46–69.

17 Csicsék 2024, 1–54.

18 Williams, Hahs & Vesik 2015, 78–86; Singh, Singh & Singh 2018, 428–435.

have adapted well to the human presence in order to survive.¹⁹ Human settlements provide countless advantages for them, which have encouraged some species to establish permanent populations there. We would hardly think that pigeons which nested 4,000–6,000 years ago in the crevices of steep rock faces could live anywhere other than in cities, yet the vast majority of the Hungarian populations of many bird species causing fewer problems for humans, such as the barn swallow, the common swift, and the white stork, also nest on buildings and other man-made structures. The so-called cosmopolitan species, such as the common starling and the common blackbird, have also adapted excellently to the urban environment. In larger urban green spaces and in peripheral areas, species that avoid humans (urbanophobic species) have also begun to appear. The advantages offered by the urban environment also attract additional winter visitors to human settlements, such as the bullfinch, the fieldfare, and the rook. Over the past decade, we have also witnessed the urbanization of the grey heron.²⁰

The defining characteristics of cities are air pollution, temperatures differing from those of the surrounding natural habitats, and increased noise²¹ and light pollution,²² all of which may affect the species composition²³ of organisms living in the urban environment, their reproduction,²⁴ predator-prey relationships,²⁵ and the plumage of birds.²⁶ One study concluded that urban birds (tits, crows, nuthatches, wrens) have larger brains relative to their body size,²⁷ although there are also small-brained urban-dwelling species, such as the barn swallow.²⁸

Cities therefore offer entirely new habitats for wildlife. In order to find their place in this environment, they must adapt, which in turn brings about numerous changes in the individual's behaviour, physiology, and physical appearance, and this does not require millions of years, since visible changes may already be observed after only a few generations.

Perhaps the best example of the urbanization of wild species²⁹ is the common blackbird (*Turdus merula*),³⁰ which throughout Europe has changed from a forest-dwelling species into an urban-dwelling one over the course of approximately the past two hundred years.

19 Lu et al. 2025, 1–12.

20 Szigei 2025.

21 Brumm 2004, 434–440; Slabbekoorn & Peet 2003; Slabbekoorn & den Boer–Visser 2006, 2326–2331; Partecke, Van't Hof & Gwinner 2004, 1995–2001; Partecke, Schwabl & Gwinner 2006, 1945–1952; Garamszegi et al. 2007, 86–96; Garamszegi, Eens & Török 2008, 1–7; Brumm 2006, 1003–1004.

22 Grunst et al. 2024, 1–10.

23 Grimmond 2007, 83–88.

24 Charmantier et al. 2017, 1–13.

25 Møller 2008, 63–75.

26 Andrei 2025.

27 Carrete & Tella 2011, 1–8.

28 Puu 2011.

29 Seress & Liker 2015, 373–408.

30 Mueller et al. 2013, 3629–3637.

For this very reason, the impact of birds living in large cities on human and animal welfare and on public health is now a particularly important and timely issue. Among the challenges in the urban environment that concern the public most and arise with increasing frequency are the large number of pigeons and the possible aggressiveness of crows,³¹ and therefore, through these two species, I highlight the problems associated with urbanized birds and attempt to identify a possible humane solution to the urban bird issue.

2. CORVIDS

In Hungary, the two most common corvid species are the rook (*Corvus frugilegus*) and the hooded crow (*Corvus cornix*). Of the two species, the rook is a migratory bird, arriving in Hungary from Ukraine and Poland to escape the winter there, whereas the hooded crow is a resident species and remains in Hungary during the winter as well.

All members of this bird group have been classified as harmful game for more than a century; their nests have been destroyed, and they have been poisoned, shot, and trapped. Because of the agricultural damage caused by crows, the social debate surrounding crows intensified in the 1960s; this is often referred to as the “second crow trial”, and it led to the competent ministry first reducing the species’ protected status from 1971 onwards and then abolishing it entirely, meaning that the rook could be hunted without restriction. The public, farmers, and hunting associations began shooting them throughout the year, and even during the breeding season they shot into nests, set nests on fire, or removed the nestlings from the nests; for example, in Békés County it became customary to make crow soup from the nestlings. From 1981 onwards, the competent ministry authorized the use of a poison acting exclusively on corvids, which caused kidney failure and killed, after days of suffering, those birds that consumed hen’s eggs injected with poison and placed near the nesting colonies. This method was used nationwide by hunting associations until the use of the poison was banned in 1996, but its semi-legal use still occurred for another ten years, despite the fact that the rook was once again declared a protected species from 2001 onwards. “The retreat of rooks into inhabited areas accelerated as a result of increased shooting and poisoning in outlying areas; around the turn of the millennium, they literally fled into human settlements, quickly learning that they were not threatened there by humans.” In human settlements, however, another conflict arose, where it is no longer the damage they cause that disturbs residents, but rather the noise of rook colonies, faecal contamination, and the public health risk.³²

The rook breeds in colonies consisting of twig nests built by the birds themselves, and these colonies also provide shelter for other species, such as the jackdaw (*Coloeus monedula*), the long-eared owl (*Asio otus*), and the red-footed falcon (*Falco vespertinus*). These species must be protected together, because in the long term a stable red-footed falcon population can be ensured only through the

31 Közös ügyünk az állatvédelem Alapítvány 2024.

32 Szabadi 2025.

preservation of rook breeding colonies. The Hungarian rook population has declined by more than 90% compared with thirty years ago, and as a result their nesting colonies have also disappeared from the habitats of the red-footed falcon. In the absence of rook colonies, the falcons had to make do with the magpies' scattered nests built far from one another; however, the species is unable to reproduce effectively in isolation, because group foraging and collective defence against predators do not function under such conditions, and as a consequence the number of red-footed falcons has declined by 50% over the past fifteen years. Moreover, over the years more and more rooks fled to cities, where the red-footed falcons were unable to follow them. For this reason, the rook had to be placed under nature conservation protection in Hungary in 2001, despite the fact that, according to the Red List of Threatened Species published by the International Union for Conservation of Nature (IUCN), it globally belongs among species of least concern. Between 2006 and 2009, a red-footed falcon species conservation programme was carried out through cooperation between Hungary and Romania with the support of the European Union's LIFE Nature fund, within the framework of which 3,500 artificial nests were installed in colony-like arrangements, but this did not represent a long-term solution. The goal is for red-footed falcons to breed again in their natural environment, that is, in rook colonies. The most important step towards this is to halt the decline of the rook population and to ensure that colonies are once again established within the habitat of the red-footed falcon.³³ The strictly protected red-footed falcon is one of Hungary's smallest and most colourful birds of prey, and it has also been a protected bird species since 2001. Its distinctiveness lies in the fact that it does not build its own nest, but typically occupies the nests of rooks, and furthermore, that it is the only one of our birds of prey to breed colonially. The rook is a protected bird, and its Hungarian population may be around 30,000 breeding pairs. In 2009, the Hungarian Ornithological and Nature Conservation Society (hereinafter: MME) selected the rook, together with the red-footed falcon, as "Bird of the Year".

The rook is an exceptionally intelligent bird. In rook colonies, the proximity of conspecifics, the social bonds between individuals, and the feeding of nestlings involve intense activity and considerable noise. Moreover, because of their colonial occurrence, their population may appear larger than it actually is, and it may also be supplemented by winter visitor birds. The colonially breeding rooks disturb people above all through their noise and through their droppings, which contaminate the area around the colony, and there is an increasingly frequent demand on the part of the public to eliminate the colony, which is an interesting paradox because the species fled to human settlements, into close proximity to humans, precisely to escape human disturbance. The rook is an omnivorous species; it feeds most readily on mice, voles, larvae, grubs, and other similar soil-dwelling organisms, whose habitat and population have declined because of intensive agricultural farming, and it has therefore replaced these with plant material, seeds, or germinating maize, thus adapting to conditions that humans had altered to the detriment of the species. Following the political transition, in order to maximize European Union area-based subsidies, farmers ploughed up every available area and removed the shelterbelts between fields, as a result of which natural habitats and the species richness and abundance of the plants and

33 Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület 2009.

animals living there declined, and an increasing number of representatives of this highly intelligent animal group moved into inhabited areas.

The hooded crow is a species with a stable population in Europe,³⁴ is a common breeding bird in Hungary, and has also successfully adapted to the environment altered by humans. Nowadays, more and more people feel antipathy towards it because it rummages through rubbish bins, plunders the nests of smaller birds, and moreover its population in human settlements is steadily increasing, because the species cannot be hunted in inhabited areas.

The hooded crow is listed in Appendix III to the Bern Convention and in Part B of Annex II to Directive 2009/147/EC of the European Parliament and of the Council on the conservation of wild birds (hereinafter: the EU Birds Directive). In Hungary, because of its nest-raiding nature, the species may be hunted under the EU Birds Directive during the period from 1 July to 28(29) February.³⁵ In Europe, it is one of the most important predators of ground-nesting winged small game, and therefore the maintenance of natural populations of winged small game is difficult.³⁶ In addition to huntable species, its effects are also unfavourable for protected species, and therefore its population control is justified within the framework of legislation.

By virtue of Hungary's membership in the European Union, the hunting of the hooded crow and other huntable corvid species is governed by the provisions of the EU Birds Directive, which have been incorporated into Act LV of 1996 on the Protection of Game, Game Management and Hunting (Vtv.) and into Decree No. 79/2004 (V. 4.) of the Ministry of Agriculture and Rural Development on the implementation thereof (hereinafter: the Implementing Decree). Pursuant to Article 7(3) of the Birds Directive and Part B of Annex II thereto, Hungary is among those Member States in which the hunting of the hooded crow, the magpie, and the jay may be authorized under Section 1(1)(b), subpoint bb), items 9–11 of the Implementing Decree, as opposed to the protected rook listed in Annex 2 to Decree No. 13/2001 (V. 9.) of the Ministry of Environment on protected and strictly protected plant and animal species, on strictly protected caves, and on the publication of plant and animal species of nature conservation significance in the European Community.³⁷

It typically nests solitarily and lives within a stable territorial system.³⁸ It is not selective with regard to the trees used for nesting. For it, it is not the tree species but the supporting and protective function that is important. Research has shown that nest height does not depend on tree species or habitat type.³⁹ It plasters the interior of its large, stable twig nest, built high above the ground, with mud. It

34 Tucker & Heath 1994, 1–600.

35 Faragó, Kovács & Hajas 2017, 15–48.

36 Potts 1986, 1–274.

37 Faragó, Kovács & Hajas 2017, 15–48.

38 Hewson & Leitch 1982, 235–238; Smedshaug et al. 2002, 1–13.

39 Kövér, Juhász & Gyüre 2012, 35–39.

has one brood per year, but if its clutch is destroyed, it lays a replacement clutch. The clutch consists of 4–6 eggs.⁴⁰ The nestlings hatch after 18–20 days and leave the nest at 4–5 weeks of age. Its diet is primarily of animal origin; it consumes insects, molluscs, small vertebrates, carrion, and seeds.

The Hungarian population of the hooded crow is relatively stable (2021: 5,481; 2022: 5,850; 2023: 5,996; 2024: 5,702; 2025: 5,749 year/number of individuals),⁴¹ and its size is influenced by the presence or absence of nesting sites, the amount of available food, the extent of immigration, and the effectiveness of hunting regulation.⁴²

In Hungary, the hooded crow occurs throughout the country; it favours agricultural landscapes in lowland areas interspersed with rows of trees and shelterbelts, as well as floodplain groves and gallery forests, but from the 1960s onwards it began to move into human settlements,⁴³ and this process has continued ever since.⁴⁴ For the hooded crow, the primary considerations in cities are the diverse feeding and nesting opportunities available there and safety from predators,⁴⁵ combined with the species' high degree of ecological flexibility and capacity for habituation.⁴⁶

The growing populations of the hooded crow and the magpie exert a significant impact on urban avifauna and on the reproductive output of small game living on the outskirts of settlements. Because of their noise, rummaging through refuse, and increasingly frequent aggressive behaviour, humans attempt to act against them by numerous methods, such as shooting, live capture (Larsen trap,⁴⁷ Swedish trap,⁴⁸ ladder trap⁴⁹), and nest removal.

The regulation of urbanized bird populations may be carried out in a number of ways; however, it is important to emphasize that no single method in itself constitutes a solution. One of the most effective means of regulating the hooded crow population is to keep the breeding population at a low level, while ensuring that the interests of nature conservation are taken into account in the course of such measures.

The greatest problem is that civilization is practically destroying the natural habitats of corvids. Because

⁴⁰ Faragó 2001, 113–132.

⁴¹ Országos Vadgazdálkodási Adattár 2025, 1–70.

⁴² Faragó, Kovács & Hajas 2017, 15–48.

⁴³ Faragó 2015, 1–542.

⁴⁴ Kővér, Juhász & Gyüre 2012, 35–39.

⁴⁵ Kalotás 1995, 66–68; Vuorisalo et al. 2003, 69–87; Bedő & Heltai 2003, 98–106.

⁴⁶ Konstantinov 1982, 1837–1845; Von Busche 2001, 18–30; Withey & Marzluff 2005, 205–221; Sorace 2001, 547–560.

⁴⁷ Hajas 2007, 21; Hajas 2011, 267.

⁴⁸ Hajas 2012, 316.

⁴⁹ Bub 1995, 1–448.

of the decreasing extent of forested areas, crows can do little else but seek refuge in places where trees still remain and food is abundant, which is readily provided for them by open waste bins carelessly filled with food scraps by humans; they have therefore become accustomed to this highly favourable food source, namely scavenging from rubbish bins.

The presence of crows - their cawing, their droppings contaminating parked cars, pavements, and yards, the municipal waste they scatter, and the nests of smaller birds they plunder - disturbs residents, who demand that the local authority prune the trees and remove the nests, although this will not cause the crows to leave human settlements. They rebuild destroyed nests within two weeks, or else begin constructing new nests and nesting colonies in the surrounding area, as a result of which the size of the affected area increases significantly.

By now, numerous studies have confirmed that the Hungarian representatives of the corvid family are as intelligent as children aged 5–7 years, and it is therefore not surprising that they have begun to defend themselves against human persecution. Crows understand cause-and-effect relationships, are capable of planning ahead, think analytically, use tools, and may even use several in a given sequence one after another; they can also assemble these from memory. Their memory is excellent, which they also use for hiding food; they are capable of remembering as many as two hundred different hiding places, and they also remember what they left in each location. They are capable of distinguishing human faces and can estimate the weight of a given object.⁵⁰ Numerous photographs were taken on Margaret Island of a hooded crow that not only recognized but also exploited the opportunities provided by the capital. According to the photographs, it soaked bread taken from a waste bin in water remaining in a puddle after the lawn had been watered, where the bread softened and could be consumed more easily. Corvids wanted to live rather than become extinct, and therefore they move into human settlements, where they can survive and find protection. They would have continued to live in their own natural habitats, but humans destroyed them.

Their ongoing persecution, as manifested in human-animal conflicts, and the human errors by which corvids were effectively driven from their natural habitats into inhabited areas, where they can no longer be hunted and where the degraded, fragmented edge-vegetation environment offered them an ideal habitat,⁵¹ containing, alongside natural food sources, abundant organic waste that likewise constitutes a suitable food base for them (scavenging from rubbish bins), as well as population densities of certain prey songbird species far higher than under natural conditions, meant that humans then began to be disturbed not only by their feeding habits but also by their noise and the contamination they caused. One of the factors underlying the human-animal conflict is that the species has been able to adapt fully to urban conditions.

⁵⁰ Faar 2023.

⁵¹ Orbán 2025b.

3. PIGEONS

The domestication of pigeons took place 4,000–6,000 years ago from rock doves nesting in caves and in the crevices of steep rock faces. Domestic pigeons have been part of human culture for millennia, primarily of the lives of city dwellers, because they provide food for humans, carry messages, or are simply admired as pets. Representatives of numerous pigeon species choose a mate for life. For humans, it was precisely this strong family bond and their site-faithful, non-migratory way of life that made them endearing. People also realized that pigeons raised at home do not flee from pigeon lofts, and that a bird separated from its nest and its mate may return home even from several thousand kilometres away.⁵²

Pigeons took part in both of the great world wars. They saved the lives of soldiers by delivering spy reports and tactical information to military headquarters, often with greater efficiency than radio. During the Second World War, the British government employed some 250,000 carrier pigeons, of which 32 military messenger pigeons received the highest award established for animals, the Dickin Medal, the animal equivalent of the Victoria Cross. Dr Skinner, referred to as a pioneer of behavioural science, taught pigeons to play ping-pong and to guide rockets. One of the most famous pigeons was a bird named Lady Astor, who transmitted urgent messages for the Allied forces across the North African front lines, often under heavy gunfire, which cost her one leg and half of her wing feathers.⁵³

The pigeons serving humankind did not retire immediately after the Second World War; in fact, they remained in service until the 1980s, continuing a tradition of more than five millennia. In Switzerland, with its high mountains and difficult telecommunications conditions, carrier pigeons remained liable for military service until 1969, and mountaineering expeditions sent news of themselves by pigeon. In the United States, because of frequent misunderstandings over the telephone, pigeons carried messages between certain radio stations and their correspondents until 1962. In Lyon, France, until the 1980s, pigeons faster than motorcycle couriers slaloming through traffic jams transported hospital blood samples. The United States Coast Guard used specially trained pigeons, whose eyesight was far superior to that of pilots, in the search for shipwreck survivors. In a transparent-walled box mounted under the belly of the aircraft, pigeons sat facing in different radial directions, and when they spotted a solid object drifting on the water, they informed the pilot of the direction to be investigated by pressing the button in front of them. In 2016, pigeons in London were fitted with air pollution sensors, and they helped draw attention to the health-damaging environmental pollution of large cities. By now, pigeons have also become capable, among other things, of learning how to use the underground. Thus, like corvids, pigeons are extremely intelligent animals.

52 Orbán 2025a.

53 Múlt–kor történelmi portál 2010.

According to experts, there is no problem with domestic pigeons as long as they live under controlled conditions with knowledgeable breeders; the problem begins when, owing to the cessation of human care or to overpopulation, they escape and, becoming partly feral again, turn into feral pigeons.⁵⁴ Feral pigeons are problematic because, in the absence of human supervision, their remarkable adaptability and reproductive capacity can manifest without restraint, as a result of which their populations in large cities may swell to as many as millions of individuals. In addition to their astonishing adaptability, pigeons also display extraordinary parental care. Like several other bird species, pigeons feed their nestlings – usually two per clutch – with a secretion similar to mammalian milk, produced by the swollen wall of the crop. Thanks to crop milk, the process of rearing offspring is not constrained by the seasonal food supply characteristic of herbivorous species; therefore, in the urban environment, which is rich in organic waste and nesting sites, feral pigeons are capable of breeding throughout the year, including in winter, even as many as eight times annually.

Fundamentally, the problem lies not with the gentle, pleasingly varied-coloured pigeons themselves, but with their droppings, which accumulate primarily in enclosed or rain-sheltered areas (attics, wall recesses) because of their gregarious, site-faithful way of life. Because of their digestive physiology, pigeons cannot control their defecation, and while foraging they drop their faeces as they move. Congregations of pigeons spend most of their time at their nesting and roosting sites on residential and office buildings and on historic buildings, which causes the problem to occur in a concentrated manner.⁵⁵

In 2007, for example, a bridge in Minneapolis collapsed. The investigation revealed that the accumulated droppings of pigeons may also have played a role in the tragedy that caused the deaths of more than ten people. The eight-lane bridge may have collapsed, among other reasons, because bird droppings that had accumulated over the years accelerated the corrosion of the steel structure. Pigeon droppings are rich in ammonia and salts, and when mixed with rainwater they may lead to small electrochemical reactions that trigger the corrosion of steel. In this case, human negligence and carelessness may also have contributed substantially, because the droppings had not been removed for years, even though structural engineers had already been aware of the seriousness of the problem for twenty years.⁵⁶ The case also highlighted that, for urban apartment owners with balconies, it is advisable to remove pigeon droppings as soon as possible, because in the longer term they may weaken the structure of the balcony.

The problem of an overabundant pigeon population causes serious difficulties not only in Hungary but also in many major cities around the world. In Venice, St Mark's Square is a favourite gathering place

54 Orbán 2025a.

55 Orbán 2025a.

56 Dulácska 2022, 101–104.

not only for tourists but also for pigeons. However, the pigeons, which also serve as a tourist attraction, may no longer be fed, because the pigeon population, estimated at twenty thousand, is already forty times larger than what is tolerable from a public health perspective. It often happens that the birds snatch food from the hands of guests dining on terraces or from passers-by, and therefore some hotels in Venice equip their guests with water pistols against greedy pigeons and gulls. According to experts, the pigeon situation escalated because of continuous feeding, and for this very reason anyone who feeds pigeons must now pay a heavy fine.⁵⁷ In London, pigeons fly about in enormous flocks around Trafalgar Square. In the past, it was a form of family leisure for Londoners at weekends to admire the birds landing on them, a scene immortalized in numerous films, including *Mary Poppins*. Nowadays, however, feeding pigeons is prohibited, and those who violate the rule may be fined fifty pounds. In Prague, attempts were made to mix contraceptives into feed intended for the birds. In German cities, peregrine falcons were deployed against them. In Vienna, feeding them is likewise prohibited. The city administration built a pigeon loft containing species-appropriate feed, with capacity for four hundred birds. The birds may also build nests there, but experts replace the pigeon eggs with dummy eggs, thereby preventing overpopulation. In Paris, attempts are being made with feed having a sterilizing effect, which prevents the eggs from hatching. The most severe sanctions are applied in certain states of the USA; for example, in New Mexico, a person who feeds pigeons in a public place may be imprisoned.⁵⁸

In Hungary, the spread of feral pigeons was first noted in 2010. Generally speaking, where one pigeon appears, more will later appear as well, and – since their situation is comfortable, because improper waste management provides them with ample food – they will not go elsewhere, and once they have multiplied, it is very difficult and costly to get rid of them.

Nowadays, numerous humane pigeon deterrence methods exist, which are obviously not inexpensive, just as the neutering of dogs or cats is not inexpensive either. One of the most reliable methods (prevention) is netting, by means of which the ventilation shafts on the flat roofs of apartment blocks are closed off.⁵⁹ If the problem already exists, other methods also become necessary, such as the live capture of pigeons, feeding with food treated with contraceptives (oral contraception is not authorized in Hungary), the use of dummy eggs, scarecrow figures, pigeon-repellent gel, pigeon-repellent liquid, the installation of mechanical pigeon exclusion systems, electrical pigeon deterrent systems, ultrasonic deterrence, optical deterrence, warning lights, and the use of birds of prey.⁶⁰ For example, the local government of Terézváros attempted to combat the overpopulation of pigeons in Nyugati Square with the help of a falconer and his trained birds of prey.

57 Bényei 2023.

58 Kóré 2010.

59 Orbán 2025a.

60 Orbán 2025a.

4. PROPOSED SOLUTIONS

Nowadays, it has become clear that excessively overabundant pigeon and crow populations in human settlements may cause numerous problems and may affect human and animal welfare, as well as public health.

On the one hand, corvids readily plunder the nests of other birds and can quickly dispatch even adult individuals; on the other hand, people take a dim view of their noisiness, aggressive behaviour, and scavenging from rubbish bins, as these birds opportunistically exploit every possibility with their exceptionally high intelligence. The greatest offence of this super-intelligent animal species is that, during certain periods of the year, crops serving human economic interests, as well as the nestlings of small game and songbirds, serve as their food. At the same time, people forget that the diet of these birds consists mainly of arthropods and small rodents, which they gather while foraging on pastures, stubble fields, in parks, and on the ground, thereby benefiting agriculture, because during the harvest period they remove the carcasses of mown animals, insects, and smaller vertebrates. Until the beginning of the twentieth century, arable farmers regarded the rook as useful and indispensable because of the species' insect- and rodent-control activity. In peasant farming, smaller plots, greater diversity of cultivated crops, and manual labour were characteristic, and crows avoided humans and found their place and natural role. Later, collective farms appeared, followed by intensive industrial crop production focused on a limited number of crops, comprehensive chemical treatment, and corvids became undesirable. Agricultural production methods changed rapidly; because of increasing mechanization and the use of pesticides and insecticides, crop yields increased, but the insect outbreaks that had previously caused problems disappeared completely. As a result, from the birds' perspective, the populations of the prey animals of insectivorous birds, including rooks, declined drastically, to the point of food shortage.⁶¹ Humans radically interfered with the order of nature, destroyed their nesting sites, and continue to persecute them to this day, as a result of which corvids, together with many other birds with similar habitat requirements, were increasingly forced in growing numbers and proportions to move into inhabited areas, the only safe places for them, because they wanted to live rather than become extinct and therefore learned to adapt instead.

Pigeons, meanwhile, have been urban-dwelling birds for millennia, having developed together with the settlements concerned, yet more and more people wish to drive these birds out of settlements by simple, rapid, and inexpensive methods.⁶²

Overabundance of pigeons in cities is primarily a consequence of human carelessness and improper waste management; by eliminating these causes, the problem caused by pigeons could be resolved, because carelessly handled scattered organic waste and the deliberate feeding of pigeons provide them with an unlimited food source.

⁶¹ Szabadi 2025.

⁶² Orbán 2025a.

In my opinion, prevention is therefore of crucial importance, and action should not be taken, nor should public authorities be called upon to remove pigeons at public expense, only when the pigeon population has multiplied to an unmanageable extent, since improper waste management ensures that they can easily find abundant food. Humans are therefore responsible for this. It is undoubtedly true that people are not to blame for the fact that the natural predators of pigeons cannot survive in human settlements and that buildings provide excellent nesting sites for them, although in my view this unpleasant situation could be prevented through the continuous maintenance of buildings. They are, however, very much to blame for the fact that food is available to pigeons without limitation because of carelessly handled, scattered organic waste and their deliberate feeding. For this very reason, it should come as no surprise that birds find open public waste bins wastefully filled with food scraps and become accustomed to this highly favourable food source, namely scavenging from rubbish bins. Under such ideal conditions, only a few colonizing individuals are sufficient, and within a few years they may already overrun the city's parks, public spaces, and housing estates; wherever one pigeon appears, more will later appear, and since their situation is comfortable, they will not leave for elsewhere, while getting rid of them is very difficult and costly.

In my opinion, pigeon control makes sense and has a chance of success only if decision-makers and the public alike understand and accept that it is not the birds but human negligence and carelessness that are to blame for the situation that has developed, and that the problem caused by pigeons can be solved only by eliminating these causes.

I am convinced that the problem caused by overabundant pigeons should not be addressed by capturing or exterminating them, but rather by combining methods that are already widely and successfully applied in a number of developed countries (the USA, Canada, Japan, Germany, and Austria).

I consider the method applied in Vienna in 2022 to be a very good approach. The shelter (pigeon hotel) established by the Vienna Wildlife Service (Wiener Wildtierservice) was housed in a municipal building, with the aim of using this method to keep the bird population under control. The purpose of the nesting and feeding station established in the attic was also to collect data on urban pigeons as a pilot project. The experts were interested in how many birds would use the facility, how much feed they would consume, and how many eggs they would lay. The experts hope that the measure will help reduce the bird population around the railway station, since a healthy urban pigeon lays approximately forty eggs per year, and they are therefore attempting to halt population growth through birth control. In the pigeon hotel, the pigeons lay their eggs, after which the real eggs are replaced beneath them with plaster eggs. Experts consider it important that only healthy birds should form part of a stable pigeon population. Injured or sick birds must be treated at wildlife stations or bird shelters and subsequently released. Experts also pointed out that diseases spread primarily at those hotspots where pigeons are improperly fed in the street. In their view, harmful hand-feeding must be stopped, and the birds must be encouraged to go to the pigeon hotel for food. The project was launched with 200 nesting sites, but

it can be expanded by a further 200 nest boxes. In the Austrian capital, the plan is to open even more pigeon hotels if the project proves successful.⁶³

In Hungary, there is obviously little chance of implementing the above method, since the establishment and maintenance of pigeon houses is extremely costly. Cleaning, feeding the birds, manufacturing dummy eggs, checking clutches, replacing eggs with dummy eggs, disposing of the collected eggs in accordance with official requirements, and much more besides would amount to many millions of forints in costs per site,⁶⁴ although I believe that prohibiting the feeding of pigeons is a realistic possibility.

I consider the regulation of pigeon keeping and pigeon feeding to be a method worth following. This would require a clear prohibition and consistent enforcement of the ban on feeding urbanized birds (city residents may not feed birds outside areas specifically designated for this purpose in public spaces, nor may they accustom pigeons to their immediate surroundings), while conduct contrary to compliant behaviour should be sanctioned by fines. Simultaneously with the introduction of the regulation, I also consider it necessary to draw the public's attention and provide information, for example by having experts commissioned by the authorities or local governments use educational films and publications to point out that feeding urbanized birds is prohibited, and to raise awareness of the diseases that overabundant urban pigeon populations may cause, as well as the fact that a building saturated with droppings is not only aesthetically unattractive but may also entail numerous other dangers (an unliveable environment, risk of collapse, risk of infection). I also consider it necessary to draw the public's attention to the fact that municipal waste must be handled more carefully, that litter must not be thrown onto the streets, and that bins and containers must always be closed again. At the same time as raising awareness, I consider it advisable to establish an initial grace period and only thereafter to impose strict sanctions for littering and the feeding of birds. I consider it of paramount importance that future generations should acquire an environmentally conscious outlook from early childhood, since it is easier to prevent a problem than to solve it at considerable expense.

As a model to be followed in resolving the problem of urbanized birds, I would regard the implementation in Hungary of the municipal waste management plan introduced in major cities of Japan (Tokyo, Sapporo), laid down by decree and enforced very strictly and consistently, as desirable, since it could provide not only an alternative but also a long-term solution. As a result of that regulation, a very important ecological resource for crows and other urbanized bird species in those major cities, namely the substantial quantity of food, disappeared, as a consequence of which the populations of urbanized crow species declined drastically. I am convinced that this method should also be applied in the case of pigeons, and even if it were ultimately not to produce results, we would still gain something from it, namely beautiful, clean, and liveable settlements.

⁶³ Baumann 2024.

⁶⁴ Orbán 2025a.

I am convinced that the only real and lasting solution would be for people to change their attitude towards nature. In my opinion, at least part of birds' natural habitats should be restored to them or, if that is not possible, areas similar to those habitats should be created for them. According to experts, this could be achieved by designating, on state-owned and municipal outlying lands, forested habitats to which urbanized birds could be habituated, while ensuring the provision of the twigs necessary for nest building and supplying them with food. At the same time, I consider it necessary to prohibit throughout the entire country the feeding of urbanized birds and the improper handling of municipal waste. Thereafter, once the birds had begun nesting in the newly designated area, it would be possible, through continuous work, to remove nests from human settlements. I am aware that the implementation of this proposal would not be viewed favourably by agricultural producers and game managers, and that they would attempt by every possible means to obstruct such an initiative and similar ones. In my view, however, it would still be worth considering, since research conducted under the MME LIFE project has already shown that 6–8 per cent of the Hungarian agricultural landscape is unsuitable for the purposes for which it is currently used. These areas should be returned to nature, to urbanized and wild plant and animal species, while providing financial support to farmers, so that through their ecosystem services they may assist farmers, and at the same time support for nature-friendly and non-productive activities should be increased, which would provide financial assistance to farmers and make them interested in preserving biodiversity.⁶⁵

In my opinion, people should change their attitude towards nature. If, however, people do not want to, or cannot, change their relationship with nature – and if they have already taken away all natural habitats from animals – then they should learn to tolerate them. If a bird fouls the area in front of the house, the droppings should be cleaned up and, for example, a protective canopy should be installed, rather than destroying the birds. Lean-to roofs may also be installed above parking areas, which can protect vehicles not only from bird droppings but also from rain, while also providing shade. If birds find food in waste bins, they will feed there; however, if people were to install bin lids that birds could not access, they would move on.

Those wishing to remove corvids and pigeons claim that they do not want to kill them, “only for someone to catch them and take them somewhere else”. I agree with Zoltán Orbán, who argues that “few attitudes are more disingenuous and self-deceptive than this”, since no one can seriously believe that there are bird homes where many thousands of magpies, crows, jays, or feral pigeons, with long life spans (up to 30–50 years), can live freely until the end of their lives.⁶⁶ In reality, contrary to such self-deception, these captured birds die en masse and in torment, because the live traps set out for them are not checked daily, and therefore the birds caught in them perish from hunger and thirst.

In my opinion, it would be far more effective to ensure suitable habitat conditions for birds, where they can live their lives naturally, because it was we humans who occupied and displaced them from their

⁶⁵ Horváth 2023.

⁶⁶ Orbán 2025b.

natural habitats. Human beings are inclined to think that they have a right to everything, that all natural resources belong to them and may be disposed of freely, and they have no idea that our Earth is far more complex than they know.

5. CONCLUDING CONSIDERATIONS

Nowadays, the impact of birds living in our large cities on human and animal welfare, as well as public health, is a prominent and timely issue. Recently, the populations of urbanized animal species have increased to such a significant extent because of their adaptability that a solution must be found to halt this exponential growth. Among the challenges in the urban environment that concern the public and are arising with increasing frequency are the large number of pigeons, the possible aggressiveness of crows and starlings, and issues related to ducks, swans, and gulls living on watersides. Birds can be potential carriers and spreaders of numerous infectious diseases and parasites, but it should not be forgotten that these vertebrates are sentient beings capable of joy and suffering, and are protected not only by moral sense but also by law.⁶⁷

In the present study, I sought to highlight the situation in Hungary of the two most characteristic groups of urbanized birds (corvids and pigeons), and to identify and outline the most humane possible solution, which, in my view, could also help resolve other nature conservation problems. Through my work, I also wished to draw attention to the values of nature, to the strengthening of environmental awareness, and to the need for shaping attitudes towards nature conservation.

On 31 July 2025, the amendment to Decree No. 13/2001 (V. 9.) of the Ministry of Environment on protected and strictly protected plant and animal species, on strictly protected caves, and on the publication of plant and animal species of nature conservation significance in the European Community entered into force, easing the practical application of the rook's protected status. The aim of the amendment is to reduce urban rook colonies that disturb urban residents; however, according to many experts, this regulation is highly questionable and may lead to an aggravation of the problem. The amendment to the decree was necessitated by the fact that the national rook population had shown an increasing trend over the past decade, in parallel with which the number of public complaints concerning urban rook colonies also increased. In order to manage these conflicts, it was necessary to create the possibility of effective action against urban rook colonies posing public health risks, while at the same time ensuring that the measures could not lead to such a decline in the population of this native species in Hungary as would no longer be compatible with the constitutional obligation to protect biodiversity. Under the previous legal regulation, interventions relating to crows could be carried out only with official authorization. The removal of nests was permitted only outside the breeding season; accordingly, it was prohibited between 15 March and 15 August, and even with authorization it could be carried out only in such a way as not to cause the death of eggs or nestlings.⁶⁸

67 Közös ügyünk az állatvédelem Alapítvány 2024.

68 Horváth 2025.

The new amendment to the decree supplemented the provisions of Section 4/A relating to the rook with three new subsections. Pursuant to subsection (2a), the scaring of rooks and the removal of their nests may be carried out without authorization between 1 July and 28 February on public health grounds, provided that the nature conservation authority is notified in advance. According to subsection (2b), nest removal is also possible between 1 March and 10 April where justified by compelling public health reasons, and if scaring or a similar intervention carried out during the previous breeding season was unsuccessful. A further condition is that monitoring coordinated by the nature conservation ministry must verify that the national population has exceeded 40,000 pairs, and that the nests to be removed may affect no more than 10% of the nests in the settlement. Pursuant to subsection (2c), the compelling public health reason must be certified by the public health administrative authority.

BIBLIOGRAPHY

1. Közös ügyünk az állatvédelem Alapítvány (2024) A városi madárkérdés felmérése, állatkímélő megoldások kidolgozása – tudományos pályázat (<https://tinyurl.com/n9hp9xcy>) [2025. 09. 01.]
2. Andrei M (2025) Birds Are Changing Color in Cities. Here's Why, ZME Science (<https://tinyurl.com/34nfn4e>) [2025. 09. 03.]
3. Baumann K R (2024) Wildtierservice Wien & Forst- und Landwirtschaftsbetrieb (2025) Pilotprojekt Taubenschlag, Ein Jahr Taubenschlag Schelleingasse, Ein Zwischenbericht, Wien (<https://tinyurl.com/2w6y7hc6>) [2025. 09. 15.]
4. Bedő P & Heltai M (2003) A dalmányos és a vetési varjú állományok helyzete Magyarországon, Vadbiológia 10, pp. 98–106.
5. Bényei A (2023) Állatkínzás sólymokkal harcolni a városi galambok ellen?, Magyar Nemzet (<https://tinyurl.com/y8dpnjc4>) [2025. 09. 13.]
6. Brumm H (2004) The impact of environmental noise on song amplitude in a territorial bird, Journal of animal ecology 73(3), pp. 434–440, DOI: <https://doi.org/10.1111/j.0021-8790.2004.00814.x>
7. Brumm H (2006) Animal Communication: City Birds Have Changed Their Tune, Current Biology 16(23), pp. 1003–1004, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cub.2006.10.043>
8. Bub H (1995) Bird Trapping and Bird Banding: A Handbook for Trapping Methods All over the World, Cornell University Press, Ithaca, New York.
9. Carrete M & Tella J L (2011) Inter-individual variability in fear of humans and relative brain size of the species are related to contemporary urban invasion in birds, PLoS One 6(4), pp. 1–8, DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0018859>
10. Chace J F & Walsh J J (2006) Urban effects on native avifauna: a review, Landscape and Urban Planning 74(1), pp. 46–69, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2004.08.007>
11. Chamberlain D E, Cannon A R, Toms M P, Leech D I, Hatchwell B J, Gaston K J (2009) Avian productivity in urban landscapes: A review and meta-analysis, Ibis 151(1), pp. 1–18, DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1474-919X.2008.00899.x>
12. Charmanier A, Demeyrier V, Lambrechts M, Perret S, Grégoire A (2017) Urbanization Is Associated with Divergence in Pace-of-Life in Great Tits, Frontiers in Ecology and Evolution 5(53), pp. 1–13, DOI: <https://doi.org/10.3389/fevo.2017.00053>
13. Csicsék R (2024) Urbanizációs változások hatása ízeltlábúak viselkedésére, Doktori (PhD) értekezés, Debrecen, Debreceni Egyetem.
14. Ditchkoff S S, Saalfeld S T, Gibson C J (2006) Animal behavior in urban ecosystems: modifications due to human-induced stress, Urban ecosystems 9(1), pp. 5–12, DOI: <https://doi.org/10.1007/s11252-006-3262-3>
15. Dulácska E (2022) Hídtörés, Vasbetonépítés 4(2), pp. 101–104, DOI: <https://doi.org/10.32969/VB.2022.4.2>
16. Evans K L, Newson S E, Gaston K J (2008) Habitat influences on urban avian assemblages, Ibis 151(1), pp. 19–39, DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1474-919X.2008.00898.x>
17. Faar I (2023) A varjak intelligenciaszintje az 5–7 éves gyerekekével veteszkiz, Agroinform.hu (<https://tinyurl.com/ubyu43s5>) [2025. 09. 05.]
18. Faragó S (2001) Adatok a magyarországi mezei szárnyasvad fajok fészekalij nagyságaihoz és tojásméreteihez, Magyar Ápróvd Közlemények 5(6), pp. 113–132, DOI: https://doi.org/10.17242/MVvK_6.11
19. Faragó S (2015) Vadászati állattan, Mezőgazda Kiadó, Budapest.
20. Faragó S, Kovács Gy, Hajas P P (2017) A dalmányos varjú (corvus cornix) kezelési terve Magyarországon, Magyar Ápróvd Közlemények 13, pp. 15–48, DOI: <https://doi.org/10.17243/mavk.2017.015>
21. Forman R T T (2008) Urban Regions: Ecology and Planning beyond the City, Cambridge University Press, Cambridge, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511754982>
22. Garamszegi L Zs, Eens M, Török J (2008) Birds Reveal their Personality when Singing, PLoS ONE 3(7), pp. 1–7, DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0018859>

- org/10.1371/journal.pone.0002647
23. Garamszegi L Zs, Pavlova D Z, Eens M, Moller A P (2007) The evolution of song in female birds in Europe, *Behavioral Ecology* 18(1), pp. 86–96, DOI: <https://doi.org/10.1093/beheco/arl047>
 24. Grimm N B, Faeth S H, Golubiewski N E, Redman C L, Wu J, Bai X et al. (2008) Global Change and the Ecology of Cities, *Science* 319(5864), pp. 756–760, DOI: <https://doi.org/10.1126/science.1150195>
 25. Grimmond S (2007) Urbanization and global environmental change: local effects of urban warming, *The Geographical Journal* 173(1), pp. 83–88, DOI: https://doi.org/10.1111/j.1475-4959.2007.232_3.x
 26. Grunst M, Grunst A, Thys B, Pinxten R, Eens M (2024) Anthropogenic noise and light pollution decrease the repeatability of activity patterns and dampen expression of chronotypes in a free-living songbird, *Science of The Total Environment* 954, 176552, pp. 1–10, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2024.176552>
 27. Hajas P P (2007) Csapdázással a Fogoly Repatriációs Program sikeréért, *Nimród Vadászújság* 95(11), p. 21.
 28. Hajas P P (2011) Oldalajtós Larsen–csapda, *Magyar Vadászlap* 20(4), p. 267.
 29. Hajas P P (2012) A Larsen–csapda északi változata: Trolle-Ljungby L84, *Magyar Vadászlap* 21(5), p. 316.
 30. Hewson R & Leitch A F (1982) The spacing and density of Hooded Crow nests in Argyll (Strathclyde), *Bird Study* 29(3), pp. 235–238, DOI: <https://doi.org/10.1080/00063658209476764>
 31. Horváth A (2023) Egyre nagyobb a varjúkártétel: ki a felelős és mi a megoldás?, *Agroinform.hu* (<https://tinyurl.com/mrcwbwh8>) [2025. 09. 17.]
 32. Horváth A (2025) Rendeletmódosítás a vetési varjakról: vita természetvédelmi aggályokkal, *Agroinform.hu* (<https://tinyurl.com/yx5td65k>) [2025. 09. 17.]
 33. Múlt–kor történelmi portál (2010) Állathősök a második világháborúban (<https://tinyurl.com/3rthxm8>) [2025. 09. 05.]
 34. Kalotás Zs (1995) Városlakó madarak, *Természet világa: Természettudományi Közöny* 126(2), pp. 66–68.
 35. Konstantinov V M (1982) Numbers and some ecological features of synanthropic populations of the Corvidae under the conditions of intensive urbanization (European USSR), *Zoologicheskyy Zhurnal* 61(12), pp. 1837–1845.
 36. Kóré K (2010) Hogyan szabályozhatnánk a galambállományt? *MMM* 1(1), pp. 46–49 (<https://tinyurl.com/2s3drnsj>) [2025. 09. 13.]
 37. Kowarik I (2011) Novel urban ecosystems, biodiversity, and conservation, *Environmental Pollution* 159(8–9), pp. 1974–1983, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.envpol.2011.02.022>
 38. Kövér L, Juhász L, Gyüre P (2012) A dolmányos varjú (*Corvus cornix* L.) fészkelőhely választása városi környezetben, *Agrártudományi Közlemények* 50, pp. 35–39 (<https://tinyurl.com/yr257dnz>) [2025. 09. 04.]
 39. Lu M, Zhang X, Ruan J, Li W, Chen M, Ma L et al. (2025) Selection and Adaptation to Urban Food Resources Promote Spotted Dove (*Streptopelia chinensis*) as a Common Species in Urban Habitats, *Ecology and Evolution* 15(7), pp. 1–12, DOI: <https://doi.org/10.1002/ece3.71773>
 40. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (2009) 2009 a kék vércse és a vetési varjú védelmének éve (<https://tinyurl.com/26jvtf3>) [2025. 09. 04.]
 41. McIntyre N E (2011) Urban ecology: definitions and goals, in: Douglas I, Goode D, Houck M, Wang R (eds.) *The Routledge Handbook of Urban Ecology*, Routledge, London, pp. 7–16.
 42. McKinney M L (2006) Urbanization as a major cause of biotic homogenization, *Biological Conservation* 127(3), pp. 247–260, DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.biocon.2005.09.005>
 43. McKinney M L (2008) Effects of urbanization on species richness: A review of plants and animals, *Urban Ecosystems* 11(2), pp. 161–176, DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s11252-007-0045-4>
 44. Moller A P (2008) Flight distance of urban birds, predation, and selection for urban life, *Behavioral Ecology and Sociobiology* 63(1), pp. 63–75, DOI: <https://doi.org/10.1007/s00265-008-0636-y>
 45. Mueller J C, Partecke J, Hatchwell B J, Gaston K J, Evans K L (2013) Candidate gene polymorphisms for behavioural adaptations during urbanization in blackbirds, *Molecular Ecology* 22(13), pp. 3629–3637, DOI: <https://doi.org/10.1111/mec.12288>
 46. Orbán Z (2025a) Parlagi galambok, Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (<https://tinyurl.com/y76a5bth>) [2025. 09. 05.]
 47. Orbán Z (2025b) Városi szarkák, szajkók és varjak, Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (<https://tinyurl.com/bdevzf3k>) [2025. 09. 05.]
 48. Országos Vadgazdálkodási Adattár (2025) 2024/2025. vadászati év, Gödöllő. <https://tinyurl.com/yepr6r3e> [2025. 09. 05.]
 49. Partecke J, Schwabl I, Gwinner E (2006) Stress and the city: urbanization and its effects on the stress physiology in European blackbirds, *Ecology* 87(8), pp. 1945–1952, DOI: [https://doi.org/10.1890/0012-9658\(2006\)87\[1945:SATCUA\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1890/0012-9658(2006)87[1945:SATCUA]2.0.CO;2)
 50. Partecke J, Van't Hof T, Gwinner E (2004) Differences in the timing of reproduction between urban and forest European blackbirds (*Turdus merula*): result of phenotypic flexibility or genetic differences?, *Proceedings of the Royal Society of London Series B: Biological Sciences* 271(1552), 1995–2001, DOI: <https://doi.org/10.1098/rspb.2004.2821>
 51. Paulovics A (2020) Nemzetközi szerződések a vadon élő állatok védelméről, *Miskolci Jogi Szemle* 15(2), pp. 116–124.
 52. Potts G R (1986) *The partridge: pesticides, predation and conservation*, Collins, London.
 53. Puui T (2011) Urban birds have bigger brains, *ZME Science* (<https://tinyurl.com/mtmdmdupt>) [2025. 09. 03.]

54. Seress G & Liker A (2015) Habitat urbanization and its effects on birds, *Acta Zoologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 61(4), pp. 373–408, DOI: <https://doi.org/10.17109/AZH.61.4.373.2015>
55. Singh A K, Singh H, Singh J S (2018) Plant Diversity in Cities: Call for Assessment and Conservation, *Current Science* 115(3), pp. 428–435, DOI: <http://dx.doi.org/10.18520/cs/v115/i3/428-435>
56. Slabbekoorn H & den Boer–Visser A (2006) Cities change the songs of birds, *Current biology* 16(23), pp. 2326–2331, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cub.2006.10.008>
57. Slabbekoorn H & Peet M (2003) Birds sing at a higher pitch in urban noise, *Nature* 424(267), DOI: <https://doi.org/10.1038/424267a>
58. Smedshaug C A, Lund S E, Brekke A, Sonerud G A, Rafoss T (2002) The importance of the farmland–forest edge area use of breeding Hooded Crows as revealed by radio telemetry, *Ornis Fennica* 79(1), pp. 1–13 (<https://tinyurl.com/ypvjuy5e>) [2025. 09. 04.]
59. Sorace A (2001) Value to Wildlife of Urban–Agricultural Parks: A Case Study from Rome Urban Area, *Environmental Management* 28(4), pp. 547–560, DOI: <https://doi.org/10.1007/s002670010243>
60. Szabadi M L (2025) Együtt a természettel? Varjakkal harcolnak a gazdák, utánajártunk, mi a módja a védekezésnek, HEOL Heves Vármegyei Hírporál (<https://tinyurl.com/zzkxra6b>) [2025. 09. 03.]
61. Szigeti F (2025) A madárodúkon túl – Milyen egy madárbarát település? (<https://tinyurl.com/2epc8msx>) [2025. 09. 01.]
62. Takács-Sánta A (2008) Tömeges urbanizáció, in: Takács-Sánta A (ed.) *Bioszféra-átalakításunk nagy ugrásai*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, pp. 54–55.
63. Tucker G & Heath M F (1994) *Birds in Europe: their conservation status*, BirdLife International, Cambridge. ISBN: 0–946888–29–9
64. Von Busche G (2001) Strong decline in the winter numbers of the Hooded Crow (*Corvus corone cornix*) in western Schleswig–Holstein/NW–Germany, *Vogelwarte* 41(1), pp. 18–30 (<https://tinyurl.com/4ctwdnr8>) [2025. 09. 04.]
65. Vuorisalo T, Andersson H, Hugg T, Lahtinen R, Laaksonen H, Lehtonen E (2003) Urban development from an avian perspective: causes of hooded crow (*Corvus corone cornix*) urbanisation in two Finnish cities, *Landscape and Urban Planning* 62(2), pp. 69–87, DOI: [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(02\)00124-X](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(02)00124-X)
66. Williams N S G, Hahs A K, Vesik P A (2015) Urbanisation, plant traits and the composition of urban floras, *Perspectives in Plant Ecology, Evolution and Systematics* 17(1), pp. 78–86, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ppees.2014.10.002>
67. Withey J C & Marzluff J M (2005) Dispersal by juvenile American Crows influences population dynamics across a gradient of urbanization, *Ornithology* 122(1), pp. 205–221, DOI: <https://doi.org/10.1093/auk/122.1.205>

Az ivartalanítás szükségessége a magyar állatvédelemben és egy „ivartalanító praxis” létrehozásának módja egy kisállatorvosi rendelőben

The necessity of neutering in Hungarian animal welfare and the method of establishing a ‘neutering practice’ in a small animal clinic

ABSZTRAKT

A cikk címében szereplő állatorvosi „ivartalanító praxis” létrehozásának gondolata, s annak szükségessége kiemelten fontos az állatvédelem mindennapjaiban. A Magyarországra vonatkozó statisztikák alapján nehéz egyértelmű számot kapni az országban élő kutya- és macskalétszámtól illetően és a kapott eredmények nem egységesek. Magyarországon a különösen magas állatlétszám kiemelkedő problémát okoz, hiszen az utcán kóborló kutyák közbiztonsági és közegészségügyi kockázatot jelentenek. A közterületen lévő ebek befogására és tartására az ország jogszabályokban írja elő az önkormányzatoknak az ebrendészeti telepekkel a kötelező szerződéskötést vagy annak saját megszervezését és fenntartását. Az ebrendészeti telepek közül több helyen a mai napig megszokott az euthanasia hely- és forráshiány miatt, miközben az ebek befogása önmagában nem akadályozza meg azt, hogy a szaporulat visszatelítse az utcai kóbor és kóborló kutyaállományt. Az ország egyes térségeiben továbbra is jelen vannak olyan kutyák, amelyek jelöletlenek, oltatlanok, és hivatalosan nem köthetők felelős gazdához. Ezek az állatok kontroll nélkül szaporodnak, gyakran éheznek, és falkákba verődve kóborolnak. Mindez nemcsak súlyos állatvédelmi probléma, hanem egyes régiókban az ott élő emberek, különösen a gyermekek biztonságát is komolyan veszélyezteti. Ezekről a területekről rendszeresen érkeznek jelentések kutyatámadásokról is. Mindez azt mutatja, hogy a nagy létszámban kóborló kutyák jelenléte nem csupán súlyos állatvédelmi problémát jelent, hanem egyben kiemelt közbiztonsági és közegészségügyi kockázatot is hordoz. A kiterjedt és nagy létszámú ivartalanításokkal jelentősen csökkenthető ez a közegészségügyi és közbiztonsági kitétség, és minden kétséget kizáróan állatvédelmi vonatkozása is jelentős, hiszen a meg nem születő kóbor állatok által lehet a leghatékonyabban megelőzni a problémát.

Kulcsszavak: állatvédelem, állatorvos, ivartalanítás, kutya, macska, szaporodás, túlszaporodás, közegészségügy, közbiztonság, természetvédelem, együttműködési stratégia

The necessity of neutering in Hungarian animal welfare and the method of establishing a ‘neutering practice’ in a small animal clinic

⁴ Állatvédelmi szakállatorvos, kisállatgyógyász szakállatorvos, praxisvezető szakállatorvos, VetForte Állatorvosi Rendelő, Nyergesújfalu

ABSTRACT

The idea of establishing a veterinary 'neutering practice' mentioned in the title of the article and the necessity of it are of paramount importance in the daily life of animal welfare. Based on the statistics for Hungary, it is challenging to obtain a precise figure regarding the number of dogs and cats living in the territory of the country, and the results obtained are not uniform. In Hungary, the particularly high number of animals presents an outstanding problem, as dogs wandering on the streets pose a public safety and health risk. In order to capture and keep dogs from public areas, the country's legislation requires local governments to maintain a mandatory contract with dog control stations or to organise and maintain one themselves. Euthanasia is still common practice in many playing-houses due to a lack of space and resources, while capturing dogs does not prevent their reproduction from replenishing the population of stray and wandering dogs on the streets. In some regions of the country, unmarked, unvaccinated, and officially ownerless dogs breed freely, while they starve and wander in packs. This, in turn, exposes adults and children living in the affected regions to great danger. Dog attacks have been regularly recorded in several of these areas. Therefore, in addition to being a significant animal protection issue, the large number of stray dogs also represents a significant concern for public safety and public health. Extensive and large-scale neutering can significantly reduce this public health and public safety exposure, and the animal protection implications are also undoubtedly significant, as the problem can be prevented most effectively by preventing the birth of stray animals.

Keywords: animal protection, veterinarian, neutering, dog, cat, reproduction, overpopulation, public health, public safety, nature conservation, cooperation strategy

1. BEVEZETŐ

Az állatorvoslás rendkívül széles szakmai spektrumot ölel fel, amely számos, egymással összefüggő feladat és kihívás megoldását igényli. Az állatorvosi tevékenység alapvető célja, hogy az állatok egészségét megőrizze, a betegségeket megelőzze, illetve kialakulásuk esetén azokat hatékonyan gyógyítsa. Amennyiben pedig a gyógyulás már nem lehetséges, a törekvés az, hogy az érintett állatok számára a lehető legjobb életminőséget biztosítsa. Az általam vezetett állatorvosi rendelő egyaránt aktív szerepet vállal a gyógyító tevékenységben és a betegségek megelőzésében. Jelen tanulmányban azonban kifejezetten az állatvédelmi szemlélet érvényesülésére helyezem a hangsúlyt, és bemutatom az ivartalanítások elvégzésének a rendelőmben kialakított, hatékony és jól működő gyakorlatát, különös tekintettel a kutyákra és macskákra.

Az állategészségügyi ellátások során gyakran kerül sor elektív műtétekre, köztük a legnagyobb számban az előre tervezhető ivartalanításokra kutyák és macskák esetében. Az ivartalanítások időpontjának megválasztása a mai szakmai álláspont alapján egyedi mérlegelést igényel az állatorvossal való konzultáció alapján, amely során a kutya ivarát, testméretét, fajtáját, életkorát, tartáskörülményeit és a tulajdonos kompetenciáját egyaránt figyelembe kell venni.^{5 6}

Az állatvédelmi munkám során széles látókörben nyílt lehetőségem megismerni az állatvédő szervezetek tevékenységét és törekvéseit, ezzel együtt azt a szociológiai problémát, amely szoros összefüggésben van az állatvédők által is felismert nehézségekkel. Az állatvédelem és a humanitárius szervezetek munkája bizonyos régiókban egymással kifejezetten szoros összefüggésben áll, ezért az állatvédelmi célok kitűzése során az emberi jogvédelem és emberi társadalmi problémák is felszínre kerülnek. **Az állatokkal foglalkozók számára az állatvédelmi munka egy cél, míg ugyanez a humanitárius szervezetek számára egy eszköz arra, hogy rendezettebb, biztonságosabb környezetet teremthessenek az emberek számára.**

⁵ Müller 2024

⁶ Romagnoli 2024, 6.9.

A Magyarországra vonatkozó statisztikák alapján nehéz pontos és egységes képet alkotni az ország kutya- és macskaállományának nagyságáról, mivel a rendelkezésre álló adatok nem minden esetben mutatnak összhangot. Ugyanakkor az kétségtelen, hogy jelentős számú kóbor és kóborló kutya és macska él az országban, egyes régiókban jelenlétük már kezelhetetlen mértéket ölt. Az állatállományt három részre lehet osztani:

1. Gazdás állatokra,
2. Állatvédő szervezetek gondozásában élő állatokra,
3. Olyan kóbor állatokra, amelyekről senki sem gondoskodik.

Magyarországon önbevallás alapján körülbelül 2.800.000 kutya él tulajdonosoknál, amely egy 2022-es felmérés alapján a háztartások 30 százalékát érinti. Macskatartást a háztartások 19 százalékában regisztráltak ugyanebben a felmérésben. Az Európai Állateledelipari Szövetség (FEDIAF) minden évben reprezentatív felmérést ad ki az országokénti állatállományról, ami alapján 2021-ben már a magyar családok 34 százalékában élt kutya.⁷ Az egyes felmérések nincsenek egymással összhangban. Ezt tovább nehezíti az, hogy országunkban nem lehet a kizárólagosan táp etetésre hagyatkozó felméréseket figyelembe venni. Számtalan helyen etetnek ételmaradékkal, főtt étellel, amely így a kutatásokban sem jelenik meg. Továbbá a gondatlan gazdák az önbevallás szűrőjén is átjutnak, így az állatok létszámának becslése különösen nehéz: a használt felmérések erősen alulbecsültek, a valós állatlétszám ezeknél valószínűleg nagyobb. Az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény VIII. Fejezete alapján a települési, fővárosban a kerületi önkormányzat, illetve a Fővárosi Önkormányzat által közvetlenül igazgatott területek tekintetében a Fővárosi Önkormányzat köteles ebösszeírást végezni háromévente és az ebnyilvántartás adataival összevetni.⁸ Sajnálatos módon azonban még ezekben az esetekben sem kerül minden kutya a nyilvántartásba. A legtöbb településen ugyanis az adatgyűjtés alapja a lakosság önkéntes adatszolgáltatása, amelynek elmaradása esetén az állattartás a hatóságok látókörén kívül marad. A macskákra vonatkozóan pedig semmilyen bejelentési kötelezettséget nem tartalmaz a jog.

A gazdás állatok mellett az állatállományt tovább növelik azok az ebek és macskák, amelyek gazdátlanok, kóborolnak, állatvédő szervezetek gondozásában vannak. Magyarországon 501 kutyát és/vagy macskát mentő bejegyzett szervezetet, továbbá 67 állatvédelemmel foglalkozó egyéb szervezetet regisztráltak. Aktív állatmentéssel 396 bejegyzett szervezet foglalkozik a Hangya Közösség 2023-as felmérése alapján. Ezek egy része menhellyel rendelkezik, míg másoknak saját telephelyük nincs. A vizsgálatban választ adó 190 állatvédő szervezetnél 2024. áprilisában összesen 11.199 kutya élt. A Hangya Közösség szakmai becslése alapján országosan 27.000 kutya él állatvédők gondozásában.⁹ A macskaállomány nagysága még ennél is nehezebben becsülhető, ami részben a faj sajátos életmódjából, részben pedig a rájuk vonatkozó jogi szabályozás hiányosságaiából adódik. A veszettség elleni védekezés részletes szabályairól szóló 164/2008. (XII. 20.) FVM rendelet kiemelt hangsúlyt fektet az ebek kötelező veszettség elleni védőoltásának rendjére, valamint az ebek elektronikus transzpenderrel történő, kötelező megjelölésére. E szabályozás azonban a macskák esetében nem bír kötelező erővel, amely jelentősen megnehezíti nyilvántartásba vételüket, és ezáltal a populációjuk pontos felmérését is a kutyákhoz képest.¹⁰ Egyes kutatások szerint a magyarországi gazdás macskaállománynak mindössze 28%-át tartják csak benti állatként, azaz 72 százalék kinti

7 Kubinyi & Varga 2023, 89.

8 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről.

9 Hangya Közösség 2024, 7.

10 veszettség elleni védekezés részletes szabályairól szóló 164/2008. (XII. 20.) FVM rendelet.

vagy kijárós állat.¹¹ A kóborló macska zavarhatja az emberi környezetet a párási viselkedéssel, a kóborlással, a vizelettel való jelölgetéssel, a bélsárürítéssel; amely akár birtokvédelmi kérdéseket is felvet. Emellett invazív fajnak tekintendő, hiszen a védett és Magyarországon honos hullófajokat és énekesmadarakat vadássza és pusztítja, ezzel komoly természetvédelmi károkat okozva. Az állatvédő szervezetek gondozásában a Hangya Közösség felmérése alapján 4633 macska él, szakmai becslések azonban 8000 egyedre teszik az állatvédők által gondozott macskák számát az országban.¹² A kóbor és kóborló macskákra vonatkozóan jelenleg nincs kutatás, adatszolgáltatási kötelezettség, így létszámuk megbecsülhetetlen.

Magyarországon a jelentős létszámú állatállomány különösen komoly kihívást jelent, mivel az utcán kóborló kutyák jelenléte nemcsak állatvédelmi kérdés, hanem egyben számottevő közbiztonsági és közegészségügyi kockázatot is hordoz. A szabályozások közül különösen kiemelendő a veszélyesség elleni védekezésre vonatkozó előírások, amelyeket a 164/2008. (XII. 20.) FVM rendelet határoz meg, magában foglalva az ebek kötelező mikrochipes megjelölését és a tulajdonoshoz rendelt követelményét is. Mindez szorosan összefügg a One Health, azaz az „Egy Egészség” szemléletmóddal, amely a humán, állati és környezeti egészség egységét hangsúlyozza, és amelynek érvényesítése a környezetünkben élő kutya- és macskaállományok kezelése során is kiemelt jelentőségű. A One Health egy integrált, egyesítő megközelítés, amelynek célja az emberek, állatok és ökoszisztémák egészségének fenntartható egyensúlyba hozása és optimalizálása. Elismeri, hogy az emberek, a házi- és vadon élő állatok, a növények és a tágabb környezet (beleértve az ökoszisztémákat is) egészsége szorosan összefügg és egymástól függ.¹³ Ezt integrálva a cikkbe kimondható, hogy a túlszaporodó és kontroll nélküli, ellátatlan kutya vagy macska állomány az emberi társadalomra is hatással van.

A települési önkormányzat kötelező feladata a település belterületén a kóbor állatok befogása.¹⁴ Az ebrendészeti telepek közül több helyen a mai napig megszokott az euthanasia hely- és forráshiány miatt. Az ún. kóbor állat rendelet ugyan pontosan megfogalmazza az előírásokat¹⁵, de ezeket a felügyeleti szervek nem ellenőrzik minden esetben, így gyakran nem valósulnak meg. A nem bejelentett ebrendészeti telepek száma számottevő, és emellett több településen az önkormányzatok saját területén működnek informális, jogilag nem szabályozott kennelek is, amelyek ideiglenes elhelyezést biztosítanak a befogott kóbor kutyák számára. Ezen átmeneti időszak alatt lehetőség nyílik az állatok azonosítására – különösen a mikrochip leolvasására –, amely révén a kutya visszakérülhet eredeti tulajdonosához. Amennyiben ez nem lehetséges, az állat örökbe adás útján új gazdára találhat, vagy állatvédő szervezet veszi át további ellátás és gondozás céljából. Sajnos tudomásul kell venni, hogy bármely, a kóbor állatokat, mint „végtermékeket” elhelyező rendszer csak utólagos, tűzoltó megoldás az települések megtisztítására a már kialakult állapot után. Azonban nem nyújtanak valós kiutat arra, hogy az állatok létszáma ne növekedjen. Mindezek mellett az ország egyes régióiban a helyzet tovább súlyosbodik, és az állattartás körülményei, valamint a kóbor állatok problémája kiemelten kedvezőtlen képet mutat. A 2011. évi népszámlálás során Magyarországon körülbelül 1000 szegregátumot számoltak, ahol több mint 60 ezer lakásban laknak, és összesen körülbelül 180 ezer embernek adnak otthont.¹⁶ Az itt lakók 30 százaléka ráadásul 15 év alatti gyermek. Ezekben a térségekben a

11 Kubinyi & Varga, 2023, 97.

12 Hangya Közösség, 2024, 7.

13 WHO, One Health.

14 Az állatok védelméről és kíméletéről 1998. évi XXVIII. törvény, 48/A. § (3).

15 A kóbor állat befogásával, tulajdonjogának átruházásával és elhelyezésével kapcsolatos feladatok ellátásának részletes szabályairól szóló 785/2021. (XII. 27.) Korm. rendelet.

16 Központi Statisztikai Hivatal 2011

jelöletlen, oltatlan, hivatalosan gazdához nem köthető kutyák szabadon szaporodnak, azonban éheznek is, falkákba csapódva kóborolnak, a szukák tüzelnek, a kanok követve őket még dominánsabb vagy agresszív ivari viselkedést mutathatnak. Ezzel viszont az ott élő embereket, gyermekeket nagy veszélynek teszik ki. Több ilyen területről rendszeresen kutyatámadásokat regisztráltak. Ezért a nagy létszámú, kóborló kutyaállomány nem csupán súlyos állatvédelmi problémát jelent, hanem egyben kiemelkedő közbiztonsági és közegészségügyi kockázatot is hordoz. Az ebrendészeti telepek működtetése mindemellett jelentős anyagi terhet ró az önkormányzatokra. A kóbor kutyák helyzete így egyértelműen komplex, több tényező által meghatározott probléma, amelynek hatékony kezelése és hosszú távú megoldása valamennyi érintett szereplő közös érdeke. A jelentős embervédelmi aggályok miatt a humanitárius szervezetek és állatvédő szervezetek számára egyazon törekvés a cél: a probléma alapjait kell megtalálni, majd csökkenteni és megszüntetni. Ez pedig Magyarország esetében is az ivartalanítás. Az ivartalanítási beavatkozásokat ugyanakkor olyan mértékben, szervezeten és tömegesen szükséges megvalósítani, amely egyaránt igazodik a kutyaállomány nagyságához, valamint az állatvédő szervezetek kapacitásaihoz és igényeihez. **Egy állatokkal foglalkozó állatvédelmi stratégia felépítéséhez elengedhetetlen az állatorvosi tervezés és az állatorvos jelenléte. Az állatorvosnak, mint elsődleges szakembernek központi szereplőnek kell lennie egy ilyen programban. Állatorvos nélkül mindez nem működhet.**

Természetesen nem minden térségben ilyen súlyos a helyzet, és nem mindenhol jelentenek a kóbor ebek mindennapos veszélyt az emberi biztonságra. Ugyanakkor a tapasztalatok és a rendelkezésre álló visszajelzések alapján országos szinten szinte mindenütt indokolt a nagy léptékű ivartalanítási programok megvalósítása, valamint a lakossági ivartalanítások célzott támogatása. Ebben a tulajdonosok 2021-ben és 2025-ben a Magyar Falu Program pályázatára is számíthattak az 5000 lélekszámnál kisebb településeken. Szórványosan önkormányzatok is támogatnak ivartalanításokat. A legjelentősebb mértékben mégis az állatvédő szervezetek által szervezett lakossági ivartalanítások jellemzőek, amelyekre esetenként pályázati források is rendelkezésükre állnak. Az állatvédő szervezetek jelentős időt és energiát fordítanak erre a területre, mert felismerték a probléma lényegét: a folyamatosan újratermelődő állatállomány mellett tevékenységük sok esetben a „végtermék”, vagyis az újabb kóbor állatok begyűjtésére és elhelyezésére korlátozódik. Ez azonban önmagában nem jelent valódi megelőzést, így a probléma gyökerének kezelése – elsősorban az ivartalanítás révén – elengedhetetlen.

A populációszabályozás érdekében történő ivartalanításokra tehát országos szinten szükség van, ezért az ernyőszervezetek és szponzoráló alapítványok, egyesületek számára országos szinten szükség van felkészült, állatvédelmi gondolkodással bíró állatorvosokra és állatorvosi rendelőjükre. A folyamatos kapcsolatfelvételek és az állatorvosokkal folytatott egyeztetések során ugyanakkor az is egyértelművé vált, hogy egyes régiókban nem áll rendelkezésre elegendő, szabad kapacitással bíró állatorvos. Emellett több helyen hiányzik a megfelelő infrastruktúra, vagy egyéb körülmények akadályozzák, hogy kellő számú ivartalanítási beavatkozás valósulhasson meg. Az állatvédő szervezetek visszajelzései alapján néhány helyről kedvezőtlen visszajelzéseket kaptak állatorvosoktól, akik az ivartalanítást nem javasolták valamely okból. Ez ügyben fontos figyelembe venni a Magyar Állatorvosi Kamara állásfoglalását is, amely az ivartalanítást sok esetben javasolja.¹⁷

A kapacitáshiány egy áthidaló megoldása lett a 2021-ben Máltai Szeretetszolgálat által elindított Felelős Állattartás program¹⁸, amely humanitárius karitatív segítségnyújtóként ismerte fel az emberjogi problémát. Az általuk üzembe helyezett, engedéllyel rendelkező, állatorvosi rendelőként

17 MÁOK Szakmai Továbbképzési és Oktatási Bizottság 2009

18 Máltai Szeretetszolgálat 2021

funkcionáló jármű révén a beavatkozások térben mobilizálhatóvá váltak, ami jelentős előrelépést jelentett az ellátás szervezésében. Ugyanakkor önmagában ez a megoldás sem elegendő ahhoz, hogy országos szinten – különösen a leginkább érintett régiókban – megfelelő hatékonysággal kezelhető legyen a probléma. Ezért több állatvédő szervezettel, valamint ernyőszervezetek bevonásával közösen kezdtük el keresni a leghatékonyabb megoldásokat. Az ivartalanítási programok tervezése során alapvető szempontként merült fel, hogy egy adott napon lehetőség szerint minél több műtét elvégzésére kerüljön sor. A nagy távolságok ugyanis – az ellátást biztosító állatorvosi rendelők elérése során – jelentős utazási időt eredményeznek, ami érdemben rontja a szervezetek munkatársainak időgazdálkodását és a beavatkozások hatékonyságát.

2. AZ ÁLTALAM VÉGZETT MUNKA FOLYAMATA

Az állatvédelem területén immár 17 éve töltök be szervezeti vezetői szerepet, amely tapasztalat kiegészül a több mint öt éve praxisvezető állatorvosként végzett klinikai tevékenységgel. E két terület metszéspontjában, valamint a szakmai és intézményi kapcsolatrendszerem révén olyan komplex tudásbázis alakult ki, amely lehetővé tette, hogy a fenti problémák feltárásában és a megoldási folyamatok kidolgozásában aktív szerepet vállaljak.

A jelen tanulmányban ismertetett folyamat korábban egy üzleti esettanulmány alapját képezte, amely a nagy volumenű ivartalanítások szervezési és megvalósítási kérdéseit vizsgálta a 2024-es évben. Ennek keretében a rendelőmben célzott eszközbeszerzés valósult meg, amely jelentős mértékben hozzájárult az ivartalanítási beavatkozások hatékonyságának növeléséhez és az ellátási folyamatok felgyorsításához.

Az esettanulmány a VetForte Állatorvosi Rendelőben kidolgozott protokollt, valamint az annak alkalmazása során elért eredményeket mutatja be. A 2024-ben megvalósított és általam kidolgozott gyakorlat egy olyan működési modellként értelmezhető, amely megalapozhatja a későbbi, nagyobb volumenű és rendszerszintű beavatkozások tervezését és megvalósítását. Esetemben a műtétek elvégzéséhez az állatorvosi rendelő rendelkezésemre áll. Ugyanígy rendelkezésemre áll a munkához szükséges felszerelés: műtőasztal, infúziós állvány, altatógép, őrző monitor, amely EKG-t, testhőmérsékletet, oxigén szaturációt, vérnyomást és légzésszámot tud mérni. Rendelkezésemre áll a személyi háttér: a kiváló, önállóan is dolgozni tudó és utasításokat kapva is folyamatosan segítő felkészült asszisztens.

A nagylétszámú ivartalanítások esetén nagyon fontos tényező az idő, hiszen ez érthetően meghatározza a naponta biztonsággal elvégezhető műtétek számát. Így rendszerünk kidolgozása során fontos szempont volt az időoptimalizálás.

Az előkészítési fázis után, a műtėti részt jelentős mértékben felgyorsítja a jó műtėti technika és modern eszközök használata, ezért mi az ivartalanítások során a nagy ereket ligasure eszközzel zárjuk le, amely egyben sokkal kisebb vérzést is eredményez, továbbá gyakran hatékonyan segíti elő a minél kisebb seben történő operációt. Ez utóbbi egy részről gyorsabbá és jobbá teszi a sebgyógyulást, ezzel lerövidítve a lábadozási időt. Másrészről a kisebb kiterjedésű sebzések zárása rövidebb időt igényel, amely érdemben hozzájárul a műtėti folyamatok időoptimalizálásához. Ezért az ivartalanítások végzéséhez egy Ls Series Vessel Sealing Generátort vásároltam, amelyhez két, egy kis és egy nagy méretű Ligasure kézieszközt is vettem. A kézieszközök hozzáfetőleg 50–150 ivartalanítás elvégzéséhez használhatóak, ezért elhasználódásukat követően új kézieszközöket kell használatba helyezni. A generátor 2024. május 3-án vásároltam meg, az élettartama magas, és nagyfokú megbízhatósággal, meghibásodás nélkül használható. A praxist új, nagyobb térfogatú, több műtėti szett elhelyezésére alkalmas autokláv

hőlgsterilizátorral is elláttam. A nagy létszámú műtétek elvégzéséhez elengedhetetlen, hogy folyamatosan rendelkezésre álljon steril szett az egymást követő műtétek elvégzéséhez. Ezért ebből is három újat szereztem be a meglévők mellé. Az alábbi lista szerint állítottam össze magamnak további három azonos szettet: 6 darab kendőcsipesz, 1 darab szikenyl, 1 darab macska miskaroló kampó, 1 darab ollós tűfogó, 1 darab csipesz, 2-2 darab kis és nagy érfogó, 1 darab egyenes tompa-hegyes olló. Az ivartalanítások forgóeszköz igényét a felhasznált anyagok jelentik, ezért az ivartalanítás legfontosabb pontjait itt részletezem. Az alapvető fizikális betegvizsgálat súlyméréssel kiegészítve történik. A premedikáció és anaesthesia gyógyszereit vénakanul behelyezését követően intravénásan adjuk. Az állatok légcsőutubust kapnak. A műteti területet állatorvosi nyírógéppel lenyírjuk, a szemekbe a kiszáradás elkerülése érdekében szemcsepp kerül. Az állatot a műtőbe visszük, megfelelően rögzítjük, a kutyák alá nagyméretű, a fekvésüket stabilizáló párnát helyezünk, a macskák és kistestű kutyák alatt melegítőlap gondoskodik a hypothermia elkerüléséről. A műteti területet fertőtlenítő szappanos vízzel tisztítjuk, majd alkohollal fertőtlenítyük. Az állatok intravénásan Ringer-laktát infúziót kapnak a műtét során. Az állatok a profilaktikus antibiotikumot és NSAID fájdalomcsillapítót kapnak. Ugyan az antibiotikum felhasználás csökkentése maximálisan kívánatos lenne a kisállatorvosi praxisban is, viszont tapasztalataink alapján a lakossági és menhelyi ivartalanítások során nem minden esetben valósul meg az optimális utógondozás, ezért a preventív antibiotikumtól való eltekintést aggályosnak tartom. A műtethez használatos steril eszközök kisméretű műteti fóliára kerülnek ki az autoklávból. A műteti területre steril, megfelelő méretű, egyszerűhasználatos műteti fólia kerül. A nőstény macskák és szuka kutyák esetében a hasfalon történt median laparotomiát követően a méhszarak és petefészkek felkeresése történik. A macskáknál a petefészkek eltávolítását végzem, a szuka kutyáknál a legtöbbször teljes méh és petefészkek eltávolítás, ovari hysterectomy történik. A lehetséges műteti eljárásokról és ajánlásokról a WSAVA guideline-jai részletesen kitérnek.^{19 20} A hasfalat az állat testméretétől, kötőszöveti állapotától és kondíciójától (pl. zsírozottság) 3 vagy 4 rétegben zárom. A bőr alá és bőrbébe helyezett varratok polifilament felszívódó varratok. A bőrt átöltő varratok monofil nem szívódó fonalak, ezek behelyezésekor varratszedésre van szükség. A nagylétszámú ivartalanítások során gyakran találkozunk a tulajdonosok kevésbé kompetens magatartásával, továbbá a menhelyi állatok esetében sem mindig garantálható a kellő kapacitás az utógondozásra. Ezért különösen fontos, hogy a lehető legkisebb sebeket végezzem el az ivartalanításokat és lehetőleg percutan varratok kerüljenek behelyezésére, amely után varratszedésre nincs szükség és az állatokat is jóval kevésbé zavarja.

A kan kutyák esetében prescrotalis castratio történik. A sebet kettő vagy három rétegben zárjuk, a már szukáknál leírt elvek szerint. A kandúr macskákat scrotalis herélem fedetlenül. Itt ligasure készülékre nincs szükség.

A műteti folyamat során használatos forgóeszközöket, továbbá a munkaidőt az alább található táblázat foglalja magába. Az eszközigény a költséggazdálkodás, a munkaidő pedig az időgazdálkodás miatt fontos. Mindkettő meghatározó tényező a hatékony, nagylétszámú ivartalanítások végzése során. A táblázat nem tartalmaz néhány olyan tételt, amelyek mennyisége nehezen becsülhető egyedenként, vagy állatonként elhanyagolható mennyiséget és költséget jelentenek. Ezek az alábbiak:

- leukoplaszt a vénakanul rögzítéshez,
- copoly az intravénás kanul eltávolítása után,
- alkoholos bőrfertőtlenítő és szappan,
- a bemosakodáshoz használt fertőtlenítőszer,
- a szemet nedvesítő szemcsepp.

19 Romagnoli 2024, 2.1.

20 WSAVA Guidelines for the Control of Reproduction in Dogs and Cats

Eszköz, gyógyszer, felszerelés, munka	kan kutya 0-10kg	szuka kutya 0-10kg	kan kutya 10-20kg	szuka kutya 10-20kg	kan kutya 20-40kg	szuka kutya 20-40kg	Kandúr	nőstény
AB Shotapen (ml)	0,5	0,5	1	1	2	2	0,3	0,3
NSAID Meloxidyl 20 mg/ml (kutya)	0,1	0,1	0,2	0,2	0,4	0,4	0	0
NSAID Meloxidyl 5 mg/ml (macska)	0	0	0	0	0	0	0,1	0,1
Keta+Xyla+Dorm (2:2:1 keverék)	0	0	0	0	0	0	0,5	0,5
Sedator injekció (ml)	0,1	0,1	0,2	0,2	0,4	0,4	0	0
Torphadine (ml)	0,1	0,1	0,2	0,2	0,4	0,4	0	0
Propofol 2% (ml) 20 mg/ml	2	2	4	4	6	6	0	0
Légcsőtübus	1	1	1	1	1	1	0	0
Steril műtési kesztyű (latexmentes)	1	1	1	1	1	1	1	1
Steril műtési fólia	60x90	90x120	60x90	90x120	90x120	120x120	0	60x90
Asztal steril fólia 45x60	1	1	1	1	1	1	0	1
Steril gézlap	1	1	1	1	1	1	1	1
Vénakanül	1	1	1	1	1	1	1	1
Tű, fecskendő, műtétenként 4-4	1	1	1	1	1	1	1	1
Műtési fonal1 (0, 1 polifil felszívódó)	0	1	1	1	1	1	0	0
Műtési fonal2 (2/0 polifil felszívódó)	1	0	0	0	0	1	0	1
Műtési fonal3 (bőr)	1	1	1	1	1	1	0	1
Steril szikepenge	1	1	1	1	1	1	1	1
Ringer-laktát infúzió 100 ml	1,50	1,50	2,50	2,50	3,00	3,00	0,50	1,00
Infúziós szerelék db	1	1	1	1	1	1	1	1
Ligasüre használat/alkalom	1	1	1	1	1	1	0	1
Előkészítési idő perc	10	10	10	10	10	10	5	10
'Nettó' munkaidő perc	10	20	10	20	10	20	5	15
'Bruttó' munkaidő perc	20	30	20	30	20	30	10	20
Előkészítési és takarítási idő	30	30	30	30	30	30	15	20

1. Táblázat: az ivartalanítások eszköz és munkaigénye

Table 1. : Equipment requirements and workload for neutering

A nagylétszámú ivartalanítások során elengedhetetlen a jó munkaszervezés. Ennek az állatorvoson és megfelelő eszközháttérrel túl alapvető feltétele a hozzáértő asszisztens jelenléte. Fontos, hogy a rá bízott folyamatokat önállóan és stabilan elvégezze, de a szükséges helyzetben irányítottan csapatmunkában is együttműködő legyen. A műtétek előtt és alatt az asszisztens feladata a műtétekkel járó teendők előkészítése, a steril műtési eszközökről való folyamatos gondoskodás, a szennyezett

szettek mielőbbi elmosása és sterilizáló készülékbe helyezése, a folyamatos takarítás, tisztántartás, az egyszer használatos készletek feltöltése.

A LigaSure alkalmazása jelentősen csökkenti a műteti időt, mivel a hagyományos érelékötésekre fordított idő a technológia sajátosságaiból adódóan érdemben lerövidül. Ennek következtében a beavatkozások jelentős része egyetlen operáló által, asszisztencia nélkül is biztonságosan elvégezhető, ami tovább növeli az ellátás hatékonyságát.

A műteti időtartamra vonatkozóan szövődménymentes esetekben az alábbi becslt értékek határozhatók meg:

- Szuka kutya: a mérettől, életkortól és egyéb tényezőktől függően átlagosan 25–30 perc,
- Nőstény macska: megközelítőleg 20–25 perc,
- Kandúr macska: átlagosan 10 perc,
- Kan kutya: körülbelül 15–20 perc.

Ligasure nélkül hozzávetőleg 5–10 perccel nőne a műteti idő.

Munkaszervezés: A műtetre érkező állatokat a reggeli órákban vesszük be a rendelőbe. A macskák egyesével szállító boxban, a kutyák megfelelő méretű boxban vannak elhelyezve. A kutyák némelyikét pontos időpontra hozza a tulajdonosa. Az állatvédő szervezetek jellemzően több állatot hoznak egy nap. A tulajdonosoknak a reggel leadott állatokat délután, a műtétet követően újra éber állapotban adjuk ki.

Mindez azt jelenti, hogy egy napon, körülbelül 9 és 14 óra között akár 8–10 ivartalanítás is történik, az állatok ivar és faj arányától függően. Ha egy napunkat minden tekintetben ivartalanításokra tervezzük, késő délutáni befejezéssel, akkor minden további nélkül lehetséges 15 vagy akár több állat ivartalanítása is.

3. AZ ÁLLATVÉDELMI KAPCSOLATRENDSZER BEMUTATÁSA

A praxis ivartalanításra specializálódott tevékenységi körében kiemelt jelentőséggel bír a partneri együttműködések tudatos kialakítása és fenntartása, olyan szervezetekkel és szereplőkkel, amelyek egyrészt igénybe veszik a szolgáltatásainkat, másrészt ahol szakmai támogatásunkra tényleges szükség mutatkozik.

Az általunk végzett ivartalanításokat négy fő csoportba sorolhatjuk:

1. Folyamatosan ivartalanítunk gazdás állatokat, gazdájuk kérésére és költségére.
2. Négy állatvédő szervezet gondozásában lévő kutyák és macskák ivartalanítása (Retriever Rescue Fajtamentő Egyesület²¹, Lelenc KutyaMENTŐ Egyesület²², Bogács Kutya- és Kisállatotthon Alapítvány²³, Macska is Van Életvédelmi Alapítvány).
3. Állatvédő szervezetek által finanszírozott ivartalanítások, amelyek során tulajdonosok kutyái és macskái esnek át támogatott ivartalanításon.
4. Főképp állatvédő szervezetek által finanszírozott, macskák esetében végzett TNR ivartalanítások: a „macska TNR” kifejezés a Trap-Neuter-Return (csapdázás-ivartalanítás-visszahelyezés)

21 Retriever Rescue Fajtamentő Egyesület 2026

22 Lelenc KutyaMENTŐ Egyesület 2026

23 Bogács Kutya és Kisállatotthon Alapítvány 2026

módszert jelenti, amely egy állatvédelmi stratégia. A módszer lényege, hogy a kóbor macskákat befogják, ivartalanítják, egyik fülük végét sebészileg eltávolítják a megjelölés érdekében, majd rövid lábadoztatás után visszahelyezik az eredeti élőhelyükre. Ez segít csökkenteni a kóbor macskák számát megakadályozva a további szaporodásukat, miközben megőrzi az állatok életét. Az eljárásól részletes kézikönyvet szerkesztett a portugál Associação Animais de Rua.²⁴ Az eljárás ugyan az egyik legjobb módja lehet a kóbor populációk mérséklésének, jogilag mégis vitatható lehet, hiszen az állatok állattartóval nem rendelkeznek.

Érdekességként említhető, hogy Romániában a kutyák TNR ivartalanítását is bevezették, azaz az ivartalanított kóbor gazdátlan kutyákat visszahelyezik oda, ahol korábban éltek. Ez a magyar jogharmonizáció miatt nem lehetséges, hiszen minden kutyának microchippelel és állattartóval kell rendelkeznie. Egy 2025 augusztusában megvalósult romániai tanulmányút során megfigyelhető volt, hogy Romániában az ivartalanított kutyák jelölésére egységes gyakorlatként fülkrotália alkalmazása történik. Emellett a nőtény egyedek esetében az ivartalanítás tényét a műtési heg környezetében elhelyezett, jól látható tetoválás is jelzi.

Az alábbiakban azokat a szervezeteket szeretném bemutatni, amelyekkel az elmúlt években jó munkakapcsolatot sikerült kiépíteni a hatékony ivartalanítási programok érdekében, kiemelve azt, hogy a közös munkánkban mely pontok váltak a hangsúlyossá.

A Hangya Közösség Alapítvány²⁵ magyarországi ernyőszervezetként működik. Sok más tevékenység mellett nagy összegű ivartalanítási támogatásokért pályáznak.

2024-ben az együttműködésünk két különböző irányt vett:

1. Egyik programjuk során állatvédő szervezetek pályázhattak az általuk hirdetett támogatásért, amelyet lakossági ivartalanításra költethetett az állatvédő szervezet. Ezt a pályázatot 2024. évben három, a rendelővel szerződéses állatvédő szervezet igényelte: a Macska is Van Életvédelmi Alapítvány, a Lelenc Kutyamentő Egyesület és a Retriever Rescue Fajmentő Egyesület. Ennek keretösszege a VetForte Állatorvosi Rendelőben történt felhasználásra, összesen öt program során.
2. Más részről a Hangya Közösség Alapítvány vezetésével fókuszba helyeztük azokat a régiókat az országban, ahol az ivartalanításokra hangsúlyozottan még nagyobb igény lenne. Konstrukciónk az volt, hogy megfelelő állatorvosi rendelőket találjunk, ahol a rendelő bérbevételel a jogszabályokat és a Magyar Állatorvosi Kamara előírásait²⁶ minden tekintetben betartva végezhetünk nagylétszámú ivartalanításokat. Ehhez olyan kollégákat kerestünk, akik ebben szívesen részt vesznek, és van a rendelőjüknek szabad kapacitása, akár hétvégén. Az ilyen hétvégére az összes, szükséges felszerelést, a hőlégmentes berendezésünket, a ligasure eszközt, minden kézieszközt, steril szettet, az egyszer használatos eszközöket és gyógyszereket egyaránt magunkkal visszük, így a kolléga irányába valóban csak a rendelő és a legalapvetőbb nagy méretű felszerelések (például vizsgálóasztal, műtőasztal, infúziós állvány, mérleg) kölcsönadását kérjük.

A Hangya Közösséggel való közös együttműködésünk során eddig egy ilyen ivartalanítási nap történt. Első alkalommal óvatos rendszert követve kevesebb állat ellátása volt a cél szoros kontroll mellett, ezért egy helyi állatvédő szervezet kutyáit operáltuk. A kutyák beszállítása és az állatvédő szervezetre bízott munkaszervezés több ponton sérült, így délután 14-ig összesen 12 kutya ivartalanítása történt meg

24 Associação Animais de Rua, TNR Manual

25 (Hangya Közösség Alapítvány: <https://www.hangyakozeles.hu/>)

26 (Csikós, 2011)

(5 szuka, 6 kan, 1 rejtett herés kan). Ez a számot nem tartottam optimálisnak és költséghatékonynak, nagyobb létszám volt elvárt. A tanulságokat levonva szeretnénk folytatni ezt a tevékenységet a későbbiekben a súlyosan érintett észak-keleti régiók és a szegregátumok környékén történő ellátással. Jelenlegi akadálya, hogy nehezen találunk partner kollégákat és rendelőket hozzá a térségben.

Mancsmentő Állatvédő Egyesület²⁷ ebrendészeti feladatokat lát el több Püspökladány környéki településen. Preventív munkájuk kiemelt részét képezi az ivartalanítás, amely során egy közös programunk volt. Az egyik településen, ahol ebrendészeti feladataikat ellátják ivartalanításra kötöttünk megállapodást. A helyi állatorvos kolléga biztosította a rendelő infrastruktúráját, valamint az ivartalanítási nap során ellátta a nem oltott és nem mikrochippel rendelkező állatok egyedi transzponderrel történő megjelölését és veszteség elleni immunizálását is. A Mancsmentő Egyesület munkatársai gondoskodtak az előkészületekről és állatok beszállításáról. Ennek során 2 nap leforgása alatt összesen 43 állatot ivartalanítottunk (6 nőtény macska, 24 szuka, 13 kan kutya). A projekt sikerét jól bizonyítja Mancsmentő Állatvédő Egyesület 2024-es statisztikája, amihez én is hozzájárulhattam: „A befogások száma 55-tel csökkent az előző évhez képest és 50%-kal csökkent a bekerült kölykök száma”²⁸

Magyar Macskavédő Alapítvány²⁹ egy országos macskavédő ernyőszervezet, amely legfőbb profilja a macskák ivartalanításának támogatása, kiemelt hangsúlyt fektetve a gazdátlan macskák TNR ivartalanítására. A MAVED 2024-ben összesen 47 macska ivartalanítását rendelte meg tőlünk 17 kandúr és 31 nőtény állattal.

2023. év második felében elindítottam egy folyamatot, amely célja a svájci **Susy Utzinger Alapítvánnyal³⁰** való kapcsolatfelvétel volt. Suzy Utzinger 2000-ben alapította a **Susy Utzinger Stiftung für Tierschutz (SUST)** nevű alapítványt, amely az állatok jóléte és védelme érdekében dolgozik. Az alapítvány nagy számban támogat kelet európai menhelyeket, és különösen nagy hangsúlyt fektet a menhelyi és lakossági ivartalanításra. Célkitűzésem az volt, hogy az általam képviselt Retriever Rescue Fajmentő Egyesület partnerszerkezeti körébe integrálódjon, valamint, hogy felkerüljek az ivartalanítási beavatkozásokat végző állatorvosok hivatalos listájára. A többlépcsős szakmai és szervezeti egyeztetési folyamat eredményeként mindkét célkitűzés megvalósult, amelynek keretében egy első féléves finanszírozási keretösszeg is rendelkezésre állt az ivartalanítási programok támogatására.

A forrás felhasználása rugalmasan történt, lehetőséget biztosítva mind az egyesület gondozásában lévő, gazdára váró kutyák ivartalanítására, mind pedig lakossági célzott beavatkozások megvalósítására. A gyakorlati tapasztalatok alapján azonban egyértelművé vált, hogy a korlátozott erőforrások mellett a lakossági ivartalanítások arányának növelése indokolt, mivel ez a megközelítés hatékonyabban járul hozzá a nem kívánt szaporulat megelőzéséhez és a kóbor állatpopuláció hosszú távú csökkentéséhez. Az együttműködések során az elszámolási stratégia tudatos és strukturált kialakítása kiemelt jelentőséggel bír, amely elengedhetetlen a későbbi átláthatóság és ellenőrizhetőség biztosításához. A szervezetek finanszírozásában megvalósuló ivartalanításokat a standard állatorvosi szoftverben rögzített adatokon túl egy kiegészítő, részletes nyilvántartási rendszerben is dokumentálom, amely az elszámolás alapját képezi a partnerszervezetek felé.

27 Mancsmentő Állatvédő Egyesület 2026

28 Pierog, 2025

29 Magyar Macskavédő Alapítvány 2026

30 Susy Utzinger Stiftung für Tierschutz 2026

E nyilvántartás egy strukturált adatbázis (Excel-táblázat) formájában kerül vezetésre, amely az alábbi alapadatokat tartalmazza: a tulajdonos neve, az állat neve, a település, az ivartalanítás időpontja, az állat faja és fajtája, testtömege, egyedi azonosító adatai, a vemhesség ténye, valamint a beavatkozás költsége. A rendelőben végzett ivartalanítások során emellett részletes, fényképes dokumentáció is készül, amely egyrészt a szakmai nyomon követhetőséget, másrészt az elszámolás és ellenőrzés megalapozottságát szolgálja.

A támogatott lakossági ivartalanítások kommunikációja kiemelt jelentőséggel bír, ezért annak tudatos, stratégiai alapú megtervezése és a tulajdonosok felé történő körültekintő megfogalmazása elengedhetetlen. Fontos alapelv, hogy a gazdával rendelkező állatok ivartalanítása nem indokolt minden esetben kedvezményes, állatvédelmi forrásból finanszírozott formában, amennyiben a tulajdonos egyébként fizetőképes. A rendelkezésre álló erőforrások hatékony felhasználása érdekében a támogatási rendszert elsősorban azon esetekre célszerű koncentrálni, ahol az anyagi korlátok valóban akadályozzák a beavatkozás megvalósítását.

Legtöbb esetben a felelős állattartás fontos eleme az ivartalanítás, ezért a szemléletformálásnak arra is ki kell terjednie, hogy az állattartók már az állat vállalásakor tisztában legyenek azzal: kedvencük megfelelő életkorban történő ivartalanítása a gondos és előrelátó tartás szerves része.

Az ivartalanítás az állat életében egy előre tervezhető beavatkozás, amelyre egyszer van szükség és egyszeri költsége van. Ennek ellenére a támogatásokkal való visszaélés a lakosság részéről rendszeresen előfordul. Ennek szűrésére külön kommunikációs protokollt vezettünk be és alkalmazunk. A támogatott lakossági ivartalanítások hatékony megvalósítása érdekében kiemelt cél a valóban rászoruló célcsoport azonosítása. Ennek elősegítésére 2024 második felétől felvettem a kapcsolatot a helyi és a környező települések illetékes önkormányzati szereplőivel – így különösen a jegyzőkkel, közterület-felügyelőkkel és polgármesterekkel. Az együttműködésük révén a programok célzottabban és hatékonyabban hirdethetők meg a lakosság körében. Tudják, hol van szükség TNR ivartalanításra, továbbá az ivartalanítási stratégia részeként tételesen, területenként lehet haladni. Ez sokkal eredményesebb a szaporodóképes állatok és nem kívánt szaporulat megállításában, mint kiragadott és szórványos ivartalanítások végzése. A megfontolt stratégiai tervezést ráadásul a finanszírozó állatvédő szervezetek is nagyra értékelik.

4. EREDMÉNYEK

A 2024-es év során a VetForte Állatorvosi Rendelőben összesen 577 ivartalanítási beavatkozás valósult meg. Az ellátott állatok méret és ivar szerinti megoszlását, valamint azt, hogy mely program keretében kerültek beavatkozásra, a következő táblázat szemlélteti.

állatvédő szervezet, kampány ideje	kis kan	kis szuka	nagy kan	nagy szuka	kandúr	nőstény
tulajdonos állatai	2	1	8	19	32	53
Retriever Rescue saját finanszírozás	0	0	53	45	0	0
Mancsmentő Egyesület Komádi	7	16	6	8	0	6
Hangya május Lelenc KME	1	2	0	0	3	8
Hangya május Macska is Van	0	0	0	0	6	12
Hangya május Retriever Rescue	3	5	1	0	0	0
Hangya november Retriever Rescue	1	0	2	2	1	0
Hangya november Macska is Van	0	0	0	0	5	7
Hangya Vásárosnamény	3	3	3	3	0	0
MAVED, májusig	0	0	0	0	11	18
MAVED, június	0	0	0	0	1	3
Susy Utzinger 06.30 RR	6	5	8	6	11	22
Susy Utzinger 10.03 RR	6	8	11	10	29	34
MAVED, december	0	0	0	0	6	12
Susy Utzinger 12.11 RR	0	0	1	2	7	9
Susy Utzinger 12.22 RR	2	6	1	8	2	5
Összes	31	46	94	103	114	189

2. Táblázat: A 2024-ben elvégzett ivartalanítások megoszlása fajonként, szervezetenként

Table 2. : Distribution of neuterings performed in 2024 by species and organisation

A táblázat egyértelműen rávilágít arra, hogy jelentős igény mutatkozik a támogatott ivartalanítási programokra, hiszen az elvégzett beavatkozások számottevő részét továbbra is állatvédő szervezetek finanszírozzák.

Az adatok ugyanakkor arra is felhívják a figyelmet, hogy bár a szabályozási és hatósági gyakorlat – így különösen az ebösszeírások, a kötelező egyedi azonosítás és a veszettség elleni védőoltás rendszere – elsősorban a kutyákra fókuszál, a macskák esetében is kiemelt szükség mutatkozik a populációszabályozás erősítésére. A 2024-es évben összesen 303 macska és 274 kutya ivartalanítása történt meg a praxisomban, amely jól mutatja, hogy a lakossági ivartalanítási programok keretében a macskák aránya meghaladja a kutyáét.

Ez a jelenség több szempontból is releváns. A macskák gyakran félig szabadon tartott vagy kóbor életmódja, a környezet zavarása, valamint a természetes vadállományra gyakorolt hatása egyaránt indokoltá teszi a populációjuk tudatos szabályozását. E problémák mérséklése elsősorban a létszám stabilizálásán, majd hosszabb távon annak csökkentésén keresztül érhető el. Az ivartalanítási programok további jelentősége, hogy a beavatkozások során keletkező adatok rendszerezett gyűjtése lehetőséget teremt későbbi elemzésekre és kutatási célú felhasználásra. Ez hozzájárulhat ahhoz, hogy a modern állatvédelem a jövőben a macskatartással kapcsolatos problémák feltárása és kezelése irányába is megalapozottabb és hatékonyabb módon tudjon elmozdulni.

Álláspontom szerint Magyarországon kiemelt jelentőséggel bír az ivartalanítási stratégiák további, rendszerszintű fejlesztése és olyan módon történő implementálása, amely képes a növekvő kutya- és macskaállomány stabilizálására, majd hosszabb távon annak csökkentésére.

E folyamatban az állatorvosi jelenlét megkerülhetetlen, hiszen az állatorvos az ivartalanítási beavatkozások kulcsszereplője, mind szakmai, mind szervezési szempontból. Ugyanakkor a hatékony működés alapját a jól strukturált és összehangolt szervezettség képezi, amely megvalósulhat állatvédő szervezetek, állatorvosi praxisok vagy önkormányzati szereplők koordinációjában egyaránt. A sikeres programok feltétele a komplex folyamatok integrált kezelése, ideértve különösen az állattartókkal való folyamatos kapcsolattartást és egyeztetést, az állatok rendelőbe történő szakszerű eljuttatásának megszervezését, valamint szükség esetén az utókövetés biztosítását is.

Fontos eredményként értékelem, hogy a 2024. év során megvalósított tevékenység nem eseti jellegű beavatkozás volt, hanem 2025-ben, valamint 2026 első negyedévében is közel azonos, sőt enyhén növekvő esetszámmal és változatlan szakmai minőség mellett folytatódott. Ez a tartósan magas színvonalú és folyamatos ellátás hitelesen tükrözi a kialakított program legfontosabb értékmérőit:

1. A bemutatott tevékenység iránt folyamatos és jelentős társadalmi igény mutatkozik,
2. A partner állatvédő szervezetekkel, támogatókkal és együttműködő partnerekkel kölcsönös bizalomra alapuló, stabil és hosszú távú együttműködés alakult ki,
3. Az általam kidolgozott protokoll – beleértve a szűkebb értelemben vett állatorvosi szakmai tevékenységet, valamint az azt kiegészítő kommunikációs stratégiát – eredményesen és fenntartható módon működik.

Közös törekvésünk partnerszervezeteinkkel, hogy a szakmailag megalapozott és technikailag hatékony megoldások szélesebb körű adaptációját és alkalmazását elősegítsük a nagy volumenű ivartalanítási programok területén. Ezzel hozzájárulunk az állatok szükségleteinek kielégítéséhez egy preventív szemléletű állatvédelmi megközelítés keretében. Meggyőződésünk, hogy a kidolgozott folyamatok szélesebb körű elterjesztése jelentős hatékonyságnövekedést eredményezhet a jövőben.

BIBLIOGRÁFIA

1. 164/2008. (XII. 20.) FVM rendelet (2008) A veszélyesség elleni védekezés részletes szabályairól. 1998. évi XXVIII. törvény (1998) Az állatok védelméről és kíméletéről.
2. 785/2021. (XII. 27.) Korm. rendelet (2021) A kóbor állat befogásával, tulajdonjogának átruházásával és elhelyezésével kapcsolatos feladatok ellátásának részletes szabályairól.
3. Csikós D K (2011) A kismélosók ivartalanításának szakmai ajánlása, Magyar Állatorvosi Kamara Pest Vármegyei Szervezete, elérhető: <http://pest-megyei-allatorvos.hu/feltoltkepek/kisemlosivartalszakmaiajanlaselfogadott.pdf>
4. Hangya Közösség (2024) Aktív civil állatvédő szervezetek szerepvállalása a kóbor állat megelőzésben.
5. Központi Statisztikai Hivatal (2012) 2011. évi népszámlálás, KSH, Budapest.
6. Kubinyi E, Varga G (2023) Társállattartás Magyarországon – 2022-es reprezentatív kutatás.
7. Magyar Állatorvosi Kamara Szakmai Továbbképzési és Oktatási Bizottság (2009) Az ivartalanítás szakmai ajánlása, elérhető: http://pest-megyei-allatorvos.hu/feltoltkepek/ivartalanitas_honlapra.pdf
8. Müller L (2024) Az ivartalanítás nemzetközi állatorvosi megítélése, előadás, Budapest.
9. Pierog K (2025) Befogási adatok 2024, Mancsmenő Állatvédő Egyesület, elérhető: <https://www.facebook.com/profile/100080337715734/>
10. Romagnoli S et al. (é. n.) WSAVA guidelines for the control of reproduction in dogs, World Small Animal Veterinary Association.
11. World Small Animal Veterinary Association (WSAVA) (é. n.) Guidelines for the Control of Reproduction in Dogs and Cats.

The necessity of neutering in Hungarian animal welfare and the method of establishing a 'neutering practice' in a small animal clinic

Az ivartalanítás szükségessége a magyar állatvédelemben és egy „ivartalanító praxis” létrehozásának módja egy kisállatorvosi rendelőben

ABSZTRAKT

A cikk címében szereplő állatorvosi „ivartalanító praxis” létrehozásának gondolata, s annak szükségessége kiemelten fontos az állatvédelem mindennapjaiban. A Magyarországra vonatkozó statisztikák alapján nehéz egyértelmű számot kapni az országban élő kutya- és macskalétszámot illetően és a kapott eredmények nem egységesek. Magyarországon a különösen magas állatlétszám kiemelkedő problémát okoz, hiszen az utcán kóborló kutyák közbiztonsági és közegészségügyi kockázatot jelentenek. A közterületen lévő ebek befogására és tartására az ország jogszabályokban írja elő az önkormányzatoknak az ebrendészeti telepekkel a kötelező szerződéskötést vagy annak saját megszervezését és fenntartását. Az ebrendészeti telepek közül több helyen a mai napig megszokott az euthanasia hely- és forráshiány miatt, miközben az ebek befogása önmagában nem akadályozza meg azt, hogy a szaporulat visszatelítse az utcai kóbor és kóborló kutyaállományt. Az ország egyes térségeiben továbbra is jelen vannak olyan kutyák, amelyek jelöletlenek, oltatlanok, és hivatalosan nem köthetők felelős gazdához. Ezek az állatok kontroll nélkül szaporodnak, gyakran éheznek, és falkákba verődve kóborolnak. Mindez nemcsak súlyos állatvédelmi probléma, hanem egyes régiókban az ott élő emberek, különösen a gyermekek biztonságát is komolyan veszélyezteti. Ezekről a területekről rendszeresen érkeznek jelentések kutyatámadásokról is. Mindez azt mutatja, hogy a nagy létszámban kóborló kutyák jelenléte nem csupán súlyos állatvédelmi problémát jelent, hanem egyben kiemelt közbiztonsági és közegészségügyi kockázatot is hordoz. A kiterjedt és nagy létszámú ivartalanításokkal jelentősen csökkenthető ez a közegészségügyi és közbiztonsági kitétség, és minden kétséget kizáróan állatvédelmi vonatkozása is jelentős, hiszen a meg nem születő kóbor állatok által lehet a leghatékonyabban megelőzni a problémát.

Kulcsszavak: állatvédelem, állatorvos, ivartalanítás, kutya, macska, szaporodás, túlszaporodás, közegészségügy, közbiztonság, természetvédelem, együttműködési stratégia

The necessity of neutering in Hungarian animal welfare and the method of establishing a 'neutering practice' in a small animal clinic

4 Állatvédelmi szakállatorvos, kisállatgyógyász szakállatorvos, praxisvezető szakállatorvos, VetForte Állatorvosi Rendelő, Nyergesújfalu

ABSTRACT

The idea of establishing a veterinary 'neutering practice' mentioned in the title of the article and the necessity of it are of paramount importance in the daily life of animal welfare. Based on the statistics for Hungary, it is challenging to obtain a precise figure regarding the number of dogs and cats living in the territory of the country, and the results obtained are not uniform. In Hungary, the particularly high number of animals presents an outstanding problem, as dogs wandering on the streets pose a public safety and health risk. In order to capture and keep dogs from public areas, the country's legislation requires local governments to maintain a mandatory contract with dog control stations or to organise and maintain one themselves. Euthanasia is still common practice in many playing-houses due to a lack of space and resources, while capturing dogs does not prevent their reproduction from replenishing the population of stray and wandering dogs on the streets. In some regions of the country, unvaccinated, and officially ownerless dogs breed freely, while they starve and wander in packs. This, in turn, exposes adults and children living in the affected regions to great danger. Dog attacks have been regularly recorded in several of these areas. Therefore, in addition to being a significant animal protection issue, the large number of stray dogs also represents a significant concern for public safety and public health. Extensive and large-scale neutering can significantly reduce this public health and public safety exposure, and the animal protection implications are also undoubtedly significant, as the problem can be prevented most effectively by preventing the birth of stray animals.

Keywords: animal protection, veterinarian, neutering, dog, cat, reproduction, overpopulation, public health, public safety, nature conservation, cooperation strategy

1. INTRODUCTION

Veterinary medicine encompasses an extremely broad professional spectrum, requiring the resolution of numerous interrelated tasks and challenges. The fundamental objective of veterinary practice is to preserve animal health, prevent disease, and, where disease does occur, treat it effectively. Where recovery is no longer possible, the aim is to ensure the best possible quality of life for the animals concerned. The veterinary clinic I run plays an active role both in curative care and in disease prevention. In the present study, however, I place particular emphasis on the implementation of the animal protection approach, and I present the efficient and well-functioning practice developed in my clinic for performing neutering procedures, with particular regard to dogs and cats.

In the course of veterinary care, elective surgical procedures are frequently performed. Among these, scheduled neutering procedures in dogs and cats are the most commonly performed. According to the current professional position, the timing of neutering requires individual assessment in consultation with the veterinarian, during which the dog's sex, body size, breed, age, housing conditions, and the owner's competence must all be taken into consideration.^{5 6}

Through my involvement in animal protection, I have had the opportunity to gain broad insight into the activities and aspirations of animal protection organisations, as well as into the social problem that is closely connected to the difficulties identified by animal protection workers themselves. In certain regions, the work of animal protection and humanitarian organisations is particularly closely interconnected; therefore, when setting animal protection objectives, issues of human rights protection and human social problems also come to the surface. **For people working with animals, animal protection is an end in itself, whereas for humanitarian organisations it serves as a means of creating a more orderly and safer environment for people.**

⁵ Müller 2024

⁶ Romagnoli 2024, 6.9.

Based on the statistics relating to Hungary, it is difficult to form a precise and uniform picture of the size of the country's dog and cat population, since the available data are not consistent in every case. At the same time, it is beyond doubt that a significant number of stray and wandering dogs and cats live in the country, and in some regions their presence has already reached an unmanageable level. The animal population can be divided into three groups:

1. Owned animals,
2. Animals living under the care of animal protection organisations,
3. Stray animals for which no one provides care.

In Hungary, approximately 2,800,000 dogs are kept by owners based on self-reporting, which, according to a 2022 survey, affects 30 per cent of households. Cat ownership was recorded in 19 per cent of households in the same survey. The European Pet Food Industry Federation (FEDIAF) publishes a representative survey every year on the animal population by country, according to which dogs were already living in 34 per cent of Hungarian households in 2021.⁷ The findings of the different surveys are not fully consistent. This is further complicated by the fact that, in our country, surveys relying exclusively on commercial pet food feeding cannot be taken into account. In countless places, animals are fed table scraps and cooked food, which therefore do not appear in these surveys. Furthermore, negligent owners also pass through the filter of self-reporting, making it particularly difficult to estimate the number of animals: the surveys used are substantially underestimated, and the actual animal population is likely to be higher. Pursuant to Chapter VIII of Act XXVIII of 1998 on the Protection and Humane Treatment of Animals, the municipal local government, in the capital the district local government, and, with regard to areas directly administered by the Municipality of Budapest, the Municipality of Budapest, is required to conduct a dog registration survey every three years and compare the results with the data in the dog registry.⁸ Regrettably, however, even in these cases not every dog is entered into the registry. This is because, in most settlements, data collection is based on voluntary reporting by residents, and where such reporting is not provided, the keeping of animals remains outside the scope of the authorities. As regards cats, the law contains no reporting obligation whatsoever.

In addition to owned animals, the animal population is further increased by dogs and cats that are unowned, stray or free-roaming, or under the care of animal protection organisations. In Hungary, 501 registered organisations rescuing dogs and/or cats, as well as 67 other organisations engaged in animal protection, have been registered. According to the 2023 survey conducted by the Hangya Közösség, 396 registered organisations are engaged in active animal rescue. Some of these operate shelters, while others do not have their own premises. A total of 11,199 dogs were living in the 190 animal protection organisations that responded to the survey in April 2024. According to the professional estimate of the Hangya Közösség, 27,000 dogs are under the care of animal protection organisations nationwide.⁹ The size of the cat population is even more difficult to estimate, partly because of the species' specific lifestyle and partly because of deficiencies in the legal regulation applicable to cats. Decree No. 164/2008. (XII. 20.) of the Ministry of Agriculture and Rural Development on the detailed rules of protection against rabies places particular emphasis on the system of mandatory rabies vaccination for dogs, as well as on the mandatory identification of dogs by electronic transponder. However, this regulation is not mandatory in the case of cats, which makes their registration significantly more difficult and, consequently, also makes it more difficult to assess their population accurately in comparison with

7 Kubinyi & Varga 2023, 89.

8 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről.

9 Hangya Közösség 2024, 7.

dogs.¹⁰ According to some studies, only 28% of the owned cat population in Hungary is kept exclusively indoors, meaning that 72 per cent are outdoor or indoor-outdoor cats.¹¹ Free-roaming cats may disturb the human environment through mating behaviour, roaming, urine marking, and defecation, which may even give rise to issues of property protection. In addition, they must be regarded as an invasive species, as they hunt and kill protected reptile species native to Hungary as well as songbirds, thereby causing serious damage to nature conservation. According to the survey of the Hangya Közösség, 4,633 cats are under the care of animal protection organisations, although professional estimates place the number of cats cared for by animal protection organisations in the country at 8,000.¹² At present, there is no research and no data-reporting obligation concerning stray and free-roaming cats, and therefore their number cannot be estimated.

In Hungary, the substantial animal population presents a particularly serious challenge, as the presence of dogs roaming the streets is not only an animal protection issue but also entails a significant risk to public safety and public health. Among the relevant regulations, particular emphasis should be placed on the provisions concerning protection against rabies, laid down in Decree No. 164/2008. (XII. 20.) of the Ministry of Agriculture and Rural Development, including the mandatory microchipping of dogs and the requirement that they be assigned to an owner. All of this is closely linked to the One Health approach, which emphasises the unity of human, animal, and environmental health, and whose application is of particular importance in the management of dog and cat populations living in our environment. One Health is an integrated, unifying approach aimed at sustainably balancing and optimising the health of humans, animals, and ecosystems. It recognises that the health of humans, domestic and wild animals, plants, and the wider environment, including ecosystems, is closely interconnected and interdependent.¹³ When integrated into the context of this article, it can be stated that an overpopulated, uncontrolled, and uncared-for dog or cat population also has an impact on human society.

Capturing stray animals within the built-up area of the municipality is a mandatory responsibility of the local government.¹⁴ In many dog control stations, euthanasia remains common practice to this day because of a lack of space and resources. Although the so-called stray animal decree sets out the requirements precisely,¹⁵ these are not checked in every case by the supervisory authorities and are therefore often not implemented. The number of unregistered dog control stations is significant, and, in addition, in several municipalities there are also informal, legally unregulated kennels operating on municipal premises that provide temporary accommodation for captured stray dogs. During this transitional period, it is possible to identify the animals, particularly by scanning the microchip, through which the dog may be returned to its original owner. If this is not possible, the animal may find a new owner through adoption, or it may be taken over by an animal protection organisation for further care and management. Unfortunately, it must be acknowledged that any system that accommodates stray animals as “end products” can only serve as an ex post, stopgap measure for clearing settlements after the situation has already developed. However, such systems do not offer a genuine solution to prevent the animal population from continuing to increase. In addition, in certain regions of the country the situation is becoming even more severe, and both the conditions of animal keeping and the problem

10 Decree No. 164/2008. (XII. 20.) of the Ministry of Agriculture and Rural Development on the detailed rules of protection against rabies.

11 Kubinyi & Varga, 2023, 97.

12 Hangya Közösség, 2024, 7.

13 WHO, One Health.

14 Az állatok védelméről és kíméletéről 1998. évi XXVIII. törvény, 48/A. § (3).

15 A kóbor állat befogásával, tulajdonjogának átruházásával és elhelyezésével kapcsolatos feladatok ellátásának részletes szabályairól szóló 785/2021. (XII. 27.) Korm. rendelet.

of stray animals present a particularly unfavourable picture. During the 2011 census, approximately 1,000 segregated settlements were identified in Hungary, comprising more than 60,000 dwellings and providing a home to a total of approximately 180,000 people.¹⁶ Moreover, 30 per cent of the people living there are children under 15 years of age. In these areas, unmarked, unvaccinated dogs that cannot officially be linked to an owner reproduce freely, while also suffering from hunger and roaming in packs; females come into heat, and males following them may display even more dominant or aggressive sexual behaviour. This, however, places the people and children living there at considerable risk. Dog attacks have been regularly recorded in several such areas. Therefore, a large free-roaming dog population is not merely a serious animal protection problem, but also entails a major public safety and public health risk. In addition, the operation of dog control stations imposes a significant financial burden on local governments. The situation of stray dogs is thus clearly a complex problem shaped by multiple factors, the effective management and long-term resolution of which are in the common interest of all stakeholders concerned. Because of the significant concerns relating to the protection of people, humanitarian organisations and animal protection organisations share the same objective: to identify the root causes of the problem and then reduce and eliminate them. In the case of Hungary, this is neutering. At the same time, neutering interventions must be implemented on such a scale, in such an organised manner, and so extensively that they are aligned both with the size of the dog population and with the capacities and needs of animal protection organisations. **Veterinary planning and the presence of a veterinarian are indispensable to the development of an animal protection strategy involving animals. As the primary professional, the veterinarian must be a central actor in such a programme. Without a veterinarian, none of this can function.**

Naturally, the situation is not equally severe in every region, and stray dogs do not pose a daily threat to human safety everywhere. At the same time, based on experience and the feedback available, the implementation of large-scale neutering programmes and the targeted support of neutering for owned animals are justified almost everywhere at the national level. In this regard, in 2021 and 2025 owners in settlements with fewer than 5,000 inhabitants could also rely on calls for applications under the Hungarian Village Programme. Some local governments also provide support for neutering on a sporadic basis. Most commonly, however, neutering initiatives for owned animals are organised by animal protection organisations, for which grant funding is in some cases also available. Animal protection organisations devote considerable time and energy to this area because they have recognised the essence of the problem: alongside the continuously reproducing animal population, their activity is in many cases limited to collecting and accommodating the "end product", that is, newly emerging stray animals. This, however, does not in itself constitute genuine prevention; therefore, addressing the root of the problem, primarily through neutering, is indispensable.

Neutering for the purpose of population control is therefore needed nationwide; accordingly, umbrella organisations and sponsoring foundations and associations require, at national level, well-prepared veterinarians with an animal protection mindset and the veterinary clinics in which they practise. At the same time, continuous outreach and consultations with veterinarians have also made it clear that, in certain regions, there are not enough veterinarians with available capacity. In addition, in several places the appropriate infrastructure is lacking, or other circumstances prevent a sufficient number of neutering procedures from being carried out. According to feedback from animal protection organisations, in some places they have received unfavourable responses from veterinarians who, for one reason or another, did not recommend neutering. In this regard, it is also important to take into account the position of the Hungarian Veterinary Chamber, which recommends neutering in many cases.¹⁷

¹⁶ Központi Statisztikai Hivatal 2011

¹⁷ MÁOK Szakmai Továbbképzési és Oktatási Bizottság 2009

An interim solution to the lack of capacity was provided by the Responsible Animal Keeping Programme launched by the Maltese Charity Service in 2021,¹⁸ through which this humanitarian charitable aid organisation recognised the human rights dimension of the problem. Through the licensed vehicle they put into operation, functioning as a veterinary clinic, the interventions became geographically mobile, which represented a significant step forward in the organisation of care. At the same time, this solution alone is still not sufficient to ensure that the problem can be addressed with adequate efficiency on a nationwide level, particularly in the regions most affected. For this reason, together with several animal protection organisations and with the involvement of umbrella organisations, we began to seek the most effective solutions. During the planning of neutering programmes, it emerged as a fundamental consideration that, on a given day, as many surgical procedures as possible should be performed. The long distances involved in reaching the veterinary clinics providing care result in substantial travel time, which materially reduces both the time efficiency of organisation staff and the effectiveness of the interventions.

2. THE WORK PROCESS I HAVE DEVELOPED

For the past 17 years, I have held a leadership role in the field of animal protection, and this experience is complemented by my clinical work as a practicing veterinarian and clinic director for more than five years. At the intersection of these two fields, and through my professional and institutional network, I have developed a complex knowledge base that has enabled me to take an active role in identifying the above problems and in developing solution processes.

The process presented in this study previously formed the basis of a business case study examining the organisational and implementation aspects of high-volume neutering procedures in 2024. Within this framework, targeted equipment procurement was carried out in my clinic, which contributed significantly to increasing the efficiency of neutering procedures and accelerating care processes.

The case study presents the protocol developed at the VetForte Veterinary Clinic, as well as the results achieved through its application. The practice implemented in 2024 and developed by me may be interpreted as an operational model that can lay the groundwork for the planning and implementation of later interventions of greater volume and systemic scope. In my case, a veterinary clinic is available for performing the surgeries. Likewise, the equipment necessary for the work is available: an operating table, an infusion stand, an anaesthesia machine, and a patient monitor capable of measuring ECG, body temperature, oxygen saturation, blood pressure, and respiratory rate. The necessary personnel support is also available: a highly competent, well-trained assistant who is able to work independently and who also provides continuous support when working under instruction.

In the case of high-volume neutering procedures, time is a very important factor, as it understandably determines the number of surgeries that can be performed safely in a single day. Accordingly, time optimisation was an important consideration in the development of our system.

Following the preparation phase, the surgical part is significantly accelerated by good surgical technique and the use of modern instruments; accordingly, during neutering procedures we seal large vessels with a LigaSure device, which also results in substantially less bleeding and often effectively facilitates surgery through the smallest possible incision. This, in turn, on the one hand makes wound healing faster and more favourable, thereby shortening recovery time. On the other hand, closure of smaller wounds requires less time, which materially contributes to the time optimisation of surgical processes. To support the efficient performance of neutering procedures, I purchased an LS Series Vessel Sealing

¹⁸ Máltai Szeretetszolgálat 2021

Generator along with two LigaSure handpieces, one small and one large. The handpieces can be used for approximately 50 to 150 neutering procedures and, once worn out, must be replaced with new ones. I purchased the generator on 3 May 2024; it has a long service life and can be used with a high degree of reliability and without malfunction. I also equipped the practice with a new, higher-capacity hot-air steriliser suitable for accommodating multiple surgical instrument sets. For carrying out high-volume surgical procedures, it is indispensable that sterile sets be continuously available for successive operations. For this reason, I acquired three new sets in addition to the existing ones. According to the list below, I assembled three additional identical sets for myself: 6 towel clamps, 1 scalpel handle, 1 cat spay hook, 1 Olsen-Hegar needle holder, 1 pair of forceps, 2 small and 2 large haemostatic forceps, and 1 straight blunt-pointed scissors.

The consumable requirements of neutering procedures are represented by the materials used; therefore, I set out the most important stages of neutering here. The basic physical examination is supplemented by body weight measurement. The drugs used for premedication and anaesthesia are administered intravenously following placement of an intravenous catheter. The animals are intubated. The surgical area is clipped with a veterinary clipper, and eye drops are applied to prevent drying of the eyes. The animal is taken into the operating room and positioned appropriately; a large cushion stabilising recumbency is placed under the dogs, while a heating pad under the cats and small-breed dogs helps prevent hypothermia. The surgical area is cleaned with disinfectant soapy water and then disinfected with alcohol. During surgery, the animals receive an intravenous infusion of Ringer's lactate. The animals receive prophylactic antibiotics and NSAID analgesics. Although reducing antibiotic use to the greatest extent possible would also be highly desirable in small animal practice, our experience shows that optimal postoperative care is not always achieved in the course of neutering procedures performed for owned and shelter animals; I therefore consider it problematic to dispense with prophylactic antibiotic treatment. The sterile instruments used for surgery are transferred from the autoclave onto a small sterile surgical drape. A sterile, appropriately sized, single-use surgical drape is placed over the surgical field. In female cats and bitches, following median laparotomy of the abdominal wall, the uterine horns and ovaries are identified. In cats, I perform ovariectomy, whereas in bitches, complete removal of the uterus and ovaries, that is, ovariohysterectomy, is performed in most cases. The WSAVA guidelines address the possible surgical procedures and recommendations in detail.^{19 20} I close the abdominal wall in three or four layers, depending on the animal's body size, connective tissue status, and body condition, such as fat cover. The sutures placed in the subcutaneous tissue and the skin are polyfilament absorbable sutures. The transcutaneous skin sutures are monofilament non-absorbable sutures, which require subsequent suture removal. During high-volume neutering procedures, we frequently encounter less competent behaviour on the part of owners, and, in the case of shelter animals, sufficient capacity for postoperative care cannot always be guaranteed either. For this reason, it is particularly important that I perform neutering procedures through the smallest possible incisions and, wherever possible, place percutaneous sutures that do not require subsequent removal and are also far less bothersome for the animals. In male dogs, prescrotal castration is performed. The wound is closed in two or three layers, in accordance with the principles already described for bitches.

Male cats are castrated via a scrotal approach using an open technique. No LigaSure device is required in this case. The table below summarises the consumables used during the surgical procedure, as well as the working time required. The equipment requirement is important for cost management, while working time is important for time management. Both are determining factors in the efficient performance of high-volume neutering procedures. The table does not include certain items whose

¹⁹ Romagnoli 2024, 2.1.

²⁰ WSAVA Guidelines for the Control of Reproduction in Dogs and Cats

quantity is difficult to estimate on a per-animal basis or which represent a negligible quantity and cost per animal. These are as follows:

- adhesive tape for securing the intravenous catheter,
- Copoly after removal of the intravenous catheter,
- alcohol-based skin disinfectant and soap,
- disinfectants used for surgical hand preparation,
- eye drops used to moisten the eyes.

Equipment, medication, supplies, labour	male dog 0 to 10kg	bitch 0 to 10kg	male dog 10 to 20kg	bitch 10 to 20kg	male dog 20 to 40kg	bitch 20 to 40kg	Male cat	female
AB Shotapen (ml)	0.5	0.5	1	1	2	2	0.3	0.3
NSAID Meloxidyl 20 mg/ml (dog)	0.1	0.1	0.2	0.2	0.4	0.4	0	0
NSAID Meloxidyl 5 mg/ml (cat)	0	0	0	0	0	0	0.1	0.1
Keta+Xyla+Dorm (2:2:1 mixture)	0	0	0	0	0	0	0.5	0.5
Sedator injection (ml)	0.1	0.1	0.2	0.2	0.4	0.4	0	0
Torphanine (ml)	0.1	0.1	0.2	0.2	0.4	0.4	0	0
Propofol 2% (ml) 20 mg/ml	2	2	4	4	6	6	0	0
Endotracheal tube	1	1	1	1	1	1	0	0
Sterile surgical gloves (latex-free)	1	1	1	1	1	1	1	1
Sterile surgical drape	60x90	90x120	60x90	90x120	90x120	120x120	0	60x90
Sterile table drape 45x60	1	1	1	1	1	1	0	1
Sterile gauze swab	1	1	1	1	1	1	1	1
Intravenous catheter	1	1	1	1	1	1	1	1
Needles and syringes, 4 of each per procedure	1	1	1	1	1	1	1	1
Suture material 1 (0, 1 polyfilament absorbable)	0	1	1	1	1	1	0	0
Suture material 2 (2/0 polyfilament absorbable)	1	0	0	0	0	1	0	1
Suture material 3 (skin)	1	1	1	1	1	1	0	1
Sterile scalpel blade	1	1	1	1	1	1	1	1
Ringer's lactate infusion 100 ml	1.50	1.50	2.50	2.50	3.00	3.00	0.50	1.00
Infusion set, pcs	1	1	1	1	1	1	1	1
LigaSure use per procedure	1	1	1	1	1	1	0	1
Preparation time, minutes	10	10	10	10	10	10	5	10
'Net' working time, minutes	10	20	10	20	10	20	5	15
'Gross' working time, minutes	20	30	20	30	20	30	10	20
Preparation and cleaning time	30	30	30	30	30	30	15	20

Table 1. : Equipment requirements and workload for neutering

Efficient workflow organisation is indispensable during high-volume neutering procedures. In addition to the veterinarian and the appropriate equipment background, a fundamental requirement is the presence of a competent assistant. It is important that the assistant be able to carry out the processes entrusted to them independently and reliably, while also being able to cooperate in directed teamwork when required. Before and during surgery, the assistant's tasks include preparing for the procedures, continuously ensuring the availability of sterile surgical instruments, promptly washing contaminated sets and placing them in the sterilising unit, continuous cleaning and maintenance of hygiene, and replenishing disposable supplies.

The use of LigaSure significantly reduces operating time, since the time devoted to conventional vessel ligation is materially shortened because of the characteristics of the technology. As a result, a significant proportion of procedures can be performed safely by a single surgeon even without direct surgical assistance, which further increases the efficiency of care.

With regard to operating time, the following estimated values may be determined in uncomplicated cases:

- Bitch: on average 25–30 minutes, depending on size, age, and other factors,
- Female cat: approximately 20–25 minutes,
- Male cat: on average 10 minutes,
- Male dog: approximately 15–20 minutes.

Without LigaSure, the operating time would increase by approximately 5–10 minutes. Workflow organisation: Animals arriving for surgery are admitted to the clinic in the morning. Cats are housed individually in carriers, while dogs are placed in appropriately sized crates. Some of the dogs are brought in by their owners for a specific appointment time. Animal protection organisations typically bring several animals in a single day. Animals dropped off by owners in the morning are discharged in the afternoon after surgery, once they are awake again.

All this means that, on a given day, between approximately 9 a.m. and 2 p.m., as many as 8–10 neutering procedures may be performed, depending on the sex and species ratio of the animals. If an entire day is scheduled for neutering procedures, with completion in the late afternoon, neutering 15 or even more animals is entirely feasible.

3. PRESENTATION OF THE ANIMAL PROTECTION NETWORK

Within the practice's neutering-specialised scope of activity, the deliberate development and maintenance of cooperative partnerships are of particular importance with organisations and actors that, on the one hand, use our services and, on the other hand, genuinely require our professional support.

The neutering procedures we perform can be divided into four main groups:

1. We continuously neuter owned animals at the request and expense of their owners.
2. Neutering of dogs and cats under the care of four animal protection organisations (Retriever Rescue Fajtamentő Egyesület²¹, Lelenc Kutyamentő Egyesület²², Bogáncs Kutya- és Kisállatotthon Alapítvány²³, Macska is Van Életvédelmi Alapítvány).

21 Retriever Rescue Fajtamentő Egyesület 2026

22 Lelenc Kutyamentő Egyesület 2026

23 Bogáncs Kutya és Kisállatotthon Alapítvány 2026

3. Neutering procedures financed by animal protection organisations, during which dogs and cats owned by private individuals undergo subsidised neutering.
4. TNR neutering procedures, performed mainly in cats and financed primarily by animal protection organisations: the term “cat TNR” refers to the Trap-Neuter-Return method, which is an animal protection strategy. The essence of the method is that stray cats are trapped, neutered, the tip of one ear is surgically removed for identification purposes, and, after a short recovery period, they are returned to their original habitat. This helps reduce the number of stray cats by preventing further reproduction while preserving the lives of the animals. A detailed manual on the procedure was prepared by the Portuguese Associação Animais de Rua.²⁴ Although the procedure may be one of the best ways to reduce stray populations, it may nevertheless be legally questionable, since the animals do not have a keeper.

As an interesting point, it may be noted that in Romania TNR neutering has also been introduced for dogs, meaning that neutered stray, unowned dogs are returned to the place where they previously lived. This is not possible under Hungarian legal harmonisation, since every dog must have a microchip and a keeper. During a study visit to Romania carried out in August 2025, it could be observed that, in Romania, ear tags are used as a standard means of marking neutered dogs. In addition, in female animals, the fact of neutering is also indicated by a clearly visible tattoo placed in the vicinity of the surgical scar.

Below, I would like to present the organisations with which it has been possible to establish a good working relationship in recent years in the interest of effective neutering programmes, highlighting the points that became particularly important in our joint work.

The **Hangya Közösség Alapítvány**²⁵ operates as an umbrella organisation in Hungary. Among many other activities, it applies for substantial neutering grants.

In 2024, our cooperation took two different directions:

1. In one of its programmes, animal protection organisations could apply for the support it advertised, which the animal protection organisation could spend on neutering procedures for owned animals. In 2024, this grant was utilised by three animal protection organisations under contract with the clinic: Macska is Van Életvédelmi Alapítvány, Lelenc Kutyamentő Egyesület, and Retriever Rescue Fajtamentő Egyesület. The funds were used at the VetForte Veterinary Clinic across a total of five programmes.
2. On the other hand, together with the leadership of Hangya Közösség Alapítvány, we focused on those regions of the country where there was an even more pronounced need for neutering procedures. Our model was to find suitable veterinary clinics where, by leasing the clinic premises, we could perform high-volume neutering procedures in full compliance with the legislation and the requirements of the Hungarian Veterinary Chamber.²⁶ To this end, we looked for colleagues who were willing to participate and whose clinics had spare capacity, including at weekends. For such weekends, we transport all the necessary equipment ourselves, including our hot-air steriliser, the LigaSure device, all hand instruments, sterile sets, disposable instruments, and medicines, so that from the colleague we effectively request only the use of the clinic and the most basic large items of equipment, such as an examination table, operating table, infusion stand, and scales.

²⁴ Associação Animais de Rua, TNR Manual

²⁵ (Hangya Közösség Alapítvány: <https://www.hangyakozosseghu/>)

²⁶ (Csikós, 2011)

So far, one such neutering day has taken place in the course of our cooperation with Hangya Közösség. On the first occasion, following a cautious approach, the aim was to treat a smaller number of animals under close supervision, and therefore we operated on dogs belonging to a local animal protection organisation. The transport of the dogs and the workflow organisation entrusted to the animal protection organisation were compromised at several points, and therefore, by 2 p.m., a total of 12 dogs had been neutered (5 bitches, 6 males, and 1 cryptorchid male). I did not consider this number optimal or cost-effective; a larger number had been expected. Having drawn the lessons from this experience, we would like to continue this activity in the future by providing care in the severely affected north-eastern regions and in the vicinity of segregated settlements. The current obstacle is that it is difficult to find partner colleagues and clinics for this work in the region.

Mancsmentő Állatvédő Egyesület²⁷ performs dog control duties in several settlements in the Püspökladány area. A key component of its preventive work is neutering, within the framework of which we carried out one joint programme. We entered into an agreement for neutering in one of the settlements where it performs its dog control duties. The local veterinarian colleague provided the clinic infrastructure and, during the neutering day, also carried out the individual identification by transponder and rabies immunisation of animals that had neither been vaccinated nor microchipped. The staff of Mancsmentő Egyesület took care of the preparations and the transport of the animals. In the course of this programme, we neutered a total of 43 animals over 2 days (6 female cats, 24 bitches, and 13 male dogs). The success of the project is well demonstrated by the 2024 statistics of Mancsmentő Állatvédő Egyesület, to which I was also able to contribute: “The number of captures decreased by 55 compared to the previous year, and the number of admitted puppies decreased by 50%.”²⁸

Magyar Macskavédő Alapítvány²⁹ is a national umbrella organisation for cat protection, whose primary focus is supporting the neutering of cats, with particular emphasis on TNR neutering of unowned cats. In 2024, MAVED commissioned us to neuter a total of 47 cats, including 17 male and 31 female animals. In the second half of 2023, I initiated a process aimed at establishing contact with the **Swiss Susy Utzinger Foundation**³⁰. In 2000, Susy Utzinger founded the **Susy Utzinger Stiftung für Tierschutz** (SUST), an organisation working for the welfare and protection of animals. The foundation supports a large number of shelters in Eastern Europe and places particularly strong emphasis on shelter neutering and neutering of owned animals. My objective was for Retriever Rescue Fajta mentő Egyesület, which I represented, to be integrated into its circle of partner organisations and for me to be added to the official list of veterinarians performing neutering procedures. As a result of the multi-stage professional and organisational consultation process, both objectives were achieved, and within this framework an initial funding allocation for the first half-year was also made available to support neutering programmes.

The funds were used flexibly, making it possible both to neuter dogs awaiting adoption and under the care of the association and to carry out targeted neutering procedures for owned animals. On the basis of practical experience, however, it became clear that, given the limited resources available, increasing the proportion of neutering procedures for owned animals is justified, as this approach contributes more effectively to preventing unwanted litters and to the long-term reduction of the stray animal population.

27 Mancsmentő Állatvédő Egyesület 2026

28 Pierog, 2025

29 Magyar Macskavédő Alapítvány 2026

30 Susy Utzinger Stiftung für Tierschutz 2026

In the course of these collaborations, the conscious and structured development of an accounting strategy was of particular importance, as it is indispensable for ensuring subsequent transparency and auditability. In addition to the data recorded in the standard veterinary software, I also document neutering procedures financed by organisations in a supplementary, detailed record-keeping system, which serves as the basis for financial reporting to partner organisations.

This record is maintained in the form of a structured database (Excel spreadsheet), containing the following basic data: the owner's name, the animal's name, the settlement, the date of neutering, the animal's species and breed, body weight, individual identification data, the fact of pregnancy, and the cost of the procedure. In addition, detailed photographic documentation is prepared for neutering procedures carried out in the clinic, serving both professional traceability and the substantiation of accounting and audit processes.

Communication concerning subsidised neutering procedures for owned animals is of particular importance; therefore, its conscious, strategically grounded planning and careful wording towards owners are indispensable. It is an important basic principle that the neutering of owned animals is not justified in every case in a discounted form financed from animal protection resources if the owner is otherwise able to pay. In order to ensure the efficient use of the resources available, it is advisable to concentrate the support system primarily on those cases in which financial constraints genuinely prevent the procedure from being carried out.

In most cases, neutering is an important component of responsible animal keeping; therefore, awareness-raising must also extend to ensuring that animal keepers are already aware, when taking on an animal, that neutering their companion animal at the appropriate age forms an integral part of responsible and forward-looking care.

Neutering is a planned procedure in an animal's life, required only once and involving a one-time cost. Despite this, misuse of subsidies by members of the public occurs regularly. To screen for this, we have introduced and apply a separate communication protocol. In order to ensure the effective implementation of subsidised neutering procedures for owned animals, a key objective is to identify the genuinely eligible target group. To facilitate this, from the second half of 2024 onwards I established contact with the competent local government actors in the local area and the surrounding settlements, in particular notaries, public space supervisors, and mayors. Through their cooperation, the programmes can be advertised among the public in a more targeted and effective manner. They know where TNR neutering is needed, and, as part of the neutering strategy, progress can be made systematically, area by area. This is far more effective in preventing reproductively intact animals and unwanted litters than carrying out isolated and sporadic neutering procedures. Moreover, carefully considered strategic planning is also highly valued by the animal protection organisations providing the funding.

4. RESULTS

During 2024, a total of 577 neutering procedures were carried out at the VetForte Veterinary Clinic. The distribution of the animals treated by size and sex, as well as the programmes under which the procedures were performed, is illustrated in the following table.

animal protection organisation, campaign period	small male dog	small bitch	large male dog	large bitch	male cat	female
owner's animals	2	1	8	19	32	53
Retriever Rescue self-financed	0	0	53	45	0	0
Mancsmentő Egyesület, Komádi	7	16	6	8	0	6
Hangya, May, Lelenc KME	1	2	0	0	3	8
Hangya, May, Macska is Van	0	0	0	0	6	12
Hangya, May, Retriever Rescue	3	5	1	0	0	0
Hangya, November, Retriever Rescue	1	0	2	2	1	0
Hangya, November, Macska is Van	0	0	0	0	5	7
Hangya, Vásárosnamény	3	3	3	3	0	0
MAVED, to May	0	0	0	0	11	18
MAVED, June	0	0	0	0	1	3
Susy Utzinger 06.30 RR	6	5	8	6	11	22
Susy Utzinger 10.03 RR	6	8	11	10	29	34
MAVED, December	0	0	0	0	6	12
Susy Utzinger 12.11 RR	0	0	1	2	7	9
Susy Utzinger 12.22 RR	2	6	1	8	2	5
Total	31	46	94	103	114	189

Table 2. : Distribution of neuterings performed in 2024 by species and organisation

The table clearly demonstrates that there is substantial demand for subsidised neutering programmes, as a significant proportion of the procedures performed continue to be financed by animal protection organisations.

At the same time, the data also draw attention to the fact that although the regulatory and administrative framework, particularly dog registration surveys, mandatory individual identification, and the system of rabies vaccination, focuses primarily on dogs, there is also a marked need to strengthen population control in cats. In 2024, a total of 303 cats and 274 dogs were neutered in my practice, which clearly shows that, within subsidised community neutering programmes, the proportion of cats exceeds that of dogs.

This phenomenon is relevant from several perspectives. The often semi-free-roaming or stray lifestyle of cats, their disturbance of the environment, and their impact on native wildlife all justify the deliberate regulation of their population. The mitigation of these problems can primarily be achieved through stabilising numbers and, in the longer term, reducing them.

A further important aspect of neutering programmes is that the systematic collection of data generated during the procedures creates opportunities for subsequent analysis and research use. This may contribute to enabling modern animal protection in the future to move in a more well-founded and effective direction towards identifying and addressing problems related to cat keeping.

In my view, the further systemic development of neutering strategies in Hungary and their implementation in a manner capable of stabilising the growing dog and cat population and, in the longer term, reducing it, are of particular importance.

In this process, the presence of veterinarians is indispensable, since the veterinarian is a key actor in neutering procedures from both a professional and an organisational perspective. At the same time, the basis of effective operation is well-structured and coordinated organisation, which may be achieved through the coordination of animal protection organisations, veterinary practices, or municipal actors alike.

The successful implementation of such programmes requires the integrated management of complex processes, including in particular continuous communication and consultation with animal keepers, the organisation of the proper transport of animals to the clinic, and, where necessary, the provision of follow-up.

I consider it an important achievement that the activities carried out in 2024 were not isolated interventions, but continued in 2025 and in the first quarter of 2026 with nearly identical, indeed slightly increasing case numbers and unchanged professional quality. This sustained high-quality and continuous service credibly reflects the most important indicators of the programme developed:

1. There is a continuous and substantial societal demand for the activity presented.
2. Stable and long-term cooperation based on mutual trust has been established with our partner animal protection organisations, supporters, and cooperating partners,
3. The protocol I have developed, including both the veterinary professional activity in the narrower sense and the complementary communication strategy, operates successfully and sustainably.

Together with our partner organisations, we are committed to promoting the wider adaptation and application of professionally sound and technically efficient solutions in the field of high-volume neutering programmes. In this way, we contribute to meeting animals' needs within the framework of a preventive animal protection approach. We are convinced that the wider adoption of the processes developed may result in a significant increase in efficiency in the future.

BIBLIOGRAPHY

1. 164/2008. (XII. 20.) FVM rendelet (2008) A veszetheység elleni védekezés részletes szabályairól. 1998. évi XXVIII. törvény (1998) Az állatok védelméről és kíméletéről.
2. 785/2021. (XII. 27.) Korm. rendelet (2021) A kóbor állat befogásával, tulajdonjogának átruházásával és elhelyezésével kapcsolatos feladatok ellátásának részletes szabályairól.
3. Csikós D K (2011) A kisméltók ivartalanításának szakmai ajánlása, Magyar Állatorvosi Kamara Pest Vármegyei Szervezete, elérhető: <http://pest-megyei-allatorvos.hu/feltoltkepek/kisemlosivartalszakmaiajanlaselfogadott.pdf>
4. Hangya Közösség (2024) Aktív civil állatvédő szervezetek szerepvállalása a kóbor állat megelőzésben.
5. Központi Statisztikai Hivatal (2012) 2011. évi népszámlálás, KSH, Budapest.
6. Kubinyi E, Varga G (2023) Társállattartás Magyarországon – 2022-es reprezentatív kutatás.
7. Magyar Állatorvosi Kamara Szakmai Továbbképzési és Oktatási Bizottság (2009) Az ivartalanítás szakmai ajánlása, elérhető: http://pest-megyei-allatorvos.hu/feltoltkepek/ivartalanitas_honlapra.pdf
8. Müller L (2024) Az ivartalanítás nemzetközi állatorvosi megítélése, előadás, Budapest.
9. Pierog K (2025) Befogási adatok 2024, Mancsmentő Állatvédő Egyesület, elérhető: <https://www.facebook.com/profile/100080337715734/>
10. Romagnoli S et al. (é. n.) WSAVA guidelines for the control of reproduction in dogs, World Small Animal Veterinary Association.
11. World Small Animal Veterinary Association (WSAVA) (é. n.) Guidelines for the Control of Reproduction in Dogs and Cats.

Magyarország egyetlen törvény által létrehozott állatvédelmi alapítványa többek között ösztöndíjprogramokkal, tudományos pályázatokkal, az ország legteljesebb állatvédelmi tananyagával és országjáró szakmai napokkal támogatja az állatvédelmet.

**Szeretne többet megtudni a munkánkról?
Olvassa be az alábbi QR kódot, és böngéssze a lehetőségeket
weblapunkon!**

KÖZÖS ÜGYÜNK
AZ ÁLLATVÉDELEM
ALAPÍTVÁNY

kozugsugyunkazallatvedelem.hu
info@kozugsugyunkazallatvedelem.hu

